

ВЕЛИКА СРБИЈА

НОВИНЕ СРПСКЕ РАДИКАЛНЕ СТРАНКЕ
СПЕЦИЈАЛНО ИЗДАЊЕ • БЕСПЛАТАН ПРИМЕРАК

ПОДГОРИЦА, АПРИЛ 1998.
ГОДИНА IX, БРОЈ 511

**ТРЕБА СЛУЖИТИ
ЧАСТИ И ИМЕНУ,
НЕКА БУДЕ БОРБА
НЕПРЕСТАНА!**

МЕЂУНАРОДНЕ АКТИВНОСТИ СРПСКИХ РАДИКАЛА

УДОСТОВЕРЕНИЕ № 190

ШЕШЕЛЬ ВОИСЛАВ

фамилия

СОЮЗНАЯ РЕСПУБЛИКА ЮГОСЛАВИИ

ИМЯ

страна, организация

аккредитован
при Центральной избирательной комиссии
Российской Федерации
в качестве иностранного (международного)
наблюдателя

Председатель
Центральной избирательной
комиссии Российской Федерации

Н. Рябов

Действительно
до 5 августа 1996 года
(при предъявлении документа,
удостоверяющего личность)

30- МАЯ 1996г.
(дата выдачи)

Међународно признање – посматрач на руским председничким изборима

На Црвеном тргу

У државној Думи Русије

Шаховски дуел Шешељ – Карпов

ВЕЛИКА СРБИЈА

Београд
Француска 31

НОВИНЕ СРПСКЕ РАДИКАЛНЕ СТРАНКЕ

Оснивач и издавач:
др Војислав Шешел

Главни и одговорни уредник:
Синиша Аксентијевић

**Заменик главног
и одговорног уредника:**
Душан Весић

Редакција:

Момир Марковић, Мирослав Васиљевић,
Наташа Јовановић, Јадранка Шешел,
Јасминка Олујић, Александар Вучић,
Жана Живаљевић, Рајко Ђурђевић,
Весна Арсић, Коста Димитријевић,
Драгољуб Стаменковић, Вељко Дукић,
Дмитриј Јанковић

Секретар редакције:
Љиљана Мијоковић

**Технички уредник
и компјутерски прелом:**
Северин Поповић

Дизајн корица:
Емил Бели

Лектор:
Ивана Борац

Карикатуре:
Синиша Аксентијевић

Председник Издавачког савета:
др Ђорђе Николић

Потпредседник Издавачког савета:
Петар Димовић

Издавачки савет:
Томислав Николић, Маја Гојковић,
Ранко Вујић, Драган Тодоровић,
Ратко Гонди, др Никола Поплашен,
Стево Драгишић, Зоран Красић,
Милован Радовановић,
Јоргованка Табаковић,
Ратко Марчетић, Владимир Башкот

Шеф дистрибуције:
Зоран Дражиловић

Штампа:
НИГП "АБЦ-ГРАФИКА" д. д.
Влајковићева 8, 11000 Београд

Тираж: 20.000 примерака.

Редакција прима пошту на адресу:
"Велика Србија", Француска 31,
11000 Београд

Рукописи се не враћају

Новине "Велика Србија" уписане су у Регистар средстава јавног информисања Министарства за информације под бројем 1104. од 5. јуна 1991. године.

Министарство за информације Републике Србије 19. августа 1991. године дало је мишљење број 413-01-551/91-01 да се "Велика Србија" сматра производом из Тарифног броја 8. став 1. тачка 1. алинеје 10. за чији промет се плаћа основни порез по стопи од 3%.

СРПСКИ РАДИКАЛИ У ЦРНОЈ ГОРИ: ПОНОВО МЕЂУ СВОЈИМА

У оквиру припрема за превремене парламентарне изборе, председник Српске радикалне странке др Војислав Шешел боравио је последњих месеци у два наврата у Црној Гори. Гостујући у бројним медијским центрима црногорског информативног простора, др Шешел је одговарао на бројна питања везана за актуелна политичка, економска и социјална кретања у Црној Гори, износећи у свим тим приликама ставове српских радикала.

Нарочиту пажњу, међутим, јавност у Црној Гори обратила је на дуел др Шешела са Жарком Ракчевићем, председником Социјалдемократске партије Црне Горе. У том разговору, господин Ракчевић посебно је инсистирао на питању постојања црногорске нације. Показало се, да ставови председника Социјалдемократске партије почивају на климавим ногама, те да господин Ракчевић у том дуелу није дао валидне аргументе за своје тезе. За разлику од њега, др Војислав Шешел илустровао је своје излагање чврстим доказима, што је довело до тога да је господин Ракчевић у том дуелу глатко поражен.

Због важности теме о којој се том приликом разговарало, а која лако може бити пресудна приликом опредељивања једног броја бирача у Црној Гори, редакција "Велике Србије" одлучила је да објави интегрални текст овог телевизијског дуела. Ставови др Шешела, изречени том приликом, поткрепљени су резултатима темељних истраживања историчара Батрића Јовановића, објављеним у књизи "Црногорци о себи", из које преносимо шире изводе.

ГДЕ СУ СРПСКЕ ЗЕМЉЕ, ТУ СУ СРПСКИ РАДИКАЛИ!

ЦРНОГОРАЦ ИМЕ, А СРБИН ПРЕЗИМЕ

На ТВ "Blue moon", у емисији "Могуће вруће", мачеве су укрстили др Војислав Шешел, лидер српских радикала и Жарко Ракчевић, председник Социјалдемократске партије Црне Горе

Водитељ: Добро вече, драги гледаоци. Гледате ванредну емисију "Могуће вруће". Наши гости у студију су господин Војислав Шешел, председник Српске радикалне странке, и господин Жарко Ракчевић, председник Социјалдемократске партије Црне Горе. Господине Ракчевићу, господине Шешел, добро вече.

Др Шешел: Добро вече.

Ракчевић: Добро вече.

Водитељ: Како се осећате? Наш студио је доста комотан, и један и други сте већ били гости, имате ли шта да кажете по питању емисија које су са вама већ биле? Господине Шешел, имате предност као гост.

Др Шешел: Мени је било веома интересантно и задовољан сам емисијом коју сам већ имао код вас. Још ако решите проблем високе температуре у студију, код вас ће бити право задовољство гостовати.

Водитељ: Господине Ракчевићу?

Ракчевић: И мени је задовољство што сам други пут овде у студију, надам се да ће неки наредни пут бити нешто већи студио и мало нижа температура.

Водитељ: Значи, сви се жалимо на температуру, је ли тако? Емисија носи назив "Могуће вруће", па је и врућина присутна.

Др Шешел: Ви загрејете студио, па је, у сваком случају, вруће.

Водитељ: Да се договоримо одмах на почетку емисије. Господине Ракчевићу, нећете имати ништа против да господин Шешел одговара први на питања?

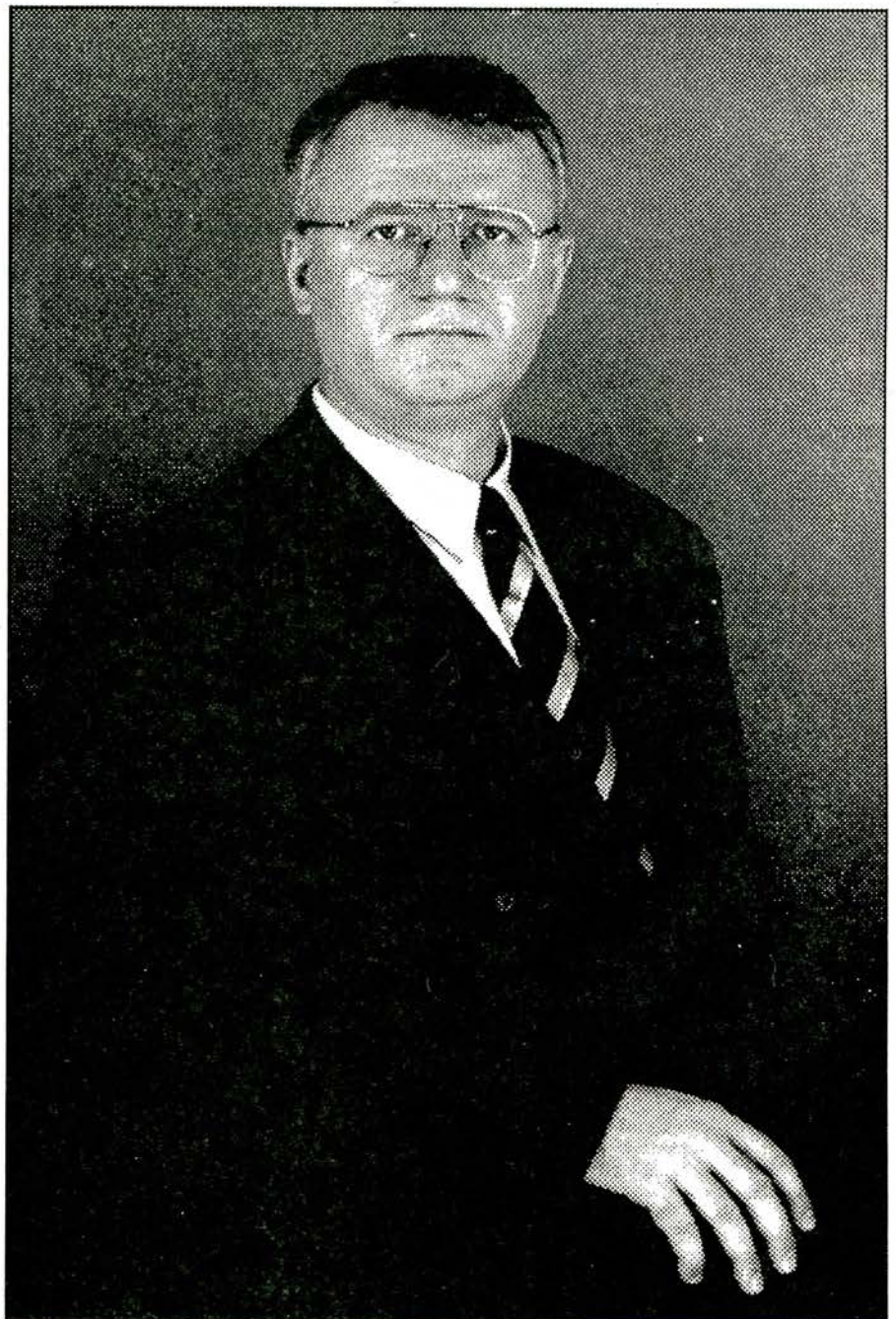
Ракчевић: Нема проблема.

Биографски подаци

Водитељ: Да не бежимо пуно од концепције - господине Шешел, у кратким цртама само нешто о вама. Дакле, где сте рођени, шта сте завршили, шта радите сада?

Др Шешел: Једном сте ме већ представили.

Водитељ: Да.

Др Војислав Шешел, лидер свих српских радикала

Др Шешел: Рођен сам 11. октобра 1954. године у Сарајеву. Моји родитељи су рођени у Херцеговини, а отац је пореклом из Црне Горе. Мајка је из једне од најстаријих српских породица у Херцеговини, породице Мисита.

Завршио сам Правни факултет у Сарајеву, а магистрирао и докторирао на Правном факултету у Београду. Био сам доцент на Факултету политичких наука у Сарајеву, предавао сам међународне односе. Отворено сам се, 1981. године, побунио против ондашњег комунистичког система и протеран сам са професорског места на универзитету, а затим сам осуђен на осам година затвора.

Након изласка из затвора, који је скраћиван одлукама виших судских инстанци, преселио сам се у Београд 1986. године и тамо живео као дисидент без сталног радног места. Живео сам штампајући своје књиге које су редовно биле забрањиване и борећи се против тадашњег режима свим средствима која су тада стајала на располагању.

Од 1990. године активно учествујем у страначком животу. Те, 1990. године, 23. јануара, формирали смо Српски слободарски покрет, који је касније у два наврата мењао називе и 23. фебруара 1991. године смо конституисали Српску радикалну странку.

Тренутно је Српска радикална странка највећа опозициона политичка партија у Савезној Републици Југославији, у Србији смо друга по снази политичка партија, а ако се изузму отети посланички мандати на Косову и Метохији, ми смо већ странка која је појединачно јача од Социјалистичке партије Србије.

У Републици Српској имамо 15 од укупно 83 посланика у Народној скупштини, што говори да смо и тамо снажна партија. Били смо веома снажни у Републици Српској Крајини, имали смо 16 од укупно 84 посланика. Били смо парламентарна политичка партија у Црној Гори, док свих осам наших посланика није брутално избачено из Народне скупштине Црне Горе крајем 1995. године. Тренутно популарност Српске радикалне странке расте у свим српским земљама и ми смо странка која има највише шанси да преузме власт по обарању социјалистичког режима, пре свега у Србији, где смо најјачи, али и у Савезној Републици Југославији, а убеђен сам, у перспективи, и у Црној Гори и у Републици Српској.

Водитељ: Господине Ракчевићу, ви?
Ракчевић: Ја сам рођен 27. марта 1961. године у Подгорици. Завршио сам Економски факултет овде у Подгорици, постдипломске студије на Економском факултету у Београду. 1985. године пријавио сам докторску дисертацију. И тада је било надобудних колега на Економском факултету, па сам своју универзитетску каријеру прекинуо, пошто је тада већ било проблема са Савезом реформских снага и прекинуо сам рад на дисертацији. Био сам девет месеци после тзв. "догађања народа" ми-

нистар у оној влади. Дао сам оставку, не слажући се са концептом и путем куда иде Црна Гора.

У два мандата сам био посланик у парламенту Црне Горе, иначе сам власник приватног предузећа. Углавном се бавим грађевинарством, са својим оцем и са још једним инжењером. Дакле, већ пет година радим, нисам професионалац у политици, али сам председник Социјалдемократске партије Црне Горе, партије која је на прошлим изборима била трећа по снази у Црној Гори, али захваљујући "поштеним" изборима, изборном законодавству, као трећа групација, која има више гласова од три политичке групације заједно, које имају 7 посланика, дакле, више од СДА, Демократског савеза и Демократске уније, нисмо заступљени у парламенту.

А у савезном парламенту смо са скоро 10% гласова добили само једно једино место. Дакле, то су били они поштени демократски избори 1996. године. Вероватно ће бити боље 1998. године, надамо се да ће се створити услови за поштеније, тако да ћемо имати прилике да се и Социјалдемократска партија врати у парламент и да побољша своје позиције.

Расте рејтинг радикала

Водитељ: Господо, обе ваше странке су биле парламентарне. Сада се надате да ћете опет ући у парламент. Господине Шешел.

Др Шешел: Оне су и даље парламентарне, али у Савезној скупштини.
Водитељ: Да, мислим на парламент Црне Горе. На чему заснивате свој оптимизам да ћете опет ући у парламент?

Др Шешел: Прво, наш оптимизам може да се поткрепи конкретним бројкама. И 1996. године ми бисмо били парламентарна странка да је Црна Гора била једна изборна јединица. Имали смо 13.000 гласова, а то је неко дно популарности Српске радикалне странке. 1992. године смо имали око 22.000-23.000 гласова. Убеђен сам да ћемо овог пута достићи бар онај ниво из 1992. године, а вероватно га и увелико превазићи. То је, дакле, оно што је реална чињеница, што је математички доказиво.

Друго, ја сам лично убеђен да нагло расте популарност Српске радикалне странке у целој Црној Гори. У неким деловима је то више, у неким мање изражено, али тренд раста је свуда присутан.

Ми смо странка која има поприлично развијену страначку инфраструктуру, и, без обзира на све то што нас је снашло: полицијски прогони, протеривања, забрана уласка у Црну Гору, хапшење наших челника, избацивање из Народне скупштине; инфраструктуру смо успели да сачувамо.

Шта то значи? То значи: у скоро свим општинама имамо општинске одборе. Имамо их буквално у свим, али у неким је то слабије.

Рецимо: на Цетињу, у Мојковцу, Шавнику и на Жабљаку слабо нам функционишу општински одбори, ту ћемо морати још да радимо ова два-три месеца до избора, да стање поправимо. У неким другим општинама имамо изванредно добре општинске одборе и масовно чланство.

Ентузијазам наших чланова је на веома високом нивоу, спремни су за рад. То се види по дистрибуцији пропагандног материјала: све количине пропагандног материјала које пристигну, за врло кратко време се разделе по целој Црној Гори.

Нон-стоп бојкот

Водитељ: Управо сам то хтео да питам, да ли имате кадар за тај корак?

Др Шешел: Имамо добре кадрове, људе који су заиста способни и то ће се показати ако освојимо посланичке мандате у републичкој скупштини.

Имамо Душка Секулића, председника Извршног одбора за Црну Гору, Гордану Булатовић, потпредседника Централне отаџбинске управе, и читав низ других способних људи, за које смо убеђени да неће осрамотити Српску радикалну странку у Народној скупштини Црне Горе.

Имамо један велики хендикеп, то што смо под извесном медијском блокадом. У Црној Гори нас третирају као ванпарламентарну странку, без обзира на то што имамо посланике на савезном нивоу, и наша странка нема могућности да јој новинари државних медија долазе на конференције за штампу, да јој се у редовном термину објављују саопштења на државној телевизији, што је све веома битно за политичке партије јер се тако, практично, обавештава јавност о њиховим активностима. А онај ко није присутан на медијима, за већину народа као да не постоји. Чим почне предизборна кампања, надамо се да ће се и тај недостатак исправити, и да ће се ти наши људи, који су до сада били у сенци, а имају врло високе квалитете, и политичке, и моралне, и интелектуалне, врло брзо афирмисати у јавности.

Дијаметралне супротности

Водитељ: Рекли сте да имате посланике у савезном парламенту. Знате да у Црној Гори све што је савезно доста тешко пролази. Шалим се.

Др Шешел: Ја мислим да то није тачно. Код неких пролази, код неких не пролази, али убеђен сам да је огромна већина грађана Црне Горе за јединичку државу са Србијом. Е, сада, разликујемо се у модалитетима те државе.

Водитељ: О томе ћемо нешто мало касније. Господине Ракчевићу, ви, ваш оптимизам?

Ракчевић: Ми смо са 17.000 гласова прошли пут требали да имамо пет посланика. Ми радимо анкетна истраживања, управо је у току једно истра-

Аутокефалност се не може стећи државним уставом било које земље

живање. По тим истраживањима, бирачко тело Социјалдемократске партије је и у најтежим периодима било стабилно. Сада имамо отприлике око 20.000 гласача, што је у односу на повећање бирачког тела Црне Горе, довољно отприлике за 6-7 посланичких места. Рачунамо на кампању, уз програм који је заиста показао своју супериорност.

Водитељ: Ја ћу мало искочити из емисије да бих обавестио гледаоце да, на крају крајева, телевизија постоји због њих, посебно Телевизија Blue топ, дакле, имате могућност да нашим гостима поставите питања на телефон 225-605. Можете да питате господина Ракчевића и господина Шешеља шта желите, наравно, да то буде у границама доброг укуса.

Да се вратимо. Господо, ваше полазне тачке потпуно су дијаметралне.

Др Шешел: Дијаметрално супротне.

Водитељ: Јесте. Господине Шешел, ви Црну Гору третирасте као српску државу. Ви, господине Ракчевићу, видите Црну Гору као државу црногорског народа, као суверену и независну.

Ракчевић: Не само црногорског народа, али суверену и независну свакако. Грађанску државу.

Шта је баби мило...

Водитељ: Господине Шешел, ви ми реците шта мислите о мишљењу господина Ракчевића о независној и сувереној Црној Гори?

Др Шешел: Ја мислим да господин Ракчевић има право да прижељкује независну и суверену Црну Гору, али, мислим да ће његове жеље остати на нивоу илузија и да никада неће бити реализоване. Црна Гора је одувек била српска држава. Једна од првих српских држава која је конституисана на подручју Црне Горе, јесте Зета. Погледајте како изгледа Зета, српска Зета данас. Тамо је можда у целом српском народу најизраженије српско национално осећање. Ја сам више пута боравио у Зети и лично сам се у то уверио. Садашња Зета је језгро старе Зећанске државе, практично њен центар. Не у географском, него у политичком смислу.

Друго, Црна Гора је представљала главног чувара српских државотворних и националних традиција. Да није било Црне Горе и Црногораца, можда би се српска национална свест потпуно угасила под турским ропством. Можда бисмо ми, Срби, ишчезли као народ. Можда бисмо се сви потурчили. У Црној Гори увек је један део територије био потпуно слободан од турске власти. Некада је то био крајње сужен простор, некада су Турци овладавали и Цетињем. И Његош каже у "Горском вијенцу" "Хоца риче на Цетињу равном", је ли тако?

**Коминтернини
виво експерименти**

Водитељ: У два наврата, врло кратко.

Др Шешел: Али, били су. У сваком случају, Црна Гора је сачувала ту националну свест, сва њена традиција, и политичка и културна, пре свега књижевна - и усмена и писана, усмерена је ка величању српског националног духа, очувању те свести, сањању о старој српској слави и обнови те славе. Стара слава баш и није обновљена у правом смислу речи, али, захваљујући том очувању националне свести, српски народ се ослободио турског ропства. Почео се ослобађати на два краја некадашње српске државе и формирао слободну територију у садашњој Србији и у садашњој Црној Гори. Није било копнене везе међу њима и то је условило појаву различитих династија.

Оно што је била основна разлика између Србије и Црне Горе, то су династије и ништа више. Никада код Црногораца није постојала свест о посебној нацији. Апсолутно никада. Ми ћемо сада објавити специјално издање "Велике Србије" у којем ћемо опширно цитирати делове из књиге једног човека који је много урадио на истраживању тога шта су Црногорци кроз векове мислили о себи. То је Батрић Јовановић, објавио је једну дебелу књигу "Црногорци о себи".

Ми ћемо, у том нашем специјалном издању, опширно цитирати делове из те његове књиге и то ће показати и онима који не знају, и онима који нису информисани, и онима који су можда заблудели, да не може бити никакве сумње у српско порекло Црногораца, у њихову припадност српској нацији.

Када се јавља црногорска нација?

Јавља се између два светска рата у коминтерновским ретортама. Коминтерна је имала изразито антисрпски курс, јер је краљ Александар Карађорђевић сложио за једног од најзначајнијих претендента на руски царски престо. Руска царска породица је побијена, краљ Александар се отворено спремао за ту улогу, примио је огроман број белих емиграната у Београду, омогућавао све њихове политичке и друге делатности, био три у оку Коминтерни. Због тога Коминтерна има изразито антисрпску политику. Због тога Коминтерна иде на измишљање црногорске нације, што су комунисти после Другог светског рата спровели у дело.

Чак ни најзагриженији Црногорци између два светска рата нису доводили у питање своју припадност српству. У првој фази ни Секула Дрљевић није негирао српску суштину Црногораца. Али, било је великих разлика по династичком питању и она велика Божићна побуна Црногораца била је мотивисана жељом једног дела становништва да се династија Петровића и

краљ Никола врате на престо, а не да се негира српско национално биће Црногораца.

Црна Гора српска држава

Водитељ: Господине Ракчевићу, шта ви мислите о Црној Гори као српској држави?

Ракчевић: Видите, у Црној Гори, као и у свим државама, спроводе се пописи становништва. 1991. године, када је био последњи попис становништва, медији из Београда и Подгорице чинили су све да пониште црногорско национално биће. У тој ери експанзије, 62 посто грађана Црне Горе се изјаснило као Црногорци, 9,5% као Срби, 13% као припадници муслиманског народа и мислим да је било негде око 7% оних који су се изјашњавали као Албанци, 1-2 посто Хрвата, и 2-3% оних који су се уписали као Југословени. Дакле, грађани Црне Горе су рекли све.

У Црној Гори доминантан народ, већински народ је црногорски народ, и то је било 1991. године. Ако прије не буде дошло до пописа становништва, 2001. године ће се све то још радикалније потврдити, то је ван сваког спора.

При томе, уопште нам не пада на памет, не само зато што смо грађанска партија, него због сијасет историјских разлога, да споримо ту везаност српског и црногорског народа, да споримо то да се грађани у Црној Гори могу изјашњавати и уписивати као Срби. Ми уважавамо то, и у нашој партији има људи који се осећају, у националном смислу, Србима и то је нормално грађанско осећање, то је ствар сваког човека.

Што се тиче државотворности, ја верујем да нема никаквог спора код иоле озбиљнијих људи. Историјску традицију државности Црне Горе нико нормалан не може довести у питање.

Није нормално, не тумачимо то као што тумаче колеге из Српске радикалне странке, да је у питању била само династичка суверенитет на нивоу династије Петровића и Карађорђевића. Краљ Никола, који је имао заиста апсолутну власт, да је желео да поништи црногорску државност, он је за то имао прилике колико год хоће у својој дугогодишњој владавини са инструментима које је имао на располагању.

Међутим, ви видите да је краљ Никола читаво време вукао потезе који су значили заокруживање црногорске државности. И Устав 1905. године, и перпер, и црногорска војска, и све што је рађено, рађено је не да би Црна Гора изгубила своју државност, него да би је ојачала. Према томе, што се нас тиче, Црна Гора и црногорско питање државности је за нас историјски неспорно.

А што се тиче ове приче да је то илузија, ја кажем да ће и о томе време рећи своје. Према последњим анкетама које смо сада радили већ је 30 посто грађана Црне Горе, и то у срединама које су, да тако кажем, са доминантним православним живљем, за идеју

суверене Црне Горе. Према томе, то је процес, тај процес се не може зауставити. Када причамо о државности Црне Горе, ми смо интегралисти, не мислимо према никоме да постављамо рампе, а понајмање према Србији, јер нико нормалан не може довести у питање историјске односе, културне везе, блискост, језик, све оно што нас веже са Србијом и то је ван сваког спора.

Али, ми полазимо од тога да Црна Гора треба да у темеље неке нове интеграције унесе своју државност и да из позиција потпуног суверенитета уђе у неку врсту даљих интеграција, на принципима Европске уније.

Нашим гледаоцима је добро познат наш став. Дакле, сматрамо да, нормално, више нема Југославије - то не пада на памет ником озбиљном, осим госпођи Марковић, али што се тиче ових ствари, ми сматрамо да између република бивше Југославије и садашњих независних држава треба да се створи однос на принципима Европске уније. Дакле, са отвореним границама без пасоша, са слободним кретањем људи, роба, капитала.

Али, јасно, потпуно нам је далека та идеја у којој радикали, морам признати, упорно, доследно истрајавају - идеја "Велике Србије". То је у реду, али то је ствар која заиста нема јако упориште у Црној Гори и најбоље ћемо на изборима видети како ће бити.

Два стара српска краља

Водитељ: Господине Шешел, видим - пажљиво сте пратили, имате ли неки коментар?

Др Шешел: Да, наравно. Ми, српски радикали као људи доследне демократске оријентације не споримо никоме живом у овој земљи право да за себе каже шта год мисли да је. Може да се изјашњава сваки грађанин ове земље и да је Србин, и да је Црногорац, и да је муслиман, и да је Јапанац.

Водитељ: И Марсовац, такође.

Др Шешел: И Марсовац, ја често и то кажем. То је његово грађанско право.

Друго, ја сам толико поносан што припадам српском народу, што сам Србин и мислим да је веома лепо бити Србин, да ми никада неће пасти на памет да некога на силу терам да буде Србин ако он то не жели и ако се он томе опире. Да разјаснимо, дакле, демократску позицију нашег инсистирања на српству и на великој Србији.

Господин Ракчевић је поменуо да је црногорска државност историјски неспорна. То је чињеница. Међутим, то је увек била српска државност. Ако читамо књижевна дела краља Николе, његове мемоаре, све оно што је он оставио иза себе, видећемо да он ни једног тренутка није доводио у питање српство Црногораца, српство своје династије, српство своје државе. Он је, чак, на томе веома инсистирао, па када позива Црногорце у рат 1914. године, он каже "два стара српска кра-

ља". "Окупите се око два стара српска краља". То су речи краља Николе.

Династијске рачунице

Друго, краљ Никола није мислио да укида црногорску државност. Његова је намера била да се црногорска државност уједини са србијанском државношћу кроз стварање јединствене династије. И краљ Никола је имао амбиција да династија Петровића преузме тај јединствени српски престо. Нудио је у неколико наврата рецимо краљу Александру Обреновићу да се Црна Гора и Србија уједине, да краљ Александар Обреновић буде владар те јединствене државе, а да Николин син наследи престо, пошто је било очигледно да краљ Александар Обреновић неће имати потомства, пошто је краљица Драга Машин била нероткиња. То су, такође, историјске чињенице.

Није се, дакле, краљ Никола опирао уједињењу у заједничку државу, али је инсистирао на интересима своје династије. Уосталом, црногорска химна "Онамо намо", снује о ослобађању једног дела српских земаља, о српском царском Призрену. Сам краљ Никола каже: "та то је моје, дома ћу доћи". Ту, дакле, не може бити никаквих спорова.

Два ока у глави

Што се тиче изјашњавања становника Црне Горе, огроман број људи који су се на попису изјашњавали као Црногорци, изјашњавали су се са свешћу да су самим тим што су Црногорци, Срби.

У нашој јавности било је доста забуне у разликовању термина народ и термина нација, а ту разлику је форсирао некадашњи режим. Ту разлику модерне европске државе не познају. За оно што се код нас каже народ у етничком погледу, то је у западној Европи нација.

Постоји термилошко разликовање појма народа - народ као етничка група, и народ као корпус. Када се каже народ као етничка група, то је нација. А у свести наших људи се постављало питање разлике између нација и народа. Ако је неко Црногорац по националности, сматрало се да припада српском народу. Па је било и изјава неких истакнутих политичара "Црногорац ми је име а Србин ми је презиме".

Водитељ: Или два ока у глави.

Др Шешел: Добро, било је и таквих изјава. Даље, када се каже Херцеговац тај термин заиста изазива понос код људи над којима се успоставља, који се под њега подводе. Ја се, рецимо, сматрам Херцеговцем, јер су ми отац и мајка рођени у Херцеговини, сматрам се и Црногорцем јер ми је отац пореклом из Црне Горе, са Роваца. Сматрам се и Бошњацима, јер сам рођен у Босни, у Сарајеву. Али, то не доводи у питање моју етничку припадност. По етничкој припадности сам Србин.

И на крају, када би била тачна теза господина Ракчевића да постоји црногорска нација као нешто посебно у односу на српску нацију, онда се поставља питање где све живе Црногорци. Ако су Херцеговци веома, веома слични, заправо идентични и по менталитету и по карактеру, и по етничком супстрату уопште Црногорцима, значи - и они су Црногорци - нема никакве разлике. Уосталом, Никшић и Пива су стара Херцеговина, на крају крајева.

Из историје знамо да су целу Шумадију населили Црногорци - скоро сви становници Шумадије су пореклом Црногорци.

Водитељ: Значи, господин Ракчевић има право да каже да Срби нису Срби, него Црногорци, је ли тако?

Др Шешел: Ту би се већ можда сложио са господином Ракчевићем. Ако треба да променимо назив, па да не будемо више Срби, онда смо сви Црногорци.

Водитељ: И како би се звала ваша странка тада?

Др Шешел: Није битно како би се звала.

Водитељ: Црногорска радикална странка.

Др Шешел: Ако нисмо Срби, онда смо сви Црногорци. Становници ужичког краја, ваљевског, чачанског, скоро сви су пореклом Херцеговци. Дакле, и они би дошли под тај појам Црногораца.

Постоје неке регионалне специфичности унутар српског народа. Постоји црногорска специфичност. Не бих рекао да је јединствена. Знате, и у време црногорске државе јасно се разликовала Црна Гора састављена од четири нахије и постојала су брда, седам брда - је ли тако? Па је Црна Гора после проширивана на део Херцеговине, па је проширена на део бившег новопазарског санџака, па се Црна Гора проширила све до Призрена, је ли тако? После Балканских ратова у саставу Црне Горе је била и Пећ, седиште српске Пећке патријаршије и Призрен. Дакле, то је оно што је Црна Гора у географском смислу.

Али, у етничком смислу је одувек неспорно била српска.

Устав из 1905. године

Водитељ: Господине Ракчевићу, да ли ви мислите да је референдум прави начин да се становници Црне Горе изјасне да ли су за суверену, независну Црну Гору?

Ракчевић: Апсолутно. Ми смо не само по наслову Социјалдемократска партија, ми сматрамо да ће то питање бити решено референдумом. Дакле, ту немамо никаквих дилема.

Исто тако да кажемо да смо убеђени да ће се на том поштену референдуму грађани Црне Горе одредити да испоштују црногорску државност. Дакле, ми можемо говорити и можемо се позивати, то је ван сваког спора, да је не само Никола Петровић него и пре њега дру-

ги Петровићи, и Петар Петровић Његош да су говорили и помињали српство. То је ван сваког спора.

Исто тако, можете наћи десетине примера у тим истим делима, рецимо код "Балканске царике", где краљ Никола каже "Ко црногорству не верује, Богом и људима свуд био ћеран" итд. И у Уставу 1905. године, погледајте члан 38, ако се не вaram, где се прецизно говори о аутокефалности црногорске православне цркве. Таквих историјских доказа има много. Исто као што кажемо да није спорно да се у делима помиње и српство и српски народ.

Др Шешел: Црквени или државни Устав из 1905. године?

Ракчевић: Државни Устав Кнежевине Црне Горе из 1905. године, члан 38 који децидно говори о томе. Него, да се вратимо на ову основну тему. Дакле, ми смо за демократску Црну Гору као и свака демократска партија и ту смо се сложили да господин Шешел не може, нормално, никоме ускратити право да се осећа и упише као Црногорац. 62 посто грађана, а то је велика већина грађана Црне Горе, осећа се Црногорцима, и, понављам, убеђен сам да ће тај број у наредном попису становништва бити још убедљивији.

Такође се слажемо око следеће ствари: да је Црна Гора била држава. Ви кажете да је била српска држава, ја говорим о томе да постоји континуитет црногорске државности, али ово што кажете - да је Црна Гора српска држава - чак и у тој варијанти Црна Гора не би могла да буде део "Велике Србије", из простог разлога што постоји заокружена државност, понављам, и много пре Берлинског конгреса.

Треба ли подсећати да су у том периоду, да не причамо дуге приче од Гарибалдија - када је дошло до укрупњавања 1843. па и Бизмарка касније у Немачкој, Црна Гора и Србија формиране као два посебна ентитета, с тим што је, нормално, историјски период и развој био битно различит, јер су, ипак, ова наша брда, макар одакле сам ја, рецимо, - са Љуботиња, одржавала дуго своју слободу, за разлику од простора где је Отоманска империја дуго времена немилосрдно владала пуних 500 година.

"Инфлација" држава

На другој страни, треба се присетити и неких факата који су неспорни. Дакле, референдумом ће се одлучити о статусу Црне Горе. Ми, нормално, апсолутно не делимо мишљење Српске радикалне странке да то треба да буде једна држава са једним парламентом - то нису тенденције у свету данас. То се врло често замењује - те тезе, подаци су сасвим другачији. Хоћу да кажем врло прецизно: рецимо, Црна Гора је тада била, понављам, 27 држава у свету.

После Првог светског рата су биле 64 државе, после Другог светског рата у Уједињеним нацијама било је 72 државе, данас је 193 државе званично у

Уједињеним нацијама. Бивши Совјетски Савез се распао на 15 држава, распале су се Чешка и Словачка, дакле, ми не верујемо у могућност модерне федерације и не мислимо да је она реална, и да је Црној Гори могуће да оствари свој равноправни статус ту, да сачува своју државност.

Још мање верујемо у могућност скорог, демократског конституисања Србије са оваквом влашћу која је сада у Србији. Црна Гора не из нациоромантизма - до сада смо углавном причали о историјској генези, не само из нациоромантизма и поштовања црногорске историјске државности, што није предмет спора уопште, него из просто ра-

Имамо у нашој књижевности примера да су велика, значајна књижевна имена опевала Херцеговину, Војводину, Косово, Шумадију, али нису доводили у питање српство и јединствену целићу српског народа.

Друго, у време уједињења Италије под Гарибалдијем, Италија је била распарчана у велики број држава. Оне су се ујединиле на етничком принципу. Чак у својој прошлости нису имали ни неку државну творевину чија би успомена подстицала такво уједињење.

Оно што је претходило Италији било је Римско царство. А Римско царство је нешто више у односу на итали-

бије. Али, увек прети опасност да неко убаци црв мржње унутар српског народа и да се Срби међусобно искрваре.

Рецимо, то се десило у Другом светском рату. Срби су више ратовали између себе него што су ратовали против окупатора, баш због тих идеолошких продора који су споља унесени.

У овом случају постоји увек латентна опасност у Србији и у Црној Гори, да из политичких разлога дође до проливања крви. Црна Гора до јануара ове године није видела непосредно како то изгледа. У Београду смо то имали у неколико наврата. Ми сматрамо да то треба избећи по сваку цену, да је то најгора солуција.

Краљ Никола у ратној прокламацији 1914. године: "Црногорци, устајте у одбрању српства!"

ционалних разлога треба да заокружи своју државност, да врати неке ингеренције које су јој неопходне, да има право на будућност. То су велике разлике.

Са оваквом влашћу у Србији, са оваквим односом снага у Србији, са Србијом која ће имати још много да прође да би препознала узорке свога пада, Црна Гора заиста нема што да тражи.

Црногорство не искључује српство

Др Шешељ: Тачно је да је краљ Никола у "Балканској царици" говорио о црногорству, заклињао се практично кроз то своје значајно дело у црногорство, али никада није тим црногорством искључивао српство. Црногорство је било ужи појам у односу на српство.

јански народ. Римско царство је било неко макро царство, које је обухватало више земаља, више народа различите расе, различите културе.

Друго, пред уједињење Немачке постојало је око 300 немачких држава, државица, кнежевина итд. До уједињења Немачке је дошло након битке код Садове 1856. године, када је Пруска поразила Аустрију. Пруска је ту стекла право, стекла моћ да уједини Немачку. Да је Аустрија поразила Пруску, онда би Аустрија уједињавала Немачку. Овако је Аустрија остала ван процеса уједињења.

Аутокефалност и Устав

Водитељ: Да неће слично да се деси између Црне Горе и Србије?

Др Шешељ: Мислим да рата никада не може да буде између Црне Горе и Ср-

Све политичке процесе треба да водимо кроз парламентарне институције и кроз медије. Све сукобе, све свађе, све расправе. Даље, 1905. године појам аутокефалности црногорске православне цркве се налази у државном уставу Црне Горе, али то никаквим црквеним канонима није поткрепљено. Када се краљ Никола прогласио за краља, њему је требало да заокружи државу тако што ће имати и државну цркву. Зато је цар Душан, супротстављајући се Цариграду, Цариградској патријаршији, прогласио Српску патријаршију, па је био чак проклет због тога и имали смо много политичких и црквених проблема због једностраног акта те врсте.

Постоји у православној црквеној традицији начин стицања аутокефалности. Аутокефалност се не може стећи државним уставом било које државе, па ни државним уставом Црне Горе.

То је мртво слово на папиру, не може држава на тај начин да се меша у црквено питања.

Водитељ: Да ли мислите да је црногорска аутокефална црква дефакто постојала?

Др Шешел: Не. Она никада није постојала. Сетите се још у време лажног цара Шћепана Малог, чак је српски патријарх био у Црној Гори.

Црква и политика

Водитељ: Зашто је онда 1920. године укинута декретом? Укинута се не може ништа што не постоји, је ли тако, господине Шешел?

Др Шешел: То што је декретом укинута, декретом је раније и установљено. Ако је нешто постојало, декретом се није могло укинути. И никаквих спорова није било по питању уједињавања Српске православне цркве након Првог светског рата. Српска православна црква сломом средњевековне српске државе била је разбијена, имала је посебну црквену организацију у Србији, посебну у Црној Гори, посебну у Босни и Херцеговини, посебну у Војводини. Делови некада јединствене цркве постали су потпуно независни једни од других.

Једно време смо имали патријархе у Војводини који нису имали надлежности у Србији, а камо ли у Црној Гори. Патријарха Рајачића, рецимо. Под Обреновићима у Србији је био митрополит Михајло, није било патријарха уопште, митрополит је био врховни верски поглавар православних Срба и у време Обреновића је чак проглашен из Србије, малтретиран од стране режима и слично. Дакле, имали смо једну разбијену, распршену цркву.

После Другог светског рата створили су се услови за поновно уједињење Српске православне цркве у јединствену црквену организацију, и ту јединствену цркву признале су све друге православне цркве. То је нашу цркву поново учинило аутокефалном. Њена аутокефалност је обновљена. Аутокефалност не може да признаје државна власт, не може се она државним актима установљавати, то је искључиво црквено питање.

Сада постојеће православне цркве могу консензусом одлучити да се и некој другој цркви дарује аутокефалност или да се не дарује. Рецимо, деценијама траје покушај македонске православне цркве која је конституисана по налогу Централног комитета Савеза комуниста Македоније и Савеза комуниста Југославије, али све православне цркве одбијају да јој признају аутокефалност јер се, пре свега, томе супротставља Српска православна црква.

Водитељ: Господине Ракчевићу...

Ракчевић: Видите, ми смо се опет, по обичају, убацили у прошлост. Добро, нема проблема. Има толико ствари о којима треба причати. Ја мислим да је концепт емисије више у садашњим

проблемима него у тим стварима, али не смета, треба познавати и прошлост.

Др Шешел: Имамо два сата времена, тако су нам рекли.

Ракчевић: Ако ја сада прихватим ту причу о српској и црногорској

Водитељ: Ту затварамо историју, господине Ракчевићу.

Ракчевић: Онда ћемо заиста далеко отићи. Постоје документи цариградске патријаршије, постоји оно што је из Задра дошло својевремено, када су тамо Срби били, где се децидно говори о аутокефалности црногорске цркве, постоји сијасет докумената који то потврђују.

Са аспекта овог времена, данас и сада једно од елементарних људских права је право на слободну вероисповест. Ако у Црној Гори, да се разумемо, ја нисам верник да то кажем, ако у Црној Гори постоји, а постоји, десетине хиљада људи који верују у црногорску православну цркву и желе

Др Шешел: А нема их толико, господине Ракчевићу.

Водитељ: Господине Шешел...

Ракчевић: Дозволимо, рецимо, да сам промашио број, ја стицајем околности понекад поверујем и телевизијском извештају, понекад побркају, то се ретко дешава, покаже се то колико је људи овамо, на овој страни. А и нема везе. Чак да их је пет, да их нема ни 10, ни 50.000, ни 100.000, да је пет људи који верују да треба да постоји црногорска православна црква, то је једно од елементарних права. Надам се да се нећемо око тога спорити.

У Црној Гори ће неминовно доћи до појаве, и већ сада то постоји, да постоји и Српска православна црква и црногорска православна црква. То је ствар која се не може зауставити и која спада у домен људских права, елементарних људских права, и у Црној Гори ће постојати црногорска православна црква.

Црногорски народ, као већински народ у Црној Гори мора имати право да има своју цркву и своје верске објекте у којима ће вршити обреде. Не може се то више радити на улици. Верујем да ће врло брзо доћи час када ће нормално, по егзистенцији, постојати и српска и црногорска православна црква и када ће тај однос бити нормалан као у свим демократским земљама. То је ствар која се не може зауставити.

Непризната црква верска секта

Др Шешел: Имао бих једну примедбу.

Водитељ: Важи.

Др Шешел: Видите, ово је веома важно. Црногорска православна црква је регистрована од стране државних органа. И убеђен сам да државни органи Црне Горе никада нису спречавали, никада нису спутавали ту регистровану црногорску православну цркву да изгради своје храмове. Купи земљу, тражи грађевинску и урбанистичку дозволу и

изгради храм. Колико ја знам, никакве забране ту није било.

Ракчевић: Да, ту ће бити приче врло дуго о оставинском поступку.

Др Шешел: Молим вас, пустите оставински поступак. То је већ нешто друго. Знате, у праву, чак да сте у праву, постоји принцип застарелости који износи 20 година. Не можете ви сада оставински поступак водити о некој имовини од пре 200 година. То би било бесмислено. И од пре 100 година, и то би било бесмислено.

Водитељ: И ако је државна?

Др Шешел: Без обзира каква је имовина, ако је дошло до преноса власништва, могло је бити и нелегално преношење власништва, могла је бити отимачина, могла је бити крађа. Када вам неко нешто украде, па га ви откријете после 20 година, нема тог суда преко кога ћете лопова натерати да вам врати украдено.

Водитељ: Али можете рећи да је лопов.

Ракчевић: Аналогија нека...

Др Шешел: Не можете ни то да кажете. Има право да вас тужи и да будете кажњени због тога. Дакле, то је што се тиче грађанских права. То не споримо.

Али, то што се једна условно црквена организација назива православном црквом не значи да је она заиста православна црква, јер је не признају друге православне цркве. А да би је признале, она мора испуњавати неке услове из црквених канона, не из државних закона, из државних норми. Можете ви сутра формирати православну цркву у Улцињу, рецимо, и да је регуструјете. То је што се тиче правних норми. Можете формирати муслиманску православну цркву - ако постоји муслиманска нација, зашто муслимани не би имали право да формирају православну цркву - и регистровати је код државних органа.

Ракчевић: Јесте.

Др Шешел: Али, она није призната по црквеним канонима, не признају је друге општепознате и општепризнате православне цркве. Дакле, у том смислу црногорска православна црква није заиста православна црква. Она сада више личи на једну верску секту - непризната од других цркава, мала, ограниченог дмета, чак ни своје храмове нема - још увек нема, можда ће имати једног дана. Она личи на Јеховине сведоке, на Мароните, на сличне верске секте.

Референдумом у савезну државу

Водитељ: Гледаоци ће се...

Ракчевић: Ево, пошто сам тражио један једини услов у емисији, да ипак отприлике једнако говорим, мислим...

Водитељ: Важи, нема проблема.

Ракчевић: Према томе, само пар коментара везано за ову ствар. Ја не сумњам да би Српска православна црква желела да види црногорску правосла-

вну цркву као секту и то је нешто што траје већ доста дуго. Суштина приче је врло јасна. Код православних народа постоји устројство јасно другачије него што је код католика, и јасно је да сви православни народи имају своје цркве - Руси Руску православну цркву, Бугари имају...

Др Шешељ: Није тачно.

Водитељ: Господине Шешељ, само тренутак.

Ракчевић: Ту је предмет спора и суштина приче је у томе да ли су Црногорци народ или нису. Као што Грци имају своју православну цркву, као што имају, понављам, Бугари, или као што имају Руси, као што Срби имају своју пра-

ра могућност да у Црној Гори црногорски народ добије право на своју цркву, али то је узалудан посао.

Водитељ: Господине Шешељ, само бих вас замолио...

Др Шешељ: Имам врло важно питање.

Водитељ: Јесте, али

Др Шешељ: Пустите да дијалог иде, мислим да ће вам бити интересантнија емисија. Мислим да је врло интересантно и да водимо један врло толерантан дијалог, да уопште нема потребе...

Водитељ: Господине Шешељ, слажем се са вама, али ево, замолићу вас...

Др Шешељ: Али дајте да само ово...

за промену Устава, али је бесмислено да се поново расписује референдум. Не можемо сваки дан ићи на референдум и сваки дан се о истим стварима изјашњавати.

Можемо, под условом да странка господина Ракчевића и странка господина Перовића који на томе инсистирају, освоје апсолутну већину посланичких мандата у републичкој скупштини Црне Горе и закажу нови референдум. То би било могуће. Али све док они не добију апсолутну већину посланичких мандата у републичкој скупштини, ја сам апсолутно сигуран да ни на референдуму не би била до-нешена одлука о отцепљењу.

Западне силе помажу и организују шиптарски сепаратизам

вославну цркву, суштина приче је у томе да Црногорци нису народ, негирање црногорског народа и негирање да Црногорци имају право на своју цркву.

Понављам, то ће бити ствар која је недвосмислена, ја не сумњам. Ми можемо, исто тако, када говоримо о светом Синоду, пристетити се тих ставова који су врло оштри према Српској православној цркви и улози Српске православне цркве у свему што се дешава у протеклих осам година.

Према томе, црногорска православна црква, односно њен поглавар ће бити врло брзо херотонисан и то је уствари то о православној цркви. Имаћемо о томе прилике да чујемо врло брзо и, понављам, то су процеси који се, као у Македонији, не могу зауставити.

Може се то негирати, Српска православна црква ће наставити да неги-

Водитељ: Врло кратко, јер би се ми овде, ово је тема и за трочасовну емисију.

Др Шешељ: Продужите емисију. Ако нас не истопите овде овим рефлекторима.

Водитељ: Врло кратко, господине Шешељ, и уједно одговорите на моје питање да ли мислите да је референдум права ствар да се народ изјасни о независности цркава. Молим вас, кратко.

Др Шешељ: Прво, у Црној Гори је био референдум 1992. године и огромна већина грађана Црне Горе се изјаснила за заједничку државу са Србијом, а остало је да надлежни државни органи модалитете тог заједништва преточе у Устав Савезне Републике Југославије.

Модалитети тог заједништва могу се мењати по стандардној процедури

Водитељ: Господине Шешељ само тренутак, молим вас. Да ли знате како је гласило, ви сте доктор права, питање на референдуму?

Др Шешељ: Не могу да до краја цитирам.

Водитељ: Ево, ја ћу да вам кажем.

Др Шешељ: Али ћу, ево, покушати: "Да ли сте за то да Црна Гора као суверена држава уђе у државну заједницу са Србијом?"

Водитељ: Савезну, да ли је суверена или савезна?

Др Шешељ: Ту постоји подељен суверенитет. Постоји суверенитет федералне јединице и постоји савезни суверенитет. Који ће бити јачи, а који слабији, утиче на нашу процену да ли је реч о федералној или конфедералној држави. Ми сада још имамо елементе конфедералне државе у савезном уставу.

Ми радикали смо у најмању руку за јачање федералних елемената, наш је крајњи, дугорочни циљ јединствена унитарна централизована држава, а ми смо реални политичари и свесни смо да се то не може одмах остварити.

Дакле, то је један дужи историјски процес, у догледно време ће се остварити. Али смо сада за јачање надлежности федералне државе.

Што се тиче питања црногорске нације, знате, само по себи је то питање сумњиво када ви имате ситуацију у којој се отац изјашњава као Србин, а син као Црногорац по националној припадности или обратно. Имате ситуацију у којој се један брат изјашњава као Србин, чак и у неким познатим породицама, а други брат се изјашњава као Црногорац. Рецимо у случају Слободана Милошевића. Он се изјашњава као Србин, био је председник Републике Србије, па је председник Савезне Републике Југославије, а његов рођени брат се изјашњавао као Црногорац и био је црногорски кадрар на неким политичким функцијама.

Рацкевић: То је тачно. Различити су интереси, нормално.

Један смо народ

Др Шешел: Молим вас, то само по себи говори да смо један народ, да смо једна нација, а како ће се сада појединци унутар једног народа називати и на чему ће превасходно инсистирати, то је друго питање. И да закључим о овом црквеном питању. Није тачна ваша тврдња да сваки православни народ има своју цркву.

Рецимо, Украјинци и Белоруси немају своју цркву. Код њих је јединствена Руска православна црква. Украјина има свог митрополита, као што Црна Гора има свог митрополита, и не доводи у питање јединство Руске православне цркве. Много су веће етничке разлике између Руса и Украјинаца, ту су већ створена два посебна језика, иако је прва руска држава формирана на територији Украјине - Кијевска Русија.

Код нас у правом смислу речи нема никаквих етнoлошких разлика, а толико су поједини делови српског народа у разним сеобама међусобно измешани, да је апсолутно немогуће направити поделу.

Актуелна политичка ситуација

Водитељ: Господине Шешел, да се вратим ипак на актуелну политичку ситуацију. Горуће политичко питање у Савезној Републици Југославији је, ипак, Косово, па бих вас обожину замолио да прокоментаришете како је дошло до те ситуације на Косову, и како видите путеве њеног разјашњења?

Рацкевић: Хоћемо ли редом неким, ево већ су два круга...

Др Шешел: Изволите ви први.

Водитељ: Ево, господине Шешел, немате ништа против?

Др Шешел: Не, таман посла.

Рацкевић: Ја поштујем то, али волим да причам о равноправности на сваком плану. Што се тиче Косова и како је то почело на Косову, Косово је проблем који дуго, дуго траје. Има сувише својих слојева. У протеклих десетак година, оно што је релативно свежије, неколико чињеница. Милошевић је почео свој поход једне заиста катастрофалне политике на Газиместану. Пре тога уставу на VII седници, када се обрачунао са мангупима у својим редовима, а ево сада прилике да ће се тиме и завршити. Затвара се један цикличан круг, круг који је донео пропаст и Србији и Црној Гори.

Милошевић је почео на Газиместану, почео је са оном причом "вас не сме нико да бије" и мислим да је то једна од ствари где није побркао, где није промашио. И заиста данас Србе на Косову нико не бије, јер нема више Срба буквално. То је резултат те његове политике.

Касније је отишло то ка Црној Гори, Босна, Хрватска, Словенија и пораз за поразом. Тако је бранио Србе негде ван граница Србије и тако доживљавао пораз за поразом, и тако их је завијао у црно. Према томе, десет година господин Милошевић је покушавао искључиво репресијом да решава проблеме на Косову.

Незадовољство се гомилао и данас имамо ситуацију која је заиста катастрофална на Косову. Заиста је много мањи број Срба и Црногораца на Косову него што је било када је господин Слободан Милошевић дошао на чело Србије. И ви знате каква је била та еволуција, после је била југословенски проблем, па је онда рекао господин Милошевић да Косово није југословенски проблем, Косово је проблем Србије од Хоргоша да Драгаша. Па је укинуо аутономију, укинуо парламент Косова итд. И ту смо где смо данас.

Што се тиче нашег виђења, оно је у овом правцу било и остало: Косово је део државе Србије. И ту заиста никаквог спора нема. Друга чињеница: ми смо од почетка били противници мењања граница, за разлику од Српске радикалне странке, која је доследна у границама од Карловца-Карлобага-Вировитице итд. Ми смо у свом програму од почетка били за постојеће, али отворене границе. И било је тако и тако ће и сада бити. Србија, односно режим у Србији могла је да направи само и ту глупост да отвори у буквалном смислу рат на Косову и да на тај начин тим ратом доведе у питање оно што је недвосмислен став и западне Европе и свих релевантних међународних фактора да је Косово део Србије. Дакле, Косово јесте део државе Србије и држава Србија треба да решава те проблеме.

Ми у Социјалдемократској партији, као што је, верујем, познато јавности, сматрамо да, што се тиче Косова, не би требали грађани Црне Горе бити регрути на Косову. Да не би требали као што су сијасет пута до сада били топовско месо једног промашеног режи-

ма - од Дубровника, када смо упозоравали да Дубровник неће бити град ни Црне Горе, нити ће бити српска Република Дубровник, ни остале ствари које су се све појављивале. Изгинули су људи, и данас ништа од тога нема.

Сматрамо, дакле, да кад господин Милошевић буде прихватио дијалог не са поштеним Албанцима које је он хтео да тамо инсталира, него са релевантним политичким факторима на Косову, да је тада могуће причати. За сада је Милошевић користио Косово само када би му понешто загустило, тада би активирао Косово, и у другим ситуацијама користио је Косово за изборне крађе. За изборне крађе ту му је био изванредни полигон да осигура своју власт.

Дакле, тамо је са релативно малим бројем грађана српске и црногорске националности обезбеђивао своју позицију уз апстиненцију Албанаца који су правили грешку неприхватајући да учествују на изборима за органе Републике, за органе државе Србије.

Очеви и деца

Водитељ: То најбоље зна господин Шешел.

Рацкевић: Па да, они су покрадени драстично, ако се не варам, на Косову последњи пут, не само Српска радикална странка, него и на ранијим изборима. Милошевић одавно користи тај механизам.

Др Шешел: И на парламентарним изборима.

Рацкевић: И на парламентарним изборима и то је ван сваког спора. Дакле, сматрамо да је једино могуће уз преговоре решавати тај проблем. Мислим да се заиста силом неће ништа постићи и посебно понављам да не би било добро да грађани Црне Горе иду тамо и да буду топовско месо за Милошевићеву политику. Да подсетим, то је елементарно непоштено, и наша су схватања у бити различита око тога, знате.

Неки велики државници су, када већ отварају фронтове, имали други однос према томе. Један Черчил је слао свог сина, па је био у рату. Један Стаљин, такав какав је био, па је ишао са својим синовима. Господин Милошевић очигледно покушава да направи, иначе не припада, ту се слажем са оним што сте мало пре рекли да један брат припада српском народу, други црногорском - очигледно да ми из СДП са господином Милошевићем нисмо баш у крвном сродству, да се мало нашалимо. Али је чињеница ова: господин Милошевић је спреман да шаље преко туђих леђа тамо младост, као што је изгубио рат у Босни, као што је у Хрватској изгубио рат, као што је протерао Србе из Крајине, тако и сада покушава да направи још гору ситуацију на Косову.

Чињеница је да за то време његов син вози трке, да за то време његов син отвара дискотеке, а шаље туђе синове и

туђу браћу у рат. Заиста причати о таквом патриотизму и на тај начин третирати патриотизам је смешно.

Запад изједначава терористе и полицију

Водитељ: Господине Шешел.
Др Шешел: Ми, српски радикали, полазимо од тога да не постоје апсолутно позитивне и апсолутно негативне личности у историји. Ако је реч о неким Милошевићевим ретким заслугама, онда се оне везују за Косово и Метохију крајем 80-тих година. Милошевић је без сумње заслужан

нирани егзодус, ратовали они или не. Ратом су покушали да сачувају своју територију и своја огњишта.

Неспособношћу, пре свега режима из Београда, тај рат за Српску Крајину привремено је изгубљен. Велике западне силе су се обрушиле на српски народ, потпомогле Хрватску агресију и окупацију Републике Српске Крајине.

Није случајно до распада Југославије по западном обрасцу дошло управо у тренутку када се распао Совјетски Савез, и када се Русија нашла на коленима. Ми Срби сада страдамо пре свега што смо традиционални руски са-

му замерамо што још није укинуо покрајину. Покрајина постоји, њена скупштина постоји, али Шиптари или Албанци бојкотирају редом све изборе у Србији - и парламентарне и локалне и због тога нема скупштине Косова и Метохије, и због тога нема шиптарских представника у локалним органима власти. То је једини разлог.

Припадници шиптарске националне мањине се понашају као једна врста политичких аутиста. Сами су се дистанцирали од политичког процеса. Не желе у њему да учествују, јер претпостављају да својим неучешћем повећавају шансе за отцепљење Косова и Метохије.

На Косову и Метохији данас имамо два основна проблема. Шиптарску сепаратистичку побуну коју подстичу западне силе, које потпомажу, чак и организују терористичке акције. Сада, рецимо, западне силе изједначавају албанске терористе и српску полицију која покушава да уништи тај тероризам, што нигде на другим светским меридијанима није случај. Никада се није десило да неко у свету изједначи америчку полицију и националну гарду и црначке побуњенике у Лос Анђелесу.

Никада се није десило да неко у свету изједначи терористе у Северној Ирској и британску војску и полицију. Никада се у свету није десило да неко изједначи баскијске терористе и шпанску војску и полицију. Никада се није у свету десило да неко изједначи немачку полицију и фракције црвене армије - терористичку организацију која је својевремено угрожавала ред и мир, животе људи по целој Немачкој и по западној Европи.

Шта је циљ западних сила? Изрекли сте још једну непрецизност, да међународни фактори признају да је Косово унутрашње питање Србије. То није тачно.

ОЕБС крши принципе

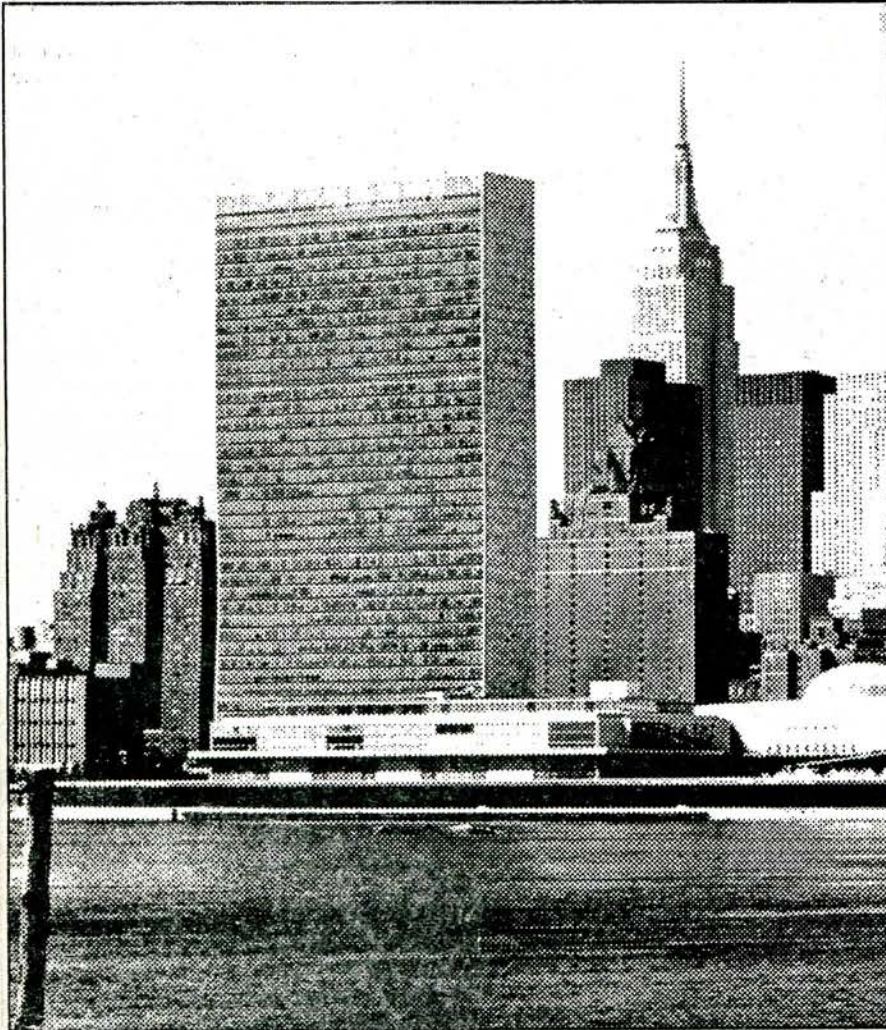
Ракчевић: Не, него да признају постојеће границе.

Др Шешел: Не, они сада тврде да је Косово унутрашње питање Југославије и кажу да Косово не може да се отцепи од Југославије. Више Србију не помињу у последњих неколико месеци. Чак Американци, који још нису признали Савезну Републику Југославију него у својим официјелним комуникацијама говоре о Србији и Црној Гори као држави, њихов назив за нашу државу је Србија и Црна Гора, сада и они непрекидно кроз уста Гелбарда пре свега, али и Медлин Олбрајт говоре о Савезној Републици Југославији и да је Косово унутрашње питање Савезне Републике Југославије и да се мора решавати у оквиру Савезне Републике Југославије.

Ракчевић: Ви кажете да је то питање Србије ако се не варам.

Др Шешел: Да.

Ракчевић: И ви и Горица Гајевић тврдите...

Зграда Уједињених нација: САД су инструментализовале већину чланица светске организације

што је тих година србијански суверенитет над Косовом и Метохијом поново успостављен. И друго, Милошевић је покушао да брани западне српске земље, најалост, неуспешно или само делимично успешно, ако се уопште сачува Република Српска, што је сада под знаком питања, јер она је практично под окупацијом НАТО- пакта.

У рату можете победити и можете изгубити. А да рата није било, последице би у овом случају биле исте као када изгубите рат. Србима је на подручју бивше авнојевске хрватске федералне јединице био намењен пла-

везник на Балкану. Због тога Американци подржавају све српске непријатеље: и Словенце, и Хрвате, и Шиптаре, и босанске муслимане, итд. Њима је циљ да се Србија свде на што мању територију и да се одбије од Јадранског мора.

У овом рату за западне српске земље да смо имали способнији режим у Београду, можда бисмо и победили, а можда би још жешћа била агресија НАТО- пакта. Оно што ви замерате Милошевићу, ми му такође замерамо, али из супротног разлога. Ви замерате Милошевићу да је укинуо покрајину. А ми

Др Шешел: Ми на томе инсистирамо, све странке у Србији на томе инсистирају сада.

Ракчевић: Да.

Др Шешел: Све странке.

Ракчевић: У домену људских права је разлика.

Др Шешел: Сматрамо да је то веома важно. Да је унутрашње питање Србије.

Ракчевић: Ту се слажемо.

Др Шешел: Зашто је важно? Зато што западне силе желе да издејствују за Косово и Метохију статус федералне јединице у оквиру Савезне републике Југославије. Западним силама је јасно да сада нема никаквог правног основа за отцепљење Косова. Није било правног основа ни за цепање Југославије, за уједињење Немачке, за распад Чехословачке, за распад Совјетског Савеза, јер је Конференција о европској безбедности и сарадњи као један од својих основних принципа имала непроменљивост свих затечених граница у Европи. Свих граница које су конституисане после Другог светског рата.

Тај принцип је пао, али је одмах успостављен нови принцип да га надомести: ако је реч о федерацијама као сложеним државама и ако се федерације цепају, онда су непроменљиве границе федералних јединица. То је оно на чему сада инсистирају западне силе. И то је практично сада нови принцип у Организацији за европску безбедност и сарадњу.

Пошто Косово никада у правном смислу речи није било федерална јединица и није ни сада федерална јединица, западне силе желе да му издејствују тај статус, а онда после неколико година као федерална јединица са доминантном албанском већином изашло би се на референдум. Без сумње би на референдуму била донета одлука о отцепљењу и проглашена независност. Западне силе би онда признале ту независност, и ствар би била завршена. То је суштина садашњих њихових настојања на Косову и Метохији.

Који је други проблем на Косову и Метохији? Неспособна социјалистичка власт огрезла у криминалу и корупцији, која није покушала ни једну системску меру да примени на Косову и Метохији, да уопште покуша неко решење.

Са истомишљеницима је досадно разговарати

Водитељ: Ту ће се сложити господин Ракчевић у задњој констатацији.

Ракчевић: Сигурно, само што покушава...

Др Шешел: Да, шта је тамо проблем...

Ракчевић: Ево, покуша неко у...

Др Шешел: Ја вас не прекидам све до краја док говорите.

Ракчевић: Извините.

Др Шешел: Јер ми је врло интересантан начин на који ви излажете.

Ракчевић: Све је у реду.

Др Шешел: Никада вас ја нисам прекидао због дужине.

Ракчевић: Ја се извињавам, али мислим да је у реду да имамо једнако време

Др Шешел: Ја мислим да вам то ни водитељ није ускраћивао.

Ракчевић: Не, не.

Др Шешел: Нисам вас ја прекидао.

Према томе, имате могућност да кажете све и ја вас са великом пажњом слушам, мислим да сте врло интересантан саговорник, без обзира што се апсолутно не слажемо по кључним питањима, али ја највише волим дијалог са политичким идеолошким противницима. Са истомишљеницима је врло досадно разговарати.

Водитељ: Господине Шешел...

Др Шешел: Е, дакле, није само то проблем што режим, да ово искажем до краја,

Побуна

Милутиновићевих гласача

Водитељ: Само изволите.

Др Шешел: Што социјалистички режим из Београда злоупотребава Косово и Метохију за фалсификовање изборних резултата. Ја сам сада јавно прозивао у неколико наврата Милана Милутиновића - како се то буне његови гласачи у Србици, у Дреници. Што не иде он тамо да умири своје гласаче?

Испало је да су сви они листом гласали за Милана Милутиновића, а сада се дижу на оружје. Ако он има 350.000 албанских гласова - освојио је скоро више гласова него Фатос Нано у Албанији, најбоље би било да он оде тамо, прошета кроз та шиптарска села и умири народ, да са њима разговара. Да сам на његовом месту, ја бих већ био на Косову и Метохији.

Шта је још тамо проблем? Што овај режим сматра да мора да има под својом апсолутном контролом све школе, све здравствене установе, све културне институције, практично све. То је погрешно. Уместо да се промене закони, па се каже: постоје државне школе, постоје приватне школе. Господе Албанци, не желите да учите у српским државним школама на албанском језику, по програму који се прописује у Београду-изволите, формирајте своје школе, па у њима изводите наставу какву вам воља, по ком ви програму хоћете, не интересује нас. Само, у вашем печату и у вашем називу треба да стоји "Република Србија" и на српском и на албанском језику. Све остало препуштамо вашој вољи.

Тако исто када је реч о медицинским установама, када је реч о другим културним институцијама, укључујући и Академију наука.

Школовање Шиптара

Водитељ: Господине Ракчевићу, колико се слажете са овим излагањем господина Шешела да Албанцима тре-

ба апсолутно дати све школе, медицинске установе - тако сте рекли господине Шешел.

Др Шешел: Да формирају приватне они сами, а не да им дајемо. Нема шта да им дајемо.

Водитељ: Да сами финансирају.

Др Шешел: Јесте. Постоје ове државне - ту је школовање бесплатно, финансира се из буџета, али министарство из Београда прописује програм. А они нека отварају до миле воље, они већ имају приватне, да им легализујемо те приватне.

Водитељ: Господине Ракчевићу, да ли се са овим слажете?

Ракчевић: Видите, ту су темељне разлике, то је нормално и о томе смо причали. Са већином теза које је изрекао господин Шешел ја се не слажем, јер сам Социјалдемократска партија и вероватно смо ноћас и ту да каже свако своју причу.

Ми се не слажемо да је то што се десило на простору бивше Југославије плод неке међународне завере, исто као што не сматрамо да је та међународна заједница Бог зна како беневољентна према Србији и Црној Гори. Постоји нешто што се зове интерес.

Водитељ: Значи, нису сви против Југославије?

Интереси Русије на Балкану

Ракчевић: Апсолутно. Та прича о некој интерпланетарној завери, о томе да су сви против нас, нама је врло, врло далека.

Друга ствар: такође не верујемо у ту причу да је руски интерес овде, барем сада са оваквом Русијом каква јесте, интерес на Балкану, уосталом, и пре пар месеци је децидно саопштено од стране званичне Москве да они немају никакве посебне интересе на Балкану, осим економских интереса. Званично је то саопштено, била је изјава Примакова.

Даље, оно у чему је темељна разлика: господин Милошевић и господин Шешел и СПО у некој фази, ако је то лелујаво и не знам, господин Зоран Ђинђић и сва та екипа која је била у то време на власти и у опозицији у Србији су у суштини пошли од истог програма. Српска радикална странка је само то отворено заговарала - Карловац-Карлобаг-Вировитица. Сви остали су радили на томе, али нешто са цинцулирањем.

У том делу нама је тај програм потпуно далек и ми сматрамо да је он катастрофалан за српски и црногорски народ, за простор бивше Југославије, али уз њихово цинцулирање ту постоји доследност и ми то признајемо. Тај програм је врло скупо стајао и Србију и Црну Гору. И господин Шешел сада напада господина Милошевића не из разлога што је кренуо у тај пројекат, јер је то, нормално, његов пројекат, него што га није остварио. То је темељна разлика међу нама.

Ми сматрамо да нема равноправних више и равноправних мање народа. Не можете једном приликом, знате, призвати историјски аспект када вам треба на Косову, други пут призвати актуелни демографски састав становништва, јер вам не одговара структура тамо. Знате како, не сматрам да, уз сву блискост према српском народу, не сматрам да има мање и више вредних и равноправних народа.

Дакле, оно што су требали добити а нису, нажалост, добили Срби у Хрватској, план 3-4, једноставно не може се а не дати Албанцима, то ће бити тако. Ми можемо сада причати велику причу, да ће то бити све тамо, да ћемо то завршити, али на Косову ће остати ако буде паметне политике и дијалога, али ће Албанци добити аутономију коју су имали 1974. године, то је дефинитивно јасно.

Црногорска нација настала је у коминтерновским реторгама

Дакле, не можемо тражити и не дати албанском народу оно што се тражило за Србе на другом крају.

Мислим да је тај концепт, понављајући, који је нама врло далек, проблем данашње Србије. Србија није препознала шта је узрок њеног сукоба са међународном заједницом. Дакле, ни о каквој се завери код нас, по нашем мишљењу, не ради. Ради се о томе да је једноставно немогуће да постоји неки небески народ и да постоје мање вредни народи. То је темељна разлика међу нама.

Ми верујемо и надамо се да ће Србија смоћи демократске снаге да прође кроз ту фазу и да препозна узроке свог сукоба са међународном заједницом. То је врло интересантно, званична државна идеологија и данас у Србији прича ту причу, они су антиамерички расположени, то грувају из свих оруђа. Из нашег угла Социјалдемократске партије, то је битно различито.

Ко је довео Србију и Црну Гору на просјачки штап? Ко ће управо напра-

вити од Србије и од Црне Горе колонију? Овде ће бити финансијске црпке, Србија и Црна Гора су имале изванредну почетну позицију 1989. године, Погледајте где су данас једна Чешка, једна Словенија, једна Мађарска у транзицији. Погледајте где су данас Србија и Црна Гора у односу на Албанију, а да не говоримо у односу на Словенију, или у односу, рецимо, на Чешку или Мађарску, које су биле иза нас по свим економским параметрима.

Шта се данас дешава? Они су ти који распродају државно богатство. Они су, сутра ће распродати исти Милошевић, исте патриотске снаге и патриотски блок о коме се прича овде и на другим местима, даће руднике угља Косова, даће мултинационалним компанијама. Даће рудник злата Мајданпек тамо, даће концесије над шумама Црне Горе и Србије, даће црногорску обалу.

Др Шешељ: Ја бих прво покушао да исправим господина Ракчевића поводом његове две тврдње да смо се и ми радикали заносили флоскулама о Србима као небеском народу и да смо делили народе на вредне и мање вредне. Ми радикали то никада нисмо радили.

Прво, та флоскула о Србима као небеском народу потиче од Вука Драшковића и Српског покрета обнове из оне његове прве фазе. А ми је никада нисмо прихватили и никада у нашим изјавима, у нашим говорима, у нашим интервјуима не можете нећи ту тезу о Србима као небеском народу.

Ја прво, лично, не разумем шта то значи небески народ. Увек када бих покушао да размишљам о небеском народу, схватио бих да је то неки народ мртваца. Потпуно ми је стран такав начин размишљања.

Друго, постоји у политичкој филозофији до сада прихваћен само један критериј поделе народа, он датира још од Хегела. Народе је Хегел делио на историјске и неисторијске, већ према томе да ли су народи били у стању да самостално створе своју државу или нису били у стању. Неки су били у стању да створе и по неколико држава - типичан пример је српски народ, али, и немачки народ - видели смо да су имали око 300 државица.

На крају, ово што се тиче западних сила и њихових поступака на Балкану. Мислим да вам ти ставови нису утемељени на реалним чињеницама, господине Ракчевићу. Западне силе имају различите критерије у приступу балканским проблемима. Американцима и Немцима ништа није сметало што је око 10.000 Срба брутално побијено и много жена и деце; чак је и Хрватска авијација ударала по дугим српским избегличким колонама у време окупације западних делова Српске Крајине. А овде се цели Запад лигао на ноге зато што је убијено двадесетак шиптарских терориста, доказаних терориста. Међу њима и овај Адем Јашари, који је њихов главни вођа, већ познат у јавности годинама.

Хрватска је колонија

Водитељ: Дакле, он је ликвидиран, је ли тако?

Др Шешељ: Имали смо званично саопштење МУП-а Србије да је ликвидиран, после је у неким новинама било шпекулација да ипак није, али потврђено је од стране Министарства. Ја нисам био на лицу места, нисам проверавао. Нисам превртао по лешевима убијених терориста, али претпостављам да нема разлога да се сумња у такав извештај. Био би сувише велики скандал да се испостави да није ликвидиран.

Рецимо, сличне шпекулације су се чуле у Русији након извештаја да је убијен Дудајев, лидер чеченских терориста. Међутим, очигледно је да је он ипак ликвидиран том приликом и да је неком

Исти они који причају ту причу о неком империјалном пројекту, неће та Америка и неће нам тај Клинтон.

Није то само режим у Србији, него и овде врло препознатљиве групације око господина Момира Булатовића - то је потпуно иста реторика. Антиевропска завера, сви су против нас, а ми ћемо се затворити сами у себе, па ћемо овако у најлепшем затвору у свету приврећивати и постићи сјајне резултате. То су велике разлике између онога што је била доминантна политика у Србији свих ових година и што је политика Социјалдемократске партије била и остала. Заиста је велика разлика.

Хегелова подела народа

Водитељ: Господине Шешељ, видим да сте спремни као зачета пушка на одговор. Али, ја ћу замолити да будемо стрпљиви и да одслушамо једну музичку нумеру. Договорено. Господине Шешељ, имате право на реплику.

вођеном ракетом убијен. Није то сада битно.

Што се тиче економске ситуације на Балкану, не мислим да су друге новостворене државе на Балкану много у економском погледу напредовале осим Словеније, али Словенија је била много економски напреднија од остатка Југославије и у време СФРЈ. Зашто? Зато што је имала привилегован положај, привилегован третман који потиче још из Кардељевих настојања из раних 60-тих година, која су била поприлично успешна за Словеније. Словенија је била у ситуацији да експлоатише остатак Југославије, а скоро сви увозно-извозни послови су ишли преко словеначких фирми. То је разлог њеног одскака у односу на остатак Југославије.

Што се тиче Хрватске, она је практично сада колонија. У колонијалном статусу, Хрватска је своје национално богатство распродала за ситне паре.

Економски извештај

Водитељ: Господине Ракчевићу.

Ракчевић: Ја бих искористио

Водитељ: Да, наравно.

Ракчевић: Да кренемо обрнутим редом: око економских ствари врло велика разлика, на жалост. Ја не припадам, иако сам економиста, оним економистима који сматрају да је Словенија експлотисала Србију и Црну Гору. Разлика је данас много већа него што је била онда. Данас Словенија има кредитни рејтинг, данас је Словенија пред вратима Европске уније, данас је минимална плата око 800 марака. Хрватска, која неоспорно има своје проблеме, далеко је изнад Србије и Црне Горе. А и у Македонији је чак драстично боља ситуација него што је код нас. Толико око неких економских параметара, можемо мало и детаљније.

Рецимо, девизне резерве Хрватске су око 2 милијарде долара, девизне резерве Србије и Црне Горе су заједно, прича се, око 150-200 милиона, што значи бар десет пута мање, што је један од показатеља, да не говоримо о озбиљним показатељима: инфлацији.

Колика је инфлација код нас, колика је код њих? Колика је незапосленост овде која је фиктивна, отприлике на нивоу 50 посто у суштини и преко 80 посто незапослености у Србији и у Црној Гори и све релативне показатеље који ће јасно осликати да смо ми на самоубилачком путу што се тиче економије. Ту је економија доста јасна.

Што се тиче првог дела приче, који је био предмет различитих виђења око небеског народа, помињао сам СПС, Српску радикалну странку, СПО из прве фазе, Демократску странку господина Ђинђића и формулације које су говориле о небеском народу. Нисам везао само за вашу странку.

Различити аршини

Др Шешељ: Али то није било присутно ни код кога, осим код СПО-а из те прве фазе, код Драшковића.

Ракчевић: Да, тако да је то ван спора. Оно о чему се овде говори је да не постоје идентични критеријуми, управо кажем, и слажем се да не постоје баш идентични критеријуми. Знате како, рецимо сијасет има примера, сада да не узимамо статистику да кажемо колико је у Вуковару само било Срба, па се рекло то је српски град, 21-22 посто, ако се не вaram.

Колико је било Срба у Сребреници, колико је било Срба у Фочи, колико је било Срба у Зворнику, колико је било, дакле, свугде онамо где је било рецимо 10-20 посто Срба - све је то била српска територија. Дакле, то су та два аршина.

Замислите шта би се десило данас, рецимо, да је у Европи прихваћен такав принцип који је наметала званична политика Београда. Ако се не вaram, близу 20 милиона или преко двадесет милиона Руса живи у заједници независних држава у другим државама. Замислите да су Руси сада хтели да кажу: молим вас, сви Руси на окуп, сви Руси треба да живе у једној држави, као што је била званична идеологија у Србији да сви Срби морају да буду у једној држави.

Сви Срби су били у једној држави - оној СФРЈ, или бар већина Срба. И нама је најближи био тај метод конфедерални, који је тада могао бити успостављен без рата, без страдања, без жртава.

Када смо код жртава, свака жртва је заиста жртва, али и, време ће показати, сваки човек је вредан. Ја заиста сматрам да је та политика која је вођена из Београда у суштини дубоко антисрпска политика и остајем при томе. При томе не треба заборавити шта је било са Сарајевом, колико има, процене су неке, али то ће се дуго времена сакривати и онда ће бити различита историјска тумачења, да је преко 300.000 мртвих, међу којима је заиста највећи дио оних који не припадају Србима. А да је и један једини човек - то је страшно.

Дакле, могли смо да прихватимо принцип етнички чистих територија који би био погубан и који би сигурно довео до рата. Могу да кажу тако Немци: хоћемо део Швајцарске, или хоће Французи део Швајцарске, или Италијани део Швајцарске јер, молим вас, тамо постоје кантони где су доминантни Италијани. Или хоће да узму, пошто је у Европи страшна измешаност.

Ми смо од почетка били заговорници тога да ће остати постојеће границе, авнојевске, иако оне имају своје

Све за српство, српство низашта: с једног митинга српских радикала у Црној Гори

"Омиљени" политичар из "Наше борбе"

Водитељ: Господине Ракчевићу, само један кратак одговор на моје питање. Када сте рекли да је Демократска партија социјалиста слепо следила Социјалистичку партију Србије, да ли мислите да је Српска радикална странка следила Социјалистичку партију Србије?

Ракчевић: Апсолутно. Апсолутно у одређеним периодима господин Милошевић је говорио да је господин Шешел његов најомиљенији опозиционар.

Др Шешел: Није баш тако рекао.
Водитељ: Ево, господине Шешелј имате ви...

Ракчевић: Па тако, можда су погрешно намерно пренели, јел тако?

Др Шешел: Добро, ја да то схватим као шалу.

Никада Слободан Милошевић није рекао да сам његов најомиљенији политичар. Када је давао интервју "Илустрованој политици" негде половином 1992. године, на директно питање ког опозиционог политичара највише цени, Милошевић је одговорио да највише цени мене, зато што се наша странка не финансира из иностранства и зато што из дана у дан не мењамо политичке ставове. То је прецизна интерпретација његове изјаве.

А та флоскула о омиљеном политичару је после лансирана кроз "Нашу борбу" и неке друге листове, који већ у старту сигурно не желе добро Српској радикалној странци.

Друго, ми никада нисмо следили политику Социјалистичке партије Србије и Слободана Милошевића. Он је у неким фазама долазио на наш пут. Ова политика коју ја данас заступам препознатљива је већ у оном тексту "Шта да се ради," због кога сам осуђен на осам година затвора 1984. године. Не баш у овој форми, али тамо су почели, сада је ово већ развијенија фаза те исте политике. А Слободан Милошевић и Социјалистичка партија, односно Савез комуниста Србије су тада били, на доктринарним комунистичкиставовима.

Они су по косовском питању почели да се приближавају овој политичкој позицији. Они су 1991. године почели да се приближавају овој политичкој позицији, иако ме је Милошевић ухапсио у септембру 1990. године зато што сам у Кнез Михајловој улици у Београду организовао уписивање добровољаца за Книн.

Ракчевић: Дакле, крали су вам програм, у суштини.

Слалом социјалиста

Др Шешел: Ја желим да сви краду наш програм, и не сматрам то крађом него преузимањем програма. Ја бих био најсрећнији када би сви људи и све странке у овој земљи преузели програм Српске радикалне странке. Ја бих био најзадовољнији.

Дакле, таква је била његова позиција 1990. године, а наша се битно није мењала. Каже се - само се идиот уопште не мења. И ми смо се мењали, али у смислу усавршавања, развијања. Битно ништа нисмо променили у нашој идеолошкој и политичкој платформи.

Социјалистичка партија је ишла час овако, час онако и у неким фазама долазила је на наше позиције. 1991. године практично је потпуно била на нашим позицијама. Само, није имала довољно храбрости, довољно одлучности, довољно способности и довољно спремности да реализује те циљеве до краја. 1992. године такође, и тада смо из тог разлога подржали Слободана Милошевића као кандидата за председника Републике, и јавно о томе говорили.

Половином 1993. године, Милошевић напушта ову позицију прихватајући Венс-Овенов план и тада је дошло до жестоког судара међу нама и тада нас је Милошевић опет почео хапсити, прогонити. Видели сте шта се све дешавало.

А што се тиче Демократске партије социјалиста Црне Горе, ми смо имали прво период сукоба са том партијом по питању Милана Панића и Добрице Ђосића, поготово Милана Панића. Јер, у неким фазама ДПС Црне Горе је подржавала Милана Панића све негде до децембра месеца 1992. године, а тада су и они кренули против њега и тада смо изгласали неповерење Панићевој влади.

Ракчевић: Тачно.

Отимање посланичких мандата

Др Шешел: Након смене Добрице Ђосића долази један период нашег конструктивног међусобног наступа, и, не бих то назвао сарадњом, али једне подношљивије, толерантније атмосфере. Тада смо имали неке солидне односе, ми смо и даље деловали као опозиција, они су били владајућа странка, али није било жестоких судара. Жестоки судари су обновљени почетком 1994. године, када су нам отета она прва три посланичка мандата у Савезној скупштини, и то посланичка мандата које смо освојили на изборима у Црној Гори. Прво је УДБ-а Србије врбовала Душана Бошковића, Радована Вукчевића и Славољуба Шишкића, а онда се и ДПС-овска власт у Црној Гори томе прикључила и једноставно нам нису дали да располажемо својим мандатима у Савезној скупштини.

Иако су ова тројица избачени из Српске радикалне странке, они су их држали до краја мандата. После су врбовали Гламочанина и његову групу, па су тако одржавали апсолутну већину у Већу грађана Савезне скупштине, јер социјалисти Србије и ДПС Црне Горе нису имали апсолутну већину, нису имали 70 посланика, па су нама отимали посланичке мандате служећи се најпрљавијим средствима.

велике неправилности, иако је то дуга историјска прича, али да ће остати оне државе у постојећим границама.

Овај приступ, који је био доминантан у Србији, је неоспорно катастрофалан. Причати о Србима у Хрватској, причати о Србима у Босни и Херцеговини, најбоље се могу питати они како данас живе, и да ли су задовољни. А знате како иде - Карашић, па Плавшићка, па Додик, па кооперативност, па ће све то доћи на неки начин на своје.

Десетине хиљада људи се расељавају из Србије, у буквалном смислу српски народ је разбучан, а све у име српства. То је за нас катастрофална прича, а да не говорим о ономе шта је значило 1000 дана опсаде Сарајева, шта је урађено од Мостара и шта се дешавало у ствари широм Босне и Херцеговине и Хрватске. Дакле, што се нас тиче, тај приступ етничких граница, приступ линије "Велике Србије", Карловац-Карлобаг-Вировитица једноставно је био узрочник овог сукоба Србије и Црне Горе са читавим светом.

Оно што је факат је да је Демократска партија социјалиста читаво време слепо, слепо следила господина Милошевића, и да је њима требало седам година да прихвате и да кажу сада коначно да је Милошевић превазиђен политичар.

Дакле, да не би било само да је све из Београда - итекако одговорност овде у Подгорици дели ова власт, јер то је иста политика. Ви сте се сретали, господине Шешелј, са господином Маровићем, па је била прича: те патриотски фронт, висок степен сагласности, па када сте имали изјаве које сте имали против Црне Горе, њима није пало на памет да реагују.

Када сте почели да причате од Херцег Новог на даље да су то криминалци, мафија, онда сте били спаковани и протерани ван Црне Горе. Дакле, то су ти двојни аршини о којима причамо и унутар Црне Горе. Дакле, њима смета само када се лично такну. И били су читаво време саучесници тог пројекта који је врло, врло скупо коштао и Србију и Црну Гору.

Није патриотизам кад се нађе Србија овамо где се нашла сада и Црна Гора, то заиста нема везе са патриотизмом. Са расутиим економским системом, са растављеним људима, са злочинима који су урађени на свим странама. Тешко је то звати патриотизмом, јер је патриотизам за нас нешто друго. Патриотизам подразумева просперитет, уваженост у свету, благостање народа, прогресивност, раст популације. Погледајте, имате белу кугу и у Србији и у Црној Гори. Погледајте, све параметре узмите и реците да је то успешна политика. По ни једном једином параметру та политика није успешна. Та политика је дубоко антицивилизацијска и убеђени смо да ће бити обележена у историји Србије и Црне Горе као мрља, црним словима ће бити уписана у негативном смислу.

И тада је дошло до ескалације наших сукоба и са ДПС Црне Горе. Ви сте и сами видели каквим се методама ДПС Црне Горе тада служио у обрачуну са српским радикалима. Надамо се да се више такав степен мржње и такав степен нетрпељивости и режимске репресије неће применити ни према једној политичкој партији.

Радикали за толерантну политичку атмосферу

Водитељ: Господине Шешел, само сам хтео, извињавам се што вас прекидам, само сам хтео да вас упитам. Ви сте једно време прозивали неке руководиоце Демократске партије социјалиста називајући их криминалцима и лоповима. Па ме интересује сада - када је дошло до подела у ДПС-у ти криминалци и лопови који су вероватно били и остали то што јеси као што сте ви рекли, по вашем мишљењу - на коју су страну сврстани?

Др Шешел: Наша реторика је морала бити пренаглашена у условима жестоке режимске репресије против Српске радикалне странке. Била је ствар и нашег поноса и части и достојанства да се супротставимо свим силама тој репресији. Нисмо имали медије, нисмо имали могућности јавног изражавања. Чак су тек почели да укидају директне телевизијске преносе седница, хапсили нам чланове, ми смо морали онда да се докажемо у једној љутој вербалној реторици, где нисмо бирали изразе, где смо гађали све око себе. Ти су изрази некада били неумерени, били су претерани, али су одговарали политичкој атмосфери у којој смо деловали.

Чим су репресивне мере ублажене, чим су престале, чим се нормализовала политичка ситуација, и наш наступ је сасвим другачији. Онда смо ми толерантни, наступамо без јаких речи, учествујемо у демократском дијалогу на крајње цивилизован начин, чак предњачимо у том цивилизованом наступу у односу на неке друге конкуренте. И ми смо присталице ове варијанте, дакле, толерантне политичке атмосфере. Али, ако нас опет притисну, ако им толико засметамо да покушају да нас униште, ми ћемо се опет служити најжешћим вербалним средствима, тући, што се каже, у чело, па они више неће знати како из те коже да изађу.

На исти начин смо се понашали и у Србији и у Црној Гори, исти вербални репертоар је био примењиван и овде и тамо.

Мали флексибилни систем

Водитељ: Да, Господине Ракчевићу, ја бих вас замолио још једно питање из неког мог концепта, па онда да пређемо на питања гледалаца, јер стварно је мноштво питања стигло.

Ракчевић: Ја се слажем. Ред је да испоштујемо и оне који нас гледају.

Водитељ: Али, ево, нека то буде моје последње питање. Економски просперитет: да ли мислите да Црна Гора или Србија, или која од њих двије може брже направити привредну реформу, која има тај потенцијал?

Ракчевић: За нас је то неоспорно, Црна Гора је мали флексибилни систем и ми ту заиста немамо никаквих проблема. Економија Србије је на кољенима. У Србији се и даље води политика која ће Србију дугорочно извојити из међународне заједнице, удаљити од међународног монетарног фонда, од светске банке, од светске трговинске организације и то ће бити пропаст Србије. У Србији имате једноставно чињеницу да власт контролише све процесе, да Милошевић када му затреба обрне Топчидер и отштампа.

Заснива се, дакле, однос између Србије и Црне Горе на преварама. То није у реду. Штампање новца, упади у монетарни систем као што је некада било, дакле, заиста је то бескрупулозна власт.

Републичке и државне границе

Водитељ: Границе.

Ракчевић: Границе апсолутно, видите, очигледна је намера режима у Београду да Црну Гору држи у мишоловци, да затвори све границе, осим оне према Србији, а ко је поставио границе према Србији? Први пут у историји границе између Србије и Црне Горе постоје управо од стране два коалиционог партнера: од СПС-а и ДПС-а. Нисмо ми ставили, нисмо ми на власти. Нисмо ми ставили границу код Пријепоља.

Водитељ: Ни радикали господина Шешела.

Ракчевић: Нису ни они, колико знам. **Др Шешел:** Ми би је сигурно за 24 сата укинули.

Ракчевић: Што се нас тиче, ми не желимо границе ни према коме, не само према Србији, а не желимо границе ни према Албанији, ни према Италији, ни према Босни и Херцеговини, ни према Хрватској.

Црна Гора је мали отворени систем. Управо упоредна истраживања показују да ти мали флексибилни системи пре излазе на зелену грану. Црна Гора је остварила 120 милиона долара од туризма 1989. годне, 120 милиона долара од поморске привреде.

Систем који се водио, односно политика која се води из Београда је политика аутизма. Политика која се затвара од читавог света. Црној Гори не одговара то затварање и нема просперитета и бољег живота у Црној Гори са оваквим режимом. Једноставно, Црна Гора се под хитно мора отворити. Отворити, ако то неће Слободан Милошевић који је држи у мишоловци и економски исцрпљује, који жели социјалне немуре у Црној Гори, управо жели Црну Гору на кољенима, економски сломљену.

Пропао је аранжман са Птујем, 10 милиона марака; Црна Гора не може да оствари своје авио - линије, него треба да иде преко Италије да би дошла, рецимо, до Француске или Немачке коридором. Не може да иде куда треба да иде коридором. Из дана у дан конкретна чињеница савезне администрације, Милошевићеве администрације указују да се Црна Гора економски малтретира и да се укидају перспективе Црној Гори.

За нас никакве дилеме нема да би Црна Гора могла релативно брзо да изађе на зелену грану. Србија има много, много озбиљније проблеме, много озбиљније дубиозе, степен задужености Србије је много већи у односу на степен задужености Црне Горе, када апсолутни износ дуга стави, то је тај степен задужености у односу на друштвени производ. Дакле, то су битно различите почетне позиције. Ако се хоће слободна и развијена Црна Гора, Црна Гора мора да почне да одлучује сама о себи. Први и основни интерес Црне Горе је Црна Гора.

Ми да причамо ово што господин Ђукановић сада каже, да ће Црна Гора бити локомотива развоја Србије, да ће покренути Србију у развој, то је утопија. Црна Гора са оволиком величином, са оваквом структуром привреде да покрене овако мртву привреду Србије, овакав систем који и даље још није рашчишћено са многим стварима, са утопијом друштвене својине, који није рашчишћено да ли треба да се врати и да контактира са ММФ и светском банком, са светском трговинском организацијом, па то је страшно, то је директно укидање и краја будућности грађана Црне Горе.

Данас се жели продати то што се има још увек, да би остали на ледини. Испражњена стара девизна штедња, испражњена преко Језде и мајке Дафине, трећа превара је била хиперинфлација, која је била такође чиста организована плаљчка народа, четврта су ови монетарни удари. Не може се тако држава правити на преварама. То не иде тако. То је директно завлачење руке у џеп грађанима у Црној Гори.

Монетарне трзавице

Водитељ: Да ли СДП мисли да је перпер одбрана од свега тога или неки новчани бон?

Ракчевић: Видите, уколико Милошевић и даље настави да немилосрдно поткрада грађане, односно његова администрација да упада у монетарни систем, да у петак вече марка буде 4,7, односно динар у односу на марку, а да преко ноћи порасте на 7, и да којекакви профитерски мафијашки кругови око власти згргу својих 15-20%, на таквим односима се не може заснивати однос и влада Црне Горе мора да заштити интересе својих грађана.

Ако нема разумевања, мора Црна Гора да врати свој монетарни суверенитет. Мора да врати монетарни сувере-

нитет и мора да сачува вредност валуте у Црној Гори. Мора да сачува економску сустанцу Црне Горе и да заштити интересе њених грађана. Уосталом, то је једно од основних надлежности владе Црне Горе. Ако они пусте да се на такав начин упада у монетарни систем Црне Горе зарад одржавања на власти, зарад исплате пензија, зарад куповине социјалног мира, ми немамо шта да тражимо у таквим преварантским односима. То је оно што сам причао: рационални аспект, никакав, дакле, романтизам, говоримо једноставно о економији и о бољем животу грађана Црне Горе.

Док се децидно не саопшти да се не може на такав начин обезбедити бољи живот, немамо ми шта да причамо о тим стварима.

Заједно смо јачи

Водитељ: Господине Шешељ

Др Шешељ: Отцепљењем Црне Горе не би се побољшале животне прилике црногорског становништва, у то сам апсолутно убеђен. Прво, зато што су све светске привреде данас поприлично затворене, желе да продају робу, али веома је тешко извести на њихово тржиште. Србија је тржиште готово неограничених капацитета за Црну Гору. Србијанска и црногорска привреда су комплементарне, дакле, сагласне и све оно што се произведе у Црној Гори, могло би да се прода на србијанском тржишту.

Наравно, може и много тога да се извезе, али треба наћи купце у иностранству, а то је данас најтеже. Ни режими у Београду и Подгорици нису константно стање и будућност Србије и Црне Горе не сме се сагледавати као да су они заиста константно стање, да је то нешто непроменљиво. Економска ситуација у нашој земљи је катастрофална, пре свега због привредног стања у Србији. Нама санкције и међународна блокада ни из далека нису нанеле толико штете као неспособна власт у Београду. Чак су санкције и блокада можда са неких 10 посто учествовали, у погоршању наших економских и социјалних прилика. Шта је наш основни проблем? Што у Србији још није проведена приватизација и нема добре воље да се она проведе у догледно време.

Закон који је прошле године усвојен је закон који спутава приватизацију а не подстиче је, а камо ли да је чини обавезном. Затим, у нашој земљи постоје увозно-извозни монополи. Постоји систем увозних и извозних дозвола, који је основни извор корупције. Данас, рецимо, пољопривредне машине у Србију може да увезе само једна фирма. Када погледате, ко је на челу те фирме? Син једног од савезних министара.

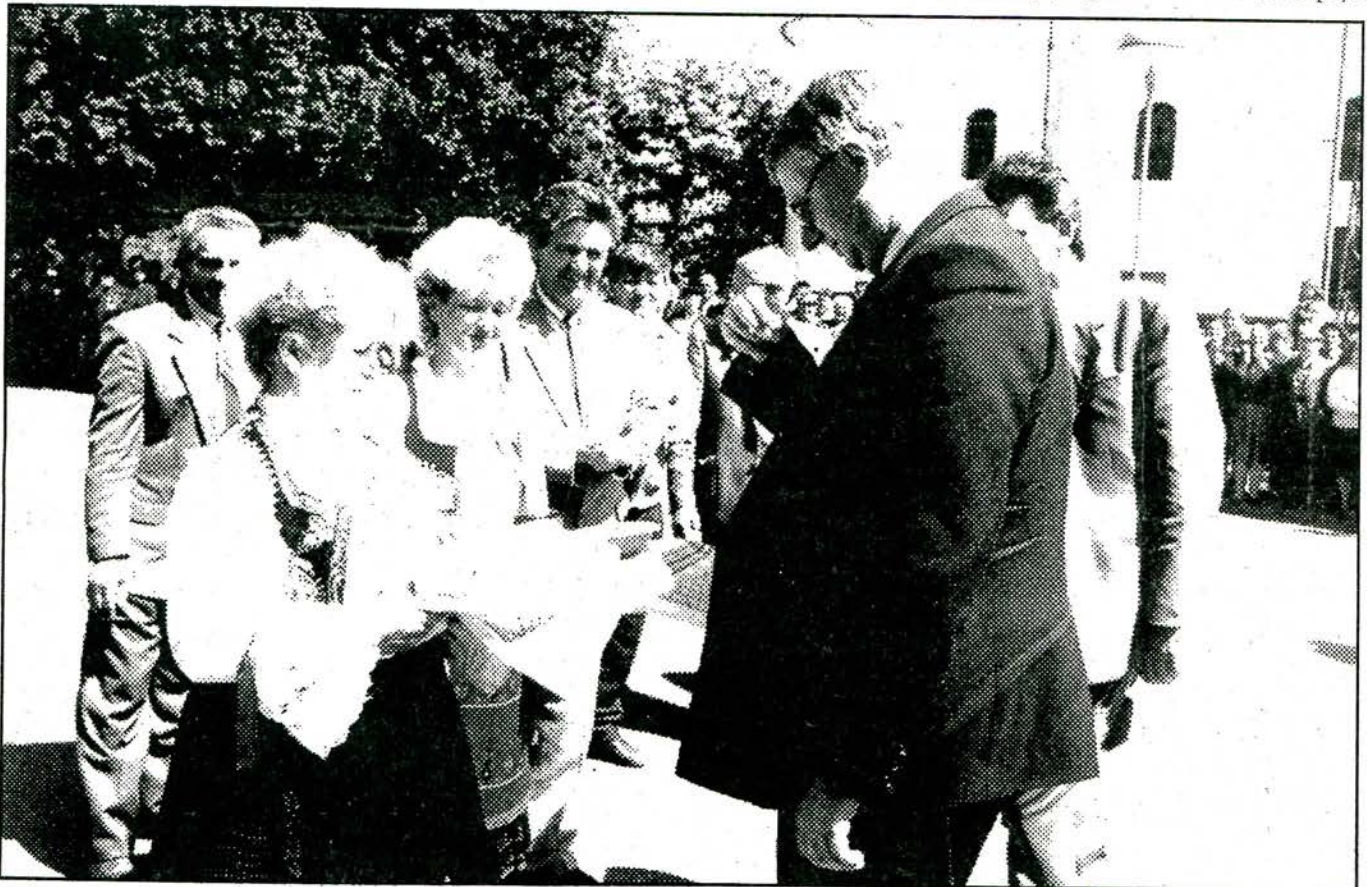
Што се тиче монетарних удара, сада смо имали један монетарни удар у Савезној скупштини. Усвојен је Закон о претварању краткорочних кредита пољопривреди, електропривреди, туристичким организацијама и железници у јавни дуг. Нешто у јавни дуг, нешто

у дугорочне кредите са минималном каматом, мислим негде око 0, 5 посто годишње Народној банци Југославије а укупно 1 посто пословним банкама - то је, практично, кредит без камате. То је већ један нови монетарни удар.

О чему се ради? У питању је три милијарде динара, од тога гро новца иде за пропале пољопривредне фирме у Србији. Ни један пољопривредник од тога никакве користи неће имати, ни један сељак, него ова булумента на чијем челу се налази СПС-овски и ЈУЛ-овски директорски лоби.

Рецимо, Драган Марковић из Лајковца, и слични привредници, који, када узимају кредите, узимају са свешћу да их никада неће враћати. А они увек имају монополски положај и привилегију да добију кредите, обичан сељак не може да добије никакав кредит, готово не може да добије ове кредите са повољном каматом. И овде је била врло повољна камата, а сада се ти кредити претварају у јавни дуг и практично се отписују. И коју корист из свега овога је имала Црна Гора?

И црногорским туристичким фирмама је отписано неких 15 милиона динара у односу на 3 милијарде. Тих 15 милиона динара не значи ништа. Ако ћемо и по структури становништва, ако је реч о пропорцијама, ако је укупно 3 милијарде динара отписано, онда би на црногорску трговину требало да отпадне, ако она има 5 посто становништва Савезне Републике Југославије, бар 150 милиона динара, а

Српски народ свуда одушевљено дочекује српског војводу

не 15 милиона динара 10 посто од онога што би било пропорционално броју становника.

А шта се десило у Већу република? Само је Српска радикална странка гласала против ова два закона. Све црногорске странке су гласале за. Све црногорске странке које су присуствовале Већу република Савезне скупштине и све друге странке Србије, и социјалисти и јуловци, и Српски покрет обнове. Ми смо остали усамљени у негирању ова два закона, иако смо имали веома, веома убедљиву аргументацију.

Утицаји санкција

Ракчевић: Ја имам једну кратку реплику, ако је могуће.

Водитељ: Изволите, па са тиме да завршимо овај део и да пређемо на питања гледалаца.

Ракчевић: Око две ствари се не слажем са господином Шешељем, прва је да су привреда Србије и Црне Горе комплементарне. Не сматрам да је привреда Србије са привредом Црне Горе комплементарна и ту се може дуга прича повести у односу на било коју другу привреду са простора екс Југославије, никаква не би могла бити већа веза зависности. Да кажемо шта значи комплементарно.

Имаме постојећу ситуацију: ако Србија, рецимо, продаје Црној Гори брашно по 60-80 пфенинга, ако може доћи у луку Бар брашно за 33 пфенинга, што је светска његова цена, онда је питање шта то значи. Ако ми купујемо и штитимо пољопривреду Србије која је заиста неефикасна, у делу идентификације узрока, ту се слажемо због чега је неефикасна, али пољопривреда Србије је таква да има скоро највише цене у Црној Гори. Највише цене на европском континенту. Узмите брашно, узмите било који производ. Дакле, не мислим да је то нека посебна комплементарност.

И друга ствар што кажете да су санкције највише 10 посто, ако се не варам, ако сам добро ухватио вашу мисао, утицале на позицију Србије и Црне Горе.

Др Шешељ: У структури узрочника...

Ракчевић: Ја сматрам да је знатно већи утицај санкција. Има утицаја и неспособне власти, али посебно понављам у односу на структуру привреде Црне Горе која је отворена привреда, ви говорите после увођења санкција Црној Гори и стављању гвоздене завесе са свих страна у туризму, о поморској привреди, о алуминијуму, који је берзанска роба, о производима дрвопрераде, то су четири ударне гране Црне Горе. Све четири гране су директно зависне од отворених граница.

Дакле, нема туризма у најлепшем затвору у свету, нема поморске привреде ако су ваши бродови заплени широм света, нема извоза алуминијума, него је комбинат алуминијума уместо 150.000 тона радио са капацитетом 20 посто. Нема извоза дрвета, нема извоза Ободових производа, оно што чини

гро привреде Црне Горе директно је било под утицајем санкција.

Код нас је тај проценат сасвим обрнут, код нас је можда и 90 посто утицај санкција и затворености Црне Горе на катастрофу и економски колапс у Црној Гори. Дакле, то је ван спора у том економском смислу.

Водитељ: Замолити вас

Др Шешељ: Само кратко на ово.

Водитељ: Може, али кратко.

Без геста добре воље

Др Шешељ: Мало пре сте поменули ово питање затворених граница. Ми смо апсолутно против затварања граница, али границу не бисмо имали само између Србије и Црне Горе и Републике Српске. Ми границе морамо имати и према Албанији, и према Хрватској, али не затворене границе. Промет преко граница и људи и роба мора да се одвија. Чак и са земљама са којима смо у најнепријатељским односима извесна трговина мора да постоји, ако је то у обостраном интересу.

Што се тиче заплене бродова, то је чиста америчка самовоља, ево и сада када америчка влада вербално подржава садашњи режим у Црној Гори и диви се његовом реформском курсу, Американцима не пада на памет да бар Црној Гори скину тај спољашњи зид санкција. Зашто то не ураде? Зашто сада Американци не покажу гест добре воље и омогуће Црној Гори да преузме Превлаку, без које нема Бококорског залива у геостратешком смислу, у коме је он безвредан у геостратешком смислу ако Превлака није у саставу наше земље.

Дакле, постоји читав низ примера који говоре да западне силе немају добре намере према нашем народу и нашој земљи. Ево сада на сва звона хвале Милорада Додика у Републици Српској, обећали су му стотине милиона долара помоћи, милијарду долара укупне помоћи, а добија по милион-два тамо где се појави.

Америчка празна обећања

Водитељ: И дали су му једну торбу пара, тако је бар писало.

Др Шешељ: Знам, али шта он да ради са том торбом пара? Да мало да пензионерима или мало полицајцима и готово, завршио је. То не значи ништа, без милијарде долара он не може практично ништа учинити у економији, паре му неће дати.

Он је обећао да ће Брчко припасти Републици Српској, чак то везао за своју евентуалну оставку ако се не оствари. Американци не показују добру вољу да се Брчко додели Републици Српској, него ће, највероватније, арбитража опет донети одлуку да се одложи решавање питања Брчког.

Американци су обећавали паре Пољској, па Пољска скоро ништа није добила. Обећавали су Украјини, па скоро

ништа није добила. Обећавали су Мађарској, обећавали су Румунији, обећавали су Бугарској, скоро ништа нису добиле. Сетите се када су обећавали 25 милијарди долара кредита Русији, ништа од тог кредита није било. Значи, западне силе нису добронамерне, оне би да потлаче, оне би да упропасте, а неће да помогну. И неће ни овог пута помоћи.

Друго, и приступ међународној економији вам је сувише идеализован. Међународном економијом владају монополи и ти монополи будно прате да им се неко не умеша у њихово тржиште. Фабрика Обод има шансу да своје производе пласира у Србији, и може да буде главни произвођач фрижидера и друге беле технике у Савезној Републици Југославији. Ободове производе пласирати на светском тржишту је веома тешко, и када се то ради, ради се испод цене као што су производи "Заставине" фабрике у Америци продавани испод цене, па је цели посао пропао.

Техничком робом ми не можемо конкурисати на светском тржишту. Али, алуминијумом можемо, а који су проблеми око пласирања алуминијума? И у време најжешћих санкција, алуминијум се могао продати. Али зашто није довољно произведено и зашто није довољно продато, то су већ други разлози, о њима би могли посебно разговарати. Све стратешке робе и у време санкција су се могле продати.

Штете од санкција 10 посто

Ракчевић: Јесте, уз порез. Македонија узме паметно својих 10 посто.

Др Шешељ: Није 10 посто узимала, Македонија је узимала, то је тачно, али није узимала 10 посто. Узимала је нешто мањи проценат, али је узимала, то је тачно, у отежаним условима се то радило. Али и ако је узимала 10 посто, утолико ја говорим да су нам за тих 10 посто и сметале ове санкције и блокада, да су нам за 10 посто загорачале живот. Али нама су унутрашња структура привреде и начин одлучивања о привреди и власнички односи основни проблем, основна сметња.

Словенија не би могла убрзано кренути напред да није благовремено извршила приватизацију, код њих је потпуно завршена приватизација. Практично је у Хрватској завршена приватизација, а код нас, поготово у Србији, нешто и у Црној Гори је урађено, у Србији је урађено па је 1994. године све једним непромишљеним законом враћено у првобитно стање.

Ракчевић: О алуминијуму се не слажемо, али то је добро, боље да се не слажемо.

Др Шешељ: Не би ни ваљало да се потпуно слажемо.

Ракчевић: Јесте.

Водитељ: А да ли се сви слажемо да пређемо на питања гледалаца?

Ракчевић: Ја мислим да је ред.

Различити контексти

Водитељ: Питање за господина Ракчевића: зашто му не смета велика Немачка, а смета му велика Србија? И исти глас пита: код највећег броја Црногораца до пред крај Другог светског рата у документима је писало да је националност српска, православна вероисповест. Чему промена и је ли то производ комунизма?

Ракчевић: Ја не сматрам, понављам, да је то производ комунизма. Постоји слободно изјашњавање. Тај ваш уважени гледалац је имао прилику да се изјасни као Србин. Његово мишљење дели 9,5 посто грађана и молим лепо.

Мој отац се пише Црногорцем, мој дед се писао Црногорцем, има доста људи који се из сасвим оправданих ра-

дио је сличан односа Аустријом, анексија и много има тих паралела. Уопште није исти историјски контекст Немачке и Велике Србије, ове о којој смо причали: Карловац-Карлобаг-Вировитица ни у историјском, ни у демографском смислу. Книн, рецимо, никада није био део државе Србије, итд.

Книн никада није био Хрватски

Др Шешел: Ја бих имао прво коментар на ово.

Водитељ: Господине Шешел, само да кажем, ако би коментарисали питања која су постављена господину Ракчевићу или вама, заплели бисмо се.

Др Шешел: Молим вас, веома је важ-

диницама комунистичке Југославије. Те границе су на силу повучене, никада никаквим правним актом нису легализоване, а господин Ракчевић је малопре поменуо и Устав из 1974. године.

То уопште није био устав, то је био октроисани правни акт, октроисани устав. Октроисани устав није устав у правом смислу речи. Октроисани Устав властодршци дају народу, да би га лакше потплатили, да би га лакше контролисали. Устав у правом смислу речи може се донети само на демократски начин, демократским путем.

А ево вам кључни доказ да Устав из 1974. године није донешен демократским путем: људи који би се изјаснили на стручним правним расправама...

Увек интересантан медијима: др Војислав Шешел са новинарима

злога осећају Србима, молим лепо. Нас има 62 посто њих 9,5 посто до наредног пописа, када ће вероватно тај однос бити или сличан, или незнатно промењен. Уосталом видећемо, у овом часу је то тако.

Што се тиче велике Немачке и Велике Србије, то су битно различите ствари. Ви знате каква је историјска димензија те назови велике Немачке о подели интересних зона, отварамо велике приче. То уопште није исто, немачки нацизам и прича о аријевској раси је била крајње опасна, доживела је лом 1918, доживела је лом 1945. године, према томе, ту је било оног дела Немаца који су сматрали да су Немци Аријевци и Срба који сматрају да су Срби небески народ, великих сличности.

И они су сматрали да могу да се шире, да могу да врше експанзију итд.

но. Господин Ракчевић је рекао да Книн никада није био у држави Србији, али није никада био ни у држави Хрватској.

Ракчевић: Причамо о Великој Србији је ли тако?

Др Шешел: Молим вас...

Ракчевић: О великој држави Србији причамо.

Др Шешел: Али, коме је припадао тај Книн? Био је увек под окупацијом. Био је под окупацијом Мађара, био је под окупацијом Аустријанаца, а није припадао ни Хрватској. Како то да сада припада Хрватској?

Водитељ: То треба да питате господин Милошевића.

Др Шешел: Не, то треба питати неке комунисте који су старији по комунистичком стажу од Милошевића, оне који су својом оловком повлачили произвољно границе међу федералним је-

**Post factum
легитимитет Уставу**

Ракчевић: А Устав СРЈ, је ли донет демократским путем?

Др Шешел: И ту смо имали примедби на начин доношења тог устава.

Ракчевић: Да, да.

Др Шешел: Али је овај устав накнадно добио легитимитет демократским изборима који су по његовом слову одржани 1992. године. И избори су били релативно демократски.

Водитељ: Господине Шешел...

Др Шешел: Значи, начин на који је донешен, изјашњавањем оне бивше Савезне скупштине...

Ракчевић: Веће република, у каквом је саставу било, али то су већ друге...

Др Шешел: Молим вас, то су фалинке у његовој легитимности.

Ракчевић: Једанпут окторисан, други пут ваља.

Др Шешељ: Али, усвојиле су га скупштине Србије и Црне Горе које су биле на демократски начин конституисане. То му је дало изванредан степен демократичности и легитимности и затим сама чињеница да су по слову тог устава све релевантне политичке партије у нашој земљи изашле на демократске изборе.

Уз примедбе које увек имамо поводом тих изборних процеса, они су у суштини били демократски. И ми смо на тај начин пост фактум дали легитимитет Уставу из 1992. године. Устав из 1974. године никада никакав легитимитет није стекао на основу воље народа.

Водитељ: Господине Шешељ, да се договоримо да се не коментаришу одговори.

Др Шешељ: Морамо понекад коментарисати. Ево, и господин Ракчевић ће мени коментарисати одговоре.

Водитељ: Ево ипак да кажем, пустићемо господина Шешеља, он је ипак гост

Др Шешељ: Знам, али нека господин Ракчевић и мени коментарише одговоре. Ја желим да будемо потпуно равноправни у овој емисији, мислим да смо до сада били равноправни.

Ракчевић: Не да смо равноправни, него смо равноправнији...

Четници нису били издајници

Водитељ: Господине Шешељ питање за вас. Господин Владо Шарановић пита: пошто је у Шумадији велики број Црногораца, односно Шумадинци су сви пореклом Црногорци, предлаже да правимо велику Црну Гору. Шта кажете на то?

Др Шешељ: Духовито. Важно је да смо у јединственој држави, како год да се зове та држава. Али смо један народ. И изворни назив нашег народа је Срби.

Ракчевић: Да, али ту је велика разлика, ми тражимо велику Црну Гору. Ми ћемо се борити за права црногорског народа у сувереној Србији.

Др Шешељ: Да. Ви бисте што мању Црну Гору, изгледа.

Ракчевић: Не, оволика колика је, доста нам је.

Водитељ: Никола Дедић, из Подгорице пита господина Шешеља: да ли су четници били издајници?

Др Шешељ: Не. Четници нису били издајници, они су били борци за слободу српског народа, јуначки су се борили против окупатора. А онда су комунисти наметнули грађански рат и много више жртава у нашем народу је пало у том грађанском рату између партизана и четника него у борби против окупатора.

Наравно, и међу четницима је било злих људи који су чинили злочине као што је и међу партизанима било злих људи који су чинили злочине, позната су та тзв. пасја гробља, где су

комунистички зликовци ликвидирали недужне цивиле, становнике Црне Горе, рецимо.

Таквих злочина је било и у Србији, и у Босни и Херцеговини, итд. Али, не можемо ми амнестирати ни све четнике - међу њима је било оних који су се огрешили о свој народ. Знате, сви људи су различити, а права људска природа се исказе поготово у тим ратним околностима. Онда онај човек који има предиспозиције у мирнодопском времену, исказе неки зверски нагон у рату. Таквих смо случајева имали и у овом рату. Али то није било карактеристично за четнике.

Карактеристично је за њих било да су били истински борци за слободу свога народа.

Шта би било, кад би било

Ракчевић: Ми не делимо то мишљење, али то би нас далеко одвело. Око релативизације да је било добрих људи и на једној и на другој страни се слажемо, али око улоге црногорског покрета, четничког покрета и антифашистичке борбе различито мислимо, али то је већ друга прича. Само да констатујем.

Водитељ: За обојицу питање: да је неким случајем после распада СФРЈ створена унитарна Југославија од Србије и Црне Горе, да ли би дошло до ових немих догађаја на Косову и Метохији? Господине Шешељ, имате предност, изволите.

Др Шешељ: Ја мислим да стварање те унитарне државе не би само по себи спречило албанску сепаратистичку побуну на Косову и Метохији. Ја сам већ говорио који су њени основни узроци. Прво, хушкање западних сила албанских сепаратиста да се дижу против српске власти, и друго, неспособан режим у Београду. Да је створена унитарна држава, одмах се поставља питање који би био режим у тој унитарној држави, ко би победио на првим изборима, и како би се ствари даље одвијале.

Да је створена унитарна држава, па да је на изборима победила Српска радикална странка, сигурно да до овога на Косову и Метохији не би дошло данас.

Ракчевић: То су сасвим супротне тенденције тенденцијама у нашем окружењу и Европи. Распадом централизације постоји јака децентрализација, то су доминантни процеси, дакле, на макро плану имате глобализацију, а што се тиче самог устројства државе, децентрализацију као једно од битних обележја. Унитаризацијом се не могу ствари решавати репресијом, сасвим сигурно да проблем Косова унитаризацијом која је немогућа, јер то неће грађани Црне Горе, у то сам убеђен, него понављам, ту су облици изјашњавања; парламентарни избори и референдум, па ћемо видети колико је грађана Црне Горе за унитарну, а колико ће бити за суверену Црну Гору.

Али, процеси иду у супротном правцу, у правцу интеграције. Чак и Европска унија, која је у старту била типична конфедерација, сада све више поприма федерална обележја.

Ракчевић: Апсолутно.

Мини државе made in USA

Др Шешељ: У будућности ће, вероватно, ако остане, израсти у модерну федерацију.

Ракчевић: То су они процеси о којима сам говорио, где се ми не слажемо, дакле, постоји интеграција, а ми имамо супротне. На међународном макро плану, у спољној политици је интеграција доминантно обележје. А ми смо имали аутизам у Србији и Црној Гори, затварање, а на унутрашњем плану уместо децентрализације и уситњавања, што је доминантно обележје, ја сам говорио о томе, да је данас 195 држава нових. Не нових, него чланица Уједињених нација. Дакле, није то процес који...

Др Шешељ: И међу њима и држава Ванату.

Ракчевић: Апсолутно и Ванату. Има 35 држава, молим вас, којима је испод...

Др Шешељ: Са по 10.000 становника.

Ракчевић: Испод 500.000 становника.

Др Шешељ: Има и са 10.000 становника.

Ракчевић: Има. То је једна од најмањих држава. Са 8.000 становника, кажу да је најмања држава.

Др Шешељ: Знате ли ви зашто је дошло до тога?

Ракчевић: Нема потребе, можемо да повлачимо ту паралелу, ми се слажемо око државности Црне Горе, ви сматрате да је то српска држава, ми сматрамо да је грађанска држава Црна Гора, ту се слажемо.

Водитељ: Национални доходак у тим малим државама?

Ракчевић: Национални доходак, ево да кажем врло отворено, међу 10 најмањих држава на свету само две имају национални доходак испод 1000 долара, а међу 10 највећих држава данас у свету само су две које имају преко тога.

Дакле, значи да су мали много флексибилнији и много су веће могућности малом систему каква је Црна Гора да лепо живи.

Др Шешељ: Обично не зависи национални доходак од броја становника. А са друге стране, ова тенденција повећања броја држава је свесно програмирана од стране Американаца, јер Американци помоћу тих новостворених малих, минијатурних држава имају све убедљивију већину у генералној скупштини Уједињених нација. То иле у прилог њиховој концепцији стварања светске владе.

Знате, глас једне државе Ванату, која можда има десетак хиљада становника вреди у генералној скупштини Уједињених нација као глас Русије, Кине, Индије и сличних великих др-

жава. То је, дакле, једна другачија тенденција.

У Албанији Срби обесправљени

Водитељ: За господина Ракчевића: каква права имају неалбански народи у Албанији, и постоји ли нека школа на српском језику у Албанији?

Ракчевић: Врло лоша права имају Срби и Црногорци у Враки. Познати су, верујем, онима који су хтели пажљиво да слушају током свих ових година наша залагања када су дошли Срби и Црногорци из Враке око тих ствари.

Причати о томе, то је, треба констатовати оно што је факат. Дакле, апсолутно смо незадовољни, према свим информацијама које имамо, са стањем људских права Срба и Црногораца у Албанији. И о томе такође треба отворено причати. То је чињеница.

Водитељ: За господина Шешеља: стално тврди да не признаје црногорску нацију са научно историјског становишта, а као демократа признаје свакоме право да се изјашњава како хоће, па макар и као Марсовац. Како може да са научног становишта негира црногорску нацију, када је управо са научног становишта 1000 годишња државност Црне Горе извориште и нације?

Др Шешељ: Ја не знам ко је то научном методом доказао. Таква научна дела не постоје у нашој литератури. Не постоји ни једно научно дело којим се доказује постојање црногорске нације, а постоје многа научна дела којима се доказује да су црногорци Срби.

Ракчевић: Још када не би било ових 63 посто Црногораца, све би било у реду.

Др Шешељ: Знате шта, видећемо и на следећем попису становништва, само не заборавите да су под комунистичким режимом људи и на силу приморавани да се изјашњавају тако. Друго, ви знате каква је била комунистичка пропаганда. И треће, они људи, огромна већина оних људи који се данас изјашњавају као Црногорци, изјашњавају се тако свесни да су Срби самим тим што су Црногорци, јер не могу бити ништа друго.

Ракчевић: Хвала што сте ме осветлили.

Др Шешељ: Ја верујем да сте се ви интимно помало и освешћивали кроз ову емисију, мада то нећете јавно признати.

Ракчевић: Апсолутно јасно. Ви рачунате као Србин, очигледно.

Др Шешељ: И ушли сте ви као Србин само...

Водитељ: Можда то није знао сам господин Ракчевић.

Др Шешељ: Да.

Ракчевић: Ми смо грађанска партија, ми поштујемо то да има и Срба, и Хрвата, и ви сте грађанска партија, је ли тако?

Водитељ: Добро, ми се мало шалимо.

Др Шешељ: Ми смо и национална и грађанска партија. Дакле, залажемо се за принципе грађанске равноправности и демократије, али смо и српски националисти и патриоти. То никада није било спорно.

Ракчевић: Јесте.

Водитељ: За господина Ракчевића: шта мисли о сепаратистима на Косову и да ли треба преговарати са њима и дати им републику, јер они само то траже?

Ракчевић: Ја сам рекао шта мислим о томе на почетку, Косово је део Србије, треба разговарати са легитимним представницима албанског народа, терористи су нешто што очигледно постоји на Косову. Међутим, начин на који то Милошевић покушава да реши десет година и последњих десетак дана ничему не води. Опет ће морати да седну да разговарају и то да разговарају са Руговом или са неким, а не са оним поштем Албанцима, како их они зову, са којима су крали изборе.

Дакле, Косово ће бити део Србије и Косово ће имати своју аутономију. Неминовно је да ће тако бити.

Радо иде Србин у војнике

Др Шешељ: Само бих једну напомену још рекао, пошто то нисам стигао у почетку емисије. Ви сте поменули залагање господина Ракчевића да младићи из Црне Горе не иду на одслужење војног рока на Косово и Метохију.

Ракчевић: Да.

Др Шешељ: Ја мислим да би добро било и по том питању нешто да се каже. Прво, мислим да младићи из наше земље треба широм Савезне Републике Југославије да иду на одслужење војног рока и да се увек мора правити комбинација да младићи из Подгорице служе са младићима из Пирота, из Ковина, из Ваљева, из Бијелог Поља итд.

Радикали су за толерантну политичку атмосферу

Дакле, све те наше јединице у којима се служи обавезан војни рок морају бити конституисане на тај начин да су младићи регрути из свих делова земље тамо концентрисани, па и на Косову и Метохији. Ми радикали смо апсолутно против тога да се задржи систем привилегија и да људи са јаким везама и утицајем могу да среде својој деци да избегну служење војног рока на оним местима која нису привлачна из разних разлога.

Некада само зато што су мала места. Некада зато што је осетљива политичка ситуација, прети побуна итд. Дакле, ту не би смело да буде никаквих ванинституционалних уплива, да се те привилегије изражавају на онај начин на који се данас изражавају. Јер функционерска деца не иду да служе војни рок на Косову и Метохији, него иду обично тамо где је најпријатније служити тај рок.

Војска институција савезне државе

Али, ми радикали смо против тога да се војска сада употребљава у гушењу сепаратистичке побуне из више разлога. Кључни је разлог што је војска институција савезне државе, оружана сила савезне државе. Ми инсистирамо да то питање решава Србија као федерална јединица, јер има довољно полицијаша и они су способни, обучени и опремљени да тај посао приведу крају, само ако буде постојала политичка одлука да се до краја иде против тероризма.

Друго, уколико дође до ангажовања армије, прети нам опасност од интервенције НАТО-пакта. Јер, када полиција учествује у гушењу тероризма и сепаратистичке побуне, онда је то искључиво унутрашња ствар једне земље. Када се умеша војска у те сукобе, онда се даје доста елемената за процену страним силама, НАТО-пакту, Уједињеним нацијама, да је реч о грађанском рату, а не о тероризму, јер, зашто би се у терористичке активности мешала војска, а ако је реч о грађанском рату, онда би они могли да траже правни основ за директну војну интервенцију ради раздвајања снага, ради пацификације, избегавања крвопролића са свом оном аргументацијом којом су се служили у време рата за Српску Крајину и Републику Српску.

Служење војске програмско начело

И трећи разлог зашто није pamетно да се сада употребљава војска је искључиво политички разлог унутрашње природе. Прво, реч је о регрутима, не професионалним војницима, који нису довољно обучени за овакву врсту дејстава. Овај посао треба да завршавају стриктни специјалци који су за то довољно обучени и оспособљени.

Ракчевић: Ми смо легалисти, и, за разлику од овога што је рекао господин Шешељ, ми сматрамо да ћемо се борити законским средствима, да момци из Црне Горе служе војску на територији Црне Горе. Једна кратка историјска аналогичност. Када су постојале црногорска војска и српска војска, не само на Мојковцу, него много пута доживљавали су у заједничким биткама успехе.

Свака армија ове врсте која сада постоји је, показало се то и скоро у пређашњем рату, осуђена на неуспех. Мислим да војни рок треба да се скрати, Црној Гори треба мали професионални војно полицијски апарат, и да се војни рок скрати на шест месеци, да га служе сви грађани, а да се војска апсолутно професионализује. А да буде служење, понављам, то је став СДП, то је програмско начело у Црној Гори.

Заједничка команда може, када могу једна Француска и једна Немачка имати заједничку команду, апсолутно је јасно да и Црна Гора и Србија могу, и да треба да сарађују, да имају неке заједничке команде и родове војске, али што се тиче ове ствари, то је наш став и наше виђење, наше програмско опредељење.

Пиштољ против руље

Водитељ: За господина Шешеља: са којим правом говори о демократији, када је он исти вадио пиштољ на београдске студенте испред Скупштине?

Др Шешељ: Ја никада нисам вадио пиштољ на студенте. Ја сам само у неколико случајева потезао оружје када сам био нападнут. И нису ме нападали студенти, него руља, разуларена гомила која је атаковала на мој физички интегритет, претила да ме линчује. А када ме нападне руља, уопште не постављам питање ко чини руљу, да ли су то студенти, радници, сељаци, незапослени, овакви, онакви. Руља је руља - они ме нападају, ја морам да се браним, и ја никада не бежим.

Када ме нападне до пет људи, браним се песницама, ногама. Када ме нападне више од пет људи, ја нисам у стању да се одбраним рукама и ногама, па потезем пиштољ. Али га онда потезем онако постепено: прво запретим, дигнем га у вис. Па ако то не помаже, пуцам у ваздух, па ако и то не помаже онда пуцам у месо. У овом случају који се помиње било је довољно да потенгем пиштољ и дигнем га у ваздух, руља је одмах побегла једно 20 метара од мене. Руљу увек чине кукавице. Људи лично фрустрирани разним проблемима, неспособни да сами решавају сопствене проблеме у чопору се осећају сигурни, и онда кидишу, јуришају. Када им покажете зубе, они беже.

Црна Гора = Србија

Ракчевић: Наш однос према оружју је нешто другачији, ви знате.

Водитељ: Да. За господина Ракчевића: да ли ће ваша стратегија или

мото на предстојећим парламентарним изборима бити самостална Црна Гора или Црна Гора под Србијом?

Ракчевић: То је потпуно јасно, мислим да Црна Гора треба да буде само своја, слободна, развијена. Црна Гора под Србијом није наш програмски циљ. Заменили су, вероватно је питање било упућено господину Шешељу.

Др Шешељ: Не, не. Ни Црна Гора под Србијом није наш програмски циљ. Наш је програмски циљ јединствена српска држава, а не Црна Гора под Србијом. А не заборавите, у тој јединственој српској држави опет би Црногорци као најпробитачнији, као најспособнији, јурнули у први план.

Ракчевић: Тек сте онда надрљали када јурнемо у први план.

Др Шешељ: Али чекајте, ја сам Црногорац по пореклу. Немојте, молим вас.

Ракчевић: А, то је то.

Др Шешељ: Ја мислим да посебно овим степеном продорности...

Ракчевић: Рекох да ћете ви изаћи одавде као Црногорац.

Поднебље и менталитет

Др Шешељ: Поготово овај степен продорности то доказује. Видите, само прочитате колико је директора Црногораца по Београду, по Србији, колико је људи на истакнутим местима, укључујући бившег председника Републике Србије, а садашњег председника Савезне Републике Југославије.

Дакле, оно што је својствено Црногорцима и Херцеговцима као људима истог менталитета и истог поднебља, је висок степен способности, продорности, упорности. Мука их је, овај крш у коме су живели, учинила таквим. Они су, дакле, много продорнији, виталнији од људи који су расли у равници, на плодној земљи, који су увек имали довољно хране, који су увек имали на располагању оно елементарно што обезбеђује у извесној мери угодан живот.

А овде се за сваки кромпир, за свако зрно пшенице, проливала река зноја, овде се, дакле, увек мукотрпно живело и од камена откидало. И то је оно што је менталитету људи са овог црногорског или херцеговачког крша дало једну нову димензију која их чини продорнијим у свакој средини у којој се појаве.

Због тога би била велика грешка отцепљење Црне Горе, јер Црногорци онда не би имали једну велику Србију пред собом, једну велику шансу за афирмацију. Црна Гора би била ограничена на малом простору, а огроман број кадрова би тражило своју шансу, И ти кадрови не би имали где да се искажу.

Овако, док је велике, десетмилионске Србије, црногорски кадрови увек имају велике могућности, широке могућности доказивања.

Водитељ: Шали се. Господине Ракчевићу, хтели сте нешто да кажете.

Ракчевић: Ако би се Црногорци вратили, један број грађана Србије би то учинило, очигледно, јер су врло јаки ти пројекти тамо у Србији који причају о томе.

Др Шешељ: Ја у то не верујем.

Ракчевић: Добро. Ми смо сировине, полусировине, тако.

Др Шешељ: Странке које се за то залажу су су веома мале, мизерне рекао бих. Нова демократија, понешто се то јављало у Грађанском савезу, и неким безначајним странкама, неки Влајко, како се презива заборавио сам, формирао је странку староседелца Србије. Да трагедија буде већа, испоставило се...

Водитељ: Да је Црногорац

Др Шешељ: Да је Херцеговац пореклом.

Водитељ: За мало.

Др Шешељ: Код озбиљних политичких странака нема никакве тензије тог типа.

Водитељ: Овако, пошто смо већ увелико прекорачили време трајања ове емисије, ја ћу још само по једно питање. За господина Ракчевића: да ли ћете, уколико не испуните цензус за улазак у парламент, напустити положај председника странке, односно поднети оставку?

Отцепљење само теорија

Ракчевић: Апсолутно. Ако се деси да ова партија не добије 3 посто, Жарко Ракчевић ће дати оставку на место председника Социјалдемократске партије и то јавно кажем. Ја кажем да сам убеђен да ће СДП имати најмање 5 посланика. Ево, нека то буде у републичком парламенту, и то самосталним наступом.

Водитељ: За господина Шешеља: шта бисте предузели уколико дође до отцепљења Црне Горе од Југославије вољом народа?

Др Шешељ: Исто као када бисте ме питали шта бих предузео ако сутра буде пропаст света. Апсолутно мислим да је немогуће да дође до отцепљења Црне Горе. Тесријски је могуће, као што је теоријски могућ сутрашњи смак света. Али онда човек једноставно не може о томе рационално да размишља и не може да каже шта би предузео. То бих заиста схватио као смак света - да се отцепи Црна Гора од заједничке државе. Мислим да је то апсолутно невероватно.

Водитељ: Господине Ракчевићу, ваш кратак осврт на ток ове емисије. Како сте се осећали?

Ракчевић: Добро, да није мало више температуре, не због разговора, него због ових рефлектора, мислим да је у реду био овај дијалог, да треба на нормалан, демократски начин исказати различитости. Социјалдемократска партија и Српска радикална странка су дијаметрално на супротним позицијама. Треба разговарати, време ће показати своје. Ја верујем у неумитност процеса слободне, развијене Црне Горе, отворене према суседима. Господин Шешељ и Српска радикална странка имају други програм, разговарали смо сасвим нормално.

Др Шешељ: И ми смо за то да будемо отворени према суседима, али не да укидамо границе, пустите ви то. Да укинемо границе, па да нам нагрну или са југа или са севера.

Ракчевић: Да, да. Лично сам сасвим задовољан. Мислим да је разговор био коректан. Вама хвала, хвала онима који су нас гледали. Поздрављам све оне који су нас гледали. Мислим да треба разговарати, чути различита виђења,

па ће људи изабрати и преознати оно што их води ка бољем животу.

Водитељ: Господине Шешељ...

Политичари д се сукобљавају, а не народ

Др Шешељ: Ја мислим да политичари треба да сукобљавају своје мишљење, да се свађају, да се препиру, да се расправљају. Некада и под неким већим набојем, некада под неким већом полемичком ватром, али нијаша то не сме да ствара мржњу, никадаги сукоби међу политичарима не смеју да деле народ и да изазивају крвополиће.

Политичари требало се сукобљавају, а народ да посмађа и да се одређује према убедљивости аргумената сваког од политичара који је у политичкој асени. Ја мислим да смо ми вечерас као апсолутни политички противници показали да јмогућа толерантна расправа међу противницима те врсте и да треба да инсистирамо да се те расправе воде пред камерама, у штампани, у Народној скупштини да се воде тамо где им је место, а да се више никада не деси оно што се десило у јануару месецу у Подгорици или што се у неколико наврата дешавало у Београду. Десило се, што наш народ каже, не поновило се.

Водитељ: Господо, у моје име и у име телевизије Вистмоп, хвала вам што сте били наши гости.

Ракчевић: Хвала и вама.

Др Шешељ: Било ми је задовољство.

Водитељ: Драги гледаоци, као што сте видели, који гости су све рекли - ништа не треба додати, дакле, различитост гласу ништа страшно, све се може фини, пристојним дијалогом решити. То је јила ванредна емисија "Могуће вруће" гледајте нас у редовној емисији четвртком у 18,15. Хвала вам на пажњи и довиђења.

Да се више никад не понови оно што се десило у јануару у Подгорици

ЦРНА ГОРА

I. ЦРНОГОРЦИ О СВОЈОЈ НАРОДНОСНОЈ ПРИПАДНОСТИ И НАЦИОНАЛНИМ ОСЈЕЋАЊИМА ДО 1918. ГОДИНЕ

1. ВЛАДАРИ ИЗ КУЋЕ ПЕТРОВИЋА

У овом поглављу су изводи из дијела писама, говора и књижевних радова свих Петровића који су владали Црном Гором од краја XVII вијека до 1918, у којима је ријеч о њиховим националним осјећањима. Овдје су и изводи из цјесам великог војводе Мирка Петровића, као и цитати из говора синова краља Николе.

Владика Данило

Владика Данило, родоначелник династије Петровића, написао је својом руком на рукописном јеванђељу, израђеном на пергаменту:

"Данил, владика цетињски, Његош, војеводич српској земљи, купи ово светоје јевангелије ценоју златну 5 у Ивана Калуђеровића с Рисна, пренесено од земљи молдавскије њекотрим купцем. И сему ми од нашега труда управисмо сребро – образ Христов и 4 јевангелиста и с друге стране печак од сребра пет – у све печак 10 и приложих га у Патријаршији пецкој храму Вознесенија Христова..."¹⁾

У цетињским "Записима" (за октобар 1939) објављен је препис сједошег текста, писаног руком владике Данила:

"Ва љето 7207 (1698) мјесеца јулија 17 ва неђељу Светих отаца, да јест вједомо како купих сију душеспаснују књигу Житије Светаго Сави, прваго архиепископа, и учитеља српскога аз грешни и смирени Данил, наречени владика цетињски..."

На Митровдан 1714. године, владика Данило је упутио ову поруку Црногорском збору и главарима:

"Мила би ми била смрт да сте ви хтјели да сви уједињени изгинемо часно и славно, као што је то учинио сам Кнез Лазар и Милош Обилић који уби цара на Косову, па најзад и сам погибе са својим господаром и свих седам хиљада бораца – што нас Црногорце довело у ове крше, – оставивши последије себе славу и част... као што сами знате, у ваше вријеме, за тешког бечког рата, колико је храбрих Срба, Грка и Бугара, Угара и Њемаца пропало..."²⁾

Владика Данило пише у Бечу, 2. децембра 1714, Гаврилу Головкину, представнику руског цара Петра Великог код аустројугословенског цара, и, уз остало, вели:

"... А сада мене су овдје зауставили... Не знам шта ће бити од мог живота у туђем царству, јер бих ја прво себе обешчистио, а затим наша српска племена, када бих молио помоћ од других држава, и ругале би нам се друге вјере..."³⁾

Владике Сава и Василије

У писму патријарха српског Атанасија и црногорског митрополита Саве Петровића, датираним 25. маја 1752, на Цетињу, у "Резиденцији цетињских митрополита", које је носио у Русију архимандрит (потоњи митрополит) Василије Петровић, уз остало, пише:

"... Нарочито је сваког саучешћа достојна српска земља која не само да је сваког свога права лишена, него и стално

лежи под ногама противника, и њена страдања и уздахе тешко је описати..."

Једина слободна књажевина црногорска која је своју вјеру и храброст, као и раније, увијек готова показати цијелом нашем словеносрпском народу" ... 4)

У писму Дубровчанима владика Сава каже: "... И драго нам је владање ваше који се ви јоште од нашега српскога језика находите". У писму кнезу и Сенату дубровачком, владика Сава вели: "... Ваша славна република зна да је све господство и слава српска пала и ништа није остало... нако један цвијет на вас свијет што јоште може се српска земља похвалити".

Владика Василије тражи помоћ од дубровачког кнеза "нашој цркви и народу црногорском једном сумом... како Срби Србима и својијима сусједима" ... 5)

Владика Василије Петровић, у својој "Историји о Црној Гори", која је одштампана у Москви, на руском језику, 1754, уз остало, каже:

"За велике гријехове наше, а особито за убиство младога цара Уроша, Бог се је разгњевио и допуштио те су Турци завладали готово цијелијем српскијем царством..."

... Црна Гора насељена је већином досељеницима, који у ове горе добежаше последије пропасти царства српскога. Свако такво племе памти и свога родоначелника који се је преселио у Црну Гору; свако племе има, у народном предању, своју историју; свако прича кад су се доселили у Црну Гору његови стари, ко су они били, одакле су доселили итд. Привешћу неколико примјера. Његуши на причају како су испод Његоша планине, из Херцеговине, дошла два брата – Ерак и Раич, па се населили у Његуше од којих се је и прозвало мјесто Његуши, а од ова два брата постала су два јака села: Ераковићи и Раичевићи..."

... При изабрању књаза Лазара за цара српскога, били су сви српске велможе, осим зетскога и црногорскога ерцога, који је у то вријеме био Балша син Страцимиров, који је наслиједио ерцогство, последије Јована I ерцога, који је произилазио од фамилије књаза Вукана, симеона Немање сина и звао се Јован I Црнојевић..."

Балша, којега сам прије споменуо, дошао је на Косово трећи дан последије оне несрећне битке која се је догодила године 6897 од створења свијета, од рођења Христова 1389 јунија 15. Балша је био одвећ жалостан што није стигао да буде на боју на Косову..."

Послије тога се у овој историји говори да је владика Василије "ступио у политичну и братску свезу са околнијема Црној Гори српскијема племенима. Он је ступио у братску свезу са Србима Боке Которске, некијема племенима Херцеговине, са јуначкијема Брђанима, па и са некијема племенима од Арбаније..."

... Одмах кад су главари околних српских племена примили ову књигу од владике и главара црногорскијех, скочили су на ноге јуначке, те почели војску окупљати, да хитају у помоћ Црној Гори, својој узданици, на коју гледаху сви Срби као на земљу одакле ће им засијати сунце, као на свјетилник који им свијетлаше у тами, која бјеше покрила српске земље, и кажваше им да још није све небо српско покривено тамом, да није све сунце српско

облак притиснуо, но да има још на небу српскоме једна свијетла точка која свему српскоме народу уливаше зрачак надежде на опште народно ослобођење. Браћа се браћи братски одазваше и притекоше им у помоћ у муци и невољи љутој...6)

На сједници Црногорског збора, на Обзовици, 12 (23) септембра 1755, усвојена је посланица Бокелџима, коју је саставио владика Василије, у којој се каже:

"Видите браћо и комшије и крајичници, како доходе гласови, да иде везир босански с великом војском на нас... Зато ве, браћо, молимо, немојте да се издамо, но заједно да крв пролијевамо за вјеру христијанску и за честити крст, за цркве и за своје отечество... Сад, браћо, да видимо сваког крајичника, који држе поштење, како је вазда било проглашено по свему свијету од српске руке, немојте се умало осрамотити и старо поштење изгубит и сами себе разурит, и злотвору се у руке предат, и ову ни књигу отпишите што најприје можете да знамо хоћемо ли се у вас поуздат, и жудимо вам свако добро и поштење."7)

Владика Василије је у посвети своје "Историје о Црној Гори" грофу М. Воронцову, руском државнику, написао:

"Налазећи се при најсветијем двору Његовог Императорског Величанства, ја смирени пастир словено-српског црногорскога народа, очекујући најмилостивији отпуст у своју отаџбину и одлазак духовном стаду, узех смјелост овај опис положаја и ранијих владалаца црногорске земље и с прилогом о светим царевима српским и деспотима, ко су они и откуда су они били, поднијети Вашој грофовској светлости као трудољубивом и за стране народе заинтересованом министру."8)

Владика Василије је изјавио руском књазу Александру Галицину, 1765, да је у вези са захтјевом Турака да им Црна Гора плати харач, рекао овима да је Црна Гора одвех сиромашна. "Ви сте, Турци, узели Црногорцима и осталим Србима Царство, простране земље и градове, шта хоћете од нас који живимо у овим горама."9)

Владика Василије у својој "Оди Немањи" каже:

"Србски свети краљи вастаните,
Цару Христу молбу сатворите,
Мухамедску вјеру изложите,
От вашег отечества иждените!
Христијанском цару помогните,
Отчество ваше обновите!
Архијереји српски не лезите,
Но ву ношт Бога молите,
Царско српско паки ваставити,
Правдоју и благочестивијим прославити!"10)

Владика Сава, у писму московском митрополиту Платону, од 26. фебруара 1776, протестује у име епархија новопазарске, нишке, ужичке, београдске, босанске, херцеговачке, и моли:

"... Заступи нас при Порти што Греки не би мијешали с у србскиј национ, тим нас вјечно одложиш".

Молба је поднијета у име цијеле Српске православне цркве, а имала је за циљ борбу против политике цариградског патријарха, који је доводио Грке на чело српских епархија.11)

Владика Петар I

Архимандрит Петар Петровић (потоњи митрополит Петар I, гувернадур Иван Радоњић и сердар Иван Петровић, пишу аустријској царици Марији Терезији, 1779:

"Желимо да Митрополит црногорски зависи од пећскога Патријарха у Србији. Кад садашњи Митрополит умре, пристајемо за сад да његов наслѣдник буде рукоположен у Карловцима, али да увијек буде изабран по старом обичају, тј. да га бирају: гувернадуре, потчињени главари и цио народ црногорски, али само дотле докле Турци буду владали Србијом, те не можемо да га слободно пошаљемо у Пећ."12)

Уочи боја у Мартинићима, 1796, Петар I позива Црногорце и Брђане да докажу да "у нама неугашено србско срце куца, србска крвца врије", а пред бој на Крусама, такође 1796, тражи од својих ратника да ударе на непријатеља

"нашег предрагог имена српског и наше дражујуше вољности".13)

У писму француском генералу Бради, од 3. марта 1798, Петар I каже:

"Немогући чисто разумјети почтењејше писмо Вашег Превосходитељства 12 числа текућега марта писано, потребно ми бјеше да на наш словеносрпски језик буде преведено. Того ради, оно је послало у Будву Јакову Стефановићу Подгори, кога сте Ви извољели видјети у мојему дому..."14)

Петар I, "митрополит Црне Горе, Скендерије и Приморја" пише, уз остало, 19. маја 1798. године, руском цару:

"Монарху најсвјетлији, пружи своју свесилну десницу са скиптром, прими заједно цијелог народа нашу највећу молбу, услиши вапај и стењање ојаћене дјеце, извуци испод турског ига словено-српски род..."15)

У посланици Бјелицама, из Стањевића, од 20. децембра 1807, Петар I каже:

"... Ја мислим, да нијесу ови Озринићи у то дјело злогворници и ништа више не жалим него срамни глас, који по свијету иде, да Црногорци помагају Турцима клати и давити Христјане. У вријеме, када је Бог соједино српски народ, да се од турског јарма ослободи... Али се надам да остали Црногорци неће то име и срамоту на себе носити него да ће бити што и остали поштени јунаци србски, који су себе ослободили, пак иду да и друге Србље помогну ослободити..."16)

У писму Петра I, београдском митрополиту Мелентију, од 5. августа 1812, каже се:

"... Подвизајте се и у напредак, брате мој, о ползи љубезнејшег отечества, а највише радите својим благоразумним саветима и наукама насаждат на срца госпде србске прежде... поменути љубав и согласије, да би они не пустили у себе рода чловјеческог непријатељнишу завис, која не зна претпочитати полезнаја и која силна и пространа царства обраћа у порабощеније и у невољу под туђи јарам, као што је и наше царство обратила. Ја знам како је у греческоме народу царствује гордост и киченије тако у нашем, за несрећу свијех, завист и памјатозлобије, на којих када помислим ништа ме овеселити не може, бојећи се ове непријатељнице, јербо она свако зло и несрећу и погибел не повремену, већ вјечну, производи. Ми знамо што је учинила неслога од нашега царства, а видимо шта је произвела слога. Има не мали дио народа, који се назива Србин и не весели се српској слози, него га она мучи и гризе више него ли јарам, под којим се находи, и ако који из таквога народа дође и прилијепи се при којему господину српскоме, трудно бих повјерио да ће полезан бити општем благополучију народа српског..."17)

У писму владике Петра I руском цару Александру, од 1. маја 1828. стоји:

"Цијело хришћанство, сав словенски народ, сљествено томе и Срби Црногорци чајут благопризнатељнаго озаренија Матери својеј и покровитељници моћној Русији и надјејутсја с давни времен јеју Богом Хранимоју и возвишајемоју улучит своје сушествованије на земљи..."

По упаденији Српског Государства нињешнаја Црна Гора с предјелом сосједном Зетоју имјела собсвенаго књазија из фамилији Чарнојевичев..."18)

У "Грлици, календару црногорском за 1835. годину", објављена је "Кратка историја Црне Горе", коју је написао владика Петар I. У њој се, уз остало, каже да је Георгије Црнојевић изјавио својим племићима, пред одлазак из Црне Горе, уочи пада његове земље под турску власт:

"... Ја бих вас свјетовао, да изаберете једнога чојека између вас, и да га примите и познате за своега Владатеља; ал знајући да се ви у избору нећете сагласити међу собом: из тог вам узрока остављам мјесто себе Митрополита Германа, и по њем будуће митрополите, докле еда Бог помисли за Српски род на други бољи начин. Герман је ваш општи духовни отац и Архипастир... Договарајте се с њим и слушајте његове савете, а ја му ето остављам и грб, којега су блаженопочивши цари наши, а по њима прародитељи и родитељи мои и ја употребљавали..."

... Умрије Никодим Митрополит, а Црна Гора остаде без свога Архиепископа и началника до доласка србскога Патријарха, који обично седмогодишње долазише у Епархију црногорскога митрополита..."

О Шћепану Малом Петар I пише, у поменутој историји:

"... Млечићи иако су знали тко је и шта је Шћепан Мали, но опет им не буде мило, што се прогласио за Цара Рускога; и зато пишу Султану укоравајући га, како он то може равнодушно гледати, да се шака народа Црногораца и Брђана његовој многомогућој власти противи, долазши му уз то, да су Црногорци и Брђани већ и цара себи поставили, који ће данас-сјутра одбити му и Херцеговину и Босну, а по времену може бити лако и србско царство обновити, и Султана најљепшије земаља лишити..."

Митрополит Петар I и Црногорци послали су 1796. писмо

Брђанима, уочи напада Махмуд паше на Брда, у коме кажу да су мислили "на све оне несреће, које су се словено-српскоме роду нашем од издаје и неслоге догодиле" па су се заклели да ће се и даље борити против Турака, по "примјеру блаженопочивших родитељах и прародитељах наших, оружјем својем бранили од времена разорија нашега Србскога царства, а потом од доба posljedњег Принципа и Господара нашега Ивана Црнојевића..."¹⁹⁾

У својем тестаменту од краја октобра 1830. године, Петар I је записао да је новац из Русије "трошио на ползу свега народа србскога".²⁰⁾

Његош

(Владика Раде)²¹⁾

Његош пише, 1833, из Петрограда, Вуку Караџићу:

"... Имадем и Хомера на руском језику Гњедићем преведена. Српски је Хомер у народној поезији, ко ју хоће разумјети и коме је Српскост мила, а ко неће, залуд му сва добра качества праве поезије у народним пјеснама, у којима се налази."

У писму од 7. фебруара 1836, Вуку Караџићу, Његош каже да је "добавио" пјесме Теодора Иова Пипера. "Ови знаде 120 пјесамах доста добријех и ми смо их већ више половину преписали. Кад их све препишемо, послаћемо Ви их на дар, но с тијем уговором да их све штампати дате, да буде за удивљеније људима ови прости Србин који је околико пјесамах мога упамтит у своју просту главу."

У писму књазу Милошу Обреновићу, из Беча, 15. јануара 1837, Његош моли "Творца", да сачува Милошево "свакога Србина драгоцјено здравље за похвалу и срећу свега славеносрпскога народа". Његошу би чинило неограничену радост "да бисмо сви Славеносрби учинили међу собом једно правило књигопечатања, особено Срби и Црногорци, но и то остављам до тога времена доклен будем срећан виђети се с Вама лично и преговарати како о томе тако и о многијема другијема стварима које би се тицале до среће подвласних нама народах".²²⁾

У писму књазу Александру Карађорђевићу, сину Карађорђевог, 3. јануара 1841. године, Његош захваљује на портрету "витеза и оца једноплемене мени Србије, којег су славни подвиги још када сам ја млијекло матерње посао, јако на таблица душе моје написати и који ће вјечно остати огледало витештва, не само међу малијем народом српским,

него и међу великијема народима и у всемирној историји". Његош вели да "никакав дар на овоме свијету не би мени пријатнији био".

У усхићеном писму, од 27. октобра 1843, књазу Александру, Његош каже:

"О како ми је добро дошло Твоје писмо од 27. септембра ове године. Општа народа српскога радост, моја је радост. Славна и бесмртна дјела Карађорђа одушевљаваће Србе довијека. Твоје је, срећни и драги књаже, народу српском ступовање на престол књажевски празник најдражи њиховим душама – без искљученија цијеломе Српству од малога до великога, а мени драже и милије од иједног српског сина. Божије су судбе неисповиједиме. Његова је правда над твојом главом књажевском заблистала за срећу и славу цијела Српства."

Петар II Његош (1813–1851)

Писмо књазу Александру, од 2. фебруара 1844. године, Његош завршава стиховима:

"Какав ће то Србин бити, Који неће Вас љубити."

У писму Симу Милутиновићу, од 25. септембра 1844. године, Његош каже:

"... Фала Ти за свагдашњу Твоју наклоност, к овоме тврдоме и крвавоме крају, но српскоме од искона. Многи су Срби излепшали на литерарно поприште, него готово сви они пребирају туђе после, у туђе агаре жежу српски тамјан, клањају се и удивљавају туђинству, а српско све пренебрежу, – српско, које је сјајније, без никакве баснословне примјесе но многијех другијех с њинима баснама. Ти готово сам дичиш се са Српством и Српство с тобом. Шта ће ово рећи те Срби своје пренебрежу? Ово је што ми не имамо јошт благородне гордости народне, а она се имати не може без право просвјештенија..."

Друго ти немам писати до што те молим да препоручиш покровитељству књаза и његову правитељству наш народ који се исељава из Црне Горе у Србију, да буди како браћа Срби примљени и да их благоволе населити на онијема мјестима која су физически и климатом прилична њихом от-

чечеству..."

Сестрићу, Стевану Петровићу, Његош у писму скреће пажњу да увијек има на уму да је "од онога племена горскога" које се, откако су Турци у Европу дошли, истакло "својим мужеством" и које се "у пјесмама српскијема" слави.

Његош обавјештава, 8. новембра 1848, Ђорђа Стратимировића да му шаље дар:

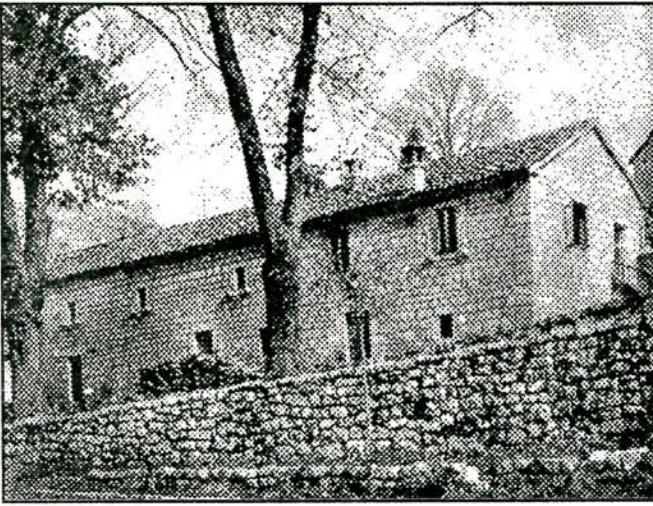
"Ово је лик Обилића, лик највећег јунака који се досад на земљи појавио. Каквим се законом могу толико дичити српски родољубци – витезови колико овим."

Стевану Книнћанину, 14. јануара 1849, Његош пише:

"Дико рода нашега! Ти ми потпуно оправда име војника Душанових и Карађорђиних. Моја и свакога правога Србина велика је признатељност к теби... Из чисте признатељности твојим подвизима шаљем ти на дар лик бесмртнога Обилића. Зато га прими, млади војводи витезова србијанских, с оним искрености и ухићењем с којим ти га пошаље уз најусрднији братски поздрав

Владика црногорски П.П. Његош"

Меду Пуцићу, 23. априла 1849, Његош, резигниран, пише:

Кућа у којој је рођен Његош

... Еј, кукавни Срби, свачија их сабља сијече, истријебити их не мога, никакви их тирјански ланци не могоше одржати да робују, а глупи их мисионери са својим лажима окружише и утријеше: разлучише Србе пукe и невинe, сваки на своју страну, отуђише брата брату, крваву сабљу међу Србима извадише и отискоше ријеке братске крви те провреше. Бог знаде хоће ли се Срби када од ове смртне ране излијечити..."

У писму књазу Александру, вјероватно 1849, Његош каже:

"... Да једном може букнути ентузијазам силнога нашега народа у Турској, с подобним мјестоположењем Србима не би нико могао врха главе доћи. Мени се види да ми ово свагда можемо урадити кад шћети буде Ваша Свјетлост и Ваша Србија. Ја сам о овом послу говорио и с г-ом Јанковићем, који ће Вам моје намјереније расказати колико га је могао разумјети..."

У другом писму књазу Александру, из 1849, Његош каже:

"Ваша благородна пожртвованија и велика помоћ нашој браћи у Војводству (Војводини – Б. Ј.) Вама су пред Српством освјетљали образ и бесмртно име у повјесници оставише. И то ми је драго било чути да сте све оне грдне партаје које куже Србију сповршили." Његош прихвата да везу између њих двојице одржава Матија Бан: "Мени се овај начин допада и смијем исповиједати пред Богом и Српством, како мало споразумјеније буде и чим томе и колико благопријатно вријеме дође, да ће много лакше него што нам се чини жељајему цјел постићи."

Илији Гарашанину Његош пише, 5. јула 1850, и захваљује се на пријему Стевана Петровића, Његошевог сестрића, у Академију у Београду: "Фала свијетломе књазу и господару и Вама, његовим совјетницима, што се, ако и каткад, сјетите овога српскога крвавога крша..."

Драги и почитајемо г-не Гарашанину, српске ствари, колико су назадне у нашем вијеку, није чудо е ме је готово уморила ова крвава и бурна катедра, на којој сам се попео ево 20 година. Сваки је смртан и мора умријети. Мени ни с чега сада жао не би било да што нијесам неки напредак у цијеломе народу нашем видио и што ми се није дало да на неки начин основу утврдим внутернему управлењу црногорском... Нема једнога Србина који више за Српство послује и мисли од Вас, нема једнога Србина којег Српство (више) искрено љуби и почитује од Вас, нема једнога Србина који Вас више од мене љуби и поштује..."

У писму Георгију Николајевићу, од 18. октобра 1850, Његош вели:

"... Црна Гора је само зло како је зли нарoк гони, а ја који сам њен син, не могу јој име произрећи што се нећу згрозити. Али је опет с тим знаменита, што је комадић од развалина нашега Царства ка једна ластовица (шошак) од развалинах једнога великога града. Стога је знаменита Црна Гора што је доиста показала шта може слабији са силнијим, шта може чоек, кад хоће радити... Црна Гора је црна у коју је силно име Душаново прибјегло, у којој се свештено храни витешко име Обилића и Скендербега."

Илији Гарашанину, Његош пише из Трста 11. новембра 1850:

"... Будите спокојни, поштени и драги Србине, и немојте никада помислити, а толи вјеровати, да ће владика црногорски бити сочлен којекаквих вјетрењачах, а толи сочлен партије која против мене и цијелога Српства светиње дејствује. Са стране црногорске будите сасвим мирни. Ми к Вама друго не гајимо до чисте братске искрености... Највиши је аманет и светиња наша послије имена Душанова име Карађорђево. Ко је оване имену противник тај није Србин, но губави изрод српски..."

На крају дугачког писма Димитрију Владисављевићу, из Напуља, 31. јануара 1851, Његош вели:

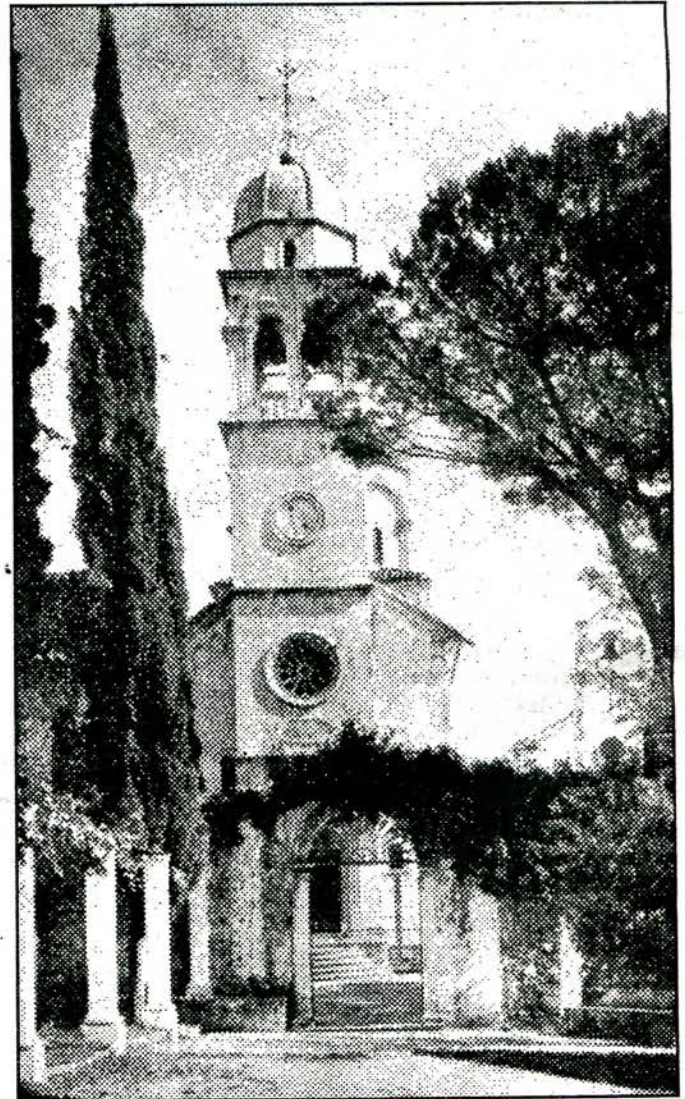
"Молим не заборавите ми свесрдно поздравити личне наше Србе тријестанске. У мени је тоска по године, није Срба чути ни виђети, колико да сам запануо на острво Јаву. Пуне су ми уши млакавила и туђинства, па се бојим нехотице да се не прелијем у туђем калопу..."

Његош пише књазу Александру, 12. јула 1851:

"О, куда би та срећа за српски род да су совјетници личне Србије јединодушни, те да не трче непријатељскима, те њима шпијају и издају шта се у Совјету ради! То је грдна рака сваком добромислећем Србину по сриједи душе и срца. Да није ова несрећа, ја знадем да Црна Гора не би Србији полусестра била, но цијела и родна сестра..."

Из "Горског вијенца"

У чувеној "Посвети праху оца Србије", у "Горском вијенцу", Његош на крају каже:

Манастир Савина

"Зна Душана родит Српка, зна дојити Обилиће;
Ал, хероје ка Пожарске, дивотнике и племиће,
Гле, Српкиње сада рађу! Благородством Српство дише!
Бјежи, грдна клетво, с рода, завјет Срби испунише!"

У "Горском вијенцу" поједине личности кажу
(уз остало):

Владика Данило:

"Моје племе сном мртвијем спава,
суза моја нема родитеља,
нада мном је небо затворено,
не прима ми плача ни молитве,
у ад ми се свијет претворио...
Црни дане, а црна судбино!
О кукавно српство угашено,
зла надживјех твоја сваколика,
а с најгорим хоћу да се борим!...
Бог вас клео, погани изроди;
што ће турска вјера међу нама?
Куда ћете с клетвом прадједовском?
Су чим ћете изаћ пред Милоша
и пред друге српске витезове,
који живе доклен сунце грије?!..."

Вук Мићуновић одговара владици Данилу:

"Не, владико, ако Бога знадеш,
каква те је спонала несрећа,
тено кукаш као кукавица,
и топиш се у српске несреће?
Да ли ово светковање није,
на кому си сабра Црногорце
да чистимо земљу од некрсти?...
Нада нема право ни у кога,
до у Бога и у своје руке,
надање се наше закопало
на Косово у једну гробницу..."

Обрад:

"... Видјесте ли чудо и знамење,
кад се двије муње прекрстише?
Једна сину од Кома к Ловћену,
друга сину од Скадра к Острогу,
крст од огња жива направише...
Помоз, Боже, јаднијем Србима,
и ово је неко знаменије."

**Пошто војвода Драшко хоћаше убити једну кукавицу, Вук
Раслапчевић рече:**

"Немој, Драшко, тако ти живота;
не ваља се бити кукавица!
Али не знаш, рђа те не била,
да су оно шћери Лазарева?"

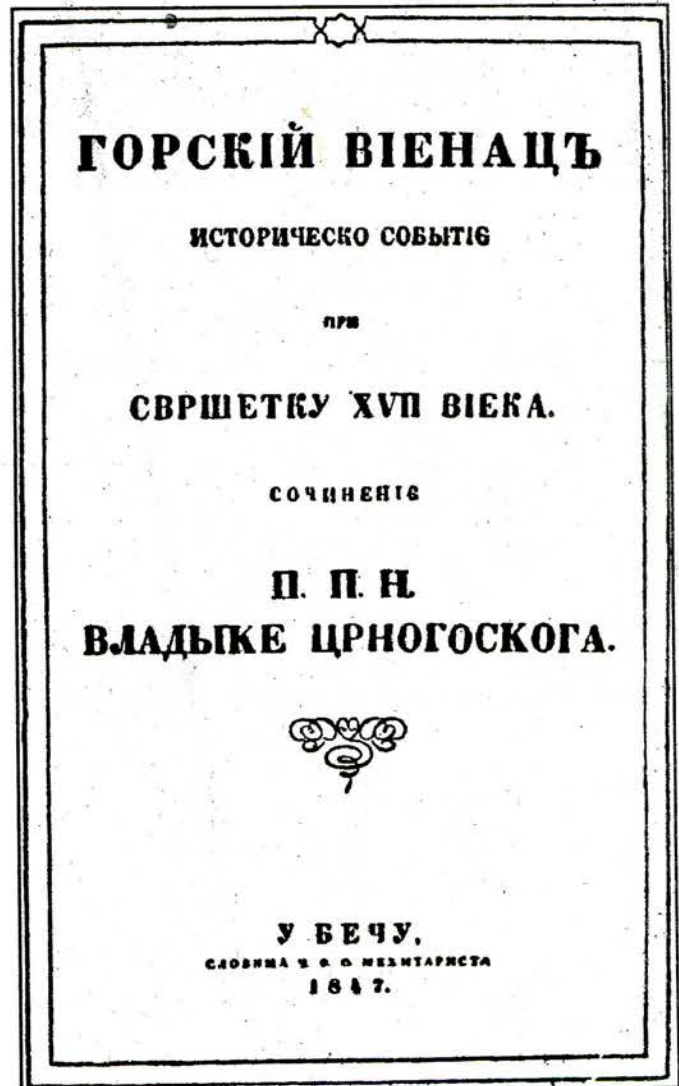
У колу народ пјева:

"Бог се драги на Србе разљути,
за њихова смртна сагрешења.
Наши цари закон погазише,
почеше се крвнички гонити,
један другом вадит очи живе,
забацише владу и државу...
О проклета Косовска вечеро,
куд га срећа да грдне главаре,
све потрова и траг им утрије,
сам да Милош оста на сриједи,
са његова оба побратима,
те би Србин данас Србом био!...
О Милоше, ко ти не завиди?
Ти си жртва благородног чувства,
војинствени гениј свемогући,
гром стравични те круне раздраба.
Величанство витешке ти душе,
надмашује бесмртне подвиге,
дивне Спарте и великог Рима...
Шта Леонид оће и Сцевола
кад Обилић стане на поприште?...
Бог се драги на Србе разљути
седмоглава изиђе аждаја
и сатрије Српство свеколико,
клеветнике грдне и клевету.
На развале царства јуначкога

засја света Милошева правда,
окурни се слава вјековјечно
Милошева оба побратима
и лијепе ките Југовићах.
Српској капи свуд име погибе:
постадоше лафи ратарима,
истурчи се плахи и лакоми –
млијeko их српско разубало!"

Војвода Милија:

"Чујете ли коло како пјева,
ка је она пјесна изведена,
из главе је цијела народа."

Прво издање : "Горског вијенца" (Беч, 1847)

Кад кнез Јанко каже шта је све Вук Мићуновић рекао
никшићком Турчину Хамзи капетану ("Како влаше крмска
потурице! Ђе издајник бољи од витеза? Какву сабљу ка-
жеш и Косово? Да л на њему заједно не бјесмо, па ја рече
тада и сада, ти издао пријед и послијед..."), – "мнозина"
одговара:

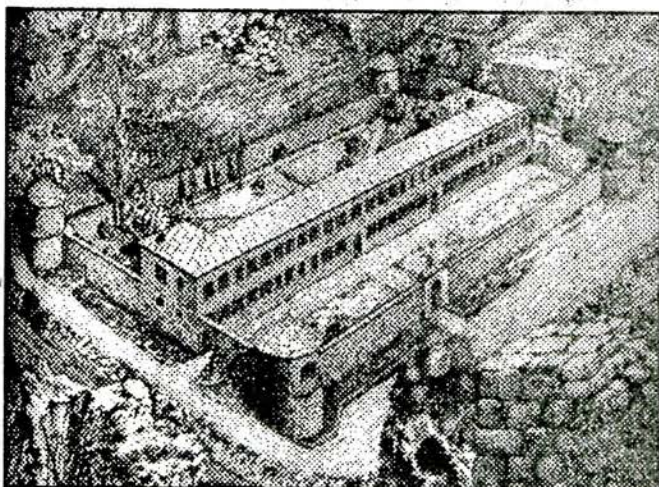
"Мићуновић и збори и твори!

Српкиња га још рађала није
од Косова, а ни пријед њега!"

**Владика Данило (у присуству црногорских и турских гла-
вара):**

"... Ох да ми је очима вијети
Црна Гора изгуб да намири!
Тад би ми се управо чинило
да ми свјетли круна Лазарева,
е слетио Милош међу Србе;

душа би ми тада мирна била
како мирно јутро у прољеће..."
Војвода Батрић турским главарима:
"Турци браћо, – у кам ударило!
Што ћемо ви крити у кучине?
Земља мала, од свуд стијешњена
с муком један остат у њој може
какве силе пут ње зијевају,
за двострукост ни мислит не треба.
Но примајте вјеру праћедовску,
да бранимо образ отачества.
Ћуд лисичја не треба курјаку!
Што јастребу оће наочали?
Но ломите мунар и памију,
па бадњаке српске налагајте
и шарајте Ускрсова јаја...
Не шћесте ли послушат Батрића,
кунем ви се вјером Обилића
и оружјем, мојијем уздањем,
у крв ће нам вјере запливати
биће боља која не потоне!..."

Његошева билјарда (1838)

Мустај кадија узвраћа војводи Батрићу:

"...Мало људство, што си заслјепило?
Не познајеш чистог раја сласти,
а бориш се с Богом и с људима,
без надања живиш и умиреш, –
крсту служиш, а Милошем живиш!
Крст је ријеч једна сухопарна,
Милош баца у несвијест људе
ал' у ђјанство неко прећерано..."

Сердар Вукота:

"О проклета земљо, пропала се!
Име ти је страшно и опако...
У крв си се мени претворила!
Истина је, ово није друго,
до гомиле костих и мраморах
на којима младеж самовољна
показује торжество ужаса.
О Косово, грдно судилиште,
насред тебе содом запушио!"

Вук Мићуновић одговара сердару Вукоти:

"Ти, сердаре, грдна разговора...
Што спомињеш Косово, Милоша,
сви смо на њем срећу изгубили:
ал' су мишца име црногорско
ускрснули с косовске гробнице
над облаком, у витешко царство,
ђе Обилић над сјенима влада."

Народ у колу пјева:

"... Три сердара и два војевode
са њихово триста соколовах,
соко Бајо су тридест змајевах
мријет неће док свијета траје:

дочекаше Шенђера возира
уврх равне горе Вртијељке
и кланце се љетњи дан до подне.
Не кће Србин издати Србина
да га свијет мори пријекором
траг да му се по прсту кажује
ка нељерној кући Бранковића,
но сви пали један код другoга
цјевајући и Турке бијући...
Благо томе ко се ту нагнао,
већ га ране не боле косовске,
већ Турчина ни за што не криви.
Витезови Срби вртијељски,
луча ће се вазда призирати
на гробницу вану освештену!"
И Црногорац у турским сватовима србује:
"Обилићу, змају огњевити
ко те гледа, блијеште му очи,
свагда ће те светковат јунаци!
Мријно нам круну не упушти
кад падмиши стаде под вилице
када дину загази у чорбу...
Срб и Турчин не сложе се нигда,
но ће приће море ослачити."

Пред заклетву црногорских главара, војвода Батрић
прича снове:

"Ја сам синио није сам нигда (мило ми је за моје
оружје);

ноћас на сам Обилић пролеће,
преко равна Поља Цетинскога
на бијела хата ка на вилу.

Ох, диван ли, Боже драги, бјеше!"

"Посље тридесет четрдесет другах причају своје снове,
сваки каза сан једнак: да је Обилића видио као и војвода
Батрић..."

По истрази погурица, игуман Стеван:

"Чуј, народе, сви скините капе!

Хоћу спомен да чиним душама
вitezовах нашега народа.

Данас ће им најмилије бити
од Косова нигла као данас..."

Затим најрије помиње цара Душана и Милоша Обилића.

Из "Луче микрокозме"

У посвети Силу Милутиновићу, у "Лучи микрокозми",
Његош на крају, каже:

"... Ја од тебе јоште много иштем
да поставиш у пламтеће врсте,
пред очимах Српства и Славјанства,
Обилића, Ђорђа и Душана,
и јошт кога српскога хероја;
да прогрмиш кулом страховитом
на Вујину, Вука, Вукашина
богоморске српства отпаднике –
злоћа њима мрачи име Срба,
тартар им је наказа малена!"

Из "Шћепана Малог"

У "Шћепану Малом", прво лице сердар Вукале, говори
пред Црногорцима и Шћепаном Малом:

"Весели се, праху Немањића
Немањића и Гребљановића,
јер ће ваше круне засијати
како јарко Сунце на Истоку,
знамена се ваша развијати
над велике ваше развалине
потећи ће крајне ријеке
од нечисте крви агарјанске,
опраг Србу љагу са образа.
Отворте се, витешке гробнице,
сама славо, само прибјежиште
по Косову српскијех јунаках,
да нам општу обасја светнје

и аманет наше народности.
Сад пропојте, Високи Дечани,
и лијепа лавро Студенице,
свети спомен на вјечне читуље,
за слободу падшим јунацима.
Здружите се громи и потреси,
земљи српској друго лице дајте,
е нечистом ногом окаљана."

Сердар Вукале даље говори "о цару руском" који је "прије по године данах" дошао у Маине:

"... Наш патрика из Пећи питоме
спремио му на поклон брњаша,
свога хата као горску вилу,
златну купу силога Душана..."

Поп Андрија Ђурашковић:

"Боже драги, на свему ти хвала,
какве власти дарова ђаволу!
... Ма ако смо за гр'јех праједовски
закривили да се измучимо,
ма нијесмо да се истражимо.

Јер ако се листом истражимо,
ко ће ти се за гријех кајати
који паде на српско кољено?
Ко ли ће ти уживат милости
кад се једном на Србе смилујеш".

Послије побједи над Турцима, владика Сава се обраћа Црногорцима:

"Сва јунаштва ваша од Косова,
с којима се горе ове диче,
свеколике борбе нечувене
за слободу и за име српско
које памти наша Гора Црна,
све похвале те досле имасте,
све оките вјештијех гусларах
и све оно што се изрећ може
за похвалу правоме витештву
све ви ово данас надвисисте".

Српски патријарх Василије Јовановић Бркић пада у несвијест, а игуман Теодосија Мркојевић каже:

"...Он је сада на свету столицу,
у престону лавру Немањића,
гледа цвијет српски за Душаном
ће се враћа с побједом к Призрену;
сад се топи у химне витешке
којим Српство негда грмијаше."

О великој турској погибији од црногорске руке, војвода Драго казује игуману Теодосију:

"... И што ћу ти причат, игумане
никад Срби, од кад себе памте,

Његош с пратњом, 1839.

још толико мяса од Турчина
не виђеше на једну пољану."

О Царевом Лазу, коло поје:

"Ту лазином непрегледном на све стране
Турчин паде,
ка дубрава пред сјекиром кад се настре
и повали,
Лаз царев је том споменик, тако назват
да се знаде,
том побједом над Турцима да се Србин
вјечно хвали."

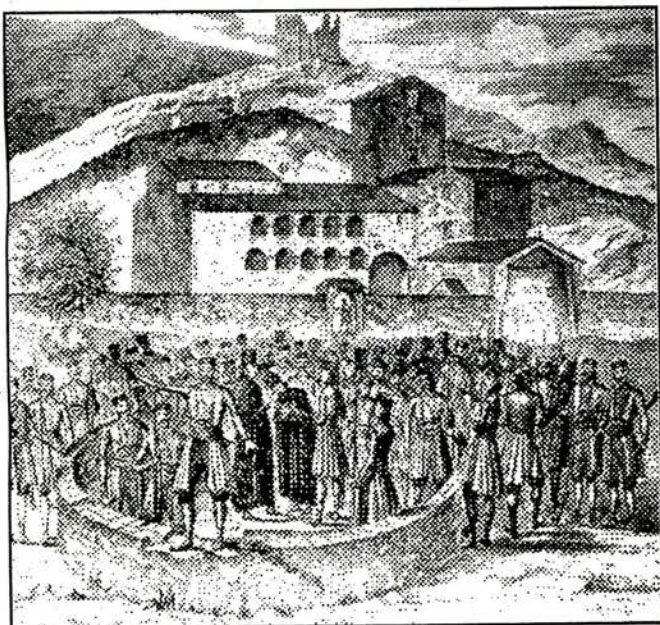
Обраћајући се књазу Долгорукову, изасланику руске царице Катарине II, игуман Теодосија каже:

"... Ми смо Срби народ најнесрећни:
сваки Србин који се превјери –
просто вјеру што загрли другу,
но му просто не било пред Богом
што оцрни образ пред свијетом
те се звати Србином не хоће.
Ово ти је Србе искобило
робовима туђим учинило."

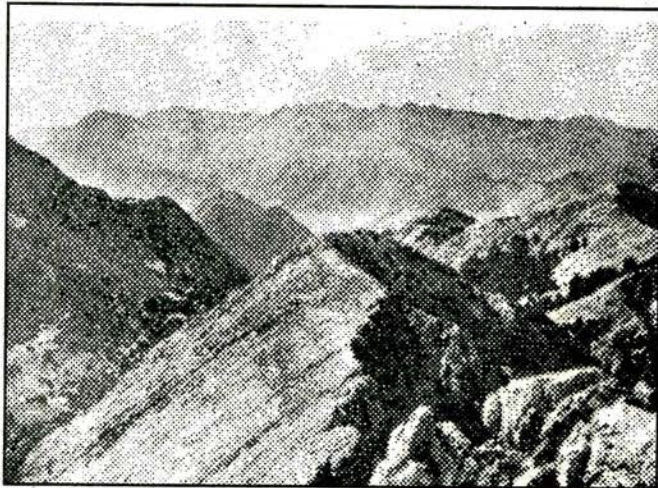
Из "Свободијаде"

У "Свободијади", у пјесми првој, Његош се обраћа "високој неба кћери":

"Дај ми пјеват славна дјела
отачаства бранитељах,
њих јунаштва казат фална,
од нестања српског царства,
који крвцу како воду,
вјечно лише, и сад лију,
за обрану и слободу...
Клону слаби пред силнијем,
изнемогша мишца Срба
у Косову царство даде,
и потоци крвљу течни
понесоше сјајну круну
са Лазара српског цара
на султана Бајазита.
Српска сила и држава
на Косову тад погибе,
али слава и витештво,
у цјелом се виду каза.
А свједок је тога прави
Обилића мач крвави,
који цару Амурату
даде смрти горку чашу...
По косовском плачном боју
синови се Туркистана
по држави падшој Срба
разасуше, умножише,
и тирјанска своја срца
крвљу српском напојише..."

Избор Његоша за господара (1830)

Поглед с Ловћена

Име Срба свуд потону
и свијећу Српства сјајну
бјесни вихор азијатски,
тад угаси пред свијетом...
Како Срби опазише
да Данило с Гором Црном
изгна Турке и посјече
из области Горе Црне,
одма сташе долећиват
на глас мили од слободе...
Сташе српски мачи остри
оков ропства прекидати...
Ста мраморје често ницат
из просуте крви Турства,
и у многа српска срца
стаде тешка и жалосна
рана дата на Косову
зарастати, пребољати..."
Владика Данило говори:
"Слушајте ме, витезови,
од како нам азијатска
на грабежу хитра рука
с безаконом силом узе
наше царство и државу
отад српско храбро племе
на себ јарам ропства узе...
Синцири су азијатски
пуни српског тужног робља.
Ненасита бешчовјечност
чула сада, разумјела
ће из крви наше јадне
слободнијем духом Српства
иза јома несноснога
одахнусмо, пофатисмо;
па је стога многу војску
на нас дигла да нас згњави...
Слушајте ме, Црногорци...
Јел нам браћо, поштеније,
са мачевма у рукама
на мегдану смрт добити,
него женски, неваљатно,
у крвничке руке пасти,
да нас скврни Турци муче
а потомци Српства бруче?..."
О борби на Царевом Лазу:
"... Бој се згусну, магла паде,
прекиде се турска војска,
врела крвљу потекоше;
задња с пашом јуриш чини
да провојзи припомогне,
а прва се силно смете,
јер је љуте српске змије
са свих страна опколише..."

У pjesми другој турски султан говори своје великом ве-
зиру:

"...знаш поприје ка бијасмо
нашу многу храбру војску
отправили Црној Гори,
и пред њоме сешајера
Ахмет-силна хеџај пашу,
да загуши глас слободе,
с којим се мало Срба
у планине црногорске
сад подигло и опило,
и слободом опијени
излијећу на све стране
непрестано крвцу лију
са Стамбола синовима."

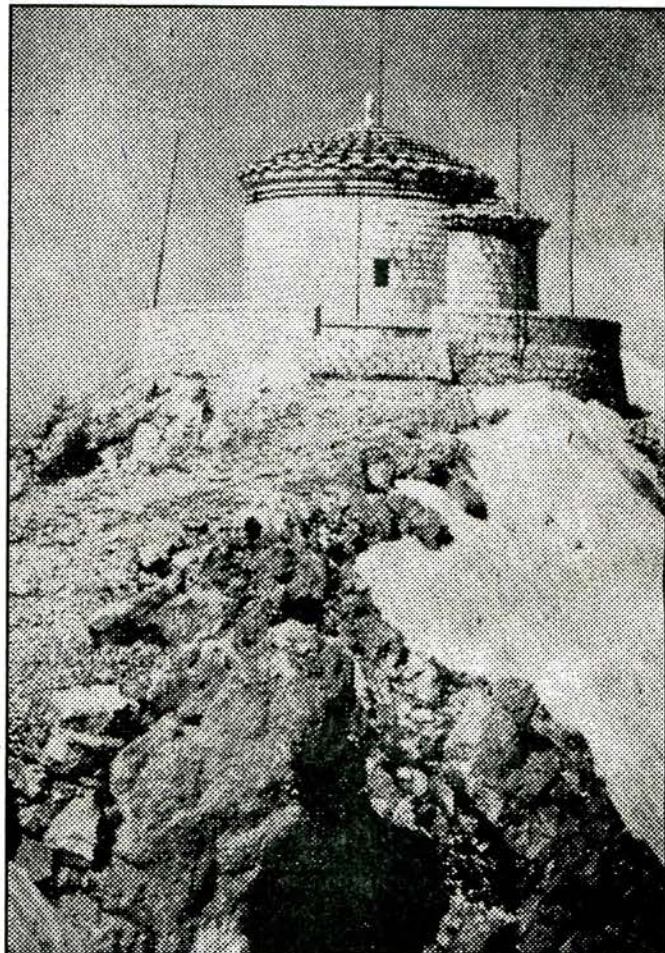
Султан је огорчен због пораза своје војске на Царевом
Лазу, па шаље против Црногораца нову војску, под Ђупри-
лићем:

"... Па почеше вјеште паше
разрећиват турске војске
откуда ће која сила
на Србаљах племе удрит:
па два паше двотуглије
на нахије српске двије
наредише да ударе –
на Црмничку и Ријечку..."

У pjesми петој, овако је описана сахрана владике Данила:

"... На погреб се његов знатни
народ српске Горе Црне
васколичак окупио,
па барјаке многе турске
и добића неизбројна,
сабље турске и оружја,
на гроб су му искупили..."

На крају pjesме пете су ови стихови:

Капела на Ловћену у којој је сахрањен Његош

"... Поноси се Гору Црна,
свети храм српске славе!
Док слободе твоје гњездо
излежује соколове
како Никца од Ровинах
и његово друштво храбро,
свагда ће ти пред оружјем
противника сила падат,
и вјенчеве бојем плетне
твоје хитре брати руке."

У пјесми осмој турски султан Мустат говори својим сарадницима:

"Куд год наше силне војске
обратише полет хитри,
и јарошћу барјак Турства
раширише и дигоше,
свуд пред њима противника
горда сила нички паде,
и пливућа крвљу поља
свуд осташе у рукама
Османове дјече хитре.
Али једно влашко племе
и гњијездо Србах мало
у предјелу црногорском
наша мишца, наша сабља,
не би кадра покорити
високоме Турства трону..."

Мустат предлаже Венецији савез против Црне Горе, тако што би млетачка војска заузела положаје од Грахова до Бара, "да не дају бјежат робљу":

"... Пак се нека војске ваше,
како чују бој огњени
међу мојом и Србима,
све навише попримичу
док се стану с мојом војском
у средину Горе Црне.
Кад се стану, пиличника
од Србаљах остат неће..."

О навали непријатеља на Црну Гору:

"... Турска сила сва наврије;
црногорска храбра мишца
не уступи, не узмаче,
од крвава боја ништа
већ на оно мјесто прво
ђе се јутром бој зађеде,
ту их мркли мрак дочека...
До августа петнаести,
но једнако топ млетачки
топ турачки грми свуда,
дневи ноћи непрестано
око српске Горе Црне;
а насрћу силе двије,
Венеција и Стамбола,
са свакога краја војске..."

Пјесма девета овако почиње:

"Змај Стамбола бјеше љути
већ огњене варовнице
пуштавати оставио
пут гњијезда Србах мала,
и делије Босне нагле
бјеху танке српске шарке
умудриле, разабрале
да бијесни сваког года
не јурише истрјебити
дичне горе српско племе..."

О боју Црногораца на Крусама са Махмуд пашом Бушатлијом, у пјесми се говори о мудрој оперативном плану Петра I, који је пустио да Турци попале Крусе, на Махмутову радост:

"... Но кад зазре ће се вије
на Бусовник барјак српски:
"Јуриш! – Силној војсци викну –
е кавурин сав побјеже;
не смије се обавезат
нити с нама бој учинит..."

Настао је страшан судар, у коме су Црногорци поразили Турке:

"... У тренућ се виде силна
глава паше великога,
сабља бритка и три пушке
у владице Петра руке;
у тренуће српски сиви
соколови и орлови
на хиљаде турске главе
њином мишцом носекоше
на дар војду понесоше..."

О борби Црногораца и Руса против Француза, мјесми се тој:

нутрашњост Његошеве капеле

"... Пошто српско племе храбро
са каменом љутим бојем
поукроти љонизи
дух Мармоћ пренадути,
онда к Русмбраћи пође
у бродове гњометне,
који јоште престано
плам огњени зливаху
и јабуке тештучне
на огњена њи крила
пошиљаху нестано
на тврдине Дуовника...
Ту Француза кик' игђе
пред Србина мџом нички
у прах горди чџм паде.
И од дневи тога рашна,
крволита и гласа,
у ком Гала намјџне
црногорски мач зкиде,
бојеви се непрекџи
упалише крволоч
међ Французом и бином
по Приморју питџме;
али свагда Гала си
пред хитреном срџм руком
спасенија себе бјџом
у тврдиње и градов
од Приморја налаза..."

Из осталих Његошевих пјесама

У гедговору "Гласу каменштака" Његош каже:

"Сиска пјесма од српског пјесника који радо пјева с оном што се односи на његов народ, а не воли да пјева подвима страних народа. Ко ме је по вољи, нека је чита..

Пјема почиње овако:

"Гњијездо старе црногорске славе,
сзијено усред турског царства,
по у себи храниш славне соколове
ремне да полете у висине
и одбрану дичног српског имена,
асиле те ага притиснуло,
ли ти нијеси навикло
а пригнеш шију пред
чијом јуначком славом
и да стријелиш пред небројеном турском гомилом.
Зна се, и у свијету успомена траје,
на пале у бици на Косову..."

"Нову пјесну црногорску о војни Русах и Тураках, четог у 128. году", Његош почиње овим стиховима:

"Бјела вило, моја дивна друго,
сведи, друго, све у гусли гласе,
твоје гласе а у гусли јасне,
да их чује ко их разумије,
разумије драго ако му је.
Србаљ брате, ова пјесма за те;
ти ћеш чути, ти је разумјети
понајприје од осталих свије..."

У пјесми "Србин Србима на части захваљује", Његош пје-

а:

"Како одох из слободних горах,
мишљах у њих Српство оставити
а међ туђим уљести народом,
ком обичај и језика не знам...
Но ја сасвим другојаче нађем
бих дочекан у Котору красном
у србскојзи кући Лумбардића...
О, ви Срби, свуд ли србствујете,
дужност чојства праву испуњате!
Српствуј ћелом, вјеруј шта вјерујеш:
лактом вјере глумом чојка мјери,
а озбиљност ћелом и врлином".

Први стихови у "Пустињаку цетинском" гласе:

"Србин српском роду своме
ово дјелце посвећује.
Његово је ситно цвјеће
по ливади правој Српства
и узрасло и побрато
и у вјенац роду дато."

Крај Његошеве пјесме "Ударац на Митиниће 1832. год, 23. априла", гласи:

"Мартинићи, српски соколићи,
свагда ли се справни налазите,
те цареве паше исправљате
са пуцима вашијех шараках,
да се не би који преварио
и у дубље с војском ударио!
Ви сте крило српској Гори Црне

У пјесми "Нахије", Његош пјева:

"Ко се с тобом поредити може
ал се дјелом храбрим показати.
Ти си мати српске Горе Црне
убранило соколовска гњијезда!
Ломећ Турке слободу си стек:
о нахијо и племе витешко!
Подобило Спарте, Картагене
а Србаљах дико и похвало!..."

У пјесмици "Вуку Караџићу", Његош каже:

"Збогом остај, збиљски Срб
храни Српства душом грбе
Буди свагда оне ћуди
да ти Српством дишу груд
па ћеш сваком мио бити,
душом ћу те ја љубити."

Његош је саставио натпис на топу са Жабљака (1835):

"Црногорци кад оно витешки
Жабљак тврди турски похараше,
онда мене старца заробише,
на Цетинје српско донесоше."

У пјесми "Сабљи бесмртнога војда (књаза) Карађорђија" (коју је купио у Бечу, 1. јула 1837. године), Његош вели:

"Оружје свештено, вјенчано са славом,
с каквијем вострогом тебе данас виђу,
каква ли ми чувства душу потресују!
Плачући те славим, с уздисањем гледам
кад ми на ум дођу твоја дјела страшна –
кад си у рукама војда и витеза
кроз полкове густе тирана људскога
сијевала страшно и крвљу се мила,
подижући Српство, круну му иштући...
Ти, светињо наша од српског тријумфа,
вјечно ћеш ми бити знаком спомињања
великијех дјела оца отечества;
ја ћу тебе хранит како киту прву
од невехлог вјенца рода избавника..."

У "Нелажном знаку памети, праху народољубца", у спомен Мушицком, Његош пјева:

"Плач'те ви, музе, паде гениј рода!
Лица сада српска кваси сузах вода...
Виш' Аполон сина не види очима;
храм се српских музах разруши навјекима...
Мушицкога нема, началника њина..."

Кнезу Николи Васојевићу Његош посвећује ове стихове:

"Ратољупче старих добах
за удраго српско име,
окади нам нашјех гробах
из пушака што задиме..."

У "Поздраву штиту Србобрана" Његош, на крају, каже:

"Еј Србине, витешко кољено,
ко те тлачи, мајка ти жалосна!
Рашта своје силе не познајеш,
рашта мишце удар не измјериш,
који може врата сатријети
и вериге гадне истрзати
у којим те још сљепота веже?"

У "Пировању", Његош пјева:

"Нек у дане најсретније
наше данак овај ступи;
пир пирује српска кућа,
а јунак га Србин дава.
Веселе је ово збиљско;
у њ искреност чиста сјеца
како зраке у алмазу,
како искре у зрцалу,
у њ весељем душа кипи...
ту се српски мисли, збори,
ту се српском диком хори...
Та бечка је то Даница 23)
која сјаје у прелести
на српскоме хоризонту..."

Љубу Ненадовићу Његош поручује:

"Хајде поћи равној Шумадији
поздрави ми српске витезове:
нек не пашу сабље од јордама,
већ нек јашу коње од мегдана,
на Косову да се састанемо,
да ми наше старе покајемо."

Под Карађорђевог сликом Његош исписује ове стихове:

"Само име Карађорђе
кад Србину на ум дође,
запламти се крв у груди,
јуначко се срце буди."

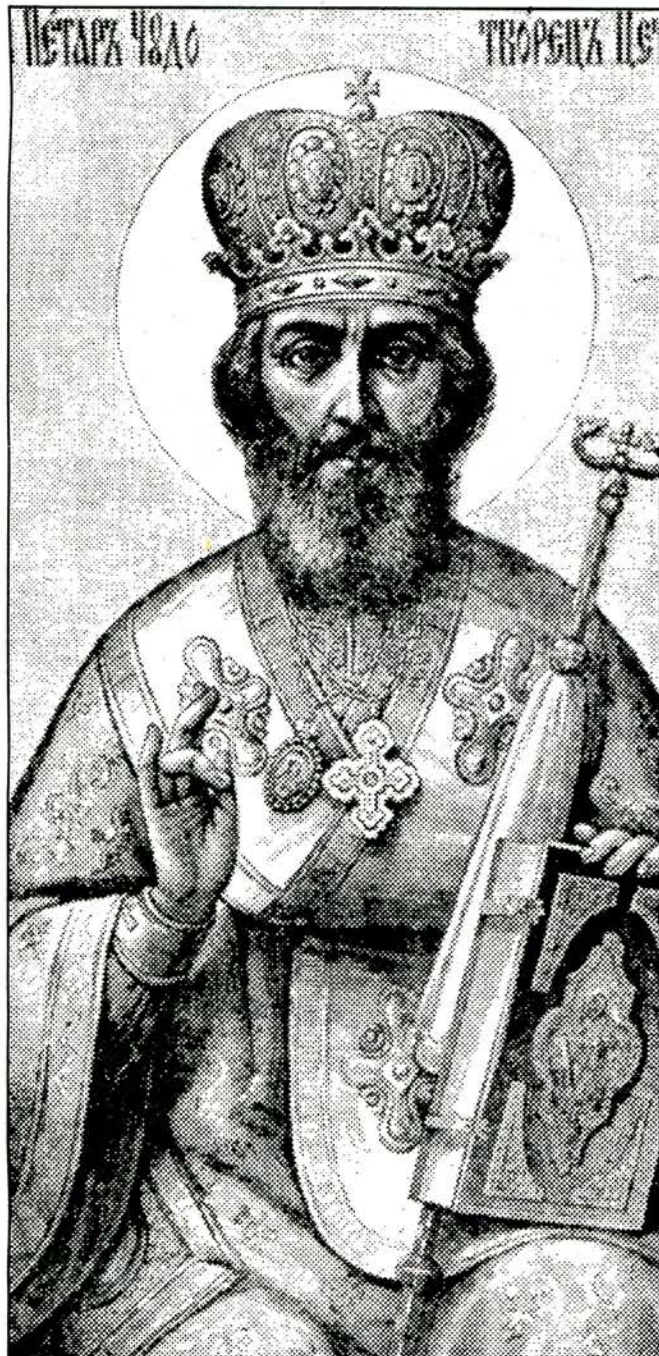
Ловћену Његош посвећује ове стихове:

"... Ти одбијаш сваког створа друштво
што не сличи орлу ал курјаку,
ал Милошу 24) или Карађорђу,
а отровне, бљујеш анатеме
на вуковце, рода издајиче."

Из "Огледала српског"

"Огледало српско" (1846) је антологија народних пјесама о ослободилачкој борби српског народа у Црној Гори и Србији. Пјесме је Његош "редиговао, а неке од њих дотеривао и мењао" (Видо Латковић).

У пјесми "Синови Иванбегови", Иван Црнојевић, у Котору, 1510, сазнаје да му је син Станиша извршио, по наговору турског цара, националну издају. Иван говори:

Владика Петар I (1747–1830)

"Авај, царе, ранах допануо живога те Срби распарали, са тобом се људи подругали Москови ти царство разорили."

Пјесма "Српски Бадњи вече" (око 1702) овако почиње:

"Сабор чини хаши-попе Јово, на сабор је Зету окупио, на пошто је Зету окупио, овако је попе бесједио:

"О Зећани, јадна браћо драга,

што хоћемо од живота свога: неимамо цркве и закона но погибе Лазар у Косово; а клетизи прискочише Турци, развалише цркве и олтаре, оградеше све турске мунаре..."

Затим се у пјесми говори како су Зећани направили цркву, чије је освећење извршио владика Данило.

Пјесма "Синови Обилића" (1750) говори о три побратима – Никцу Томановићу (од Ровинах), Тому Жугковићу и кнезу Станку. На глас да силна турска војска креће на Црну Гору, Никца каже:

"Турци су се посиллили љуто ђе је умро владика Данило, погинуо Мићуновић Вуче... Споменте се да смо углавили како на нас турска дође војска, да оћемо, браћо, учинити што је Милош су два побратима на Косово те цара убише и бесмртно име задобише."

У "Клоринди српској", опјевана је борба са Турцима у Горњој Морачи (1795). Кад упадну Турци у горњоморачка села, сердар Малиша довикује:

"Морачани, црн ви образ био, овћен боја ни јунаштва нема, но хајдемо да пратимо Турке!..." Па су Срби сложено ударили поћераше уз Морачу Турке, све се добри кликују јунаци, на Љевишта ишћераше Турке... Кад погибе Хаџајлићу Мујо, у Турке је муња ударила, а Срби им добро кидисаше, Турке гоне а сјеку им главе... још се клели Турци на погачу да не војште нигда на Морачу!"

У пјесми "Погибија везира Махмуд-паше на село Крусе" владика Петар I се овако обраћа својој војсци:

"... Црногорци, моја браћо драга ево триста и тридесет љетах од кад наши стари војеваше, боја бише и крв прољеваше, поред вјере и слободе драге, да у ропство турско не упану... Чујете ли што Турци говоре, како они вазда Србље коре, а несрећом боја Косовога кад смо наше Царство изгубили од издаје Бранковића Вука... Ема се је Махмут посилио што је Гору Црну прегазео кад је преће кроз њу пролазио а неслогу нашу опазио... Бог ће дати, за његово име да јунаштво наше поновите и Махмута пашу разбијете нека позна што су Црногорци..."

У пјесми "Бој на Морачи Горњој" (1819), описује се најприје прикупљање турске војске за упад у Морачу и припреме Морачана и других Брђана за одбрану:

"... Дође војска у Морачу тврду и три дана траја у Морачи; кад четврто јутро освануло, ту освану петак, турски светац, кад с не боје Срби од Тураках, – све се српске сакупиле страже да сеире силовиту војску; док Морачу сунце огријало..."

Послије жестоког судара:

"Турци бјежат плећа обрнуше, а Срби их мушки поћераше: са дно равна Поља Драговића до бијеле куле Драговића пет стотинах глава откинуше..."

Књаз Данило

Србима се уморише руке
сијекући уз Рзачу Турке
од Србаља мало ко погибе
од Турака мало ко утече..."

У "Освети Ускочкој" говори се о прикупљању бораца из Мораче, Роваца и Ускока (1834) на планини Јаворје ради напада на турски караван, у циљу освете ускочког капетана Петра Вујачића, кога су убили вјероломни Турци:

"Кад се Срби наједно састаше,
ту су Срби рахат учинили,
међу собом игру затурили,
скок скакаху, а камен метаху..."

Кад су Брђани заузели положаје, морачки војвода Мина Радовић им је рекао:

"Немој који затурити кавгу
док не пукне мога цефердара..."
Сви га Срби дивно послушаше
све се скриво у лист и у траву..."

Пјесма "Похара Жабљака" (1835) почиње овим стиховима:

"Санак снила диздар-агиница
вјерна љуба диздар Јакуп-аге,
у Жабљаку граду краичном:
ђе се густо облак подигнуо
од кржаве српске Горе Црне
и покрио града од Жабљака,
на град кишу крваву пустио..."

Кад је примјетио Црногорце како продиру у Жабљак, диздар је кликнуо:

"На ноге се, моји соколови,
Срби нама Жабљак уграбише..."
У то српске пушке запушаше,
Јакуб-агу љуто обранише...
а што ћу вам лакрдију дуљит –
по граду се кавга затурила:
Срби држе бедем и авлију
по бедему куле свеколике;
Турци су се у харем тиснули
те се бране огњем из пушakah..."

У пјесми "Погибија Бећир-бега Бушатлије" описан је бој у Косовом лугу између војске Бећир-бега (Албанци) и Брђана (1839):

"... Слећеше се триста крајичниках
и на бега сложно удареше
бој се бије, и гину јунаци;
нала тама Косовијем лугом
од брзога праха и олова,
од стајницах те пождили Турци, –
бој огњени траја два сахата;
кад у трећи сахат уљегоше,
онда Срби Бога споменуше,
и сви сложно пушке опалише,
а пламене ноже повалише,
па у Турке јуриш учинише..."

"Удар на Салковину" је пјесма о боју између Цеклињана и Турака (Албанца) 1840:

"... Пушка грми, крв се пролијева,
кликују се момчад по јунаштву!
Ал је мука и невоља љута
на јунаке пала Црногорце,
мало их је, а много Тураках:
двјеста другах са седам хиљадах
да бој бију у поље широко...
Но искочи соко из Србаљах,
сиви соко Љешевићу Вуче,
у Турке је загон учинио
да уграби главу арбанашку.
Арбанашке пушке запушаше
и убише Љешевића Вука.
У том момчад јуриш учинише
с сваке стране како соколови,
преко поља поломише Турке...
Од Србаљах мало ко погибе,
од Турака нико не утече..."

У одговору, од 30. јануара 1853, на "проглашеније" Омер-паше Црногорцима, књаз Данило Петровић каже:

"Од владатеља и књаз Данила I и храбри Црногорца муширу и сераскијеру султанске војске Омер-паше у својем логору.

Колико си, пашо, до данас чуо и какова су наша чувства, не би требало да ти више једног слова рекнемо; но желећи да цијела Европа позна мисао и понос наш, хоћемо да потанко разберемо сваку точку твога проглашенија, кога си ти лукавим намјеренијама црногорском народу дао.

Колико нам о турском господарству над Црном Гором говориш, ми се тебе, Омере, чудимо, јере нијеси сљепачког анадолског рода, да не знаш како је Црна Гора кадра била за више стољећија храбро своју слободу одржати, и да је она свагда витешки турску силу сузбијала...

Немој, Омере, сакрити Јевропи разрушење нашије црква и манастира од варварске и неваљале твоје војске, и кажи истину како си султану обећао, и пред глупим се Турцима похвалио, да ћеш за мало дана сву Црну Гору покорити, уништошити, и свијех нас погубити.

Но када си се тако хвалио, и када ваљда си тако и мислио, ти си се, Омере, у небројене чете твоје војске уздао, заборављајући свету ријеч наших старих Срба: да је сила у самога Бога и да је ова кадра у ока магновенију цијела царства, војске и народе истријесити.

Знаш, Омере! Да је силни Махмуд везир, како и ти, проглашенија кроз Црну Гору раздао, ал га нико послушао није, и јуначки га наши стари дочекаше и цијелу му војску разбеше, а ето му глава на Цетиње за вјечну спомен и нашу славу; тако се, Омере! И тебе може догодити, када би ти како стари Музамедови синови у боју напријед ишао, а не како лисица за војском стајао. Изиди, Омере! Пред нама, пак ћемо се у вишњег Бога уздати, да ћемо и твоју поред Махмутове главе поставити...

Немој заборавити, Омере да је сама шака Срба како видиш у Црној Гори кадра држати сву турску силу на скоку, а што би дакле било да остала браћа хришћанска, која несрећом својом под худим турским правитељством живе, што би говоримо, било да они пристану браћи својој у помоћ? Ех, Омере, вјеруј! Да се не би тебе, твојој војсци, баш ни самоме твојем Султану трага знало.

Пошљи, Омере, овај наш лист Султану, твоме Господару, нека знаде он и цијела Европа како храбри Црногорци мисле."25)

У "Законику Данила Првог књаз и господара Слободне Црне Горе и Брдах, установљен 1855. године на Цетињу", у члану 95. пише:

"Иако у овој земљи нема никакве друге народности до једине српске и никакве друге вјере до једине православне источне, то опет сваки иноплеменик и иновјерац може слободно живјети и ону слободу и ону нашу домаћу праву уживати као и сваки Црногорац и Брђанин што ужива."26)

У писму књазу Александру Карађорђевићу, априла 1856, књаз Данило захваљује на послатим уџбеницима:

"Дјело ово служи за залог новог и крепког братског јединства, које ће бити основ будућој нашој свези братског сагласија, основ бољој будућој срећи једнородног народа српског. Књаз црногорски носи на скрижали својега срца урезано чувство љубави и преданости не само за свој народ, већ за све Српство и за све оно, што се српско зове и именује..."27)

У прокламацији Кучима 1852, књаз Данило каже:

"Спомените се, о јуначки народе, старије српскије јунака, како су се они храбро борили, да не робују под турским игом, да им измет не чине, да им тајин не давају, да им путеве не направљају и коње провадају..."

Немојте, да ова моја врућа препорука код вас погине, јер Србин данас нема никога до Бога и свога брата Србина..."28)

"Ја сам се много пута обраћао царској влади" – каже књаз Данило, у писму од 27. фебруара 1858. аустријском министру спољних послова, грофу Буолу – "да би порадила код Порте, да се дође до мира и разграничења с Турском. Са-

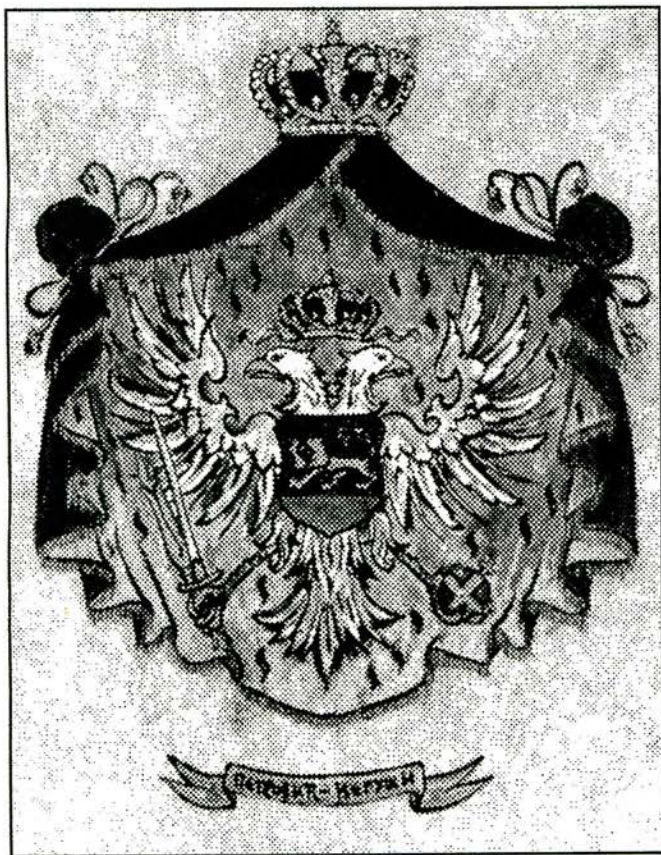
општавајући Вам догађаје из потоње три године, надам се, да сам царску владу увјерио, да је држање Црне Горе за-служило признање великих сила... Размирице међу Црном Гором и Турском старог су датума. Борба је почела назад пет вјекова, последице битке Косовске. Срби-Црногорци уступајући пред турском силом повукли су се у планине, гдје су живјели и бранили се под својим народним владарима. Турска није никад успјела, да у Црној Гори постави своју владу. Промјена у форми владавине диктована је увијек вољом народа независног, слободног од сваког страног утицаја..."29)

Стављајући опште српске интересе изнад личних и династичних, књаз Данило је поручио владару Србије, књазу Михаилу Обреновићу:

"Нека само започне књаз Михаило, ја му са својим Црногорцима пођох у сусрет, да ослободимо српски народ, па ма ја био у војсци књаз Михаила прости војник..."30)

Велики војвода Мирко Петровић

У брошури "Јуначки споменик" (Цетиње, 1895), објављене су десетерачке пјесме великог војводе Мирко Петровића, оца

Грб српске династије Петровић Његош

књаз Николе и брата књаз Данила. У предговору проф. Филип Ковачевић пише да се Миркова збирка "надовезује на Његошево "Огледало српско" и да су и једно и друго дјело "домаћа историја у пјесни". Филипковић препоручује Миркову збирку "српском читалачком свијету", да се "напаја величином духа и значаја косовских осветника".

Ево кратких извода из једног дијела пјесама војводе Мирка:

У "Погибији Булек-бега" (1852) говори се о скупу турских главара у Мостару. За Дед-агу Ченгића се каже:

"... Поче им се туговати Дело
На ваљану српску Гору Црну,
Да он више живоват не може
Од Србаља од те Горе Црне
Од сокола протопопа Луке
И сокола сердара Шћепана..."

Црногорци заробе Булек-бегов харем:

"... Па их пита протопопе-Лука:
Сад шта ћете, буле Булекове?"

Кад су жене саопштиле своју жељу, протопоп каже:

"Носте ваше рухо свеколико
И на грло ћердане од злата;
Јер адета у Србина нема,
Ко би турску булу заробио,
Србин зулум учинит јој неће
Нити ће јој образ оштетити."

Кад су их пратиоци одвели до "Ченгића пребијеле куле":

"Онђе стоје Турци кукајући,
Отидоше Срби пјевајући..."

У "Боју на Зупшима" (1858) су и ови стихови:

"Од како је настала крајина,
Међу нашим српском Гором Црном,
Црном Гором и Херцеговином,
Зулум виши није постануо,
Што је данас у Херцеговину..."

Пјесма "Бој на Колашину" почиње овим стиховима:

"На хиљаду и осме стотине,
И педесет и осме године:
Пили вино два српске војводе
У Манастир у Морачу Доњу –
Једно ти је Церковић Новица,
А друго је војвода Миљане
А код њих су седам капетана...
О свачем се Срби заједоше,
А највише зборе за јунаштво..."

У пјесми "Ударац на тајин у Дуги" (1861) казује се да је војвода Илија посјекао у Дуги аге, који су ишли у опседнути Никшић. Због тог догађаја конзули великих сила упутили су се у Никшић:

"... То вријеме за дуго не било,
Ал ево ти хришћански консули,
Из Мостара и из Сарајева
По наредби од својијех цара,
Док дођоше Гацку широкоме,
Уљегоше низ Дугу крваву,
Но на српски логор навријеше,
Бе сјеђаху око друма пута:
По двојица и по четворица
По петина и по деветина,
Има Срба четири стотине;
Међу њима српске арабаше;
Соко сиви сердаре Шћепане,
са сердаром Бањанином Ђоком
И соколом војводом Илијом
И с делијом Павловићем Пеком..."

Пјесма "Бој у Колашину" (1861) почиње овим стиховима:

"Чудне треске у Пиву крваву:
Има двадес'т хиљада низама
Код Омера царева везира;
С њим се кољу браћа Херцеговци,
И крвави мрки Црногорци,
Два мјесеца од године дана;
Мало Срба, а много Турака..."

Црногорски сердар Шћепан позива на мегдан турског поглавицу у "Боју на Забрђу и Пиви" (1861):

"Ход Дед-аго! на поље широко
И ишћерај крилата ћогата,
Јер те сердар чека на вранчићу
Да јуначки мегдан подјелимо;
Јер сам чуо турски капетане,
Да се Гацку фалиш пространоме,
Да се Србин није породио,
Ни на себе турио оружје,
Ко би тебе на мејдан изаша.
Ево Србин са сред Горе Црне
Из малога села Марковине
Који тебе на мејдан позива..."

У пјесми "Погибија три српска сокола" описује се борба између триста Црногораца и шест хиљада Турака у Дуги (1862):

"... Сердар Шћепан разгони Турке
Са сердаром Бањанином Ђоком..."

Бе је среће, има и несреће;
Пуче танка пушка од Турака
И погоди сердара Шћепана...
Пуче друга пушка од Турака
И погоди Бањанина Ђока...
Опет пуче пушка од Турака
И погоди војводу Илију..."

На глас о погибији ове тројице истакнутих црногорских јунака, војвода Петар Вукотић се обраћа књазу Николи ("Бој на Нишгицама", 1862):

"... Подај мене неколико војске,
Ја ћу поћи на Херцеговину,
И потражит Дервиш-пашу,
Покајаћу Ђока и Шћепана
И сокола војводу Илију,
Који су се осветили сами
И још многе Србе од Косова..."

Војвода Ристо Бошковић је добио овакво писмо од попа Вујовића ("Бој на Новом-селу", 1862):

"... На знање ти, српски војеводо!
Сјутра ће ни ударити Турци,
Нас је мало, а Турака много,
Могли бисмо лудо изгинути;
Него хитај, док огрије сунце,
Да ми, брате, будеш у индату
И доведи Брђане јунаке..."

Војвода скупи војску и дође на попову кулу, гдје нађе и Томишу капетана:

"Ш њима бјеху шездесет момака
У бијелу се затворише кулу...
Мисле Срби да чекају Турке,
Војвода им придодале војске
Од Брђана двадесет момака
Међу њима Мирковића Риста,
Нека старац Србадију храбри...
Црна Гора мајко од јунака,
Која но се не бојиш Турака,
Црна Гора, каменито стјење,
Српске круне драго си камење..."

Војвода Миљан Вуков овако се обраћа својим племеницима ("Бој у Васојевићима и погибија Селим-паше", 1872):

"Васовићи, моја браћо драга,
Чујете ли треску и грмљаву
Око наше српске Горе Црне,
Црне Горе и равнијег Брда?
И како се кољу Црногорци
И Брђани на гласу јунаци..."
"Јаше Миљан претила ђогата,
Голу носи у рукама ђорду;
Зове Миљан пашу Селим-пашу:
"Обрни се, срамота те било!
И обрни претила алата,
Да јуначки мејдан дијелимо,
Бе гледају обадвије војске..."
Паша шути ништа не говори;
Но погледа миралаја сина,
А миралај у зелену траву,
Оба бјеже, не окрећу главу;
А гони их војвода Миљане
С две хиљаде Срба витезова;
Побише се Срби са Турцима,
Побише се огњем из пушак..."

На глас о побједи над Турцима књаз Никола шаље честит-

ку:

"Бе аферим! Мој војводи прави!
Кад знаш тако дочекати Турке
Ти си Србин, српскога имена
И од српске крви и племена,
Здраво био са свијема Србима..."

У "Боју на Мартинићима" (1862), војвода Мирко описује долазак Омер-паше са војском од четрдесет хиљада Турака:

"Ш њоме пође уз Бјелопавлиће:
Боже драги! чуда великога!
Ко би стао, па војску гледао,
Бе Турака четрдест хиљада,

А Србаља пуне три хиљаде;
Што ће рећи? Шта ли промислити?
Што ће јадни Срби учинити!
Мало Срба а много Турака;
Бог ће помоћ и Богородица!
Јунаци су бољи Црногорци..."

Младић Јоко Јовићевић, рањен од Турака, на смрти поручује ("Освета Јока Јовићевића"):

"Да си здраво драги Господаре!
Који ћеш ме осветити брзо;
Ка све друге Србе од Косова."
Ово рече, испале му душа..."

Војвода Мирко овако почиње пјесму "Чеговања Јована Лучића":

"Збор збориле аге од Никшића
На бијелу ару Мушовића
Међу собом зборе и говоре:
"Што хоћемо од живота свога?
Јер смо грдне муке допанули,
Грдне муке, а од српске руке
Од Србина Петровића књаза
Он разјари младе Црногорце
Узе нама Жупу и Грахово..."

Књаз (краљ) Никола

Посљедњи владар из куће Петровића, књаз (краљ) Никола, оставио је хиљаде страница својих говора, мемоара и књижевних радова. Простор у овој књизи не дозвољава да се пренесу опширнији цитати из свих његових текстова у којима испољава своја национална осјећања. Стога ћу читаоце упознати само са малим дијелом његових мисли. 31)

Из писама краља Николе

Књаз Никола пише књазу Михаилу Обреновићу, владару Србије, 26. новембра 1860:

"Ви се сад налазите на оној тачки с које треба да засја зрак среће и слободе сваком Србину. Не смејите само с ума да имате свуда браће и лијево и десно, која на вас погледа; не заборавите, Ваша свјетлости, на мене овдје, који Вам од свега срца честитам узвишење на владу и желим сваку срећу и који сам готов покоравати се Вашој вољи, гдје би год срећа српског народа то захтијевала."

Сјутрадан је књаз Никола упутио књазу Михаилу ново писмо:

"Примио сам многоуважено писмо Ваше свјетлости које сте ми послали по г. Вуку Караџићу и прочитао га с највећом радости и задовољством. Ја сам у њему нашао све што одговара жељи мојој и сваком правој Србина, зато се и саглашавам у свему са предложењем Ваше Свјетлости..."

У писму књазу Михаилу, од 4. септембра 1866, књаз Никола се захваљује на упућивању на крштење Николине кћерке, Лешјанина, као заступника, "човјека колико умна и разборита толико складна и у свему честита и ја не бих желио Српству боље среће, колико да му се број сличних мужева уостручи".

У писму Намесништву у Србији, 18. јануара 1871, књаз Никола пише да се у јавности износи "да се Србија и Црна Гора добрим оком не гледају.

С друге стране у течају ове године, акобогда, млади књаз Милан постаје пунољетан и прима у своје руке крмило над судбином Србије. Тежак би зазор био да тај сретни моменат не затече два српска главара, два рођена брата Србина у слози и љубави, одушевљена истовјетним жељама и намјерама, одлучна на сваку жртву и постизању опште цијељи..."

Из Мемоара краља Николе

Ево најкраћих могућих одломака из мемоара краља Николе које је писао послје 1905. године:

О рату Црне Горе са Турском, 1860-1862, краљ Никола пише:

"Изгледа и изгледаће чудно и у потоња времена, да је мала Црна Гора сама ратила, са великом, силном Царевинском Турском. А ја сам тај рат прихватио лако, безбрижно, радо и с великим одушевљењем... Једна жеља преовлађиваше све друге: да ми је цијело прикупљено Српство загрлити, да ми је све његове непријатеље спржити!..."

Михаило Латас, Личанин, бивши подофицир аустријски, а сада маршал турски, хтио је да се наслади тијем, да му дође на ноге књаз црногорски, који не зна за цара до онога свога, што му на Косову погибе..."

О односима са Србијом, за вријеме књаз Михаила, краљ Никола пише:

"Моје односе са покојнијем књазом Михаилом донијеће познија историја..."

За слогу и добро српско предлојим изасланику Србије да склопимо савез и уговор између двију књажевина у циљу да се пође ка ослобођењу и уједињењу цијелога Српства..."

Краљ Никола вели да је сматрао да "треба да се нешто жртвује за вјековне жртве и бијеле српскога народа", да су му дефиловали пред очима "милиони српских мученика од Косова... и тајни се уговор склопи и потписа, а жалосно се Српство ни до сада не ослободи и не уједини..."

Зашто се овако десило и који су били узроци нашој недаћи, то ће доцније историја забиљежити. За себе могу рећи да сам од свакога више на олтар отаџбине положио: положио сам добровољно круну и свој млади живот намијенио срећи и величини српској са одушевљењем и врућом одлуком, нека ми је Бог свједок..."

О херцеговачком устанку, 1875, краљ Никола вели:

"Заиста, Црној Гори тијесно је било, и сада је и биће све дотле, док сав народ српски не буде слободан и уједињен, али исто она није мутила и није ништа радила, да баш оне, 1875. год., букне устанак..."

... Карађорђе диже и ослободи Србију. Хита да се здружи с Црном Гором, да дигну и ослободу сав народ српски... И да не наступи катастрофа у Србији, устанка и

рата посљедњег не би било (устанак 1875. и рат 1876-1878 - Б.Ј.). Српски народ још тада био би слободан и уједињен..."

... Док снага Црне Горе није била спремна за већи рад она је својим четама подржавала ратоборност, дух поуздања у народу српском свуда око себе, а тијем је ломила силу турску, која се појављивала у безвлашћу и жеђи за неограниченијем насиљем..."

... И зато историја догађаја тијех година управо и не почиње само појавом устанка у Невесињу, но је њихов зачетак ондје, гдје је застала борба године 1862, борба која се не почиње, него продужава једнако од Косова, борба, која се не завршује, но једнако наставља док год Уједињено Српство не настане..."

... Код опште извјесности о јединственом задатку Црне Горе, само вјештини књаз Никола (32) јавном носиоцу барјака ослобођења и уједињења народа српскога, могло је поћи за руком: и да даде онако увјерење европској дипломатији о Црној Гори и да Турској задаје сваком приликом нове ударе; и да непријатељско јавно мњење укротити и задобије за Црну Гору и да јавно мњење народа, српскога, особито у Турској робујућега, не клоне и не изгуби вјеру у Црну Гору, а да она исто постојано ради за дјело ослобођења, и да сваком приликом уздржава од судара с Турцима Црногорце, вазда наредне и жељне боја с Турцима и да им овет ратоборност распламћује и множи непрестано на скору одсудну борбу... Узбуђеном народу српском око Црне Горе... уру општег устанка књаз Никола је мислио означити..."

... Већ само напријед видјели да је у години 1871. Црна Гора имала војску сасвијем изнова уређену и потпуно наоружану... Од настанка свога оволико и овако наоружане војске Црна Гора није имала никада. Овом снагом располагало је младићко одушевљење и мушка енергија књаз Никола. С том спремом предао се он дјелу ослобођења српскога испод јарма турскога..."

... Од великијех сила није књаз Никола никада ни очекивао да би оне ствари српскога народа преузеле и ријешиле у његову корист. Њихова међусобна завист и

Јавно измирење племена (аквалрел из 1820)

немогућност да сложе своје праве и уображене интересе према Турској, једино је и учинило да је ова азијатска навала прегазила српску државу и долазила под Беч...

Русија је ратила већ толико пута с Турском, као што ће и опет извјесно... Тако је и с погледом на Русију настала потреба, да сам народ српски спреми општи покрет да се појави наредан за општу борбу...

... Таквијема мислима руковођен и загријаван, књаз Никола био је у годинама све до устанка херцеговачкога прави агитатор у поменутој цијели. Овај свој рад развијао је он прије свега у самој Црној Гори, не ради самијех Црногораца, који су вазда готови за бој, него да њим дејствује на остали народ српски...

... Ови су јунаци (Црногорци – Б. Ј.) себи обични били, али ако се у те дане намјерио Србин из далекијех страна на Цетињу, срце му је морало узиграти. Гледао је жељнијем очима ове дивне осветнике косовске, и гледајући њих ласно му се било винуту у времена стара, старе славе и величине српске. У будућности, можда недалекој, кад народ српски буде цео слободан и уједињен, замијениће ово доба јунаштва друго вријеме...

О саборима у манастиру Острог, краљ Никола пише:

"... До десет хиљада душа стјецало би се ту из Црне Горе, Боке, Зете, Старе Србије, Херцеговине и Босне. Многи су долазили нивоту Св. Василија, да у чистој вјери у Бога траже и нађу лијека дугијем и тешкијем болестима својима, а највише њих је долазило, да нађу утјехе и укрепљења боловима своје српске душе. Књаз Никола је знао значај ових скупштина и он, у то вријеме, није пропуштао оне свечаности, да задовољи она чувства својих Срба. Доходио је у Острог са бираном војском и великом сјајном пратњом. Радост је била гледати заграничњима Србима свога српскога господара и своју српску војску..."

О појави првих новина на Цетињу, краљ Никола пише:

"... Да своје мисли баца јаче и у шире, књаз Никола је 1871. учинио да се на Цетињу издају новине, прве у Црној Гори.) 33) Ове новине биле су јасна труба, којом је књаз без престанка звао народ српски под барјак слободе и јединства српског. Овај лист је износио све непрестане муке и жртве народа српскога које је сносио и приносио у ропству турском..."

... Одмах у првијем бројевима позиван је српски нараштај на озбиљан рад, на више твора и мање збора...

... Цетињски лист докикиваше:

"На гробу нема весеља. А ми смо на гробу једном, на гробу снаге и величине своје. Пет вјекова су ужасног ропства... Има ли још капи Милошеве крви у потомцима косовских мученика, који... могу још и данас да живе не дижући се да освете Косово..."

... Ови поклочи с Цетиња дејствовали су силно на све стране српске, јер су с разлогом приписивани истоме књазу Николи..."

О крштењу црногорског престолонашљедника, било је велико славље, али, пише књаз Никола, "нијесу искупљени Срби само учествовали у радости једнога српскога владарца. Крштење је било само повод, прилика, да се скупе на Цетињу браћа из свијех земаља српских..." На састанку, том приликом, "углављено је шта и како да се ради за ослобођење и уједињење народа српскога. Установљен је Главни одбор на Цетињу и одбори у свијема предјелима српским..."

О односима између званичне Црне Горе и Србије у седамдесетим годинама прошлог вијека, краљ Никола пише:

"Народ српски, у јарму туђинском, сасвим природно гледао је једнако на Србију и Црну Гору, очекујући од њих ослобођење своје. У истој мјери било је у књаза Николе увјерење, да је за велико дјело ослобођења потребна узајамност Србије и Црне Горе... Међу владарима српским није владао споразум ни јединство радње, која се напротив развијала у правцу сасвијем штетним..."

... Књаза Николе једина је тежња и жеља, да се заједница Србије и Црне Горе и заједничким радом њихових господара, спреми потребна, јача снага зарад ослобођења и уједињења народа српскога..."

Помињући да "међу двијема српским књажевинама нема искренијех братскијех одношаја" (у вријеме херцеговачког устанка, 1875), да и тада, па "и данас многи питају" – пише књаз Никола – "зашто је то тако". Он одбацује претпооставке о суревњивости династија. Подсећа да је књаз Данило рекао књазу Александру: "Дај да ослободимо Српство, па ћу ти ја први војник бити". Књаз Никола каже да је "у многоме, па и у томе, ходио... стопама великог стрица."

Црна Гора, као самостална државица српска осјећала се носиоцем дужности и задатака, да ради на дјелу народног ослобођења...

А кад је, са срећом, Србија својим новим ослобођењем настала, задатак Црне Горе није могао тијем престати, но га је она са Србијом подијелила... И колико су Србији плећа шири и јача, њој је допао и виши дио рада..."

Поводом рата са Турском, 1876, књаз Никола се обратио Црногорцима:

"Скоро су пет вјекова, како сила турска гази већи дио народа нашега и пустоши најљепше земље старе велике државе српске."

Црногорци, застава слободе и независности, која се и послје Косова вазда поносито и једино још вила на нашијем кршевима, није била само застава слободе и независности Црне Горе него и знамење будуће слободе и независности свега народа српскога..."

А Херцеговцима се, истим поводом, књаз Никола овако обратио:

"Вођен Божјим провиђењем, позивом својим и моје мале али слободне и храбре државице, братском љубављу према вама, жељом да се народ српски ослободи и уједини, коју сам љубав и жељу од својих предака наслједно, и непрекидно најживље неговао, ја сам ево ушао у Херцеговину да пресијечем ропске ланце, који ве вјековима стезаху..."

О ослобођењу Подгорице и Зете 1878, краљ Никола пише:

"Тако се извршило присаједињење Зете Црној Гори, стародревне колијевке државе српске, у којој се одњихала и подигла прва мисао о државном јединству српском. Послије вјекова најтежга робовања, она се опет повратила у слободу и заједницу са оном државом српском, која је за све оне вјекове хранила слободу српску и која је за те вјекове пролијевала драгоцјену крв својих синова за ослобођење браће своје..."

О комеморацији поводом петстогодишњице Косовског боја, краљ Никола пише:

"Те исте године (1889) – Б. Ј.) чињен је и у Црној Гори као и свуда по земљама српским помен петстогодишњице боја Косовскога. Ако није суђено било да иза минулог рата тај дан прослави ослобођено и уједињено Српство, Црна Гора и њезин владар, не губећи вјеру у то, ипак су с радом и поносно чинили помен косовским јунацима, видећи важност и углед свој данашњи, а помишљајући на муке, које је Црна Гора подносила за минулијех пет вјекова..."

Из говора и прогласа краља Николе

У вријеме "хладног рата" између званичних кругова на Цетињу и у Београду, књаз Никола је написао ове редове владару Србије, краљу Петру:

"Од неког времена српски листови често саопштавају и такве вијести из којих би се дало закључити да двије независне српске земље и два српска владалачка дома нијесу у слози. То је прихваћено и од страних непријатељских листова и са провидном намјером појачано. На тај се начин у српском народу почело све више стварати увјерење да нешто постоји или је нарочито створено, што се испријечило на путу пред заједницом двију српских држава и њихових представника..."

Кад су нам осјећаји за опште српско добро исти и жеље за остварење народних идеала једнаке, лако ће то бити, драги мој Перо, наћи погодан начин да се што прије нешто предузме и учини да би се у коријену сатро и најмањи повод за вјеровање да међу српским државама и њиховим владалачким домовима нема слоге, љубави и повјерења..."

И зато, ја те молим, да прихватиш мисао, исказану у овоме писму, једино ради Српства, јер што се мене тиче, свеједно ми је да ли ћу за опште српско добро пострадали на Косову или од бомбе у каквој улици, пошто за мене страшније и убитачније бомбе нема, но што је та да се Српство почело све више увјеравати... да ја и ти, твоји и моји, твоја и моја земља нијесу заједно у раду на општем српском добру..."

У прокламацији Црногорцима, 24. септембра 1908, поводом анексије Босне и Херцеговине, књаз Никола каже:

"... Као стијене наше будите чврсти у нади. Пролазно је данашње неодређено стање слободнијех дјелова српскога народа. Српско ће сунце љепше сјати, да свакојега брата Србина боље загрије и освијетли..."

Моји Црногорци, позивам вас, да и од сада као и у свијема приликама, будете готови да ме помогнете и у највећим мукама, које сам увијек приправан до краја мога живота заједно с вама дијелити за добро Српскога народа". (34)

О проглашењу Црне Горе за краљевину, августа 1910, краљ Никола је рекао:

"Свјестан славне улоге ових наших страна у историји српскога народа за вријеме моћних краљева и господара негдашње Зете, колијевке славнијех Немањића, и свјестан касније улоге наше домовине, ја одобравам предлог Народне скупштине, да се обнови старо краљевско достојанство мојој држави..."

Имајући народ тако способан за просвјету и народни живот, тако готов да уложи све своје силе за част и углед своје Отаџбине, и тако одан мени и моме Дому, што је све скупа допринијело значају и угледу који данас ужива Црна Гора у свијету, ја примам краљевско достојанство које проширеној Црној Гори припада по историјском праву и по њеним сопственим заслугама, будући тврдо увијешен, да ће све Велесиле са благовољењем поздравити поред једне Краљевине у Српском Подунављу ову другу у Српском Приморју, као једну залогу више за културни напредак и мир на овој граници између Истока и Запада, а Словенство и сви Срби као једно још више јемство за опстанак и бољу будућност Српскога племена"... (35)

Истим поводом, краљ Никола је рекао и ово:

"Вријеме је и моје лице избраздало, али срце моје, ово српско срце моје, бразда нема. Прекаљено је оно у дугим борбама и раду; свјеже је да и даље иде у корак с откуцајима новог времена..." (36)

У прогласу Црногорцима, поводом објаве рата Турској, 1912, краљ Никола је рекао, уз остало, да се остварују "снови из ране моје младости, када сам пјесмом наговјештавао овај знаменити дан и загријавао српске груди вјером да оружани морамо поћ:

онамо, онамо, за брда она!" (37)

Поводом одласка митрополита Гаврила Дожића, на дужност у Пећ, краљ Никола је рекао:

"... Анђели небески, свети краљевци и патријарси, који у простору Ваше Богохраниме епархије вјечним сном почивају, радоваће се кад под сводовима њихових храмова стане одјекивати пјесма Божја, пјесма Србинова и молитва за здравље српскога народа и његову срећу. Изволите, Ви-

сокопреосвештени, сљедовати примјерима мојих славних предака, Господара ове земље, и бити надахнути према неправославној браћи оном њиховом широком вјерском снопљивошћу којом су се вазда одликовали..." (38)

О Божићу 1912, краљ Никола поздравља своје војнике у рововима око Скадра:

"... Ја се поносим с вама, витезови моји, јер сам опијен вјером да сте кадри бити још величанственији у могућим искушењима такне ли се ко нашијех права и оспори ли нам сјести на огњишта вашијех ђедова и мојијех претшаственика Немањића, Гребљановића, Бранковића, Балшића и Црнојевића. Сјести на њихов пријеклад, окупити се око њиховијех гробова – то је и наша дужност и наше неоспорно право..."

Сретни нам српски бадњаци, које ову годину под ведрим небом налажете..." (39)

Краљ Никола је, поводом одлуке великих сила да Црногорци напусте ослобођени Скадар, рекао, априла 1913, у Црногорској народној скупштини:

"... Част тога оружја (црногорског Б. Ј.) високо остаје. С те стране душа вам може бити мирна и поносна. То је оружје увеличало Црну Гору двојно, и земљиштем и народом. То је оружје, удружено с оружјем браће из Србије, ослободило Српство, од Мора до Дунава..." (40)

Црногорским војницима, који се демобилишу после два балканска рата, краљ Никола се, августа 1913, обратио овако:

"... Ви горди моји војници, испод ведрога неба драге нам Домовине, побједите вјековног непријатеља. Његов је барјак далеко пред вама узмакао; он не захлађује више Српске земље. Земља је Српска на југу ослобођена од Мора до Дунава. Наде живих и умрлих милиона Срба остварене су..." (41)

О прослави стогодишњице рођења Владике Рада краљ Никола је рекао:

"... Као краљ црногорски, као нашљедник и синовац великог данашњег слављеника, захвалан сам овоме збору и цијеломе српском народу на чувствима благодарности, љубави и дивљења, којима се одушевљава спрема његова спомена.

Као лав из грмена, из давно умрле, из давно претуљене вулканске котлине његушке, излећу је мој стриц Раде да српски

свијет поткријепи у његовим идеалима и дужности за извршење великог народног задатка..."

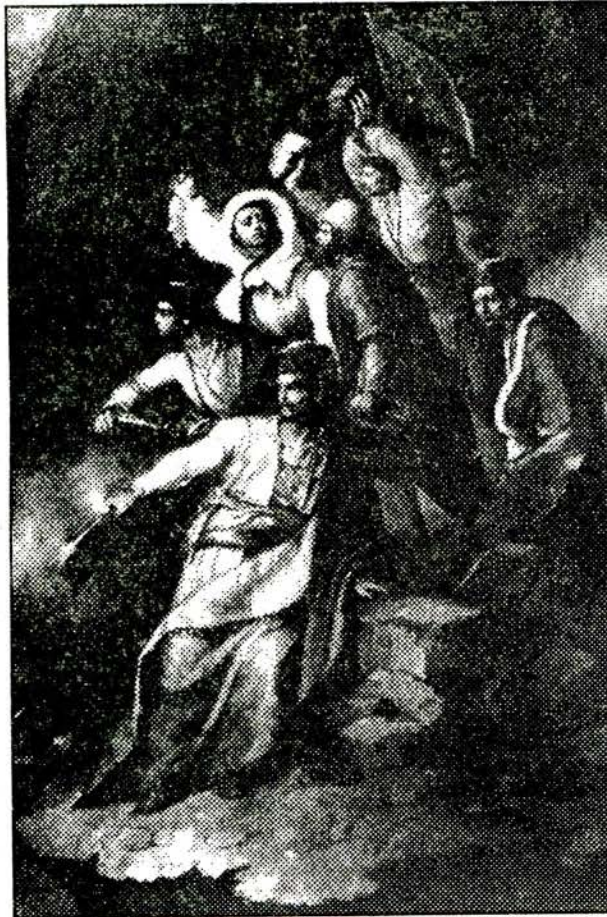
Наш му се добри српски народ дивно одазвао.

Косово, рану његовог великог срца, му је излјичио, јер у дане стогодишњице од његова рођења тај му је народ Косово осветио..." (42)

"Брдо Ловћен је Олимп српски" – рекао је краљ Никола дописнику париског листа "Тан", из Петрограда – "споменик подигнут Божјом руком слободи и њезиним бранитељима, подножје је то маузолеја пепела Петра Петровића Његоша. Ловћен се одупро и онда кад су дивљи Азијати Његоши стигли и до пред зидове Беча..." (43)

На отварању засиједана Црногорске народне скупштине, јануара 1914, краљ Никола је рекао и ово:

"Десетог априла прошле године сврши се страшни вјековни бој Црне Горе са Турском. Тога дана рука црногорска истаче Душанову заставу с орлом на преотетом Ска-

Бој Црногораца (уље Ђуре Јакшића)

дру, потоњем бедему и знаку турског освајања. Српство се ослободи испод Турака од Мора до Дунава...

Кроз све те борбе и искушења мој Црногорац је без штедње крв проливао. Просто му било српско млијеко. Једном се живи и умире...

Бог је подарио пањеној Српској души слогу и слободу за којом је толико година вапила. Црна Гора и Србија у топлој међусобној загрљају ојачане су хиљадама ослобођених Срба, који ће се кроз кратко вријеме такмичити у јунаштву и културном напретку са браћом ослободитељима" ... 44)

Поводом прикључења Црној Гори новоослобођених крајева, краљ Никола се овијем ријечима обратио Црногорцима:
"... Храбре војске двије Српске Краљевине – Црне Горе и Србије – у јуначком полету срушиле су преграду која нас вјековима раздвајаше, и братским загрљајем на Пљевљима, код Сјенице и Баковице, објавиле шијелом свијету, да је Српство на југоистоку Балкана ослобођено.

Тако загрљене српске војске браниле су и одбраниле српске тековине у Македонији од нелојалних прохтјева нашег четвртог савезника – Бугарске, као и наше старе пуне славе и величине споменике у Старој Србији од најезде заведених Арнаута..." 45)

Марта 1914. краљ Никола предлаже краљу Петру стварање војне, дипломатске и финансијске уније између Црне Горе и Србије:

"... Пријека је потреба сагласити се на темељу независности и једноправности наших држава и династија у обиљежавању дужности према заједничком задатку у војничком, дипломатском и финансијском пољу..."

Јест, оставићемо тако нашим синовима једно душом сједињено снажно Српство, богато плодним равницама, испреплијетано ријекама, украшено шумама, богато рудима, а купано Сињим морем нашим, Слободним Српским морем...

По том пространом Српству, најљепшем крају свијета, шириће се на стотине хиљада једрих српских момака, да све то очувају и радом и културом прољепшају и обогате..." 46)

Приликом ступања Црне Горе у рат против Аустро Угарске, у Првом свјетском рату, раме уз раме са Србијом, краљ Никола се обратио Црногорцима овим ријечима:

"... Још не доспјесте, да крв сперете са храбрих ваших мишица, а ваш стари краљ приморан је, да вас и по трећи пут за непуне двије године дана позове под оружје; да вас и по трећи пут поведе у рат – у свети рат за слободу Српства и Југословенства..."

Аустрија је објавила рат нашој драгој Србији, објавила га је нама, објавила га је Српству и цијелом Словенству...

Ко је јунак, нек слиједи корацима два стара српска краља: да гинемо и крв проливамо за јединство и слободу златну..."

Ми смо хтјели мир, наметнут нам је рат. Примите га као и увијек, примите га српски и јуначки, а благослов вашег старог краља пратиће вас у свим вашим подвизима..."

Из пјесама краља Николе

Ево дијела стихова књаза (краља) Николе у којима он износи своја национална осјећања:

Из Барског кола:

"Срби, Турци и Млечићи грабише се измјенице око њега, те му често накапаше крвљу лице. На врата му знамења се често знаци мијењаше; Срб бијелог свога орла, Млечић лава свог меташе..."

Из Чевско-бјеличког кола:

"... Суд Лазарев кад би био да јуначка дјела суди, ил' Обилић из вјечнога сана да се сад пробуди,

не би наша да нас ико у јунаштву претјерао, нити више на олтару, домовини жртва дао..."

Из Граховског кола:

"... Ка Косово, орошено крвљу девет Југовића, Грахово се натопило крвљу десет Петровића... Муке, патње, погибије од земана Али-паше неуморо – а упорно светиле су руке наше... Ма Граховац све заврши, наш Граховац, чудо ново; он освети зло и покор, што се сручи на Косово..."

Из Пиперског кола:

"О танкоме брашњенику стизао је Пипер свуда да одржи српско име чинио је јадан чуда..."

У пјесми "Пјесник и вила", књаз пјева:

"На Рибници самом ушћу Немања је двор дизао, па отеле земљу Рашку, и све Српство сабира..."

У "Споменику својега оца" (1858):

"Он, сузама на очима, причао ми што је било; заклео ме да послужим из свег срца Српство мило..."

У "Звону Цетињског манастира" (1859):

"... Звони, звони, мило звони, Србима је то олтар; За њ' се р'јека крви, проли; то је Христа Бога дар! И кроз ваздух и облаке Твој нек с' ори слатки јек, и поздравља све јунаке, којима се диви в'јек. Карађорђа и Данила... и кажи им, звоно, хој, да је већа турска сила срушиће је народ мој..."

У пјесми "Пијмо вино" (1859):

"... Сви прегнимо погинути... Призрен мора бити наш! У њ' се златан престо жути... здрав будући царе наш!... Бегови су Србе трли, – трли као слаби црв, но Срби су сада врли, – попићемо њима крв..."

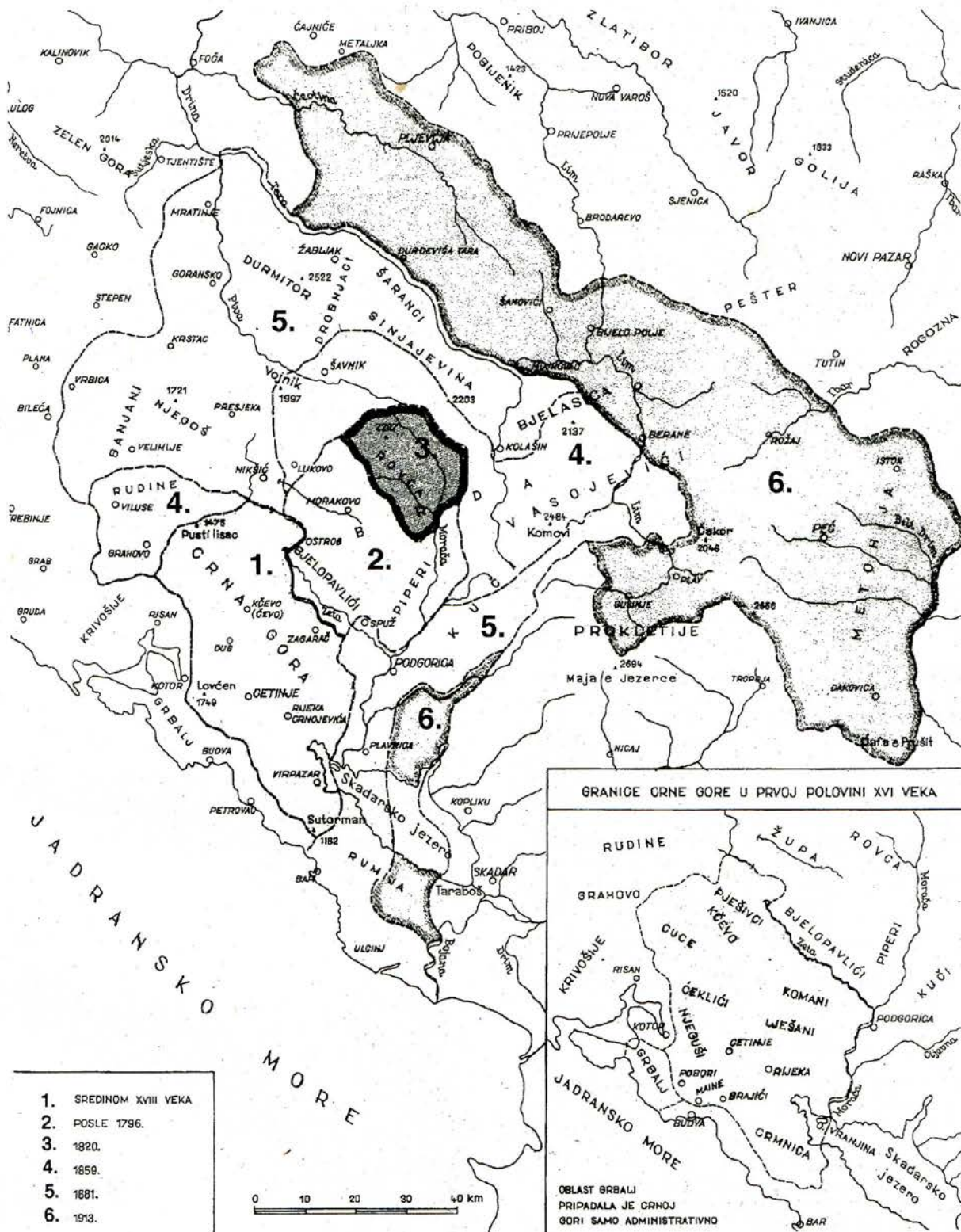
"Онамо, онамо!..." (1867):

"Онамо, онамо... за брда она гдје небо плаво савија свод; на српска поља, на поља бојна онамо, браћо, спремајмо ход... Онамо, онамо... за брда она, Милошев, кажу, пребива гроб, онамо покој добићу души, кад Србин више не буде роб..."

"На корицама једнога Корана, узетога на Вучјем долу"

(1876):

"Турци кажу и говоре да је Коран с неба пао и да им је српски народ Бог у вјечно ропство дао! Ал, видјеше оно јутро на Вучијим доловима Када плећи обрнуше пред мојима орловима, да им Коран лажно пише..."

Границе Црне Горе од прве половине XVI века до првог светског рата

"Војводи" (1877):

"... Народ ће се мој саставит;
свој у своје дома бити,
славан, срећан; – њега више
нико неће предобити!
Свега ће се опоменути;
искуство је строго било; –
Србин неће већ никада
своје српско ломит' крило!..."

"Српској вили" (у Паризу, 1891):

"Посетримо Равијојло,
српска вило врачарице,
Дурмитора, Ловћен', Кома,
О вјечита домаћине.
Поздрављам те из Париза,
жељно као старог друга,
жалим ти се – срце моје

Заглавље првог црногорског дневног листа

да нас мори страх и туга:
Књагиња је обољела,
л'јечници јој не помажу...

но на лака дај се крила,
живо с' тргни по горама...

Ал' те кумим, не оклевај!
Славиће те српска браћа,
ако биље хитро спремиш –
биље које живот враћа."

"Стамболу" (1899):

"О Стамболе, прије узрок
Србинових свијех зала
страшно ли је море крви,
измеђ' нас што је пало!
До тебе је да се крене
кобно слово твог Корана,
да у Срба већ не гледаш
ни крвника ни душмана..."

"Бој на Граховцу 1858. године":

"При Гарчу се еко хори,
с Ловћена се разговара –
"као да се нетко бори",
из њег вила проговара...
У простору ваздух с' цјепа,
Граховцу се приближава
та Ловћена вила л'јепа
коју Србин обожава...
Пак се мало спусти ниже
на лагана своја крила,
рада виђет све изближе,
код шанца се српског свила...
Ка' вихором талас ћеран
кроз пијесак што пут крчи,
тако сада Србин слојан,
кроз низаме сабљом трчи..."

"Аве Цезар! Моригури те салутант" (1908):

"... Мрак нам пријети невиђелицом,
и ноћ се ближи и обухвата
не само нејач, жене и старце,
но момка српског и српског хата...
Причекај, сунце, ту на заходу!"

Устав' се мало на небосклону!
ту скупи своје последње зраке,
па с' осмјехн' мало на ову земљу,
њене синове, њене јунаке!

Они ће да мру, као у море
што твоји ноћас умиру зраци...
На Србе, сунце, насмиј се мило,
јер они јадни бар су јунаци..."

"Пјесма Светом Сави" (1912):

"... Српска црква би плакала
да се Растко не појави;
српској књижи и просвјети
кам темељац он постави,
и завјешта у аманет
да се Срби слогом вежу,
да туђину рад' неслоге
и трвења не подлежу..."

Слободи је колијевка
Немањина Црна Гора.
Без слободе што су људи?
Чопор стоке на пасиште!
Груд Србаља од слободе
да удишу – тамјан иште..."

"Вјеровање":

"... Јер што је Српство имало славно,
имало свето, имало главно
није ли Зета то одњихала?!...
Све Српству Зета је дала мила,
Зета је легло српскијех сила..."

Књажеви Данило, Мирко и Петар

На Бадње вече 1912, црногорски престолонашљедник, књаз Данило, обратио се црногорским војницима:

"Најсрећнији и најзначајнији моменат у мом животу је овај кад могу у славу Рождества Христова, са овог мјеста подићи здравицу више старог српског града, тога ту Скадра на Бојани, у здравље храбрих наших официра и јуначке црногорске војске, која је овако славно и витешки побрала ловорове вијенце гонећи петвјековног непријатеља, угњетача српског племена, и у здравље сваког брата Србина, па ма гдје он био. Данас цијело српско племе плива у радости кад види да се наша ослобођена браћа могу одужити старом српском обичају да слободно наложе српске бадњаке, које за 500 година и више не смјеше наложити..." 47)

Приликом уласка црногорске војске у Скадар, априла 1913, престолонашљедник Данило је упутио Скадранима, на српском и албанском језику, проглас:

"... Црногорска војска доноси вам, са ослобођењем још и поштовање свих ваших закона и обичаја, свих ваших вјероисповјести, које ће у мени наћи свог заштитника, према традицијама сносљивости која је урођена Црној Гори и српском народу..."

У тренутку кад у име Њ. В. Краља Црне Горе, узимљем у посјед славни ваш град, који у историји српскога народа блиста сјајем једне велике и племените пријестолнице, ја вам гарантујем неприкосновеност ваших лица и имања, непристрасност суђења, јавни ред и мир..." 48)

На Никољдан, 1912, на фронту код Скадра, књаз Мирко, син краља Николе, рекао је у здравици:

"... Здраво сваки Србин, гдје год је који... Здравно поља и равнине, здраво ријеке и планине, здраво српско море. Здравно и ви браћо Шумадинци!..." 49)

Књаз Мирко је говорио црногорским војницима на Тарабошу, априла 1913, на глас о капитулацији турског гарнизона у Скадру:

"... Црногорци, свијетли образу јунака и људи, нека буде вјечита слава и рајско насеље онијем соколовима, које остављамо на овијем висовима... соколовима, чије нас душе заједно с душама српскијех краљева Михаила и Бодина и другијех српскијех књажева, племића и витезова, с неба благосиљају..." 50)

Књаз Петар, најмлађи син краља Николе, као заступник команданта Зетског одреда, честитао је, са фронта код Скадра, рођендан своје оцу, "са топлим молитвама за твоје драгоцјено здравље и дуг живот, за коначно остварење твојих ваздашних жеља на корист Црне Горе, Српства и Словенства". 51)

2. ЦРНОГОРСКИ КЊИЖЕВНИЦИ

Осим Његоша, у Црној Гори, односно на територији ондашње СР Црне Горе, у прошлости су се афирмисали као значајнији књижевници Марко Миљанов Поповић, Стефан Митров Љубиша и Никола Петровић (краљ Никола). Поред њих, више десетина Црногораца, бавило се књижевним стваралаштвом, углавном писањем пјесама. То су, најчешће, стихови мале естетске вриједности. Ипак, поред извода из литерарних дјела афирмисаних књижевника, у овој књизи објављујем и цитате из књижевних остварења аутора, које њихова дјела нијесу надживјела. И у једном и у другом случају, једина ми је намјера да читаоце упознам са народносним, односно националним "вјерују" црногорских писаца, у оквиру теме ове књиге.

Марко Миљанов Поповић

У овом поглављу су изводи из писане ријечи Марка Миљанова.) 52)

Марко Миљанов се овако обраћа своме читаоству:

"Драги брате Србине, да си има прилике и да си гледа јунаке, које сам ја гледа, не би ти дало срце мира доклен се не би озва јунацима који весело мру за своје и свија нас право..."

... Али, расуди, брате, је ли право да се заборави свети рад прави јунака, а цвијеће и роса, поточић, љепота женска, пјесма славуја у луг, ма'овина, магла и ваздух – ништа се не заборави..."

... Пише се о главарима и заповједницима, но Вуле Нешков и Раде Мучин с достојном, није био главар, ни славуј! Пјевај, о брате, о томе слободно! О брате, да знаш Вула и Рада, с дружином, што су учињели, описа и' би прије другог. Но, колико више, да и не натруниш поштење, као што је многим натруњено, а то кад му придаш, те од мале славе учиниш велику. Ако си Србин, знади да је штета у придавање а не у корист..."

У "Примјерима чојства и јунаштва" Миљанов пише:

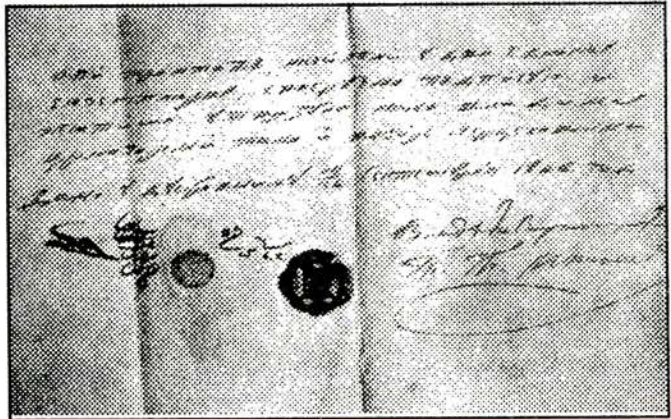
"... Кад је турска војска на Куче кренула, нећу набрајати Србе који су мито из Турака примили и с Турцима на Куче војевали, за издајнике је неће друго речено; а оћен да речем, за неиздајнике..."

Тому Ораовцу М. Миљанов пише:

"Томо, ако дође они посланик из Беча пријед но ја доћем и донесе ми од цара аустријскога књажевску титулу за Арбанију, позваћеш Нова и Јована и Павића и још кога оћеш, па га добро дочекате ка царскога посланика и српскога душманина; удрите му по стотину тојага, или ако оћете ка великоме, сто и једну.

Ако бидне писма од арбанашкога народа, одговорите љепше, да се не би нашли увријеђени, зашто другојаче треба одговорити простоме народу, па још који страда ка свуј српски народ..."

Ја знам да с овијем нећемо учињет услуге отаџбини, али ми је мило показат бар толико бечкому цару да му не желим мање зла но он Српству што жели. Ова његова за

Последња страна уговора између Владике Петра Петровића Његоша и Алипаше Ризванбеговића о разграничењу из 1842. године

Српство жеља отрована, на свако се мјесто Србину једнако показала... Они ће се ругат нашем, сиромашноме пркосу с тијем што немамо силе да и' сметамо, али ћемо се ми њима ругати, зашто немају блага ни силе за које ће не купит... Сад виђите може ли се са српскијем крвником без најгоре што се може..."

У писму Нову Спасојеву, кучком командиру, М. Миљанов вели:

"... Свака сила и круна несавјесно се према Србима показала. Они (Аустро-Угарска – Б. Ј.) желе нас од турскога тирјанства да не под своје метну..."

Ја не би тога Аустријанца био ни поганио ка слугу своје отаџбине кад би служио своју, а чува моју. Да оће тако и ми бисмо друкчије... Ми можемо нашу личну увреду праштат и заборављат, али увреду српскога народа нећу заборављат, нити ју и за чим замјениват са задовољством својијем ни другијем. Себе ћу сваку штету чињет колико биднем могућ, теке српски душман да од мене нема користи..."

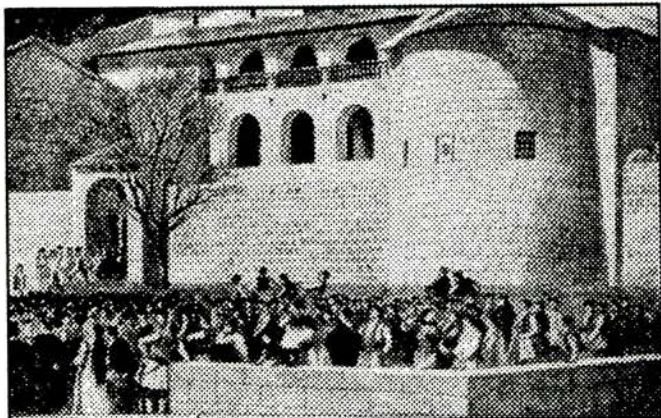
... Реците аустријском посланику да каже његовом цару, кад би га Бог на добро обрнуо, па да сједини Српство: Босну и Херцеговину, Црну Гору, Србију и Стару Србију, па да је то српска краљевина, а Срби ће знат како ће бити благодарни својему избавитељу – бисмо му свакојак добро жељели, више, ако се може но што му зла сада желимо. Ја, Божа ти вјера, ради(ји) би му био бит та ма коњушар, но овако књаз или што више; с једном ријечи: ако би обећа поштену ријеч... да ће цару његову као српскога народа пријатељ говорити, сретите га лијепо, а ако не ћедне ништа друго до само за моју престоницу, опет ви кажем, ударите му тојаге. Цару и посланику то нека је одговор..."

М. Миљанов пише Стојану Поповићу, кучком командиру, 25. децембра 1900:

"... Ја иако ми се далеко вријеме чинило да идем у Биоград, па иако нијесу моје књиге биле што више да обогате српску књижевност, мене су на велику бригу биле, бојећи се да ми не остану у заборав, јер Љубо Ковачевић није мога сам, зато што је био један дио писама код њега, а други код мене..."

... Само да ви још једну ријеч право речем, и кажем једну рану коју понесох у срце и душу с овога свијета на они, а то је што Кучи и Братоножићи немаше дијела од добити, коју Срби Турцима добише, до само што прави дио јуначкога поштења на Турке добише, а друго ништа. Сад ако не умрем, с богом те до виђења и чујања, а ако ли умрем с Богом те занавијек. Као Куч мрем прилично срећан, а као Србин несрећан и незадовољан".

М. Миљанов вели да пише о "Животу и обичајима Арбанаса" (то је наслов једног његовог књижевног рада), "да ако би се колико гој с обичајем тога народа Србин позна и приближио, јер се царевине друге око њи грабе и троше. А ти, Србине, имаш највише право и жељу; тебе су на огњиште твоје царевине и ћедовине, па ако ће мислиш цукат на чија врата, ради поправке своје царевине, да ти се отвори, цука' ту, јер ће ти се отворит пријед но другој царевини..."

Проглашење Законика Црне Горе на Цетињу (графика с почетка XX века)

... Но треба не пропуштит оно што се може стигнут јер може дој вријеме да се не може оно што се пријед могло, ни ово што се би и сад могло у прву прилику која би се показала. Али то ће, ако Бог да, знат они Срби који се за то бидну родили да знају без шта и српско племе не може живот и част поправити! Тијема ће се само казат, ја да не говорим, ка што нијесам, о(д) шта може Србину штете бит...

... Но мене заведоше Рако и Илија од Арнаута и Арбанаса, о којијема сам хтио да кажем, ка што сам пријед река: па, ево сада да се и опет к њима поврнем, и да ти кажем, Србине да ти се није ш њима мука зближит, ка што ти мислиш... Ради, Србине брате, с Арбанасима и узрадићеш! Цука на њина, и отвориће ти се!"

У дјелу "Српски хајдуци", М. Миљанов описује живот Рака Бурића (из Метохије) и Илије Турова (Куча). Рако и Илија су штитили метохијске Србе од турских зулума. Илија, на једном мјесту, каже:

"Нека Бог да и сви Божји свети да он (игуман манастира Дечани – Б.Ј.) види објема очима Ђе су Турци Србима платили и он да је најпрви учасник".

У дјелу "Племе Кучи у народној причи и пјесми", Миљанов је објавио више кучких народних пјесама о борбама против Турака.

У пјесми "О похари Колашина под кучким војводом Иликом Лалевим Дрекаловићем", описује се најприје разговор између виле и турског капетана Меке:

"... Но му вила опет говорила:
"Зли ти, Туре, такви разговори,
А грђи ти над на Колашинце".
Ошаше му још говори вила,
Него Брда у то алакнеше,
И Колашин огњем попалише,
И велики плијен плијенише,
До чардака Меке капетана;
Но се брани Мека капетане
Су четири сина са чардака
С још некол'ко турскије јунака,
Бију Турци Србе из чардака,
Пуца шиба Меке капетана,
По тројицу пуста пробијаше
Тада Срби жешће кидисаше..."

У пјесми о боју Куча с Турцима на Малом Орљевоу описује се, најприје, доказак Турака на Медун:

"... Онда Срби паши ударише,
Боже мили, чуда великога!
Стоји цика танкије пушака
Стоји јака рањене јунаке,
Нож сијева, крв се пролијева,
Кликују се млади убојници..."

У пјесми о турској погибији под везиром Одаверди-нашом говори се о жалби скадарског везира султану против Куча, на састанку турских главара у Скадру:

"... Сложни Турци, па се послушаше,
Направише ситну бурунџију,
И на Србе цијелу давију..."

По описивању прикупљања турске војске из Албаније и Босне и Херцеговине, говори се о судару два љута противника:

"... Боже мили чуднога покоља!
Стоји јака коња и јунака,
Све се тресу горе и планине,
докле Турци плећа окренуше,
А Срби и' онда јуришаше.
Пала тама и притисла војску,
Ту брат брата познат не могаше,
А камо ли Турчин каурина..."

Послије пуштања заробљеног везира који је "поклоњен Св. Јовану" (Турчин је "кумио" Куче светим Јованом):

"Па у Турке друге ударише,
Зајмише и' низ Жупну Врбицу,
И зелену Гору Какарицку,
Крв се лије, није не престаје,
До Стубице и воде Рибнице,
На Рибници боја раздвојише,

И назад се Срби повратише...
Сјајну славу Срби задобише,
Но не могу ја све набројати,
Тек да ти је, брате, послушати,
Ђе кукају буле подгоричке
За Скадране и Подгоричане
И Бошњаке на гласу јунаке..."

У пјесми о јуначкој борби (из опкољене куле) Гоге, Илије и Маре Рашовић, са гомилом Турака, каже се:

"... Дивну славу Срби задобише,
Турску војску грдно рашћераше,
Шатор пашин с цијелом Диношом,
Опалише и заплијенише,
Српска војска нигда такви шићар
Изненада није добивала,
А ни турска мегдан изгубила..."

У пјесми о још једном боју Куча с Турцима, најприје је ријеч о борби између Куча и Братоножића, због тога што је један Братоножић убио Куча. У току те братоубилачке борбе, вила кликује:

"О зли Срби, жалосна ви мајка,
Жељни ли сте крви међусобне,
Никад ли ви не би доста тога!
Поведе ви капетан ђевојку,
И поара војводине дворе...
Кад то чуо Поповићу Ново,
Викну јунак из грла бијела:
"Чујте, Кучи и Братоножићи,
Прекидајте међу собом борбу,
Поведе ни капетан ђевојку:
Ко год има срца јуначкога,
Смирите се и пом'јешајте се,
Опростите и пољубите се,
Пољубите, па за мном на Турке!"

Онда је дошло до жестоког судара:

"Срби дивну славу задобише,
Не пуштише дома ниједнога,
Ни малога каквога гласника,
Да булама прича за крвника,
Како су им Турци погинули:
Од Златице па до дна Тамника
Све је турска притисла љешина,
Све то паде под мачем српскијем,
Коњ до коња, јунак до јунака...
Весели се Срби повратише,
Поведоше Марицу ђевојку..."

У пјесми, о мегдану између Нова Поповића и Тодора Божовића, вели се да је Тодор позвао на мегдан Поповићевог оца, свештеника, да виде "ко је бољи". Поп је отписао Божовићу:

"О Тодоре, жалосна ти мајка!
Што ти оне мејдан са Србином
Код овал'ко силније Турака
Заклетије српскије душмана".

Попа је на мегдану замијенио син Ново који довикнује Божовићу:

"Ој Тодоре, силна мејданцију,
Душе си се препозно сјетио,
Кад си ктио посјећ свештеника,
Ка Турчина српскога крвника,
Па сад немо ни мене жалити,
Ако ће ти мала слава бити..."

У пјесми о Бјелопавлићу Петру Бошковићу, говори се о његовом тамновању у Спужу. Сужањ кликује да му донесу "перо и артију":

"Вика Петар, но му је залуду,
Ко га чује, чини се не чује,
До Српкиње варошке ђевојке,
Она чула па је говорила:
"Ками да је, мој соколе сиви,
Не могу те с пером саставити,
Теке ћу те, рече, послушати,
Ако имаш икога ђе свога..."

Бошковић је моли да пренесе његову поруку побратиму Нову Поповићу, Кучу. Кад је ђевојка нашла Нова:

Књаз Данило (1826–1860)

Књагиња Даринка (1838–1892), супруга књаза Данила

"Јекну Србин, прокле побратима:

"Бог т' убио, Петре побратиме,
Знаш да си ми Божју вјеру дао,
Да неј Турке никад вјеровати..."
Па окрену преко Троглавица,
Но не даде Српкиња ђевојка,
За узду му коња уфатила:
"Не за Бога, Поповићу Ново,
Немој лудо изгубити главу,
Но размисли, српска мејданцијо,
Како би га мудро извадио..."

У пјесми о освети Радоја Иванова, износи се да су Турци убили Радоја. Његов брат од стрица Перо Љаковић, обећава Радојевој мајци да ће јој осветити сина:

"Па он свуче све српске хаљине,
Српске свуче, а турске обуче,
и дивно му бјеу пристануче,
као да су све на њега биле..."

Марко Миљанов пише:

"У ово вријеме Куче је обратила турска сила (за војводе Радоње – Б. Ј.) с осталијем Србима око њих, те је све брат брата кликовао. Тада Срби немају кад бит себични и грабљиви на првијенство, но и рогатому ђаволу таман би првијенство дали и братом га назвали, теке да им поможе од Турака... По свему се може виђет да су Кучи помагали племенима српскијема у то вријеме и с тим су узвисили себе и заслужили поштовање од свије око њих те се говорило: "Ка Дрекаловићи".

И даље:

"... Пошто умрије војвода Радоња, Турци разбију мацарског војводу Лаудона и његову војску.

Доклен су их ћерали низа Србију не зна се, а српску војску (ради се о Кучима и другим Брђанима – Б. Ј.) ћерали су до Кома. Куче су прегнали из Нахије (Васојевићке – Б. Ј.) а Нахију попалили и народ поробили..."

У пјесми о боју између Куча и Турака на Врбци каже се:

"Многи Срби у бој погинуше,
Ал' не жалим кад Турке добише...
Сви се Кучи глава насјекосе
Много благо турско задобише,
Много ата, а много парипа,

А највише ру'а и оружја
С чим се диче српски соколови..."

У пјесми о војевању Куча, Морацана, Ровчана и Васојевића у Бихору, износи се да је кучки војвода Радоња позвао у поход на Турке војводу Бојовића из Васојевића, попа Радовића из Мораче и војводу Вуксана из Роваца. О походу Брђана у пјесми се вели:

"Пријеђоше високе планине,
У Ђурђево дођоше Ступове,
Код бијеле починуше цркве,
Српску војску на сакуп нађоше,
Међу њима три српске војводе.
Када дође војвода Радоња,
И каза им шта је наумио,
И да оће ударит на Турке,
Сва се српска овесели војска.
Војсковође војске разредише,
И Турцима на Биор удрише,
Робе, пале и сијеку главе,
Многе јале српске осветише..."

Кад је Хусеин Ганић, притијешњен у борби, понудио мито кучком војводи Илији, овај му је узвратио:

"Нека знате турске лажовчине,
Прави Србин Срба не издаје,
Ни на мито лажаво пристаје,
Па и царско благо да му дате;
Кажи тамо св'јема, нека знате."

Бој Куча и Ровчана против Турака, око 1774. године, овако је описан:

"... Тек ујутру зора зарудила,
Жестоко и' ударише Турци,
А Срби и' огњем дочекаше,
И клаше се цио дан до подне,
Један другом одољет не може,
Око Ровца непроходне ст'јене,
Ту не може турска нога проћи,
Зато су се Турци окупили,
А Срби и' одсвуд опколили.
Те се грдно Турци поломише..."

У пјесми о ратовању Брђана и Црногораца против скадарског везира, каже се:

"Ту је било још српских јунака,
Од Брђана и Црногораца,
С Турцима се бију по ливади,
Догоне их до воде Рибнице..."
У пјесми један кучки ратник каже:
"Бог убио онога Србина,
Који има вјеру у Турчина."

О нападу Куча и Пипера на Турке и латине, на Коћама, пјесма каже да је Ула Латинин упугио подругљиве ријечи Кучима и Пиперима:

"... На које се Срби наљутише,
Па дебеле штице дофатише,
Ш њима своје прси заклонише,
Које меци турски не пробише,
Па на кулу Срби јуришаше
Заждише ју са четири стране,
Ту изгоре Ула Латинине
И стотина са Скадра Турака..."

Бој у Кучима, 1. марта 1844, у пјесми се овако описује:

"... Но се стари научи Туро,
Није с' нигда с Турцима дружио,
Но је ш њима мејдан дијелио,
Па ни сада није пропуштио,
Но алакну, кидиса у Турке...
Познају га по авазу Турци,
Кад викаше Србе по имену.
Пучу пушке, а гину јунаци
Кликују се млади убојници
Него мало Турци узмакоше
А Срби и' жешће јуришаше
С ножевима у бијеле руке...
Бјеже Турци Гором Какаричком
Ђерају и' Срби на буљук..."

Марко Миљанов је забиљежио од Миљана Паунова Љаковића пјесму о бојевима у Кучима 1856, у којој се, уз остало, каже:

"... Тад је трећи Турчин искочио,
Да обије посијече главе,
Но не даде српска мејданција,
Од Медуна Пауновић Саво,
Он извади сјајнога анцара,
На сред пута сусрете Турчина,
Ту се сrete јунак на јунака,
Пранташ Дока с Пауновић Савом,
На анцаре и деснице руке...
Ал' да видиш лијепу Српкињу,
По имену Зулевића Мару
Од крваве куће Рашовића.
Кад јунаке српске кликоваше,
И својега сина именеаше...
Па Српкиња пред дружином крену
Но су турске пушке запуцале,
Те је бјеу раном обраниле.
Паде Мара у зелену траву,
Па рањене Србе кликоваше,
Ту су Турци грдно изгинули..."

У тексту о кучком војводи Мићи, Марко Миљанов, поред осталог, пише:

"Сви се Срби и Турци мрзе, ка обично што се непријатељи мрзе, но Кучи и Турци више но обични непријатељи мрзе један другога. На питање Марка Чејовића, зашто Турци сијеку Куче "у царев пазар на вјеру", Усеин Ахмед-Аџић, вели: "Зато што је од ваше проклете крви најпрва пушка на Турчина пукла по Косову".

Марко Миљанов пише да су Кучи докивали војсци књаза Данила, састављеној од црногорских и брдских бораца, који су вршили похару Куча:

"Не удри брата Србина, Црногорче, црн ти образ ка ти и јест, мимо браће".

Марко Миљанов даље пише:

"Турци, који бјеу стрекнули од књаза Данила и српске слоге, мишљау да су толико добили, да те Срби од Срба бјежат у Турака и уток тражити, ка што је и било. Турци, весели, подсмјевау се Србима који су међу њима, набрајајући све што су Црногорци учињели Кучима..."

Марко Миљанов наводи како је Павић Радованов стотинаш из Лијеке Ријеке, говорио у Братоножићима једној испрошеној дјевојци:

"Врати, ђевојко, прстен Дрекаловићу, па узми мене Србина (ка да Дрекаловићи нијесу Срби!)" – вели Марко.

Стефан Митров Љубиша

У овом поглављу су цитати из приповиједака Стефана Митрова Љубише, у којима се изражавају народносна, односно национална осјећања Љубишњих јунака, односно самог писца. 53)

У приповијети "Каква јећа, таква међа" говори се о једној пиперској баби која је купила икону и однијела је попу да је освешта. Баба је хтјела да на икони буде свети Никола, а на овој је свети Стеван. Тужила је иконописца суду. На расправи изјављује:

"Сву сам драгу ноћ мишљела кукавица без дома, како да оплачем своју напаст, а да вама не досадим! Од кад су се Срби прекрстили, мој дом слави светог Никола зимњег. А кад су ме у њ свати довели из Прогоновића, затеког старинску кутњу икону, која шћаше пред каквијем домаћијем чудом пући, као орах под зубе..."

У приповијети "Нешто нешта изјело, пак нешта нешто остало", препиру се Куч и Арбанас. Овај први каже:

"Ако је зла срећа прориједила Србе у вашему селу, није, Богу фала, у Зети ни у осталоме свијету..."

Приповјетка "С туђа коња на сред поља" има за садржај настојање Приморца да на суду докаже да не треба да плаћа порез. Он тамо каже:

"Али данас, након два паса људи, јер једно чобанче није надојило чабром варевине лакому кују Вука Дојче, пада му на ум да нас подарачи, као истражујући старе неразлоге, као збиља да смо ми удомазећени Моровласи, а не залуду Срби старосједиоци од злого Косова!"

Љубиша приповиједа о свештању цркве у једном селу. Селаци никако да се договоре коме свецу да је посвете. Један предлаже овога, а други онога...

"Шести би желио светоме Сави, Србу и земљаку, јер остали свечеве имају доста посла да се брину својим братством, пак се немају кад обзирати на туђицу кад му се моли..."

У приповијети "Ко пружа ноге мимо бијеља зебе", један Хумчанин (Зећанин) каже:

"Минуло хиљада година на сред крста, да су се Срби угнијездили за жупана Вукана на југу, пошто су сатрли Аламанине из бијеља свијета, пак се три брата станила на овој земљи и оградиле на Хумцу становник, цркву и воленицу, а притисла сво Зетско поље и над свим добила проњарство од њих... Ево јутрос дишу триста убојника, који нијесу ништа гори од осталих Срба..."

У "Шћепану малом (црногорској приповијети из осамнаестог вијека)", описује се слава Марковића у Махинама. Гост "Тановић, лијепи и говорљиви Срб поче да прича о цару, о мошковској господи, какви су царски двори..."

Други гост вели: "Ми Срби с главе погубосмо. Виђи тамо преко врха, кад Црнојевић пође за женином памеху у тазбину, пак се пресели а уписа у златној књизи, као да му бијаше зазорно српско племство; остави владање владици да крстом управља распуштени народ... Без стеге пучина ко стока без чобана. Најаде је владика одржати седам нахија, а камо ли да се слуша да тражи гдје му се ћела ђедовина, или да се барем до Дечањих прошири. А ја мним да Бог пропусти прогнанога Петра би му се Српство о врату објесио.

Ово је Шћепан слушао из постеле..."

"... Мали је Госпођин-дан на Цетињу. Храм и народни светац. Ту се окупи мнош велика народа, на светковину и завјете из све Црне Горе, Приморја и оближњих земаља. Ту падну од свакуд слијетци, који уз гусле пјевају јуначке пјесме, пропаст Српскога царства и српске госпоштине..."

Није могло бити народа на свијету тврђага у заданој вјери што српскога. Кад изгуби своју неовисност и спусти се у хајдучке борбе за слободу, није никад ни Турчину превјерио задату ријеч. Ако је ова поштена и јуначка врли-

на на многим мјестима гдје Срби живе данас малаксала, то се приписује срамотноме примјеру онијех који су ш њима хибено владали...

... Кнез Војновић се сусрео са Долгоруким у Напуљу. Војновић је наговорио Долгоруког да пође у Црну Гору, ту да се упозна с народом, и својом главом да завади Србе с Турцима..."

У приповијести "Продаја Патријаре Бркића", Црногорац Грујо Милошев, Грађанин, каже:

"... Кад Бајо (Балша) Зећанин, пропаде, а градови бановине Скадар, Драч, Улцињ, Будва, потпану Млечићу, Дубровчани, ови ваздашњи српски пријатељи, превезу из Пуље под туђим именом крадимице Стевана Црнојевића..." који "својим јунаштвом учува горње зетске градове Служ, Жабљак и Колашин од честих турских навала".

Грујо Милошев говори о Ивановим синовима: "Станиша превијери и оде у Турке, пак му худа унучад, Махмуд и

о захтјеву дуждевом да пошаљу неког ко би замијенио млетачког господара на мегдану. Кањошу одговара један Паштровић:

"Не шћаше ли бити боље да смо се држали за једно уже с осталим Србима и бранили своју неовисност на шиљку мача?"

Други Паштровић вели:

"Што сте рекли да би боље било да смо држали са осталим Србима, ја питам а гђе су?... Паде зетска бановина, а народ прибјеже у те планине..."

У "Скочијевојци" (приповијести паштровској измаком петнаестог вијека), паштровски кнез позива сестрића Стевана да иду у помоћ Млечићима, у борбу против Турака код Скадра. Стеван каже:

"... Кад би само за нас два мислили, ми би морали с ове стопе селити, јер тај бој добили не добили, притећи ће Српству окове..."

Љубиша пише у "Приповијести паштровској друге половине осамнаестог вијека – Поп Андровић нови Обилић":

"Биле су загризле и љуто окрвавиле, око међа и земаља, двије сродне и сусједне општине, на име паштровска и спичанска, једна млетачка, а друга турска; спор тај, што, жалибоже, није ни дан данашњи на чисту; те се стога и понављају чести и крвави сукоби међу онијем наоружанијем и јуначкијем Србима, који су навикли хитати весело на пограничне бојеве као на славу..."

Махмут Бушатлија, охоли и обијесни скадарски паша, давао је Спичанима и свој барској држави праха, олова и кремена, нек се Срби боље тријебе братском враждем, како би му било лакше пашовати и ослабљену рају стезати по турски..."

У приповијести се каже да су се састали сусједи, прваци Паштровића и Спича, да се мире. Поп Радо Андровић, Паштровић, је рекао:

"... А тако ми четверо јеванђеља, да ми није стога што смо залуд браћа Срби, и што нам се под брком смију Турци и Латини, не бих се с вама никад умирио док ми не би проникле зовке на пријекладу..."

Приповијетка "Суд добрих људи" има за садржај миренења таста и зета, које обављају кметови. Један кмет каже:

"У нас се Срба увео зли обичај, да се женимо крадимице или крадом. Ако се овој рани лијека не нађе зло велико..."

Стефан Митров Љубиша је, 18. јануара 1877, рекао у Далматинском сабору:

"... Ја не знам, душе ми, који ме је народ осудио, но знам који ме је народ похвалио и одобрио мој политички рад, а то су моји бирачи, моја браћа Срби Бокешки..."

Другом приликом је Љубиша, такође у Далматинском сабору, изјавио:

"... Ја знам да ви мене не трпите, јер сам Срб народношћу, а православни вјером. Но излазећи одавде тјешим се мислећи, да остављам у Сабору младијех сила, гос. Вујатовића и Симића, који, ако их је Српкиња задојила, знати ће бранити законита права своје народности и вјере, а ја ћу им с трмова рукама пљескати..."

О националном осјећању Бокешља, Љубиша каже:

"Бокези су наголо Срби, говоре кући српски, а у свијету науче лако туђ језик. У Приморју уз српски, чујеш највише талијански..."

Вук Врчевић 54)

У чланку "Лијек косовских рана" (1879). Вук Врчевић пише:

"Од пропасти Царства и господства српског ко је иоле имао људског образа и кога је срце служило, ако је могао трпјети турски јарам, није могао подносити јавни безобразлук, који му домаћи потурчењаци чињаху од младих жена, сестара и кћери; смркло му се пред очима... те би са својом породицом побјегао у густе и врлетне планине".

У чланку "Пеко Павловић" (1879) Врчевић каже:

"Овај здрти јунак, заклето турски непријатељ, родио се у Чеву Катунске нахије, гдје се прво гнијездо јуначког легла започело савијати послје пропасти Српског цар-

Орлов крш, маузолеј владике Данила

Ибрахим, сједну земаном на скадарски пшалук, и буду најгори српски мучитељи, да их анатема..."

На понуду побратима Луке Стојановића, из Брајића да патријарха Бркића "продаду" за пет стотина дуката дуждевом пријатељу Бубићу, католику, Грујо каже:

"Ја се бојим – да је то пријевара и да ћемо утопити душу, а нека што ми не би већ било заклона у Црној Гори ни живљења међу Србима".

Поп села Грађани каже:

"... Присиљени од страха турског бича да живимо у овој планини на кремену од пушке, гладни, голи, боси, најљепше врлине душевне, што су Србима природне, можемо за час заборавити, али нипошто изгубити. Простота и сиромаштво могу нас наћерати на какво зло, но опет урођена ћуд јуначког поштења не дава да га испунимо..."

На крају приповијетке се каже: "Лука научи да не тргује у свеце, а Бубић и Млечићи да Срби не продају ни издају госта."

У "Кањошу Мацедоновићу (причи паштровској из петнаестог вијека)" главни јунак, Кањош, приповијета о Венецији и

ства и господства, и први тићи соколићи почели излијетати из слободне Црне Горе..."

У напису "Рисан" (1843), Врчевић пише о народу рисанског краја:

"Одвек је понесен за лијеписим оружјем и одијелом, за колом и пјевањем, у чему одличнији је од многих Србаља; за трговину рекао би управо да је рођен, и да сваки занат као на пакао мрзи, и зато му сваку радњу туђи мајстори чине. Ришњани имају дивних српских обичаја: при рођењу првог мушког дјетета, при вјеридби, женидби, укопу, миру у случају убиства, о крсном имену, Божићу, Ускрсу, Петрову дану..."

У пјесми "Прости родољубац" (1838) Врчевић пјева:

"... Нека српски цари и кнезови
И остали српски витезови
Само г'јело земљи жртвоваше,
Ал' бесмртно име оставише...
Сви једнако старе Србљештују
Разним славам св'јету описују;
У књигама житија им слажу
И њихове портрете прилажу...
...Ал' ми једно на срцу остаје:
Што ме мучи, мира ми не даје,
Чујућ тако данас општу срећу
Али опет завист и несрећу.
Гдје сад неки наши списатељи;
Сви се љубе као пријатељи,
Али један против другог вика,
Један другом издаје критика
И пред св'јетом јавно обличује
Да и Срби и ко хоће чује...
Жив'те, жив'те, прави синци рода,
И потомци српскога народа
Чин' да вјечна живи чест и дика
А ишчезне злобива критика..."

Остали књижевници

Марко Драговић, богослов, пјева:

"Црна Гора расшир крила
слобода је Српству мила,
ти си свагда прва била,
ће се српска крвца лила".

Затим Драговић каже:

"Боже дај да црногорски богослови буду на дику и понос своме Господару и цијелом српском народу како у просвјетном колу, тако и на јуначком пољу". 55)

У "Сеоби Ивана Црнојевића на Цетиње (малој приповијести из црногорске историје)", Марко Драговић пише:

"... Цетиње, поље мукло као ноћ тихана, али славно као слава црногорскога јунаштва, славно послужи Црну Гору, ево четири стотине година; славни орао Душана Великога излијеташе из малог поља Цетињскога испод Орлова крша, те за собом вођаше Црногорце у бој, за народ свој, да Црногорцима... сване, да јарко сунце гране народу српскоме потлаченоме, пораженоме варварском силом..."

Драговић описује скуп главара, пред сеобу са Ријеке Црнојевића на Цетиње, на коме Иван Црнојевић говори:

"... Сила се турска примаче на ове стране и ево завлада дивном српском Зетом, колијевком Немањића славних..."

На челу поворке били су црквени барјаци. На једноме "бјежу изображени с једне стране свети аранђио Михаило – патрон славнога дома Немањића, а са друге стране св. Никола – патрон дома Црнојевића. Трећи барјактар носаше народни барјак, на којему бјеше изображен бијели двоглави орао – грб Српске државе..."

Филип Ковачевић у "Нашљедниковом колу" каже:

"... Први бисмо, његод боја бисмо –
ће бисмо свуда задобисмо;
дика наша св'јету на видик
свуђе био Српству на бранику:
Књаже Николај,
огњевити српски змај.
Љубав, братска слога
и благослов Бога –

пратили га свети,
да Косово свети...
Што ти Бабо велики почео,
да Бог да нам, књаже, ти дочео:
све Душана земље што су биле
престолу се твоме поклониле!
А твој златни Грб
пољубио сваки Срб!
С мора до Дунава
и до Цариграда
опет Српство мило,
с тобом једно било..." 56)

Ковачевић је објавио ове стихове поводом 200 – годишњице куће Петровића:

"... Слава вама, освјештане жртве,
на олтару Србинског свјета –
носиоци, мушки држиоци,
од Косова српских аманета!
Али славна дјела и имена
благородне куће Петровића
Ње владика, књажева, војвода
и Ње храброг рода Обилића:
човјечанство чуваће признање
у грудима харних потомака
догод буде Срба у свијету
а у Срба људи и јунака..." 57)

У пјесми "Једној Црногорки" Ковачевић пјева:

"Кунем ти се главом мојом
и вијеком свога жића, –
и тако ми српске славе
и поштења Обилића;
Кунем ти се мишицама
црногорских соколова,
кунем патњом рода мога
од Косова – од вјекова;
и тако ми сваке муке,
што је Србин претрпио..." 58)

Ф. Ковачевић у пјесми "Ловћену" пише:

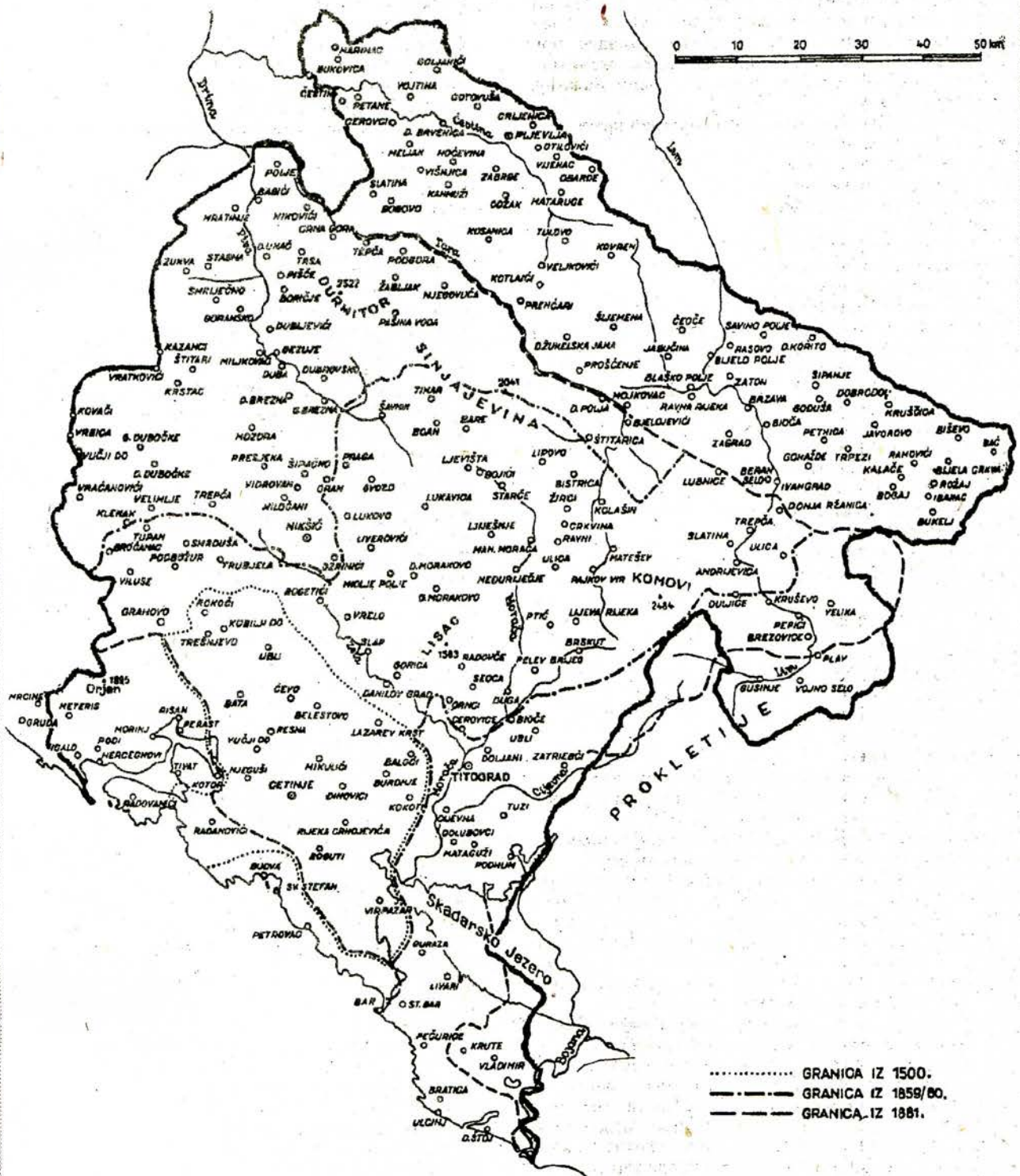
"... Здравом да си, царе Србинових гора
пирамидо горда, врх сињега мора;
ти олтара српског браничу и штите,
ти сарано крви, за Српство пролите:
наша слатка дико, и надо и славо, –
хој Ловћене здраво!...
У твојему крилу зачеће је било
свему, што је наше Српство прославило.
На мачу и перу, у сјечи и крви
не стидиш се никог – свуд си био први:
великих умова, великих јунака
ти си српска мајка..." 59)

Јован Поповић – Липовац, у пјесми "Послије погреб", поводом смрти кћерке књаза Николе, пише:

"Бог је хтио, Орле (односи се на књаза Николу – Б. Ј.)
чути
патњу рода твог,
па на земљу послао је
анђелчића свог,
да Ти ћерку води дивну
на тај други св'јет,
да му прича, како тлачи
Срба туђин клет..." 60)

Милутин Томановић, пјева:

"... Напити се вина,
наљубит се мома;
наловити лова,
наиграти коња;
набити се боја,
крвавих мегдана,
и насјећи глава
српскијех душмана; –
ускрснуто виђет,
наше Српство мило
па лећи, заспати
и не дић' се више;
Богу просто било..." 61)

Историјски развој Црне Горе

II. Поповић пише:

"Црна је Гора – што'но веле "тек јуче" – прекинула мучну и крваву борбу, коју је пуних 500 година јуначки водила: за вјеру, слободу и народност српску.

Докле су друге државе јевропске златним словима билежиле у својим историјама разне напретке, у доба свога мирног развића учињене, догле је Црна Гора, увјек стојећи на мртвој стражи напрама непријатељима српскога народа све једнако била уточиште оних српских витезова који у историји српског народа уопште, Црне Горе на особите, све важније догађаје и учињене напретке, обилежавају – не пером и мастилом, већ оштрим андарима и врелом крвљу, а славу њихову по свијету не разносају новине, већ стари гласовити чисто српско-народни гласник, јасне гусли јаворове..." 62)

II. Поповић у пјесми "Молитва Светом Сави", вели: 63)

"Свети Саво, заштитниче,
српске цркве, српске школе;
Свети Саво угодниче,
црногорска т' чеда моле,
заштити нам Црну Гору,
нашу милу отаџбину;
оснажи је, благослови!
Дај јој моћ и величину;
дај јој маха и полета.
Српска чеда сва те моле:
мученичко Српство спаси
од неслоге и свих зала,
с којих пати, – и с којих је
царевина српска пала;
опрости му све гријехе;
добријем га путем води;
дај му снаге за нов живот,
у јединству и слободи..."

Радоје Рогановић – Црногорац у пјесми "Пред Св. Василијем Острошким" пјева:

"...У Острошкој греди на висини
Манастир је светог Василија,
ка којему ради молитава
са свих страна лети Србадија!
Иду к свецу Срби гомилама
да од њега помоћи затраже,
и његовим светим благословом
да срдашца и душу оснаже!..." 64)

У поеми "Роштво владике црногорског Данила Петровића Његоша у Зети почетком XVIII вијека (1887), Рогановић пјева:

"Усред Зете, мјесту Српској,
подиже се црква света,
од како је постанула,
има близу двјеста љета...
Скупио се народ српски,
са свих страна равне Зете,
скупио се око цркве
богомолје ове свете...
Мили Боже, дивна станка
у средини Зете равне
Срби стоје уз владику
Црне Горе, земље славне...
Зазвонише јасна звона
глас разносе на све стране
да у цркву Срби лете..."

У поеми "Ободска прослава" Рогановић каже:

"... Овог часа и овога дана
небо се је трипут мијењало:
прво бјеше ведро и весело,
а потоле мутно и облачно;
само бјеше ведро над Ловћеном;
послије небо свеколико
обуче се у дивној свјетлости.
Ту промјену свода небескога,
поврх славе народа српскога,
толковаху Срби мучници:
Што је небо најприје сјајно било,
то је сада у 'ви час значило,

да је негда Срб слободан био,
кад је Душан цар силни живио.
А што поста мутно и облачно:
то је брате, мој мили, значило
да је Српство у роштво потпало,
послије тужног боја косовскога.
А што небо над Ловћен сијаше;
то је овог пута пресказало
Црне Горе витешку слободу
која сија од петстотин' љета.
А што се је послије изведрило
по цијелом своду небескоме –
то је, брате, ови пут значило:
да ће Српство опет свеколико
туђега се избавити ланца..."

Поводом смрти књиџице Зорке Петровић-Карађорђевић, Рогановић је написао пјесму "Умрлој вили" (1890). 65)

"Мртва лежи у горама вила
анђеле је к себи окупила...
Бјелој вили име јој је Зорка,
мајка јој је зора са Истока,
отац јој је српско сунце мило
што с' на Ловћен српски узвисило.
Браћа су јој онај понос сјајни,
о којему Српство наду храни!...
Сестре су јој оне звезде миле,
које но су Српство засв'јетиле!..."

Ево одломака из стиховане драме Радоја Рогановића "Царев Лаз" (1892):

Владика Данило (сам):

"Ој, ти мили српски роде,
који живиш без слободе,
да л' ћеш дуго јоште тако.
у ђаволски стајат' пако?...
Ах, да ми је виша снага,
да на српског
јурнем врага!
па да јекну српске горе:
"Ево Данил на злотворе..."
Ах, да хоће Српство ц'јело
на душмана устат смјело,
синуо би наш крст свети,
полумјесец пао клети...
Само један Господ може,
дати, да се Срби сложе..."

Сваког дана гласови ми стижу

да се Срби на коцима нижу!
И да главе с рамена им лете,
свуд ће душман са њима се срете...
Мука стигла Србе на све стране;
Српство клону, оста без одбране...
Мала сјенка Царства Душанова
сад је само наша гора ова...
И Зету су притиснули милу,
по њој гњаве Србадију чилу;
гледао сам својим очима,
какве муке сада су на њима..."

Избјеглице из Зете:

"Па с Богом Зето, па з Богом мила,
у Црну Гору идемо ми...
Борићемо се као јунаци,
уз браћу нашу горштаке те;
док по свом Српству се проспу зраци,
слободе миле, златне, свете!"

Милица, ђевојка Зетанка (Турцима):

"Српкиња се је свака заклела,
љубит само Србина смјела...
Памтите добро: ја сам Српкиња
за коју част је прва светиња..."

"Глас Црногорца" (1. мај 1899.) објавио је пјесму, посвећену умрлом Радоју Рогановићу Црногорцу:

"Као јунак, о пјесниче,
водио си борбу врућу,
оштрим пером бранио си
српско име, српску кућу.

Па сад спавај – одмори се!
Нека ти је вјечна хвала
хвала оној српској мајци,
која те је Српству дала...”

Никола Љубиша, на рођендан црногорског престоло-
нашљедника пјева:

”Двадес’т осам сретних љета
Твога славна рођендана,
с поносом те Србин срета,
надо наша, зв’јездо сјајна!...
Да нас водиш светом циљу
свесрпскога загрљаја –
нас у срећи и у миру
да Твог дома дух напаја...” 66)

Митар, са Његуша, у ”Поздраву Црној Гори” 67)
”Поздрављам те српска зоро,

Књаз Никола Петровић Његош (1841–1923)

мајко моја, Црно Горо!
Оштри мачу, љути гrome,
муњо сива и полومه:
душманина
тирјанина.
Осветниче,
Посветниче
и Марице и Косова –
Величанства Србинова...
Поздрављам те, царевино,
од слободе свих вјекова!
Уточиште, домовино, –

мученика, витезова.
Црна Горо,
сјајна горо,
Србу драго –
свето благо!...”

Ђуро Перовић, у пјесми ”Богу” каже да од ”Творца” неће
тражити ни сребра ни злата:

”Већ слободу, слободу ми Српству пружи,
које за њом из одавна
непрестано тужи...
Молим Ти се, Творче св’јета,
чуј ми молбе глас:
измученом српском роду
што пр’је пошљи спас...” 68)

Радомир Кривокапић Орлински, у пјесми ”Косовка” опи-
сје ”мому саму”, која ”купа лице у сузама”. ”Косовка је мома
ова”, што последије боја на Косову лијечи рањенике. Аутор по-
зива ”мому красну” да ”српска остане вила”, да Србима буде
”водиља у мукама”. ”Јавор – гусле узми, те извијај звуке!
Њима Србе моје ти увијек буди”. И на крају: ”Срба само
спашће прегнуће и слога”. Орлински у пјесми ”Краљу Ни-
коли о јубилеју”. 69)

”... Кроз Харибде, Сциле размах’о си весло,
бурним океаном водећи те Бог;
народности својој ти велико гесло,
пред свијетом носиш, у вис диже ког
на врхунцу гоме,
Србин сад и прије
у блијеску твоме
долазио није...
Ти Тронове с Троном
племените крви
веза јако споном
оста Србин први...”

У пјесми ”Освећено Косово”, Кривокапић каже:

”... Народе српски, славни, на празник новог доба
покупи кости свете и прах свуд расијани
и вјечни мавзолеј подигни изнад гроба,
пред којим на кољена погнуте главе стани,
и одај хвалу, славу у новој борби палим –
с борцима преосталим.

... Испреди, моћна руко, жице сунчаних зрака
за појас изатканих слоге од чистог злата,
великог Српства да се њим пише снага јака;
задојен једним мл’јеком да љуби брат свог брата,
стољећа сахрањених у тужних љета гривни
да тражи наук дивни...” 70)

Љубомир Булатовић у пјесми ”Слободној српској омлади-
ни”:

”Омладино, надо мила,
и уздање рода свог,
де рашири лака крила
лати мача пламеног.
Са Ловћена и Авале,
гдје слободе сија зрак,
хај, полети загрљена и растјерај густу мрак!
Тјерај таму, таму клету,
што одбија брата твог,
и покажи ц’јелу св’јету:
има рода србинског.

Кажи св’јету: Срба има,
још Душанов живи сој,
што ће платит’ душманима,
по заслужи њиховој...” 71)

Владимир Катурскић поводом појаве ”Луче” (јануар 1876):

”Од Косова до данашњег дана...
гђе гњијездо слободе се храни;
гђе се стјечу српски осветници...
на мејдане многе опробане...
Па срећно ти – нека срећно буде
свака мисо започетог рада
дуго цвала – Српство његовала
од Истока право до Запада.” 72)

Стеван Бешевић, у пјесми ”Крај огњишта”:

"Измаглене удолине шаренијех мојих снова, потмуле сам гласе чуо старих Срба – витезова... И све ближе и све ближе; док никоше из тог мрака силне сјенке витезова, старих Срба и јунака..." 73)

Шако Петровић у "Поздраву Друштву акционе никшићке штампарије:" 74)

"У бијелом Оногшту родољубље смјело креће, Бог им добре дане дао, вазда били добре среће. Његова су крута њедра пуна миле Србадије; труд не жале, жртве дају, за просвјетне штампарије... На посао узданицо!

Црна Гора жељно чека род да над њом излијете као вале бујна р'јека, да прецима нашим врлим достојно се одужимо, да с поносом и са славом милом Српству послужимо..."

Саво Вулетих у приповијести "Попа Јака гријех" 75) пише:

"Поп Јако с неколико својих четника отишао је да освети Андрију. Његов ваздашњи ухода Глиго из оближњег прекограничног села навео га на српског крвопију Тафил Аса, који је са својим јединцем сином радио на својој њиви у Говећем Броду и ту ноћио..."

Омашком убију Зећанина:

"Уочи оне ноћи, кад је Тафил Асо хтио погинути, његов је син био отишао кући, а замијенио га сусјед му Србин!..."

О попу Јаку аутор пише:

"Не би се пожалио или провеселио, а некако омекшао и као да се своје сјенке стиђаше, и као да се бојаше, да га и она не прекори што је невину српску крв пролио..."

У приповијести "Кад оно Портартур паде" 76), Вулетих описује разговоре у Зети о руско-јапанском рату:

Нешо Савелић:

"Нека збори ко што хоће, – опет ће Нешо све храбрије, – али ја Русу те работе нимало не бегенишем. Иде, да ти кажем, на Јапану, а пусти те Бизмарко, тамо му вук и мртвине пут претека. у Берлину даде Босну и Херцеговину Ђесару, који није за њих ни фишека мучио, но их јадни Србо све окрвави..."

Нешо наставља:

"... А не би како ја мислим на моју махниту памет, но да је и трећи дио од овога, што је на Јапану просуо, похарчио овамо, скинуо би Србину црну капу, коју од Косова кукавац носи, све зарад молећи Бога Русу за добро..."

Ајде нека и то зло – мајде грдно и прегрдно зло за нас – што пусти да Бизмарко Босну и Херцеговину готове дадне Ђесару, али баре' што не прекиде ону стругу између нас и Србије?!... А то је мога, колико могу ли ја сад овијем прстом махнути!"

Драгашевић у "Јени од гусала":

"... Од онога дана чемернога, кад је српско пропануло царство, на Косову пољу јадовиту Србин трпље муке свакојаке, од Турака грдних зулумћара... Српско благо у турским рукама турски коњи српске газе мајке, нигђе мира за Србина нема, нигђе станка ни весела данка, код својега толикога блага Србин поста убого сироче..."

Слободан Горштакловић посвећује ове стихове престолонашљеднику:

"На хоризонт српског неба заблистала звијезда нова, која к'о буктиња Феба,

сја са скиптра Србинова... Ал' то није звјезда која с тмурног неба земљу грије, то је колос српскога соја: Данил – Ускрс Србадије..." 77)

Миђун Павићевић у пјесми "Цару јунака – вођи горштакла – Николи I":

"... По стољећа бурна и крвава носиш скиптар и перо у руци; за Род српски, понос му и права, смјело бродиш по таласима њуди... Са Ловћена, Шаре и Авале – гдје се бере за тријумфе цвјеће, српске виле вјенце су ти слале, које нигда увенути неће... Српски народ спомен ти подиже и искрене молбе к небу диже да пир славиш и осамдесете..."

Павићевић у пјесми "Освојење Скадра":

"... Пошто Срби Турке саломише и градове њине освојише, у Скадру се Турци затворише; Срби на њих огњем навалише... Краљ Никола презире блокаду и европску глупост и параду; Црногорце на Скадар предводи: "Ко је јунак, Српкиња га роди; нека за мном лети и погине, Скадар је град наше дједовине; не дамо га док траје једнога..." 78)

Новица Николић посвећује ове стихове краљу Николи:

"... Иако су Твоји праци били феникс српске среће, српском роду Ти си дао за будућност снаге веће, да Срб сваки буде змај, – с тврдим зидом од морала, што је Твоја мудрост дала, за будући окршај..."

Срећна мис'о Твоји жеља стече мноштво пријатеља за јединство Српства Твог, гдје је извор Твојих снова..." 79)

Душан Ђукић у пјесми "Спасовдан":

"... Под знацима новог крвавог доба у крви ће лећи лав са ових страна да почине покрај понорнога гроба чим загрије сунце без крви и рана и донесе осмјех српског Спасовдана..." 80)

Мило Јововић националној застави:

"Заставо српска, заставо мила, увијек си Србу ти драга била и бићеш вазда док траје св'јета јер си за њ света..."

Србин те сваки поштује, цј'ени жив не допушта да те ко пл'јени ће год се борба крвава лила, ти си се вила..." 81)

Јововић у пјесми "Онамо браћо спремајмо ход":

"О, српски синци и витезови, на ноге сада устајмо сви; авај, још звече ропски окови, мачем их снажно раскин'мо ми. Онамо браћа наша примила болове трпе вјекова пет. Ропска им тама обзорје скрила, азијски душман гњави их клет..." 82)

Јововић у пјесми "Домовини":

"... Гојиш, њивиш див јунаке, осветнике Видовдана, разасипаш сјајне зраке око твога кршног стана... Стотинама тешких злата тебе бранит Срб је знао, и твоја је брда света једног ропства сачувао..." 83)

Љубо Мићевић у "Ослободитељима":

Војвода Илија Пламенац

"Вама хероји земаљски, који не могосте више слушати црне и тужне гласе потлачене и понижене раје српске, него дивовски, као горди лавови полетисте, препородисте постојбину своју, петвјековну робињу тужну – вама пјевам ја пјесму ову..." 84)

Б. Граховац у пјесми "Призрену":

"Горди Душанов граде! гдје Србин гњездо вије огњиште наше слатко, гробницу Османлије...
Симболи народа српског у теби и сад стоје нижући славне вјенце ратничке ере твоје.
И високо се диже, у виду сунца, сјајна витешка борба твоја, крвава, мукотрајна, – у њој српска мишца разори турску силу и диже на твој бедем заставу своју милу..."

Митар Косановић у пјесми "Устанак у Херцеговини" 85) описује догађаје у 1857. години, кад су 20 херцеговачких калуђера и 34 кнеза тражили помоћ од књаза Данила. Овај је у Херцеговину, која је тада обухватала и никшићки, дурмиторски и пјеваљски крај, упутио јединице под командом сердара Перше Матановића:

"... Чују Срби сиротињу рају,
Како пишти јадна по Рактима,
Од невоље, ћерају је Турци
Па не могу срцу одолети
Хоће Срби да заметну кавгу,
Ал' бесједи Периша сердаре,
Матановић испод Буковице:
"Полако те, Срби витезови;
Е ћемо се дивно разредити
Како ћемо Турке предобити
И сиротну ослободит рају..."
Косановић овако описује бој:
"Гину Турци, гину Црногорци;
По сриједи беги и сердари,
Попадали пољем рањеници.
Кад виђоше и Срби и Турци
Слећеше се као мрки вуци,
Ал' ће Турци посјећи сердаре,

Да им носе на Љубиње главе...

Али Срби аге и бегове,

Да им носе на Цетиње главе..."

Стеван Ђурашковић у "Љешком колу":

"... Љеш се свагда поносио
гором, брдом и старином,
сињим морем, пољем равним,
и дивотном околином,
док у руке славних зетских
Владаоца он бијаше
и слободом милог Српства
самог себе красијаше...
С болом душе Љеш је клео,
дан кад њега душман узео,
и с уздахом проливао
непрестано своје сузе.
Све до дана кад се сташе
иза њега војске двије
задојене слогом светом
Црне Горе и Србије..." 86)

Ђурашковић у пјесми "На гробу Сава Митрова Лековића":

"Знадем, смрти, да је тебе
подложна ти душа свака,
знадем и то тужна да си
ал' свакоме подједнака...
Како Србин сложено сада
Османлију туче, бије,
како злотвор гледа сада
Српство силно као прије...
Ти га смрти из нас узео
ал' од цв'јећа неувелог
поставиће српска вила
на гробу му једно перо..."

Ђ. Ј. Радоњић у пјесми "Јевросиме син од Скадра" 87)

"... Тако је тако! устаде Србин, крвца се проди,
Из којег сави вјенац вјечите славе своје,
под којим несташе сузе, срца и душе боли,
– почеше тећи дани који слободу, срећу и славу броје..." 88)

Шпиро Огњеновић у "Братским пјесмама":

"Ево света ура дође,
да с' оките Срби славом;
слогом братском два владара
Краљ Николе мудрог главом...
Осветише нам Косово,
српске земље повратише;
Нема Срба са те стране,
да сиротно сад уздише...
Сунце јарко, грије свуда
браћу Србе и Бугаре;
па и Грци соколони
сад душмане такамаре." 89)

Перо Јововић у пјесми "На глас о погибији три официра (код Скадра)":

"... Сјетише се прошлог доба,
повјеснице српске старе –
преци наши како славу
задобили на ханцаре...
Нек је слава витезима,
који тако храбро гину
за крст, вјеру и слободу,
и за српску постојбину..."

Јововић у "Војничким пјесмама":

"... Бој се уби, крв се проли,
по бојишту глава зјева, –
а Јовану капетану
оштра сабља јоште сјева...
Немилосно сјече Турке,
старе српске зулумчаре –
сјече Јован, сјетио се
повјеснице српске старе...
За освету палих, српских,
витезова и јунака
тужне раје, сирочади
и кукалих њиних мајка..." 90)

Петар Перуновић у "Српским побједама":

"... Затресе се земља са истока,
облак паде на Балкан планину
гром загрмље с Ловћена планине
засјеваше са Авале муње
полећеше са планине виле,
пробудише Србе витезове
пробудише Грке и Бугаре...
Сад да причам за Србе јунаке,
јер сам с њима у боју одио
о њима ћу знати понајбоље:
на бијелом граду Куманову
војску води Путник војевода...
На Беране тврдој качаници
војску води Вукотић сердаре..." 91)

Михаило Балетић у "Војничким пјесмама (о погибији Мојаша Вукотића на Бардањолту)":

"Слава ти, слава! твојему паду...
катунски орле с крвава Чева
Бе Србу хорда од вазда сјева...
Почивај мирно и миран буди
раја ће српска добити крила
славит' вас земља, мајка вам мила..." 92)

Вук Гојковић у "Ноћном стражару на Бардањолту":

"... Скадар ћути, у нјемој тишини,
коју само страх створити може;
стражар стоји, брду на висини,
а киша му продире до коже...
Час премишља: дивно ли ће бити,
када после оволико љета
српски барјак стари град окити,
и весело јекну звона света...
А час опет бродовља се сјећа,
Аустрија што у српско море
увезла га, да би стара срећа
служила је и у ове горе;
те да ово, што смо крвљу нашом,
претопили по хиљаду пута,
истргне нам, и с отрови чашом
умори нас као змија љута..." 93)

Р. М. Чупић у "Балканском савезу":

"Петстотина љета муке и вапаја
од кад сузе лије сиротиња раја!
Петстотина љета муке робовања
што претрије Србин – ох, да грозног стања!
И пружише руке један другом борци
(понајприје ето храбри Црногорци)
и створише савез слоге и прегнућа..." 94)

Филип Лепичић у "Црногорцу на бојишту":

"Кад се креће српска војска,
са Цетиња поља равна
испред двора краљевога,
краљ узјаха свога хата
и свакојег благосиља:
сласногућу Бога моли
да им срећу он поклони..." 95)

М. П. Иванишевић у пјесми "Црној Гори":

"Има више пет вјекова
Српско царство да пропадне,
и да сила османлијска
српској слави на пут стаде;
Јушаново силно Царство
од Лазара уграбила,
и његове многе земље
са ногама погазила;
ал' све није погазила,
јер стијене Црне Горе
и хероји црногорски
остадоше да се боре..." 96)

3. ЦРНОГОРСКИ ДРЖАВНИЦИ, ПОЛИТИЧАРИ, ИСТОРИЧАРИ, ОФИЦИРИ, СВЕШТЕНИЦИ, ПРОСВЈЕТНИ РАДНИЦИ...

У овом поглављу су изводи из мањег дијела писама, говора и чланака црногорских државника, политичара, историчара, официра, свештених лица, просвјетних радника и људи дру-

гих професија – осим владара, писаца и новинара. Обухватио сам све ауторе чији су ми текстови били доступни. Простор не дозвољава да објавим све дјелове текстова у којима је ријеч о народносној припадности, односно о националним осјећањима аутора.

Црногорски главари пишу руском цару Петру Великом, 21. октобра 1711. године (језик је за ову прилику осавремењен):

"... Ми, сва горе наведена племена и старјешине све разумјесмо и Вашем царском крилу главе приклонисмо и Вашег посланика, Михаила Милорадовића примисмо за нашега команданта и пуковника. И како су били његови стари изабрани у прва времена при нашијех благочасти – вијек и свепочившијех царевах српскијех, тако и ми са радостију примисмо врлога и храброга који се на боју добро понаша и нас око себе врло соколи..." 97) На стављеним печатима разазнају се имена: војводе Вукоте, кнеза Марка Вучетина, протопопа Вуксана, Драшка Поповића од Озриња, Вукоте Мрваљевића, кнеза Станоја Милошева од Цетиња и Рада Шпепчева (брата владике Данила).

Септембра 1742. црногорски и брдски прваци пишу руској царици, у име Црногорског збора, обавјештавајући је да је владика Данило поставио за "митрополита и повелитеља" Саву Ивановића Петровића – Његоша, који долази у Русију да "изрази оданост руском двору". Црногорски и брдски главари кажу да су "православно–грчке вјероисповијести, синови цркве источне, који се налазимо у српској земљи, у предјелима македонским, тј. у Скендерији, Црној Гори и Приморју..." 98)

У писму црногорских главара поглавару Мале Русије, 1752, каже се да су они "у далеким странама српске земље, у предјелу црногорском". 99)

У одговору которском провидуру Јустинијану Берту 24. октобра 1756, црногорски главари кажу да су "православне вјере христјанске и закона цркве источне, а рода честна и света славеносрпскога..." 100)

Јуна 1789, главари "цијеле заједнице Срба Црногораца" пишу руској царици Катарини II, и, поред осталог, кажу да се надају "ми сироти Срби Црногорци да нећемо бити остављени... без помоћи, а наша браћа Срби, који живе међу Турцима, сваки час очекују помоћ од нашега славнога двора..."

... Кад бисмо имали организацију и чебану ми бисмо сву нашу славу српску земљу испод ига варварскога отели, с нашим браћом Србима који се сада налазе наоружани с намјером да ударе на непријатеља са свих страна...

... Сада сви ми Срби: Црногорци, Херцеговци, Бањани, Дробњаци, Костурани, Кучи, Пипери, Бјелопавлићи, Зећани, Клименти, Васојевићи, Братоножићи, Пећани, Косовци, Призренци, Албанци, Македонци и други оvdје непоменути Срби молимо вашу најмилиствију царску личност да будете наш благотворитељ и заштитник..." 101)

Црногорски и брдски главари честитају руском цару Павлу ступање на руски пријесто:

"... Црногорска и брдска наша словено српска заједница, стари и млади, падамо пред стопама Вашег Царског Величанства и искрено Вам сви ми честитамо, Господару, ступање на прародитељски и родитељски пријесто..." 102)

Документ је написан на Цетињу 13. децембра 1796; потписали су га: гувернадур брдски кнез Петар Чарнојевић–Давидовић, гувернадур црногорски Јоко Радоњић, војвода Вујадин Вукотић из Цуца, војвода Симеон Ђурашковић из Цеклина, војвода Иван Пламенац из Црмнице, сердар Раде Маркићевић из Спича, сердар Старога влаха Адријан Рајковић, сердар Лазар Мандић из Комана, Томо Шуговић из Братоножића, сердар Андрија Вукасовић из Грахова, сердар Гаврило Гвозденовић из Посавља, сердар Мина Бошковић из Катунске нахије, сердар Николај Лазаревић из Климената, и сердар Станко Зотовић из Хота.

Истог дана, кад је послата честитка цару Павлу потписаници честитке написали су сљедеће:

"Пуномоћије

Издато вјерном обервојводи наше црногорске и брдске заједнице и венецијанском пуковнику грофу Николи Чарнојевићу–Давидовићу, благородном сину нашег гуверна-

дура, да бисте се Ви господине обервојводи Давидовићу, представили у наше име Његовом Величанству Императору Русије, и молили за нас Словено-Србе који живимо у Црној Гори и Брдима, и идемо стопама својих предака, који су увијек вјерно служили руској империји од Петра Великог и прије... 103)

Гувернадур Иван Радоњић пише, почетком јула 1789, руској царици Катарици II:

"Сада ми сви Срби из Црне Горе, Херцеговине, Бањана, Дробњака, Пипера, Бјелопавлића, Зете, Климената, Васојевића, Братоножића, Пећи, Косова, Призрена, Албаније, Македоније, припадамо Вашем Величанству и молимо као милостива наша мајка пошаљите к нама кнеза Софронија Југовића, а последије тога ми ћемо доказати Вашем Величанству шта ћемо кадри бити учинети противу љутог непријатеља и тирјана свега хришћанства". 104)

Црногорски главари пишу 1792. млетачком Сенату:

"Ми смо хвалећи Бога цвијет од вјере и од закона пра-

до, нема љета без Ђурђева дана и добитка без Војводе Мирка, Петровића двора господарског, србскога отачества..." 108)

Војвода Миљан Вуков, вој Васојевића, пише 12. децембра 1870, Јовану Ристићу, краљевском намјеснику у Србији:

"Ми ли и поштовани пријатељу, ја Вам давно нијесам писао, али опет моје срце вазда код Вас, ја као и остали србски народ очекујем од Вас и од Србије да испуните народно надање. Ви сте главар србске снаге, на коју се ми сви тврдо уздамо, па зато ми сви Срби који желимо да се што прије ујединимо пружићемо Вам наше руке и помагаћемо Вам у том великом послу колико год можемо.

Задајем Вам тврду вјеру да ћу ја први са мојом браћом Васојевићима скочити чим чунем да први топ на Дрини пукне, па ко други стио али не стио.

Књаз на мене праведно сумња и држи да сам ја мост између Србије и Црне Горе..." 109)

У писму сердара Рада Пламенца, 5. априла 1874, каже се да "сваки Србин, који има српскога осећаја љуби своје племе, тај љуби сваког поштеног Србина, јербо нема чојка, који сачињава једну породицу, а камо ли једно племе, него вишина једнија мисала, жеља, тежња, сачињавају племе, пак какви су ови онако је племе. Нас Срба нема много оваквија из много узрока и препона; ту је стварност, позијепање, немаштина, а има још доста порока и препона..." 110)

Четврт вијека доцније, сердар Пламенац пише:

"... Пошто је наша стара Зета потпала под турску царевину, народ је у њој трпио сваке муке, али је чувао српско име, вјеру и обичаје српске..."

Срби су како по осталим српским крајевима, тако и у Зети, бранили, како су и колико могли свој језик, име, вјеру и обичаје српске, у чему их је највише упућивала и крјепила Српска патријаршија – пецка, са подручним свештенством чисто народним..." 111)

Лазар Балтић, пише књазу Николи, 2. септембра 1875:

"Јављам Ви за устанак прошћенски. Чим сам доша одма сам с двоје момчаци међу Прошћенце отиша и скупио њи у планини и ту сам и' искарао и показао како се Срби бију за сваку страну и они су одма рекли, да би одавно устали да су имали с ким. И што нијесу за калуђером пошли они кажу да им он никаква реда није показа, него ји је силом наголио..."

Војвода Машо Врбица упутио је позив Црногорцима и Херцеговцима у Србији, да се јаве у Црногорско-херцеговачки летећи кор, под његовом командом, за учешће у рату Србије против Турске 1877:

"... Дакле, свиколици гдје год вас има у редовима Српске војске или по унутрашњости Србије, који се осјећате вриједним дичнога имена Српског, који схваћате зашто се развио овај крвави али свети рат са старијем српским крвником – Турчином, који сте дични са узоричног јунаштва ваших дједова, очева и браће, који данас добијају сјајне побједе по Херцеговини и Албанији, и Србима образ освјештавају – ви сви, соколови, одмах похитајте на Делиград..."

Професор Филип Радичевић пише о Пивском манастиру и његовим знаменитостима:

"... У другима народима, ако се потреба и не осјећа у оввијема духовнијема расадницима који подгријевајући религиозно осјећање служе за очување вјере и народности, доиста су за српски народ сви манастири наши остали духовне спасавајуће лаће, које смо и данас дужни чувати и помагати по свима земљама гдје Срби живе..."

Радичевић је записао да у Пивском манастиру има 17 "хемера и појасева сребрних које су умјетници српски израђивали". Навео је да има 48 србуља, које је "летимце све прешао, но исте потребују од стручног српскога књижевника много веће посматрање и проучавање, да би се могао значај сваке поједине србуље и старине јавности предати, како би сваки видио колико књижевно благо у Пивском манастиру почива". 112)

Учитељ Станко Булатовић пише о ровачком војводи Вуксану Булатову:

"... По свим крајевима наше домовине, особито у родном мјесту овог Србина, много се о њему говори у

Црногорско-турски рат 1852-1853.

вославнога грчаскога, језика и славнога јунаштва српскога". 105)

Гроф Чарнојевић-Давидовић, пише, 29. јуна 1797, неком руском државнику:

"Опростите што сам се осмјелио да Вас подсетим на молбу коју сам предао лично Његовом Царском Величанству и у којој је истакнута свесрдна жеља Словено Срба који живе у Црној Гори и Брдима да ступе у службу руског императора..." 106)

Никола Чарнојевић-Давидовић, изасланик владике Петра I, пише, 1798, руском цару Павлу:

"Још император Петар I позвао је црногорски словеносрпски народ граматама, преко својих посланика Михаила Милорадовића и Ивана Лукачевића, да ратује против Турака..." 107)

Гаврило Поповић-Корјенић, пише војводи Мирку Петровићу, 1858:

"И цјелујем Вашу господску десницу, храбру побједницу од Граовца и прије Граовца. Браћо Срби и српска госпо-

причама и пјесмама, и његово се јунаштво, као год и дру- гијех старијех јунака уз гусле и у причама прта натпри- родно, називајући га "побратимом вила", тврдећи, да је имао "крилата коња" итд... 113)

Војвода Шако Петровић, предсједник Црногорске народ- не скупштине, 1906, каже:

"... Витешки наш народ демократске Црне Горе и уопште сав српски демократски народ, вазда је гледао, да достојно поштовање ода својим великанима и оним гени- јалним духовима који су дика и понос српског народа. Међу те великане спада и наш узвишени Господар Књаз Никола Г". 114)

Адреса Црногорске народне скупштине, у одговору на бе- сједу књаза Николе, 1906:

"... Црна Гора је била, јесте и треба да буде гнијездо српских јунака, и ми с радошћу констатујемо да нема жртва које народ не би поднио за спрему наше храбре војске..."

Народно представништво жели да између двије српске слободне земље – Црне Горе и Србије буде пуна солидар- ност. Јер одржавање сталних братских веза са једнокрвном браћом у Краљевини Србији гаранција је боље будућно- сти српског племена..." 115)

Историчар Живко Драговић, у чланку "Чешким соколи- ма" вели:

"Много је времена прошло, од када су се оно Карло IV Чешки и Стеван Душан Српски у преписци називали "предрагом браћом". Много је мучних дана набројио народ чешки, и још више их је набројио наш српски народ, по- највише, пак, овај дио његов, – наша малена и кршна до- мовина Црна Гора, којој је досуђено било, да буде једина носитељица Српске државне идеје, и кроз дуги низ вјекова једина представница слободе на југу од Саве и Дунава..." 116)

У резолуцији Цетињана, усвојеној на демонстрацијама против Аустро-Угарске, која је објавила економски рат Србији, каже се:

"Цетињско грађанство, вјерно идеалима, који све Србе одушевљавају, и готово да за њихово остварење поднесе и најтеже жртве, душом и срцем учествује у борби браће из Србије за економску независност њихове уже отаџбине".

Цетињани су убијеђени да ће "браћа из Србије истрајати у започетој, праведној борби са непријатељима српске и балканске независности и да ће сви Срби сложено и прегал- чки радити на остварењу идеала народа српског..." 117)

Поводом смрти Милутина Вујисића, у америчким рудоко- пима, породица је објавила јавну захвалност:

"... Сматрамо за дужност, изјавити овим своју скромну благодарност, Друштву "Бој на Морачи", као и цијелој нашој браћи Морачанима, Ровчанима и Васојевићима и осталим Србима у Бјут, који у том далеком свијету испра- тише покојника до вјечне куће..."

Свима и свакоме топла захвалност ко год нам ма којим начином притече у помоћ да што лакше издржимо бол и тугу за нашим никад не заборављеним покојником, којег је има већ четири године, несрећна судбина повела у ту проклету земљу... 118)

У расправи о "Бомбашкој афери", 119) на сједници Црно- горске народне скупштине, 28. јануара 1908, посланици су ре- кли:

Поп Крсто Поповић:

"... Сав наш народ овамо, као и онај у Србији, увјерен сам, увијек је тежио да између двије братске земље, које су позвате да теже ка остварењу једног истог циља, влада братски споразум и што веће нераздвојно братско зближење! Некадашњи састанци наших владара порађали су у срцима једнога народа, у обије земље, неописиву рад- ост и наду за што бољу будућност Србинову..."

Ја не знам, господо, нашто залагање од стране Србије, за браћу под туђином, кад званична Србија допушта да се из пријестолнице њене ради на уништењу једног слобод- ног дијела Српства, Црне Горе и њеног Господара, који се цијелога свога вијека залагао за срећу Српства, за све- српску идеју..."

Ја мислим... да данашње вође народа у Србији са таквим својим поступцима... навукују одговорност према завјет- ној мисли Србиновој; навукују одговорност, пред сјенима свијех српских мученика, а напосе пред сјени Карађорђа, претка данашњега српскога краља, пред сјени светог Пе- тра и осталих наших владара и мученика..."

Јово Поповић:

"Пошто сам и ја један од онијех који су пролили истин- ске сузе радости оног дана кад су се српски владари за- грлили на Цетињу, морам у данашњим жалосним прили- кама у којима се наше Српство налази да уздем ријеч и да дам овдје одушке своје удвијељеном срцу..."

Поп Илија Капичић:

"Много бих имао да говорим против тирјанства владе у Краљевини Србији, а никада не могу, као што малоприје казах зажалити што сам као српски свештеник из моје миле домовине Црне Горе, провео тамо пуних 11 година, јер иако ме влада толико гонила увијек сам нашао утјехе у народу..."

Кад су у питању битни интереси једне или друге српске независне земље, не би се требало ослањати на прописе законске (мисли на правдање владе Србије због чега не може изручити Црној Гори оптужене у "Бом- башкој афери" – Б. Ј.), јер у таквом питању кад наређују закони, престаје братство..."

Саво Кривокапић:

"Сваки је Србин могао уочити жалосну појаву, да се од неког времена из Биограда, преко извјесних листова аги- тује против Црне Горе и њених светиња... Онаква агити- рања заслужују да изазову гњев народни, да им избију из главе све оно што виде да је на штету српског народа. Прошлост нам казује да није никада био крив српски вој- ник за несрећу које су наодиле српски народ од вјекова, но су криви они, који су из славољубља или користољубља знали народ српски поцијепати, те тако растројену снагу српског народа вазда су предавали у корист непријате- ља..."

Мирко Мијушковић:

"... Нећу почети чак од онога доба кад су велики књаз Михаило и књаз Никола сложено и заједнички радили на ослобођењу Српства, него ћу почети од другог доба, од доба, које је обиљежено у Србији борбом за препорођај унутрашњих прилика..."

Помињући сусрете између књаза Николе и краља Алекса- дра Обреновића, Мијушковић вели да је тада мислио "сваки Србин, да су настали свијетли и срећни дани за српску будућност".

Ристо Бошковић:

"Ја нијесам никакав говорник, али осјећања мога срца као Србина и Црногорца, не даду ми да и ја овом приликом не проговорим неколико ријечи.

Мислим да нема ниједног Србина ма гђе он био, који српски мисли и осјећа, у чијим грудима бије српско срце, који са болом у души и гнушањем не осуђује паклени план српских изрода, који су хтјели да униште ову славом овјенчану земљу и њене идеале, да упропасте славну ди- насту Петровић-Његош... Уништити ону династију, ко- ја је срећно и славно владала више од 200 година овом земљом – земљом у чијим се горама кандило српске слобо- де и независности није никада угасило..."

Славни су ови крши: они су Српству дали много с чим се оно поноси и с чим ће се вазда поносити. Они ће и од данас бити у Српству оно што су били и до данас, а то је: нада, понос и слава Србинова..."

Живко Драговић:

"... Историја српскога народа износиће нам иначе нашу славну прошлост, износиће нам, на жалост, и то да се код нас могао наћи од времена на вријеме и покоји мутимир, који је трвао нашу народну срећу... Свјесни су у Србији ваљда тога, да Црна Гора и Србија чине нокат и месо и да би са пропању једне морала неминовно слиједити и пропасти друге... Црна Гора је исувише тврда да би могла пропасти. Она је 500 година била чуварка српске државне мисли..."

Саво Вулатић:

"Црна Гора и Србија нијесу и не смију бити само своје, од њих имају дијела сви Срби гдје их је год, на шта двије српске узданице не смију ни тренутка заборавити..."

Да, ми данас на велику нашу жалост, на жалост свијех честитијех Срба, не само да не можемо пјевати химне слози Црне Горе и Србије, него јој морамо, кад се већ о томе ријеч повела, зајевати елегично... Тијем теже мора нам ово пасти на душу што имамо знакова, да ћемо још дуго и дуго зајевати жалопојке на развалинама слоге између двије српске државе, а како је данас жалосно то констатовати, жалосно по целокупни српски народ... Ми и Србија расправљамо међусобна питања, баш кад би требало да смо најсложнији, кад би требало да заједнички употребимо и пошљедњу своју снагу у одбрану не само своје државне егзистенције но и у одбрану егзистенције целокупног српског народа...

Не може... ни ријечи бити о томе да је могућ и најмањи антагонизам између народа у Србији и народа у Црној Гори, јер је то апсолутно један народ, са једним те истим мислима, жељама и осјећањима, са истовјетним идеалима — то је у свему једна неразводна цјелина...

Ја сам обишао Србију унакрст и свуд сам тамо нашао истовјетне онакве душе какве су и код Зећана, међу којима

лима, и зато највиши интереси српског народа императивно захтијевају од нас, да с највећом бригом његујемо искрено братимство, међусобно да уклањамо све што би могло шкодити, и по могућности да га све више утврђујемо..."

У одговору црногорске владе, на ноту владе Србије, од 26. септембра 1908. 121) каже се:

"Црна Гора радосно прихвата пружену јој братску руку. Тешко стање, у коме се српско племе нашло због анексије Босне и Херцеговине, нагони књажевску владу, да се одазове позиву краљевске владе, да се баци вео заборава преко свију несугласица. Књаж. влада, која никако није престала давати израза своме дубокоме болу због поменутих несугласица, искрено се радује таквој родољубивој одлуци краљ. владе. Црној Гори се тим ставља на расположење једно од најјачих средстава за службу њеном позиву и за одужење дуга Српству, а књаж. влади даје се потпора за одлучнији рад на општем српском добру, који може бити успјешан само онда ако представници обадвију српских држава буду ишли раме уз раме у питањима општега српскога значаја..."

У Меморандуму црногорске владе влади Србије, од 3. октобра 1908. 122) вели се:

"... У овим тешким судбоносним и пуним искушења данима, по Црну Гору, Србију и васколико Српство, књажевска влада са највећом готовошћу прихвата братску руку Краљевине Србије... у чему књажевска влада види доказ и одлучност братске нам Краљевине, да заједнички са Црном Гором стане на бранику угрожених права и интереса Црне Горе, Србије и целокупног српског народа. Стога књаж. влада шаље свог нарочитог повјереника у лицу г. бригадира, сердара Јанка Вукотића, којем ставља у дужност, да Њ. Величанству Краљу Србије изјави, да Црна Гора на челу са "Величанством Књазом Господаром у начелу потпуно одобрава патриотско становиште Србије..."

Сердар Јанко Вукотић рекао је, октобра 1908, у одговору на здравницу краља Петра I, у Београду, и ово:

"... Традиционалне везе које потичу из времена славом увјенчаногашега претка Карађорђа Великога и Господара Црне Горе Петра I Светога, родбинске везе између владалачких Домова Карађорђевића и Петровића, као и братске везе између једноплеменог народа у Србији и Црној Гори пружају данас сваком свјесном Србину оправдану наду за спас и бољу будућност намученог српског племена. Ваше Величанство, осјећам се пресрећан, што могу мојим извјештем и увјерењем обрадовати мојега витешкога Господара и његове Црногорце, да Краљ Србије и његови храбри Србијанци потпуно разумију своју братску и патриотску дужност у заједничком раду за опште добро Србиново..." 123)

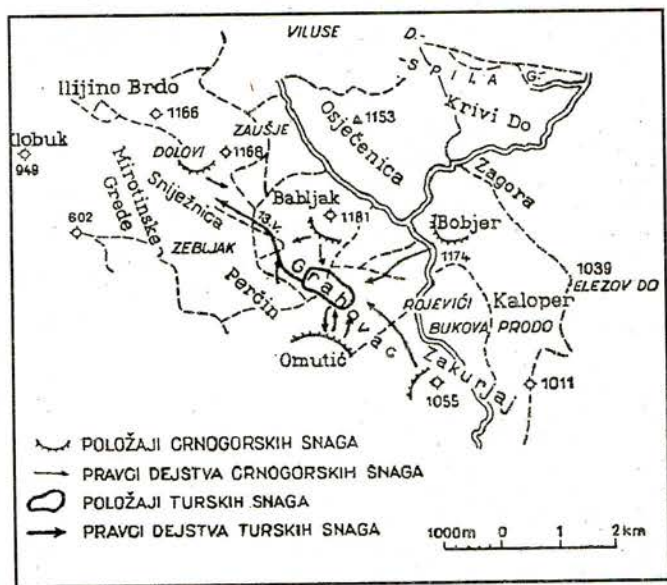
У подсетнику владе Књажевине Црне Горе, упућеном владама великих сила, 10. новембра 1908. 124) помињу се одлуке Берлинског конгреса и скреће се пажња на кршење одредаба Берлинског уговора — од стране Аустро-Угарске, анексијом Босне и Херцеговине:

"Ми вјерујемо једнако да нам је задатак да се уздржимо у овој прилици од покретања ревандикација и компензација на које би двије српске државе, Краљевина Србија и Књажевина Црна Гора, имале право, због наведене анексије, јер остављамо добровољно тај задатак Русији, великој и племенитој словенској сили, која је узела у своје руке одбрану интереса и заштиту легитимних аспирација њених млађих сестара..."

У току готово пет вјекова моћне армије Османлија настојале су да униште једну шаку људи која је последице пропасти Српског царства, срушеног од стране турског освајача европског Истока, избјежала у неприступачне планине ради одбране и очувања своје независности..."

У Резолуцији Црногорске народне скупштине, од 13. новембра 1908, поводом анексије Босне и Херцеговине, каже да је "Аустроугарска монархија у суштини повриједила Берлински уговор;

да је тим чином нанесен смртни ударац интересима цјелокупног српског народа;

Битка на Граховцу 1858.

сам се родио. Србин осјећа бол и радост брата Србина, ма одакле он био, народ наш једнијем духом дише и требају му само добре водиље..."

Црногорци, потомци вјековнијех заточника српске слободe морају у љубави, опште-српској слози и преко ње к опште-српској слободи предначити!"

Поп Иван Јовићевић:

"... Догађај овај ужасно је сваког Србина, запрепастио је душу свакога Црногорца и ранио срце свакога правога сина ових наших славних гора..."

Буро Дреџун:

"... Књаз Никола није био само заштитник Црне Горе него и Српства, и сви у Европи гледају у њега као у таквог..."

Црногорска влада у отвореном писму влади Србије, из јануара 1908. 120) каже:

"... У раскомаданоме српском народу, већином под туђинском власти, постоје двије независне државе, Србија и Црна Гора, са народним Династијама, које су у крвном сродству — што благотворно дјелује на осталу прекограничну нашу браћу, снажећи у њима националну мисао и наду у њено остварење..."

Осим тога дјеловања на осталу нам браћу прекограничну, братски споразум између Србије и Црне Горе утростручава њихову снагу и њихов значај на овој тешкој тачци између Истока и Запада према сусједним нам наро-

да је тијем у основи погажено начело народности, којим се данас просвијетљени свијет руководи...

Скупштина изјављује да је наш народ готов поднијети све жртве када Господар за одбрану Српства и за част ове отаџбине на то позове..." 125)

Генерал Митар Мартиновић о прослави педесетогодишњице Битке на Граховцу каже да је "пријед неких 1200 година поникла српска државна мисао и изражена свијест о истој овдје у овим брдима данашње Црне Горе! Јест, овдје се она родила и потоцима крви правно је заснована и у вјеру преведена под Стеваном Војиславом, краљем Михаилом и Бодином; па се тек онда одавде из Црне Горе развила и раширила се на југоисток, ће је под вођством славне српске династије Немањића дошла до највећег сјаја, моћи и величине српске..."

Нестанком династије Немањића, српски је народ као политички млад изгубио једну чврсту и срећену централну управу, а с тиме могао је политички подлећи под силним непријатељем...

Као што је мисао о државној и народној независности поникла и заснована на простору Црне Горе, она се тако исто постепено, у крвавој борби од Марице и Косова, поврће опет у њедра ових поноситих брда..." 126)

Командир Никола Ковачевић, обратио се учесницима Битке на Граховцу овим ријечима:

"... Дошли сте и хвала вам, да пред вама млада, свјежа, обновљена отаџбина види заточнике српске слободе, никад непогашену искру српске зајетне мисли никад немалкасу тежњу и одлуку за независношћу и самобитношћу српскога племена.

Провиђењу је угодно било, да баш нашој отаџбини досуди пуну част, али и пуну тешког искушења задају; суђено јој је било да баш она очува свет аманете Немањића, да држи и одржи нетакнут, неоскрвњен свети барјак српске слободе, да под њим окупља слободине заточнике..." 127)

У прогласу Одбора за прославу двовјековне владавине куће Петровић-Његош, уз остало, пише:

"... Тешки су настали дани за српски народ послјије пропасти српске државе на Косову... Око духовнијех својијех пастира стадоше се прикупљати у Новој Зети, у Црној Гори, одажњнији синови нашег народа из разнијих крајева, те почеше очајничку борбу на смрт и на живот са освајачем... Потоња искра српске слободе и независности угасила би се да је мјесто данашње Црне Горе, те дике српске, био какав пашалук, или шта друго, да не имадосмо оваквог духа, као што бјеше Владика Данило и сви његови нашљедници..."

Српска државна мисао нашла је уточиште у Црној Гори, за њу су се Црногорци кроз толико вјекова јуначки борили и за њу све своје жртвовали, те тако је дохранили и данашњим нараштајима предали..."

Слава Црне Горе – то је слава цијелог српског народа, јер Црна Гора на првом мјесту припада Српству, и све њене жртве за Српство су принесене..." 128)

Митрополит црногорски Митрофан Бан, поводом прославе полувјековне владавине књаза Николе каже:

"... Педесет година Он високо носи пред нама косовску заставу слободе, водећи нас у борбе противу непријатеља рода српскога; педесет је година Он носио пред нама буктињу просвјете, пјевајући, његујући књигу, подижући школе и цркве..."

Он је од српских владалаца до данас једини, који је сложио мач и перо, и тиме доказао, да се може бити и просвијетљен и јунак..."

Ма гдје Србин огњишта имао, ма гдје се Црногорац Богу молио, нека нам се сви придруже и нека се прибирају да ово ријетко опште-народно славље достојно прослави-мо..." 129)

Марко Букановић, председник Црногорске народне скупштине, рекао је предлажући проглашење књаза Николе за краља, 1910:

"... Зна се, да је прва српска држава Светога Краља Владимира никла на простору данашње Црне Горе. Зна се да је Зета била колијевка Немањића и остала мила њихова

Дједовина са повластицама, којима се истицала између осталих страна пространога Царства Душанова; зна се, пошто је српско пропануло Царство, да се зетски Господар Иван Црнојевић, није покорио злој судбини осталог српскога народа, него се склонио у ове зетске планине, и тако основао Црну Гору, која је вјековима водила јуначку борбу, да сачува ову последњу стопу српске земље, и зна се, да је на њој сачувала до наших дана последњу искру српске слободе и независности..." 130)

Мило Дожић, потпредседник Црногорске народне скупштине, обраћајући се књазу Николи, у тренутку његовог проглашења за краља:

"Народно представништво није Ти никад приступало у свечанијем часу и већом оданости, него што данас приступа поводом педесетогодишњице Твоје срећне и благотворне владавине..."

Зато је Народно представништво у данашњој сједници изванредног сазива Народне скупштине са одушевљеним клицањем усвојило предлог свога председника, да се класичној српској земљи, којом Ти владаш, поврати њено старо краљевско достојанство.

Поред историјског права српске краљевине и колијевке Немањине, славне "Дједовине" свих Немањића, долази заслуга Црне Горе, која је кроз вјекове сачувала српску државну мисао, коју је Иван Црнојевић, "Богохранити Господар Зетски", не предавши се злом удесу осталих српских земаља, донио у ове планине из равне Зете и овдје себи престоницу основао..." 131)

Председник цетињске општине Јанко Дрљевић, обратио се краљу Николи, у моменту кад се овај прогласио за краља:

"... Твоја вучедолска побједа, скинута мачем са мача десет пута јачег, а уз то до фанатизма храброг непријатеља, залијечила је крвљу побједилачког тријумфа ране косовске трагедије, и тиме попла Тебе на трон, највеличанственији што га свијет памти, на трон Цара јунака, а витештво твојих соколова наградила именом косовских осветника.

Крст, направљен од мачева Обилићевог и Твог, с натписом: "Вучи до или Косово", остаће у одлучношћу своје алтернативе, вјечни симбол српског хероизма, неизмјенива садржина српске државне идеје, државни програм и посљедних српских нараштаја..." 132)

Перо Вучковић, црногорски министар просвјете и црквених дјела, на отварању Народног позоришта на Цетињу:

"... Наша ратничка и јуначка земља добила једну нову тековину у свом просвјетном напретку, која је отаџбини и Српству једнако потребна као наоштрен мач, као челично срце..."

Темељи ове зграде воде у дубину душе онога свијетлога српскога Владара, који је био најчистији носилац српске мисли, творца народне слободе..." 133)

Школски ревизор, Никола Рацковић, предложио је доношење у Црној гори закона о обавезном школовању, уз ово образложење:

"Такав један строг закон донио би духовни препорођај нашој домовини. Он би приморао народ, да се, хоћеш-нећеш, лати књиге и науке и наша домовина, на коју сада вичу, да је изостала у просвјетном и културном погледу, постала би најпросвјетлија земља на Балкану. Српска Шпарта постала би и Српска Атина, достојна да буде Пилејонт потлаченог Српства..." 134)

Историчар Марко Драговић пише:

"... Црногорски првосвештеници одржали су у народу црногорскоме православној вјери, српску свијест и слободу, те се сваки Црногорац дичио именом Србин, вјером православној и својом златном слободом. За ове три велике светиње Црногорац је живио, борио се, гинуо и сваке муке и невоље љуте подносио..."

Послије ратовања 1711. и 1712. године, подјачао је уплив Црне Горе код околних српских племена у Брдима и Боки Которској те су у свим скоро ратовима црногорским, од времена Владике Данила, примали обилно учешће..." 135)

Поводом стогодишњице Његошевог рођења, Драговић пише:

"... Свршетак XVIII и почетак XIX стољећа, родио је неколико великана српског народа, који су великим својим дјелима оживјели српски народ свуда, на све стране, и били зачетници оних догађаја, који су се даље постепено развијали и довели до тога да се изврше ова дјела, која се извршише прошле и ове године, те се ослободи велики дио нашега народа и умножише са свије српске краљевине... Те су личности Петар I, Петар II, Карађорђе и Милош Обреновић..."

За Његоша Драговић каже да је "онај великан српски, који је цијелога краткога вијека свога, од своје најраније младости, радио и генијалним пером и дјелима као владалац, на ослобођењу српског народа"... 136)

Блажо Беговић је рекао на сахрани попа Јована Чобелића (Бјелопавлићи):

"... Јест, пред нама је живи примјер: чојства, јунаштва, како човек треба да живи за домовину, Српство и Господара... Престало је куцати срце оног родољуба, који се сав залажио за свету завјетну мисао Србинову..." 137)

Поп Мираш Вукић рекао је на благодарењу, на скадарском фронту, поводом рођендана краља Николе:

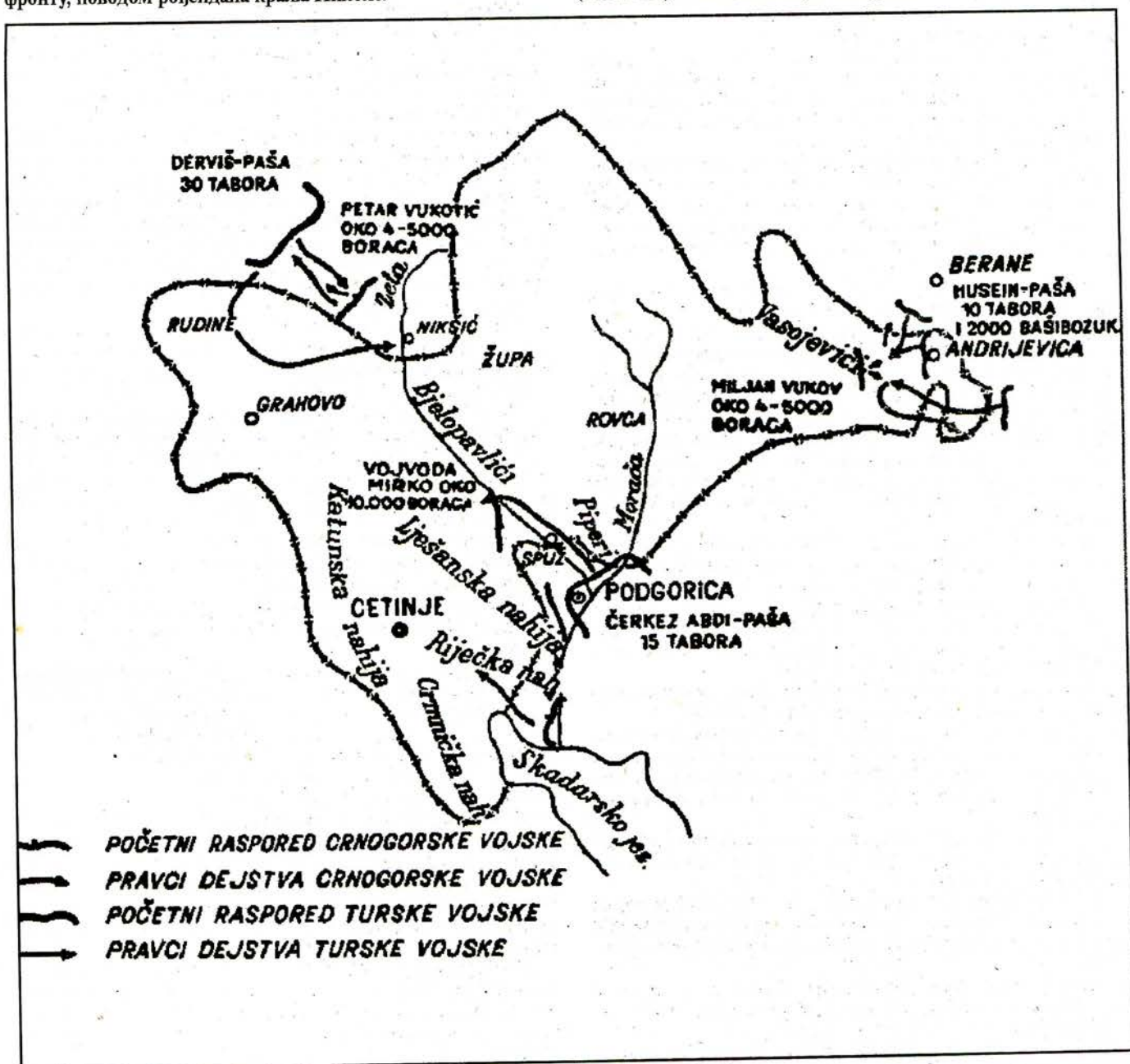
"На свему српском небу све су звијезде потамниле, осим једне и та сјаји више од 200 година и кроз то вријеме давала је свјетлост и осталијема, као што то Сунце Мјесецу даје, а та је звијезда наша света и узвишена кућа Петровића..."

Ова прослава је одржана у знаку општег весела, "најодушевљенијег од Косова", и уз клицање краљевима Николи и Петру и "сложном Српству".

Историчар Лазо Поповић пише о погибији Смаил-аге Ченгића:

"... Између Црне Горе и Турске није било одређених граница; односи су били чисто ратни. Но док се вио полумјесец на Будиму, Турска се није плашила овог слободног српског огњишта на Балкану, и тек онда, кад њене крајње границе према сјеверозападу постадоше српске земље, схватила је значај Црне Горе, на коју су упирали мученичке погледе неослобођени огранци негда великог и моћног српског стабла, а околна племена још и тражила у њој, у крајњој невољи, уточиште вјере и изгубљене слободе..."

Потпоручник Благога Рамовић рекао је на сахрани Лазара (Јованова) Шћепановића, из Загараца:

Црногорско-турски рат 1862.

"Пођи з Богом ђеде Лазаре, и кажи јунацима твога времена да мирно почива нож у корице, док не куцне час, да цикне пушка и звекне ханџар Србину, за ослобођење, за шта сте ви живот дали..." (138)

Директор подгоричке гимназије рекао је на банкету у част књаза Петра, најмлађег сина краља Николе, да се "српска државна мисао, иза пада велике српске државе, склонила под Ловћен, гђе се никад није угасило кандило српске слободе. Орлови испод Ловћена кликтали су свему Српству: Бори се!..." Пожелио је да се "уз обновљену Зетску краљевину брзо обнови и Душаново Царство". Пије у здравље славне српске Шпарте и кличе: "Живио стуб пријестола цара јунака руских, да живе крила Орлу Ловћенском, да живи узданица српска, снага наша, витешка војска црногорска и њени часници..." (139)

Учитељ Љубомир Булатовић-Ибријски, у чланку "На Никољ-дан под Тарабошем" пише:

"Диван је данас дан. Данас Србин може рећи, да је Косово освећено... По дивним мјестима наше славне прошлости, слободни Србин данас поносно шета, јер је настало вријеме, које је у почетку прошлог вијека прорекао неумрли Вишњији ријечима:

"Друмови ће пожељет' Турака,
Ал' Турака нигдје бити неће!"

Турско господство у српским земљама завршило се...

Стари снови Србинови, снови, које је пет стотина и више година Србин могао снијевати, постадоше сада јавом. Србин не спава више. Он је показао да је будан, да живи; показао да је и данас у њему она крв, која негда тецијаше у жилама Душанових ратника... (140)

Др Секуле Дрљевић, поводом уласка црногорске војске у Скадар, 1913, обратио се манифестантима у Београду, поменувши доба "најдрње тираније турске над српским народом у времену кад је српски народ морао по пећинама да слави Ускрс свога српског Бога и српско Рождество"; подсјетио је на "епопеју славе српског оружја у великом рату, епопеју победа на Куманову, Битољу, Једрену" и да "не треба доказивати да нам је слатко пао овај нови доказ славе српског оружја и српског хероизма..."

Српски хероји и они, који су на крвавом разбојишту кости оставили, и ови који се враћају живи својим домовима, они својим дјелом, а ови својом доказаном храброшћу и готовошћу, да мру за Српство и српску државну идеју, најјача су гаранција, да ће српски народ сва права, која су му они стекли, умјети и одржати.

Херојима српским нека је слава, а народу нека су срећне тековине његовог хероизма", а те тековине "нека буду основа једног великог споја, давно жељеног, који ће бити основа велике Српске државе..." (141)

Учитељ Видак Пејовић рекао је на помену палим ратницима у балканским ратовима, из села Ораси (Љешанска нахија):

"... Кажите нашим и вашим – у прошлијег пет вјекова мукотрпнога српскога времена – славно палијема претцима, да се два српска врховна војда, два српска краља, а са њима и све Српство јаким, чврстом и Боже дај – дуготрајном слогом свеза, те тако сложено заједнички и братски војевасмо и извојевасмо добар дио онога за шта су и они своје животе дали. Кажите им: Косово је освећено..." (142)

Црногорска влада (предсједник Јанко Вукотић, министри: Лабуд Гојнић, Ристо Поповић, Мирко Мијушковић, Љубомир Бакић и Петар Пламенац), упутила је, 23. септембра 1913, меморандум краљу Николи, у коме се каже и ово:

"... Проширење и ојачање Краљевина: Црне Горе и Србије, а нарочито састављање граница у Санџаку и Старој Србији, покренуће још јаче наше непријатеље, да свим моћним начинима не само ометају српске краљевине у извођењу својих даљих националних задатака, већ да им униште или бар умање досадашње материјалне, особито моралне тековине..."

Јединство интереса и националних тежњи објеју српских краљевина упућује их у свим даним случајевима на заједничке акције, које – по скромном мишљењу Ваше владе, треба да нађу изражаја и гаранције у једном писменом акту – уговору. Тај акт основан на обостраном

српском осјећању и добро схваћеним српским интересима, чему је Ваше Величанство као и увијек и у посљедњим великим догађајима најбољи примјер дало, биће најјача одбрана од свих могућих начина, које би наши непријатељи употребљивали, да постигну своје сврхе. Њиме би се регулисали наши међусобни односи, као војни, дипломатски, трговински и уопште економски и – једном ријечју, – двије српске краљевине, потпуно самосталне и неовисне, ишле би сложено к остварењу и одбрани заједничких интереса..." (143)

Капетан Ристо Бошковић, поздрављајући краља Николу у Колашину је рекао:

"... У најтежим тренуцима за Српство, Твоје велико српско и владарско срце, загријавало се идеалима за бољу српску будућност, – које идеале нико Ти није могао разбити – и тијем дао си снаге нашој потгласној браћи да издрже у вјери, да ће искру слободе, која ће на поносним врховима гордога Ловћена, "драгог камена српске круне", остати вјечито неугашена – озарити њих и да ће куцнути час "кад Србин више не буде роб..." (144)

Н. Новичић-Катанић у чланку "Васојевићи пред рат са Турском 1912. године", пише:

"... Као да су знали исход пожртвовања и као да су тврдо вјеровали у давнашње своје снове и наде, да је већ једном куцнуо час ослобођења и освете Косова, Васојевићи као пионири ослобођења уочи рата са Турском освојише и порушише девет караула на граници Црне Горе и тиме очистиле трновиту препону "Гибралтарског мореуза", тај улаз у бисерни Душанов океан, да орлови испод Ловћена, Кома, Дурмитора и Румије под своја јака крила и чврсте канџе могу што брже испунити завјетну српску мисао и жељу, те "Онамо, онамо", понијети српски поздрав и радосни глас, да Србин није више роб, да је Косово, та петовјковна Србинова рана извидана, да припале кандила святих Дечана и Патријаршије и да се с браћом лавовима од Авале већ једном жељно загрле, па онда заједнички поведу српско коло и громко кликну: "Живјела слога српских Обилића, слава за слободу палим херојима!" (145)

Др Гаврило Дожић, новоименовани митрополит пећки, одговарајући на поздрав краља Николе, рекао је:

"... Срећан сам... што идем да служим онамо 'намо, гдје се, по узвишеним пјесничким изразима, пуним жарког родољубља Вашег великог српског срца и генијалног духа, "дижу Дечани свети, молитва у њих присваја рај". Онамо, гдје је славна Српска Патријаршија, тај свештени Јерусалим Српски и други историјски споменици који ките срце некадашње Душанове Царевине..."

Митрополит Дожић је срећан што ће "у тим сретним споменицима српске величине доприносити молитве Богу", за срећу и напредак Црне Горе, коју су краљ Никола и његови преци, "као најславнију жижу за ослобођење Српства, испод ове свете српске Акрополе, са крвавим али свагда побједоносним Маратонима, Термопилима и другим бесмртним дјелима – створили, увеличали, проширили и тријумфално прославили..." (146)

У адреси Црногорске народне скупштине, на пријестону бесједу краља Николе, од 29. јануара 1914, уз остало, каже се:

"Душа вјерног Ти народа препуна је неизмјерних радости и среће, што си испунио наш вјековни народни сан; што се данас Црна Гора територијално додирује са Србијом!... Народ чврсто вјерује да ће ослободиоци Душанова Царства, славни српски краљеви, са својим мудрим и родољубивим државницима, а уз народно судјеловање изобију наших краљевина, заједнички однос између ових тако удесити, да у томе буде потврда толико значајних ријечи Вашег Величанства, које се из дна душе и са сред срца народног: да Црну Гору и Србију неће више нико никад раздвојити!... Чврста наша веза са Србијом, уређена формалним уговором, чијем би се склапању имало што прије и управо неодложно приступити, осигураће нам заједничку одбрану оног што сада имамо и даље остварење наших идеала, те наш жељени и неопходни економски и уопште културни напредак. А благодарни српски народ ће за све то кроз будуће вјекове узносити славу и величину

Књаз Никола и књагиња Милена

данашњих српских Господара..." (Курзив у оригиналу – Б. Ј.). 147)

На сједници Црногорске народне скупштине, 19. јула 1914, 148) поводом аустроугарске објаве рата Србији, народни посланици су, уз остало, рекли и ово:

Мило Дожић, председник Скупштине:

"Овај наш састанак прије одређенога дана изазваше изненадни догађаји, који се тичу државнога бића наше домовине и цијелога Српства..."

Паклена свијест, која не може прегорети скорашње српске славне побједне, подигла се да смрви Србију и српски народ. Наш народ у обје српске краљевине одмах је схватио сву опасност... Он је навикао да се вазда уједињава око ова два своја стожера, особито како је Косово освећено и тијем занавијек извршено наше уједињење..."

Сердар и генерал Јанко Вукотић:

"... Ми у Црној Гори и Србији једнодушно смо осудили тај чин двојице младића српске народности... Али, Аустрија је ипак тај догађај узела као претекст да уништи српски народ нарочито послје наших побједна..."

Радостан сам што вам могу казати, да ће загрљене Ловћен и Авалу штитити руски народ и његов племенити и моћни Цар..."

Јанко Тошковић:

"... Нема те српске и словенске душе, која, знајући да је наш драги српски Београд већ у огњу, не би сада радосно полетјела у светибој: или друго Косово или српско уједињење..."

Др Никола Шкерковић:

"... Српско робље пишти од Пеште до наших граница. Српска мајка никад не пропишта као данас. Ми смо мали, али имамо храбрости, имамо витешке крви, коју ће свака сада пролити..."

Митар Вукчевић:

"... Налазимо се пред жвалама једне хијене, пред чељустима оне силе коју смо ми Срби толико пута спасили.

Сви смо чули шта је овијех дана урадила од невинога српског народа..." (У Босни и Херцеговини и Хрватској – Б. Ј.).

Др Секуле Дрљевић:

"... Давати изјаву о солидарности са Србијом, значило би вријеђати јединство српских краљевина, јединство одбране српских интереса. Монархија не нападе само Србију, већ преко ње напада уједињење српских земаља у једну српску државу..."

Жалим само, што право још није створило такву одредбу, да објава рата Србији одмах повлачи за собом и објаву рата Црне Горе. Али, овдје су српске краљевине сада једно, и црногорски народ извршиће своју дужност, жртвујући све за отаџбину Српства..."

Декларација црногорске владе на дан објаве рата од стране Аустро-Угарске Србији:

"Аустро-Угарска је на подне Србији објавила рат. Њ. В. Краљ одмах је издао наредбу да се цјелокупна Црногорска војска стави у мобилно стање. Наша храбра војска налази се већ дуж границе, спремна да изврши славну свету дужност, какву још никада није имала, од како је Црне Горе, од како је српскога народа. Србија и Црна Гора сачињавају један те исти фронт према заједничком непријатељу. Оне у овим најтежим данима за српско племе дијеле исту судбину..." Пошто се каже да ће Аустро-Угарска доживјети слом, у Декларацији се додаје:

"... И судбина је хтјела, да јој узрок слому буде српски народ оличен у његове двије поносне краљевине Црну Гору и Србију, у ове двије мученице правде и слободе и својих одлика, које људе издижу изнад животиња..." 149)

Марта или априла 1918, интернирани у аустроугарским логорима – Марко Даковић, др Никола Шкерковић и др Секуле Дрљевић, редиговали су писмо, које су потписали командири (мајори) Блажо Божовић, Спасоје Лазаревић, Томан Лакић, Радоје Николић, Јован Вуксановић и капетан Бошко Бошковић – које је упућено интернираним црногорским официрима у логорима у Аустро-Угарској:

"... Вама је позната историја наше домовине. Она је крвава и славна. Вама су познате крваве жртве наших предака и нас самих за слободу. Вама је познато да се сваки Црногорац, такорећи рађао и умирао са именима: Милоша, Марка и Душана на устима, тј. са именима у којима су најизразитије истакнуте тежње и идеали свакојег Србина, па ма одакле он био.

Црногорац се вјековима поносио и, не презајући ни пред каквим опасностима, борио се за те идеале. Он је заслужио вијенац мученика и борца вјечног за крст часни

Црногорске поштанске марке с краја XIX века

и слободу златну. – То су традиције Срба-Црногораца..."

Војвода Гавро Вуковић, у својим мемоарима, уз остало, каже:

"... Пријатељство Краљевине Пруске трајало је према Црној Гори и после великих ратова с Аустријом 1866. године и са Француском од 1870–71. године. Од проглашења Германске империје 1871. године, и од доба савеза с Аустријом, кренула је стопама аустријске политике у источном питању. Одмах се осјетио студени дах од германског сјевера према маленој Црној Гори и цијелом српском народу..." (150)

4. Црногорска штампа

У овом поглављу су изводи из дијела текстова, објављених у црногорској штампи у периоду од 1871. до 1918. године, у којима је ријеч о народносној припадности и националним осјећањима Црногораца.

"Црногорац"

Јануара 1871. на Цетињу је изишао први број листа "Црногорац". У редакцијском коментару, уз први број, пише:

"... И Црна Гора, која је досада у небројеним бојевима пролијевала своју драгоцену крв за слободу српску, добила је ево ново средство за свој стари рад, добила је јавни народни орган, отворила је ново поље за јунаке, отворила је ново бојиште за слободу..."

"Црногорац" излази за то и само за то, да буде стална прокламација народу српском, из које ће увијек читати: љубимо се и прикупљајмо снагу нашу, па устанимо да повратимо изгубљену слободу нашу и да ујединимо раскомадане дјелове народа нашег..."

У име народа дакле, у име слободе његове, у име наше заједничке тежње – уједињења народнога, позивамо своје родољубе, омладину српску, да нас помогне у раду нашем..."

Црногорац је морао бити вјечито наоружани стражар српске слободе, која се после пропасти наше славне царевине спустила у стијене црногорске, да после толиких мучнијег вјекова измучено робље српско опет загрије својом оживљујућом свјетлошћу..."

Покретање таквога листа на Цетињу само из тих побуда, поздравите, о томе смо тврдо увјерени, најрадосније сваки Србин и Брат Словен..."

Догађаје у Србији пратиће "Црногорац" живо, са братском љубављу. Сваки напредак поздравите радосно као успјех укупнога народа нашега..."

У "Црногорцу" од 6. фебруара 1871. године описан је одлазак Цетињана у бадњаке, на Бадњи дан 1871. са књазом Николом. На крају репортаже су ове ријечи:

"Боже ускори они час, – час ослобођења Српскога, па ма тај час био последњи у мојему животу! Тако би сваки Србин морао осјетити и помислити у ономе часу".

У истом броју листа штампан је текст: "Наши одношаји". У њему се говори "о тежњи Срба да се ослободе и уједине и обнове Душаново Царство".

"Створити Српско Царство, повратити Душаново доба, то је тако прекрасна жудња, да јој ласно не би могло бити приговора. Но, посмотримо ли на черсти, које по међу се имамо: како ли се и ми исти Срби цјепкамо, и једни на друге преко ока погледамо и воду на више воденица развлачимо..."

О догађајима у Црној Гори после Истраге потурица "Црногорац", 13. фебруара 1871, пише:

"... Стога су они (Турци) – Б. Ј.) прегли да упропасте Црну Гору, јер вјерују да су онда за свагда упропастили и цијело Српство..."

У листу од 3. априла 1871. одштампан је поздрав утањеном Светозару Милетићу:

"Из српске слободне Црне Горе поздрављамо вам Васкрсење Христово у мањарској црној тамници. У данашњем радосном осјећању Хришћанском синула је... у синонима ових гора јаче него икада жеља, да васкрсне слобода српска".

У одговору Светозар Милетић изражава жељу за "Ускрс слободе цијелога Српства" и поздравља Црну Гору, као "челенку Српску".

"Црногорац" 6. марта 1871. у чланку "Наше уједињење" пише да је мисао о уједињењу била увијек жива у свим дјеловима српског народа, и "од кад се Србија ослободила, на њу

Црна Гора и њена племена од 1718. до 1796. године

и на, одвајкада слободну и независну Црну Гору, гледаху непрестално наша јадна браћа са погледом пунијем чежње. И што су више ове двије државе српске јачале, то је и њихово надање било јаче, да ће се скорим ослободити и са својом браћом ујединити". Наводи се да раније Црна Гора и Србија нијесу могле помоћи својој браћи:

"Но данас је друкчије и као да је дошло вријеме, гдје ће се обрнути коло среће српске. Снага Србије и Црне Горе опорављена је, оснажена, устостручена. Србија и Црна Гора могу се данас друкчије одавати вапају своје браће; оне могу, и хоће јер морају то..."

"Црногорац", 10. априла 1871, објављује репортажу о прослави Ускрса у манастиру Морача. Описујући атмосферу, аутор каже:

"С тога се и чуше у веселом народу одушевљене жеље, да светимо косовску погибију..."

У чланку "На Спасов-дан", "Црногорац", 8. маја 1871, пише о Боју на Граховцу:

"Црногорци послаше лаке гласоноше на српско Цетиње своме Господару, да му на појутарју Спасов-дана чести-тају сјајну Граховску побједу..."

Свако чисто и право срце српско и остале браће Словена заиграло је у грудима кад је разабрало турску касапницу и витештво мрких горштака..."

У чланку "На Ђурђев-дан", у "Црногорцу" од 24. априла 1871, говори се о пропасти "наше народне самосталности" и "данашњој борби нашој за ту изгубљену самосталност", па се каже и ово: "Мрак је покривао ову сјајну Царевину нашу. Обилну радиност народну замијенило је турско пљачкање и отимање. Мир и ред уступише мјесто убиствима и зулумима, тиранија изгна слободу и са азијатскијем бјеснилом рашири своју владу опустошења на развалинама српскога труда и лепинама Обилићевијех потомака..."

У "Црногорцу", 19. јуна 1871, објављен је уводник "Видов-дан":

"... Пет вјекова ужаснога ропства и муке, пет вјекова нечувена срама и понижења! Јесмо ли Срби, јесмо ли још људи. Има ли још капи крви Милошеве у потомцима косовскијех мученика, који су то све преживили и могу још и данас да живе не дижући се да свете Косово..."

Упућује се позив за пружање братске руке "једни другима и устанак", уз поклице:

"Србин неће више да робује, Србин хоће да је слободан, устанимо, браћо, сложни, сви!"

У броју од 24. јула 1871, "Црногорац" је објавио текст "Наше вријеме и наш рад", у коме се потсећа на уједињење њемачког и италијанског народа, па се каже:

"А ми Срби - шта ми чинимо!..."

... Вријеме је већ, Срби, да сами себи истину кажемо... Народ српски са свију крајева, ако не жели да пропадне, треба да осуди сваку мисао, сваки рад, сваког свог члана, који није стварно и формално управљен на ослобођење и уједињење народа Српског..."

"Црногорац" у броју од 30. октобра 1871, у чланку "Наше школе" позива учитеље да што боље раде "да би у стању били Црној Гори крила раширити, како би што прије Српство дошло до своје цијеле величине..."

Поводом путовања књаза Србије, Милана Обреновића, у Русију, "Црногорац", 6. новембра 1871, пише:

"... Ми, као и сваки Србин, немамо прече мисли од мисли народног ослобођења и уједињења..."

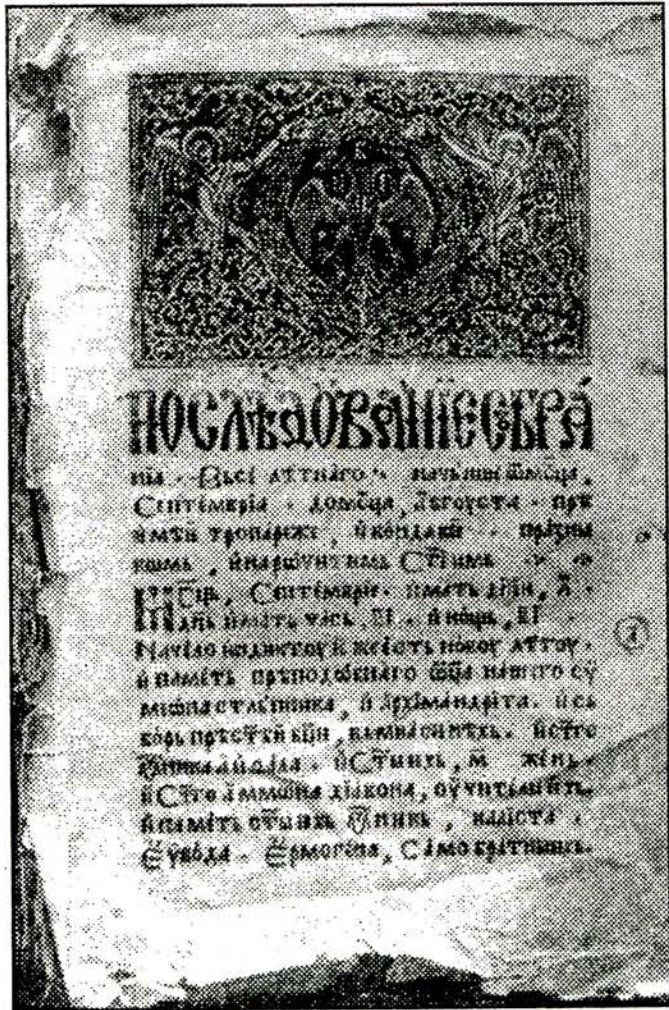
Пријатељство братске Русије појачаће нам снагу, осигураће нам кораке: и онда може бити сваки Србин радостан и одушевљен јер му тежње више неће бити обмана, јер ће имати своју Србију, имућну и наредну, имаће своју Црну Гору, јуначку и свагда готову..."

У "Спомену бесмртнијема", у "Црногорцу" од 18. новембра 1871, вели се:

"... Они дивни јунаци, који се приккупише у врлетима црногорским, да одатле подсећају Турке, да је Србин још жив, бјеху већ ограничени на један кутић само данашње Црне Горе..."

О књазу Данилу се каже:

"Кад је видио уређену и снажену Црну Гору, он је желио да људи још и ослобођено и уједињено Српство

Страница псалтира из 1494. године, са грбом Црнојевића

виде. Јер то му је била и једина тежња због које је све радио, што год је радио. У тој тежњи он је повикао тадашњем Кнезу Србије:

"Устај, да ослободимо Српство, па ћу ти бити прост војник..."

У осврту на 1871, "Црногорац" од 18. децембра 1871, пише о напорима за српску слободу, помињући сусрете "на слободној српској земљи" (у Црној Гори), кад је ударен, "темељ слоге српске". "Крајеуголни камен тог палалијума српског јесте здравица пуна значаја коју је књаз Никола истом приликом наздравио књазу Милану пред заступницима јевропскијех сила и представницима српскијех покрајина".

У напису "Црногорско-турска размирица", у "Црногорцу" од 31. децембра 1871, говори се о честим повредама црногорске границе од стране Турака:

"... Јавно мишљење народа српскога, сматрајући српске земље под турским господством као насилно изгубљену својину држи да је Црна Гора увијек у праву када тежи за тијем земљама. А то, уз велике братске симпатије осталог Српства према Црној Гори и њезин неприродни положај, значајне су околности, које су увијек кадре да је изведу на поље одлучнога рада, на којем се она кроз вјекове са свијем привикла..."

"Црногорка"

Године 1874. на Цетињу је покренут недељни лист за књижевност и поуку, под насловом "Црногорка".

Поводом представе "Балканске Царине", драме књаза Николе, у Подгорици, "Црногорка", од 10. јануара 1885. пише да је тај догађај "подобан да испуни највишим одушевљењем и заносом срца и духове свијех Срба ма гдје они били... Јер ова представа, у колијевци Немањића, у расаднику српске државе, гласник васкрса и претеча обновљеног задатка

оне Зете, из чијег се крила родио, израстао и прославио народ српски са својом државом...

Срби Подгоричани средили су своје госте и разредили их по својијема кућама..."

У истом броју пише да "у народу од неколико милиона (мисли на цио српски народ – Б. Ј.) ваљда би и "Црногорка" могла (а и заслуживала би) да нађе бар 500 претплатника. Но кад има великијех општина српских од по десетину хиљада душа српскијех, па у њима "Црногорка" нема ниједнога претплатника, шта онда да речемо?"

"Црногорка" пише 17. јануара 1885. о државним и црквеним границама, које је утврдио Иван Црнојевић:

"... Од како је Црна Гора постала држава за себе, од тада и црногорски митрополити управљали су својом црквом независно. Али при свему томе, црногорске владице односили су се к српскијема патријарсима у Пећ са особитијем поштовањем и гледали су у њима главу српске цркве..."

"Црногорка" пише 31. јануара 1885:

"... У јуначкој нашој Црној Гори има врло даровитих и понешених момака за поезијом. Непрекидне борбе за оно што је Србину свето, свакидашње наде за промјену и сретнију будућност; живљење међу најчистијим српским обичајима; одгајање у најживљем и најјачем нашем народном духу: створили су готово од свакојега Црногорца по једнога пјесника..."

О владици Петру I "Црногорка" од 4. јануара 1885. пише:

"Народна уста понашају Св. Петра врло мудрим човјеком, побожним пастиром, жарким Србином и неустрашивим црногорским јунаком". **Говорећи о слављењу успомене на Петра I, на Цетињу, у напису се каже:** "Ту играју кола, ту се врте пецива, ту пуцају пушке, ту се пјева уз гусле, ту се свако весеље гради што Србину даје срца и живота..."

О Симу Милутиновићу, "Црногорка" од 14. фебруара 1885. године, пише:

"... Да ништа друго Симо није учинио до то што је био учитељ славне Владике (Петру I) у којему је развио онај велики пјеснички гениј, који створи "Горски вијенаш", и тада би Симо имао велику заслугу за све Србство..."

"Црногорка", 7. марта 1885:

"... Банредном јачином воље Црногорци су одржали Црну Гору кроз толико вјекова и проширили је данас. У јачини воље лежи будућност њихова и – ово нек се добро запамти, иако спада на други лист! – Будућност цијелога Српства..."

У броју од 21. марта 1885. "Црногорка" пише:

"Док је душа Србинова друговала с душом цијеле природе око себе, дотле су и избијале из ње пјесмице најњежнијег и најувисенијег осјећања. Све што је најљепше и највеличанственије у природи, то се рефлектовало на души Србиновом и излазило је одатле обливено топлином живота, осјећања његова. Осјећања се душа српска, као да је везана за природу и уткана стотинама жица у велико ткање свјетско..."

У "Црногорки" од 18. и 25. априла 1885. објављен је текст "Ускок Јанко, приповијетка из црногорског живота". О Игуману Ђорђију се каже да га "Господар и сви Црногорци љубљаху... и поштоваху због чистоте његова живљења и великог јунаштва... Таки су нам сачували вјеру и Српство..."

У приповијести су и ове ријечи:

"... Пунијех осам дана још одмарао се Ђурађ на граници. Хтио је да цио доигра јаднијем Србима. Сви га брата, жељковаху, а мимо свијех, Црногорчад љута..."

"Црногорка" од 16. маја 1885. објавила је чланак "Гете и његова народна свијест", у коме је и ова реченица:

"... Црногорче се у мајчиној утроби храни јуначкијем пјесмама, напуни се Милошем и Марком, Страхинь-баном и Југовићима..."

Нова Зета

"Нова Зета", цетињски књижевни мјесечник, пише (1891.), поводом смрти књижевника Лаза Лазаревића:

"... Српска лијела књига у црно се завија за најбољијем својим умјетником, а читаоци српске лијеле књиге од Ава-

ле и Фрушке Горе, до Велебита и Ловћена жале Лазара Лазаревића као свога милога пријатеља и познаника..."

Поводом смрти Франца Миклопича, "Нова Зета" је написала и ове ријечи:

"... Лака Ти црна земља, Велики апостоле највеће светиње наше, лијепога нам језика српскога – слава Ти вјечна!..."

"Просвјета"

"Просвјета", цетињски двомјесечник, пише у броју за септембар и октобар 1890, да је Иван Црнојевић сачувао "непрекидност старе српске државе..."

Гледао је пред собом крваве и жалосне призоре, гледао је како се гаси и пошљедњи прамичак српске слободе и независности..."

Иако је стари Манастир Иван-бегов читава два вијека стојао под рушевинама, пропјетао је дивно његов рукосад – Црна Гора, виђени и нада пуни окрајак у пространој башти Српства..."

"Просвјета", за март и април 1889. пише о обнови храма Светог Николе на острву Врањани, "славној (како је назива архиепископ Данило) столици епископије Зетске. Јунаштвом Црногораца земљиште, на којем је била столица епископије опет је присаједињена држави српској Црној Гори; прва је брига била узвишеном Владаноу нацем, да је обнови и стару славу њену, обновивши у њој разорени храм св. Николе, те ће тако у слободној Црној Гори опет пропојати православна црква и у њој Божја литургија на истом оном мјесту, на којем је појала за времена Светог Саве и доцније под краљевима и царевима Српским, и господарима Зетским, све док је Турци не развалише..."

"Глас Црногорца"

"Глас Црногорца", недјељни лист, који се појавио на Цетињу поткрај прошлог вијека, био је званично гласило Књажевине, од 1910. Краљевине Црне Горе, све до 1918. године, кад је Црна Гора уједињена са Србијом и другим југословенским земљама – у Југославију. У овом поглављу су изводи из мањег дијела текстова, објављених у "Гласу Црногорца", у којима се говори о националним осјећањима Црногораца.

У уводнику "Спасовдан", у "Гласу Црногорца" од 29. маја 1899. пише да сваки народ има право на своје уједињење и на слободан развој.

"Књаз Данило, ком је био српски геније – његов престолник већ расвијетлио путеве великом српском мисли, наоружан стеченијем заслугама својијех предака за свето начело права сваког народа на уједињење, обратио се моћном заштитнику тог моћног начела, Наполеону III, и као што је на бојноме пољу с јунаштвом свога народа побједио, побјеђује и на дипломатском пољу неправичу старе Јевропе, која није признавала Црној Гори право на живот..."

У приказу књиге "Зета и династија Балшића", објављене на италијанском језику, из пера Ђузепеа Ђелцића, у "Гласу Црногорца" од 11. децембра 1889. пише:

"Ово је најопсежнија радња на још не обрађеном пољу историје Зете под Балшићима, пуна новијех историјских података". Каже се да Ђелцић "располаже лијепојем знањем из историје млетачке и дубровачке републике" као и о "захумским и босанским господарима и арбанашким господарчићима", али је "штета... што писац не узимље у обзир дотичне монографије српскијех писаца, осим Мијатовића", па због тога "ово важно историјско дјело има мана, које ће српски историк знати исправити", "а највиша му је мана отворено заузимање за млетачку републику и за општину града Котора; ту сасвијем западњачки дух превлађује дух народни..."

У уводнику "Божић", у "Гласу Црногорца", 20. децембра 1899. пише:

"... Па нема ли великог смисла што раздробљени и заробљени Српски народ слави велики празник Рождества Христова не само као црквени него више као народни празник? Ми смо сваке године истицали велику важност

српскијех народнијех обичаја, који Рождество Христово чини највећим домаћим празником, обичаја, који све српске крајеве у једну цјелину спајају, и никад неће бити довољно истицати велики значај тих обичаја нашијех док смо овако раскомадани... Српски народ који је одолио турској сили, данас је изложен западној култури, која пријети да му те црте изглади, отуда је још већа дужност особито гдје су Срби у додиру са туђинством да вршимо наше лијепе народне обичаје...

Вршећи те Божићне обичаје, ми утврђујемо нашу народност, која је основ боље будућности Српскога народа..."

У "Гласу Црногорца", 1. јануара 1904, објављен је осврт на претходну годину:

"... Црна Гора, ваза свјесна свог историјског задатка, старала се течајем прошле године, да, између осталог, среди своје унутрашње ствари и да у свијем гранама државне управе заведе сталан и озбиљан рад, обротивши међу тим највећу пажњу новорођењу своје војничке снаге, како би увијек спремна била да може достојанствено као ваза сљидјети своме позиву, ако то интереси српскога народа збиљски затраже..."

У истом броју листа објављен је некролог Бокељу Урошу Тројановићу, "једном од најљепших цвјетова у вијенцу млађага српскога покољења на Приморју". Каже се да је нестало "једнога младог борца српске омладине. Тај узор српског омладинца, тај миљеник вила, та узданица породице и Срба на Приморју угаси се тихо и нечујно на крилу својих милијех и драгијех..."

У тексту "Под Острогом", у "Гласу Црногорца" од 22. маја 1904, пише да се не смије "сметнути с ума онај велики значај што су га наши манастири имали, како за очување српског племена и вјере православно, тако и за буђење и ускрснуће српске народне свијести". У напису се даље каже:

"К манастирима долазили су и стари српски барди, слијепи гуслари, који су у пјесми низали свијетле догађаје и личности из прошлијех вјекова и млађему их нараштају за углед истичали.

Нећемо преувеличати ако рекнемо, да је једно од првијех таквијех српскијех светилишта – Манастир Острог. Мукотрпни народ са свију крајева Српства окупљао се је ту, да оснажи оно свето кандило, које му је у души тињало..."

У јеку жестоких династичких гложења на релацији Београд–Цетиње, у "Гласу Црногорца", од 19. октобра 1904, објављен је чланак: "Одговор потстрекачима из Биограда за уморство нашега Господара":

"... Наш Господар, Књаз Никола, а у лицу његову и сви Црногорци, још из доба пок. краља Милана, био је увијек од стране некога дијела биоградске штампе предмет подлог нападања, а други дио те штампе, или је био равнодушан или је одавао праву пошту и признање овоме ста-

роме раднику, ратнику, дипломату, законодавцу и омиљеном пјеснику српском, као и јуначким подвизима Црногораца за Српство..."

Листови и памфлеташки, поткупљивани Миланом и Александром, ревносно су радили, да свом снагом каломније поткопају углед овога великога Србина и Господара. А док су се Обреновићи гложени са својим народом и имали на рукама толико неприлика, барјак је српски пред свијетом држао Књаз Никола Црногорски, те Српство није остало без свога представника..."

Поводом закључења руско-јапанског уговора о миру, "Глас Црногорца" пише 27. августа 1905:

"Уколико су сви Словени, а нарочито ми Срби у Црној Гори жељно и с нестрпљивењем ишчекивали добрих гласова са бојишта (руско-јапанског – Б. Ј.) и побједе над непријатељем, утолико још данас жељимо нашој браћи успјеха у овој новој борби, која им предстоји око препорођаја њихове велике и славне отаџбине..."

У "Гласу Црногорца", од 31. децембра 1905, у осврту на претходну годину, каже се да је Устав, који је Црногорцима "даровао" књаз Никола "свијетла зрака", у тој "мутној и бурној години, за Српство прилично неповољној".

У истом броју листа објављен је текст "Српски новчани заводи крајем 1904. године", у коме се вели да је тада постојало 110 "чисто српских новчаних завода." У тексту се каже и ово:

"Помоћ туђа наплата је скупа" – каже лијепа српска пословица. И ми на овоме мјесту не желимо ништа друго, него да сваки Србин уреже у своје срце ту мудру српску пословицу и да се у свему осталоме махне туђинштине, те да и Срби свуд гледају да своје послове сами између себе свршавају, да сву своју снагу у своје руке прибремено..."

Међу нама Србима још увијек има људи који још нијесу дошли себи, и који судећи по себи самима, још и данас воле туђе установе боље него своје..."

"Глас Црногорца", 21. јануара 1906, објавио је изво-

де из предавања на светосавској прослави на Цетињу:

"... Колико то много вриједи у животу једнога народа, то што је Вук нама израдио, и какав утицај то врши на душевни живот једнога племена, види се по томе, што се је одмах иза њега, штавише и истодобно ш њим, појавила на пољу српске књижевности читава плејада пјесника, књижевника и других умних људи. У тај мах синуси и оба досад највећа поетска генија у Срба: бурни пјесник Бранко Радичевић, на једном крају, и дубокоумни поета Петар Петровић-Његош, на другом крају..."

"Глас Црногорца", 26. августа 1906, објавио је информацију о свечаности у манастиру Савина, код Херцег-Новог:

**ПРОКЛАМАЦИЈА КЊАЗА НИКОЛЕ ХЕРЦЕГОВЦИМА
Јуна 1876 године**

ХЕРЦЕГОВЦИ!

Вођен божјим провиђењем, позивом својим и које мале, али слободне и храбре државице, братском љубављу према вама и жељом, да се народ српски ослободи и уједини, коју сам љубав и жељу од својих предака наслиједио и непрестано најживље његовао, ја сам ушао у Херцеговину, да пресејем српске ланце, који вас вјековима стезаху.

ХЕРЦЕГОВЦИ! Ја сам увјерен, да тијем испуњавам и вашу највећу жељу. Ви сте ми вада и сваком приликом давали увјерења, да се у вашем мученичком животу држите једино о мачу и да, каде ћу доћи да вас ослободим из турскога нашом сложном наједничком борбом противу силе турске.

ХЕРЦЕГОВЦИ! Ево је дошао тај радосни, и ако Бог да сретни дан за све нас, дан, када отпочиње борба наша, борба, којом ћете ослобођени бити.

ХЕРЦЕГОВЦИ! Јуначко прегнуће, сложни рад и послуш уједињене дјело наше успјехом. Ако Бог да, Херцеговина ће брзо слободна бити и ви ћете узживати слободу с којом се и вама браћа Црногорци увјек носе. А ви сте је достигли, Херцеговци, и ви сте јуначки, који ћете дати свијету величанственијех примјера јуначке борбе и пожртвовања за слободу, као што сте вада, а особито ову годину дана, како прегнусте витенци, те уздрмасте царевину турску и освојисте поштовање и наклоност свега образованог свијета. У Херцеговини је одавада живио свијет народа српскога, који ни за пет вјекова најужасније варварство уништити није могао. Од тула она лијепа, значајна, за вас поносита, ријеч српска: Херцеговина свијет насели, а себе не расели!

ХЕРЦЕГОВЦИ! Не клоните вашијем јуначкијем духом ни за један часак. Бог је милостив и праведан, а света је ствар за вас боримо. Ми ћемо бити побједници. Ја сам с вама, а вама је сваки Црногорац. Заједно ћемо дијелити сваку мучу, живот и смрт! Га то најријед, Херцеговци! најријед замно и за ваставом црногорском, која је стари свједок небројаних најславнијих побједа нашијех и највећих пораза турскијех.

ХЕРЦЕГОВЦИ! Ви сте под нашују турском подносили нечувене муче, које сам ја вада у дубини душе моје осјећао. Ипак слобода, у којој се данас налазите, не смије вас занјети на освету према браћи својој мухамеданске вјере. Ја жељим да дух братства и помишљивости вавлада међу вама.

ХЕРЦЕГОВЦИ МУХАМЕДАНСКЕ ВЈЕРЕ! Све што овђе рекох вашој браћи Христове вјере важи потпуно и за вас. Вријеме када су ваши предци пријимљиве вјеру Мухамедову и узивали особиту власт и господство, прошло је одавно. Мало по мало одавао вам је све то Османлија и теши, самовољни притисак османлијски почео се већ и ви јако осјећати. Да није дошао и за вас овај сретни час, и ви би сте још за мало постали раја османлијска исто као и Хришћани.

МУХАМЕДАНИ! И ако сте друге вјере ви сте браћа наша, јер у жилама вашијем тече српска крв. Зато ја долазим, да вас ослободим исто као и браћу вашу Хришћане. У ослобођеној Херцеговини ви ћете живјети слободно. Закон ће у њој за свакога један и једнак бити, а за све праведан. У вјеру вашу као у светињу неће нико тицати. Ја вам жељим ва то, а о правичности и љубави мојој према вама свједоши су стотине једнојерника вашијех, који су у земљи мојој и код мене налазили вада братскога дочека, помоћи и олакшавања. Ја вас позивам дакле, Мухамедани, да нежигете оружја против своје једнокране браће Хришћана. Ако не можете већ данас са вашом браћом Хришћанима заједно борити се против Османлије, нашега заједничкога непријатеља, ја вас позивам да сједите мирно. У томе случају са животом и имањем својим бићете сигурни од свакога нападаја и повреде. Ако не учините тако и ако ми свако племе и мјесто преко старјешина својих не најави своју мирољубивост и оданство своје, жени ће јако жао бити, али ћу морати с вама као с непријатељима поступати.

Ја не жељим и не надам се, да ће до тога доћи. Напротив очекујем, да ће доиста у народу херцеговачком, без разлике вјере, завладати право братство: на којег ће се подићи и равнати слобода и срећа његова.

ХЕРЦЕГОВЦИ! Као што је велико дјело, које смо отпочели, тако се и душевна величина поборника његових најбоље показује у њему. Зато вас позивам, Херцеговци, и опет, исто као и Црногорце, да будете племенити и великодушни у борби, и нарочито да правите неповиједност границе сусједне царевине аустријске, која нам је пријатељска и поданија њенијех.

ХЕРЦЕГОВЦИ! Свама вам довикујем: Ступајте сложено као браћа и одушељено као сретни јуначки, којима је плао у дво, да саружени с браћом Црногорцима, ослободите мачу отаџбину своју, Херцеговину, богату ризницу славних успохана велике прошлости наше и дичну перјаницу народа српскога, ступајте под заставу моју!

Херцеговина мора слободна бити.

Књаз Никола.

"Вођен жељом... да се народ српски ослободи и уједини...
Ја сам ушао у Херцеговину": ратна прокламација
књаза Николе Херцеговцима, 1876. године

"Као и сваке тако и ове године, на дан 15. августа, сакупио се на Савини силан свијет из околних српских крајева: Херцеговине, Црне Горе, Боке... Кад је отпочела да свира музика, у народу је настала права радост. На једној страни музика, на другој се чују класичне српске гусле, а кроз редове се вију црногорско оро и зетско коло..."

О педесетогодишњици Боја на Граховцу, "Глас Црногорца", 21. маја 1908, објавио је два написа. У првом се каже:

"... Читав завјет прегнућа, сва суштина борилачке идеје за слободу, сва одлука и на посљедњу борбу за независност, за непонижено достојанство и човјека и Србина – на Граховцу прије педесет година добијају јасан оваплоћен изражај, какав се дотле није могао биљежити на странама наше историје, од како је српско племе у једноме своме дијелу намијенило себи тешку али часну прегалачку улогу: – неједнаку борбу са освајачем за свој опстанак..."

Јесте, идеја самобитности српскога племена остала је чврста и непоколебљива, да је њоме било прожето све биће народно, и Србин јој је нашао живог бедема у црногорском стијењу, у заточницима и браничима тога стијења...

Велика мисао за самосталан живот српскога племена, коју му је велики светитељ, учитељ свети Саво, са пророчком духовитошћу обиљежио, коју су Милутин и Душан остварили и у облику моћне државе – та мисао је живјела и даље, она није легла у гробницу заједно са физичком снагом српске државе.

Та мисао умјела је оживотворити посрнуле наде, она је створила жижу српске слободе и душевне заједнице за све оно "што се нешће у ланце везати".

Врлетном црногорском стијењу пало је у дио да оно бап буде том жижом српског духовног јединства, жижом слободе и независности..."

У другом тексту пише:

"... Велики овај догађај спада у оне догађаје у нашој прошлости које Црна Гора биљежи златним словима у календару своје знаменитости и који ће вјечито остати зарезан у срцу не само српскога народа у Црној Гори, но свуда, гдје се Црна Гора сматра за угодну и братску... На ње се вјечито са највећим заносом и задовољством заустављати дух народни и освјежавати се најљепшим надама и самопоуздањем. А како и не би, кад знамо, да је то гранича из вијенца онога војника, који је добио битке без топова, прелазито ријеке без мостова, чинио форсиране маршове без обуће, – оскудан увијек у свему, па и у љебу!... Али та фаланга заточника слободе све је трпјела и претрпјела... само да чисто и неоскрвњено очува оно што су јој косовски јунаци у аманет оставили..."

"Глас Црногорца", 22. новембра 1908, објавио је прогласник Централног одбора за сакупљање прилога за црногорску војску, у коме се каже: "... Кад смо у сваком тренутку готови да наше животе принесемо на олтар љубљене нам отаџбине и Српства, то се и нађосмо побуђени, да овај апел упутимо на све вас, – синове ове области, те да по могућности поднесемо и материјалних жртава за драгу војску личне нам Домовине и витешког јој Господара књаза Николе..."

"Глас Црногорца", 2. јануара 1910, пише:

"... У тешкој зимушњој кризи, кад се радило о судбини српског народа, која је Црној Гори вазда била звијезда водила, стари ратнички дух црногорски, био се разбудило као икад раније, и од Врсуте уздуж цијеле границе докле се Тара и Пива у Дрину улијевају, Црногорци су весело с оружјем у руци, по трајним међавама, издржали тешку али пуну части службу, да одговоре историјском позиву Црне Горе..."

"Глас Црногорца", 6. фебруара 1910, пише у чланку о барском пјевачком друштву "Братимство":

"... Гуслар је Србина челичио за свети бој; дивни звуци српске пјесме с нама су били на бојним пољанама, с нама су на веселу, а и у тузи нас тјеше..."

У истом броју "Гласа Црногорца", штампан је извјештај о раду Дјевојачког института на Цетињу:

"... Број ученица у Институту данас достиже максималну цифру (90). Али – што је карактерно – од њих је Црногорца само 50, остало су све кћери другиж српскијех земаља, поглавито онијех српскијех крајева, што припадају сусједној великој Аустро-Угарској Монархији..."

О доласку грчке флоте на прославу педесетогодишњице владавине књаза Николе, "Глас Црногорца", 7. августа 1910, пише:

"... Па долази грчка флота, да посети и поздрави слободно Српско море, и Барску луку, и да изручи високим Слављеницима честитање грчке владе и морнарице..."

У уводнику "Гласа Црногорца", 15 августа 1910. пише:

"Стојимо данас пред једним великим чином, пред чином, којим се наш Узвишени Господар круни краљевском круном, а Црна Гора, тај вјековни необориви стуб Српства, проглашује Краљевином..."

Поред моралне јачине овога дијела српскога племена, што назад скоро тринаест стољећа насели стару Зету, којом се јачином он за сва времена између осталих истицао, историја ће потврдити, да је Зета од искона имала своје велике људе, са великим државничким замислима, и своје нашљедне краљеве, као Стевана Војислава, који је владао скоро свијема српским земљама, и у чијој је држави био готово цио српски народ, те су Срби за вријеме његово први пут имали своју државу, која је била потпуно слободна и независна".

У напису се помињу краљеви Михаило, Бодин и Ђорђе, па се каже да је "Зета била колијевка и љубљена "Дједовина" великог Немање."

"За вријеме трајања средњевјековне државе Немањића, Зета је улазила у састав те државе и чинила је адем камен круне Немањића. Али таласи узбурканог мора, који су срушили све државе на Балкану, срушише и државу Немањића, па заплуснуше и стару Зету..."

Но, непријатељски таласи нити су допирали, нити су допријети могли до Ловћена. Српска државна мисао, коју је Иван Црнојевић унио у ове горе, живјела је и даље, кандило српске слободе, које је он овдје запалио, није престајало свијетлито..."

"Глас Црногорца", 2. априла 1911, објављује некролог Обрену (Јолеву) Николићу Гребјешанину, окружном капетану у пензији:

"... Тестамент покојног Обрена права је и лијепа слика живота његова и душе његове. Тај га тестамент показује као добра и пажљива према свакоме... Показује ширину његова схватања, јер се у тестаменту сјетио и установу у својој ужој отаџбини Црној Гори и својој широј отаџбини – Српству..."

Лака му била ова српска земља, коју је искрено љубио, а вјечни му спомен међу нама..."

У "Гласу Црногорца", 25. маја 1911, штампан је чланак "Горски вијенац на нашој позорници", који је написан поводом извођења овог дјела на Цетињу:

"... 64 је године, како је оплетен овај невен – вијенац црногорској слави и у славопој уплетено дубоких мисли о животу и о Српству, колико то до данас други Србин још није успјевао... Слушајући говоре владике Данила, његову унутрашњу мучну борбу, морали смо сви помислити: исто и данас осјећају родољуби, прваци и политичари, данас, кад су се опет навукли облаци и кад се у српска срца увлачи брига, јер треба брзе одлуке, поуздања у себе и прегнућа. Имају стихови који су не друго но поруке великога српскога генија далекоме неком покољењу: како добро схвата то војска, официри и школска омладина, који су испуњавали ложу и партер; како бурно поздрављају говоре Данилових савјетника који су свакад били спремни поћи за њим на моћнијега. Душа бесмртног оног Србина је тијех часова лебдјела над Зетским домом..."

У некрологу архимандриту Михаилу Дожићу, у "Гласу Црногорца", 11. јуна 1911, каже се:

"... Године 1875. Дожић је био вођа устанка колашинских Срба, а затијем командир усташке (устаничке – Б. Ј.) војске и не само живи свједок многијех крвавијех мегдана, него и један од првих учесника у њима..."

личала дивну слогу. Љубљење братских команџаната, официра, војника; све кипти од радости. Пропојала је света Патријаршија, утргле су се њене петовјековне сузе, које је лила чезнући за овим што је данас дочекала..."

У информацији о прослави Бадње вечери, 1912, на фронту код Скадра, "Глас Црногорца", наводи:

"Лијепо српски обичај прослављања Бадњег вечера прославила је наша војска у Зетском одреду на такав начин да ће то вече остати у трајној и неизгладивој успомени свију присутних, нарочито војске, која је то вече провела у неописаном расположењу... За ову нарочиту прилику Њ. Краљ. В. Књаз Престолонашљедник дошао је у логор на Груди да са својим братом Њ. Кр. Височанством Књазом Петром код своје војске наложи српске бадњаке и проведе божићне празнике..."

А у "Гласу Црногорца", 21. јануара 1913, описан је дочек Нове 1913. године на положајима код Скадра:

"... По вечери око огњева чују се весели разговори. Разговори се већином воде о јуначком пожртвовању и прегнућу Срба како из ранијег тако и из новијег рата... Ту се обично истичу великани на бојним пољима, које је народна поезија обукла у такво рухо, да служи њиховим дошњим покољењима као идеал при постигнућу заветних Србинових жеља. Нема тога војника коме при оваквом разговору срце живље не куцне за српску славу..."

У чланку "Српски Олимп", "Глас Црногорца", 16. фебруара 1913, оцјењује значај успостављања заједничке границе између Црне Горе и Србије.

"... Након пуне сто и три године иза првог неуспјелог покушаја, ево се, Богу хвала, сретно остварила спасоносна замисао Великог Карађорђа! С осветом страшног и крвавог Косова, дични соколови Карађорђевог унука краља Петра постигоше у овом славном рату, главни увјет велике идеје "врховног војда" и "она Србије" Карађорђа, за обнову старе славе и величине – здружење граница двију слободних српских држава... Преко Новопазарског Санџака пружише они братске руке витешким Црногорцима и љутим мачем избише за навијек "клин" у словенско месо, ударен од новијег душмана слободе српске и уједињења. Још онда кад су обје српске државе, ратујући у исто доба, свака на својој страни, саме својим силама, још о трагу тридесет и неколико година, кадре биле да скрше ту препреку, и да се нађу у природном и братском загрљају..."

У уводнику поводом Другог балканског рата, "Глас Црногорца", 3. августа 1913, пише:

"... Кад се крочило у рат међу јучерашњим савезницима болом се испунило срце нашега Господара којем је узајамност балканских хришћанских држава вазда била узвишена цијел његова живота и рада. Али добро схваћени интереси наше отаџбине као српске државе морали су да однесу превагу над увријеђеним осјећањима због рушења те узајамности, ради чега нема ни најмање одговорности на српским краљевинама..."

У "Гласу Црногорца", 15. августа 1913, овако се размишља о тадашњој ситуацији:

"... Прошла два побједоносна рата у којима су исписане најславније странице историје српског народа од времена још од Душана Силног до данас, овјенчавши ловорикама побједи и успјехе чела српских владара, њихових војсковођа и војска, небориво су утврдила још једном традиционалном и толико проливеном крвљу у ранијим ратовима освештано братство оружја и јединство осјећаја Црне Горе и Србије..."

Поред драгоцјеног добитка што се остварила врућа жеља Св. Петра Цетињског и Карађорђа, да Црна Гора и Србија саставе своје границе, побједнички ратови имали су за резултат знатно територијално повећање српских држава које су се готово подвостручиле..."

Црна Гора поносно гледа на своју сјајну прошлост која је била вјековна борба Давида с Голијатом на мртвој стражи Српства, и ступа достојанствено сјајнијој будућности која ће бити испуњена традицијом слоге српских држава и свјесношћу опште српске идеје која је урођена од вјекова..."

У "Гласу Црногорца", 5. марта 1917, штампаном у Паризу, објављен је уводник: "Седамдесетогодишњица Горског вијенца":

"Овијех се дана навршује седамдесет година како је српска поетска књижевност добила "Горски вијенац" неумрлог пјесника Владике Рада. Припреман у часовима пјесничке осаме, плетен за крст мука, нада и стрепња. Тoliko кушанога рада, "Горски вијенац" се појавио трећег мјесеца 1847, времена које се у српској књижевности помиње као лијеп данак у години. Од тога дана до сада нико у Српству није надпјевао ремек-дјело великог пјесника, нико се у надпјевање ни упуштао није..."

Судбина је хтјела да јубиларну, седамдесету годину дјела, које је част српске књижевности, биљежимо у далеком, и ако нама вазда драгом, свијету. Ми то чинимо по дужности јер нам она мора бити више свачега. Чинимо у поузданој вјери да ћемо се у најближој будућности и боље и достојније одужити успомени великог Његоша чији је земаљски прах, знамо већ потресен, како је потресен и вас род српски..."

"Глас Црногорца", 16. јула 1917, пише о српском уједињењу:

"... Црна Гора је од свога постанка барјактар српског ослобођења и уједињења. Заветна мисао нашег племена основ је њенога бића..."

Садашњом привременом и славном катастрофом српскога народа и његових двију Краљевина, Црна Гора је на жртвеник српске слободе и боље будућности допринијела све што је имала. Савјесно, до потоњих могућности, извршила је дужност према себи, Српству, Словенству и Савезницима. Жалила би још више кад би се њено вјерно и поштено држање у овом великом Рату, сумњичило и означавало као сметња и штета идеалима, за које је послје је Косова она прва на Балкану, барјак развила.

Покушава се у неким органима јавности, да се рад и улога Црне Горе и њеног суверена у овом Рату представи невјерно.

Дужни смо и у праву смо да реагирамо, да јавност информисемо о правом стању, и да тим уклонимо тенденциозно намјештене препреке које имају да омету остварење српских и југословенских идеала..."

Пошто се наводи како се шире вијести да је црногорска влада Андрије Радовића поднијела оставку јер се краљ Никола развиша са својим министрима у питању српског уједињења, у тексту се каже:

"Приједлог Кабинета, тачније Министра предсједника (Андрије Радовића) није се усгвари тишао српског уједињења већ уклањања једне српске народне династије без пристанка и воље народа.

Српско уједињење данас се не може цјелисходно извести елиминацијом које било од обију, за српску слободу и независност, неоспорно заслужних српских династија. Нашем народном уједињењу не стоје на путу династије, које су биле његови покретачи и поборници још од времена Данила, Петра I и Карађорђа.

Још 1866. године (за покојног кнеза Михаила) Књаз Никола је из сопствене иницијативе, руковођен љубављу и преданошћу спрам опште српске отаџбине склапао с владом тадашње Књажевине Србије уговор о уједињењу..."

Многе чињенице и аргументи, још непознати јавности свједоче да се Црна Гора управо потоњих дана, пред катастрофу, држала исправно и српски, слушајући апсолутно у свему до крајњих тренутака српске братске савјете..."

"Луча"

Цетињски мјесечни лист "Луча" био је орган Друштва "Горски вијенац". Лист је доносио литерарне прилоге (пјесме, приповијетке, драме), надахнуте идејом о ослобођењу и уједињењу српског народа. Били су то прилози Срба из свих крајева. У листу су постојале сталне рубрике: "Српске народне јуначке пјесме", "Српске народне изреке и разне ријечи", "Зрнца из српске народне фразеологије", "Српске народне молитве" и сл.

"Луча", за септембар 1895, доноси коментар поводом другог издања "Огледала српског":

"... Српска историја од Косовске битке сва је испјевана народом у пјесми, без које ми не би знали о њој готово ништа, без мало сухијех и голијех факата..."

Таки значај за историју Црне Горе има "Српско огледало", што је сигурно имао на уму, његов први издавалац Владика Раде, бесмртни српски пјесник, који је увијек мислио о прошлости и будућности свог паћеничког али славног народа..."

У "Биљешци о Оцињу" (Улцињу), у "Лучи" за фебруар 1896, за Балшиће се каже да су: "некадашњи господари славне дједовине Немањића"; да је Улцињ пао у турске руке "кад су Црнојевићи господарили Зетом, а тад су већ биле све српске земље осим Црне Горе, потпале туђој власти".

У овом броју "Луче" објављен је поздрав Друштва "Горски вијенац" Светозару Милетићу, вођи Уједињене омладине српске:

Наследник престола Данило 1903. године

"... Високо цијенећи твој ватрени и плодни рад, за српску идеју, приликом твоје седамдесетогодишњице, шаљемо ти искрене поздраве! Слава Ти, српски мучениче!"

У поздраву новосадском листу "Братство", у истом броју "Луче", вели се:

"... Цијељ данашњег славља испуњава са радошћу и одушевљењем сваког правог Србина и подловћенску браћу вашу".

У приказу књиге књаза Николе "Нова кола", у "Лучи", за април 1896, каже се да су се читаоци науживали "родољубивих српских јуначких и слободоумних мисла из "Књаза Арванита". "Нова кола" су написана "лијепим чистим српским језиком", а о аутору се каже:

"Он је у величини своје српске душе смјестио и величину свога српског народа, па живјећи једино за њега, слави га и диже под облаке". Сваки Србин погађа све "патриотске српске жеље великога Црногорца". (Књаза Николе – Б.Ј.).

У "Лучи", за септембар 1896, објављена је информација да је изишла књига "Црна Гора" од италијанског публицисте Вика Мантегаче, који "износи своје рефлексије пуне за-

нимљивости везане историјским истинама", пошто се аутор упознао "са духом и обичајима српских Шпартанаца".

"Луча", за мај 1897, пише о животу и књижевном раду Дантеа Алигијерија: "Била би грешка за свакога па и за нас младе Србије, кад не бисмо бар у оволико, уколико ћу је овдје изнијети, познавали једног великог генија, не само италијанског него уопште свјетског..."

У чланку "Мир праху бесмртнога Вука" (поводом преноса земних остатака Вука Караџића из Беча у Београд), "Луча", за октобар 1897, назива Вука "нестором српске књиге и језика, најревноснијим посљедовачем Саве Немањића", "шириоцем српске славе и величине", "оцем новије наше књижевности", "најзаслужнијим дојошњим Србином".

У информацији о приредби у "Зетском дому", "Луча", за фебруар 1898, пише да ништа тако "није могло падати на душе Србадије, него гледати на челу софре, пуна дике и мушког поноса – Књажевића Мирка, окружена са свијех страна грађанством свију слојева, па тако братски дијеле хлеб и со, слика пуна чара одводи нас мислено у далеку прошлост Немањићева доба." Књаз Мирко је том приликом рекао да је "наука... широко и пространо поље, да се српска момчад имају гдје надмашивати – оно је једнако за књаза и сиромаха".

"Луча", за мај/јун 1898, донијела је текст поводом педесетогодишњице Змајевог књижевног рада који "пружа мелем измученим ранама Србиновим" "... Пет деценија истрајног књижевног рада. Он нам сустоице прати ток српске мисли и живота". Он "пјесмицама својим окрили нејаку Српчад, па их пита млијеком српског духа... Сва је листом Србадија са свију крајева похитала да убере листак искреног приринања" Змају. "Па и ми под Ловћеном... душевно смо сливени били са Змај Јовановим слављем..."

Уредник "Луче" се у броју за новембар/децембар 1898. овако захвалио сарадницима листа:

"Овијем путем сматрам за најпријатнију моралну дужност од срца благодарити свој честитој браћи Србима и Српкињама одавде и са стране, који се сјетише нас под Ловћеном и знатно ме подржаше. У тешкој улози уредничкој..."

Нова година (1899. – Б. Ј.) донијела нову радост у срцу сваком искреном родољубцу Србину; мир и здравље, помоћ од Бога..."

У истом броју "Луче" објављен је приказ збирке пјесам Богдана Крајишника, који "истиче племените борце за идеју српску и Србин као такав, сваки му је мио и драг". "... Час сво га на Ловћену поред гроба Владике – пјесника; час га ето на Авали, тамо полаже вијенце на гробове преминулих јунака..."

У биљешци о приповијести Михаила Сретеновића "Милићев гроб", у "Лучи", за јануар и фебруар 1899, каже се да је то "једна од оних обичних приповиједка из сеоског живота", са "обичним сижеом и обичном обрадом". Али, "много би боље писац задужио читаоца, да је још причекао, док је дотјера и испуни захтјеве српске приповијетке..."

У истом броју "Луче" објављено је обавјештење да је у карловачком "Бранковом колу" изишао "особито лијепи чланак "Српска књига" из пера Стојана Новаковића". "Препоручујемо га пажњи српске публике, а нарочито нашим млађим књижевницима".

"Луча", за фебруар 1900, објављује одговор Ђеви Личанину, из Госпића, са овим завршетком:

"Лучу" ћемо вам редовно слати. Српско поздравље испод Ловћена."

У "Лучи", за април 1900, печат књаза Данила, на његовом писму Граховљанима, од 3. марта 1853, назива се "српским државним грбом". А "Луча" за мај 1900. каже да је на печату владике Петра I, на писму рисанским главарима, урезан "српски државни грб".

"Уставност"

Поводом појаве листа "Уставност", јануара 1906. на Петинју, у редакцијском коментару уз први број, каже се: да је прошле године књаз Никола "даровао својем народу, сваком грађанину ове српске земље... право, да у границама закона

слободно може изграђивати путем штампе своје мисли, погледе и увјерења...

... Као и сви независни објективни и родољубиви српски листови и наш ће лист имати пред очима онај задатак који лебди пред очима свима поштеним српским листовима. Он ће редовно пратити све што се ради у Српству и Словенству. Биће подстријек за родољубиве тежње, и у идеалима, који су заједнички свима Србима, свима Јужним Словенима, и уопште Словенима, неће се одвајати од својих другова ван граница наше отаџбине... и српску и словенску слогу ради остварења општих идеала овај ће лист увијек респектовати..."

Поводом царинског рата Аустро-Угарске против Србије "Уставност", 19. јануара 1906, пише:

"... И ми одавде с овог голог стијења, за чију је слободу и независност проливиено потоцима крви, и душом и срцем на страни смо прве, најмилије сестре Црне Горе, Краљевине Србије. Њени болови, наши су болови; њено искушење – наша је туга; њени успјеси – наш су понос. У овим тешким данима њеног искушења ми јој откривамо своје братско срце, ми је увјеравамо о својој братској љубави, о тој за њу најљепшој потпори, која јој у овим тренуцима може да дође од правог брата..."

Србија треба да има "на својој страни симпатије просвијетљенога свијета... Да те симпатије код народа српскога морају да буду најјаче, то је сасвим природно и оправдано..."

"Дан страсти" је написан у "Уставности" од 31. марта 1906:

"... Зар од Косова до данас и већи дио српског народа не носи трнов вијенац и крст страдања и мука? Зар и он, понесен за истину и правду, уз издајства домаћих Јуда и кињење туђинских Кајафа и Пилата, – нема права да послије толиког Великог петка дочекује свој Ускрс?..."

У истом броју листа штампан је написан о српским иселеницима у Америци, којих је тада било преко 150 хиљада:

"Али понијели су из отаџбине своје домаће навике, домаће невоље и мане српске: свађу, инат, освету, пакост, неслогу. Ни страшне патње живота у туђини ни удаљеност од отаџбине, и домаћих гријехова, ни ледена проза тамошњег чемерног живота, који се одржава аргатовањем туђину, нијесе их научиле да се оставе оних мана које српско племе даве на његовом огњишту код куће..."

Такви смо ми Срби, свуда смо једнаки..."

"Уставност", 9. фебруара 1906, залаже се за заустављање исељавања Срба у Америку, гдје одлазе "најбољи, најпродуктивнији, најјачи и најздравији људи". "Српско племе може математички тачно да рачуна да је тих 150 хиљада народних соколова и бранитеља за циљеве народа нашег или изгубљено или пропало..." На крају је апел:

"Срби не остављајте своја огњишта да се туђин по њима шири; српске су земље богате, још ненасељене, а идеали народа српског још нијесе остварени..."

У напису "Наша спољна политика", у "Уставности" од 24. априла 1906, вели се да је "наша спољашња политика вођена... увијек према потребама земље, надахнута љубављу према општим идеалима народа српског..."

Поводом увођења парламентаризма у Русији, "Уставност", од 4. маја 1906, пише да се пријатељи Русије радују, "кад данас слушају из првог руског парламента глас разбора, родољубља и савјести руске, преко његових посланика; утолико се сви Словени, нарочито Срби још више радујемо, гледајући у уставној Русији далеко јачу гаранцију за њену срећу и благостање и наш опстанак..."

"Уставност", 10. јуна 1906, објављује историографско-правни текст о Црној Гори као продужетку државе Немањина:

"... Кад су све балканске хришћанске државе пале у ропство, тад је Српско царство пало на Косову, српска и балканска слобода склонила се била у непролазне кланце Црне Горе, гдје је сачувана до данашњих дана. Стара Немањинска држава, продужена у Зету, а настављена у Црној Гори, није доживјела свој Видовдан".

Поводом побуне Срба 1906, у бјелополском и пљеваљском крају, "Уставност" пише:

"... Да ли је од наше стране било радом или нерадом, дат какав импулс, да се покрену Срби прекогранични око Таре

против Турака или је тај узрок у самој Турској, о томе нећемо говорити, с тим ћемо рачунати као са свршеним фактом.

Дакле, Срби су попалили села њихових зулумџара и са покретним имањем прешли у нашу границу. Том приликом Срби су прешли са лијеписним идејама у Црну Гору, као њиховој заштитници, па чак може бити да су мислили, да је настао жељени час, кад ће Црна Гора у заједници са Србијом остварити завјетну идеју прекограничара о ослобођењу и уједињењу њиховом и о недалекој слободи која их чека у Српском царству..."

У "Уставности", од 9. фебруара 1906, најављена је забава цетињских гимназијалаца у "Зетском дому", а на програму су, уз остало, рецитација пјесме "Синђелићев гроб" и "Подпури српских народних пјесама".

"Народна мисао"

Никшићки недељник "Народна мисао" био је орган опозиционе Клубашке странке.

У броју, од 1. октобра 1906, "Народна мисао" пише о цетињској гимназији:

"... Наша гимназија као гимназија у престолници, као једина у читавој држави и као једина наша виша школа, могла би и требала би да буде узор – гимназија у Српству. Ту не би требало и не може се штедјети, већ добављати са стране, спремне снаге, опробане професоре и педагоге, а уз то добре и поштене Србе, који ће на достојној висини држати нашу једину вишу школу..."

У истом броју, "Народна мисао" је објавила чланак о црногорској спољној политици:

"... Црна Гора мора озбиљно схватити свој положај и задатак, па према томе и не смије бити немарна према општим интересима Српства.

Ово питање за њу је животно питање, па ће погријешити, ако томе не буде посветила највећу пажњу. Пренесимо се само за час у онај положај, кад би Црна Гора била туђином одвојена од осталог Српства. Она у том случају не би имала услова ни за опстанак, а камоли наде, за присаједињење крајева, на које има право по утврђеним традицијама..."

У уводнику о Божићу, у "Народној мисли", 24. децембра 1906, стоји:

"... Прослави Србине, Српски Божић и сјети се свега!

Сакупи своју милу чељад у твоју скромну кућину или колибицу. Наложу бадњак на твоје завичајно огњиште..."

... Сад нека по обичају загрми твоја жарка пушка, да цио свијет зна и душманин Српства, да је ту легло славних соколова, који су увијек за своју отаџбину приправни крв пролити..."

У "Народној мисли", 22. априла 1907, штампан је текст о Ускрсу.

"Поздрављамо вас, драга браћо, и остављајући на страну све свакодневне зајевице у међусобној борби, сјетимо се за час Васкрса који су били свјedoци мукоотрпне борбе Србинове – али и његове славе и величине – па ћемо видјети да их је било и тамних и славних; да је било Васкрса без пјесме али никад без славе Србинове; да их је било без звука звона са светиња српских; Васкрса кад су мјесто мира и љубави ориле се ријечи: "Гини Србине!" а ехо одговарао: "Христос васкрсе!..."

О Марку Миљанову, "Народна мисао", 21. јула 1907, пише да је његово име урезано: "у срцу сваког српскога сина, – он је испунио својим именом најљепше стране наше историје, нашег витештва; он се је својим широким погледима виноу на шире српско поље и тиме постао достојним изразом косовских осветника скупљеним у овом нашем јуначком гнијезду, те је Војвода Марко подједнако свега српскога народа..."

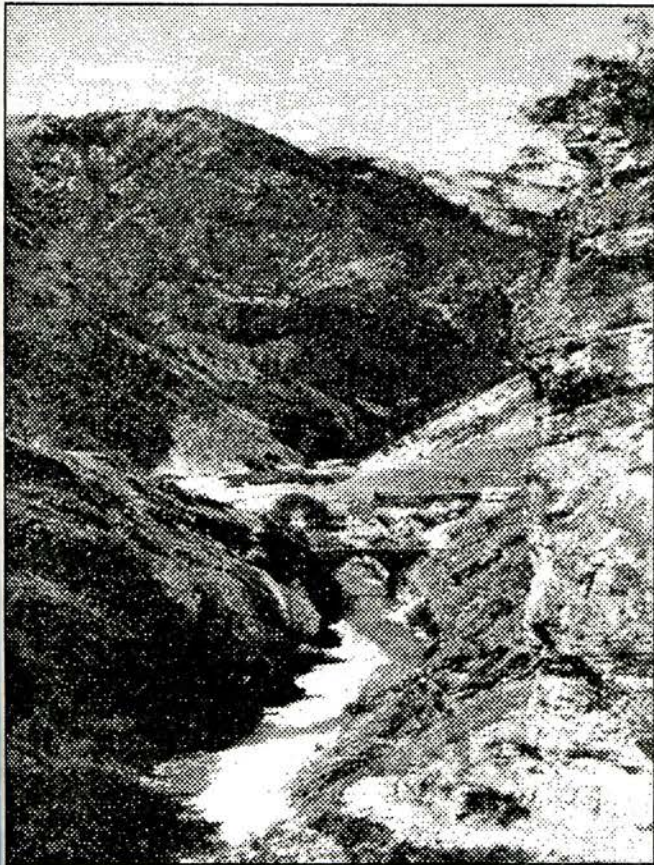
"Слободна ријеч"

Подгорички недељник "Слободна ријеч" био је под утицајем владе. Имао је сталне рубрике "Српски гласник" и "Словенски гласник".

"Слободна ријеч" је објавила информацију да је Црногорска народна скупштина на XXI засиједању, 1907, огромном већином гласова одлучила да се преименује у Српску народну скупштину Књажевине Црне Горе. "Али оно неколико посланика" – пише лист – "који су били противни том називу" (ради се о двојци посланика – Б. Ј.) противили су се једино из тог разлога, да је то излишно, да је сваком познато, да смо ми Срби и да се народност тиме не доказује."

"Цетињски вјесник"

Лист "Цетињски вјесник" излазио је двапут недељно и имао је формално полузванични карактер. У њему су објављени многобројни текстови, у којима се говори о националним осјећањима Црногораца. Због ограничености простора, у овом поглављу су изводи из мањег дијела написа те врсте. Лист је имао сталне рубрике: "Српство" и "Словенство".

Шавник

"Цетињски вјесник" пише, 24. септембра 1908, да се српски народ налази у најтежем положају:

"Обадвије српске државе, Србија и Црна Гора, могле би у овоме тренутку да из држања осталих повуку за себе закључак. Интереси обадвију држава су јако угрожени, више него икад до сада..."

"Цетињски вјесник", 7. јануара 1909, пише:

"Ма шта учинио који народ у свијету, не руже се тако као што се руже Словени, а нарочито Руси и Срби.

Можеш ли се сјетити, чији је то рачун, да се Црној Гори убија добар глас у Српству и Словенству, питамо се ми?

Јел' то српски? Јел' то патриотски, питамо опет ми?

Служи ли се тако српској и словенској ствари? и нашим југословенским идеалима?

Не! Напротив, тиме се служи само нашим општим непријатељима..."

У ери оштрих династичких црногорско-србијанских свађа, "Цетињски вјесник" је налазио да су у осуди режима у Црној Гори најгласнији натурализовани Срби. У броју од 2. децембра 1910, лист вели:

"... Ко дакле војује противу Црне Горе и њенога Господара у Српству? Махом природни Срби, који су то поставили ријечју, а не срцем. Постали су Срби по околностима, због каријере и ради хљеба, али не и по српским осјећајима. У њима нема онога скривенога у души патриотизма, који одређује Србина... У њима зато нема праве љубави према Српству; њихов инстинкт не упућује их на оне српске путеве на које он упућује Србина без да је тога свјестан; њихова душа није у колијевци запојена српском пјесмом, српским духом и неодољивој љубави према Српству и његовим идеалима..."

"Цетињски вјесник", од 2. децембра 1909, у стиховима одговара "клеветницима Црне Горе":

"О нељуди мрски, изроди, ниткови,
што каљате лажју света каменове,
гњевом, злурадощу сикћете к'о змије.
Називате узор Србе крвопије..."

Сипате жуч, отров, подвале и лажи

на символ слободе и српског знамења

и бацате дрско дрвље и камење

а истину рећи немате куражи..."

Повод за чланак "Омладина", у "Цетињском вјеснику", 5. децембра 1909, биле су демонстрације београдске омладине против апсолутизма књаза Николе:

"... Ми за њих (омладину – Б. Ј.) имамо разлога за праштање: Срби смо..."

Каква би то омладина била која би само гријешила?... На коме бисмо оставили Српство, кад би омладина огрезнула у гријесима..."

Не остаје ништа друго него да се та младеж сама спасава. Њу могу спасити само идеали, а куд је већих и узвишенијих идеала од српских и српске љепше будућности?..."

Заглађуј раздор у Српству, а не сиј га, нити копај дубље провале које га дијеле.

Дођи, омладино српска, дођи и види твоју Црну Гору. Она је твоја толико исто, колико и наша, који је с мачем у руци чувамо од Косова..."

Омладино, будуће Српство наше, не дај се канцама из гробова својих старих, који један по један у њих силазе..."

У некрологу Перу Костићу, који је пребјегао из Пљеваља у Црну Гору, 1862, у "Цетињском вјеснику", 11. децембра 1909, пише:

"... Он је потомак оне гласовите српске куће, Кујунџића-Шећеровића из Пљеваља, која је и ако, под својим петстољетним душманином, чувала и очувала српско име, српску славу и обичаје, свуда и на сваком мјесту, притјецала у помоћ потлаченој браћи, а Црној Гори и њеним Господарима била је на руку, чинила је све могуће да се српски душмани са српскога прага уклоне... Учествовао је у рату на Руданцима 1862. год., гдје се као момче показао као неустрашиви борац, јер њега не сметаше цика непријатељских пушака, већ се налазаше у прве редове убојника за име Србиново, за што је одликован..."

Учитељ Перо је у оном судбоносном тренутку по Српство поред убојне другарице оштрог јагагана, учио и просвјетљивао српску омладину."

На крају су ове ријечи:

"Лака ти српска земља, коју си до посљедњег издисаја искрено волио и љубио и за њу крв пролијевао..."

У тексту "Ко је крив", у "Цетињском вјеснику", 16. децембра 1909, каже се:

"... Црна Гора и Србија опет су у завади, у љутој завади.

Дужност нам налаже да народу српском кажемо ко је крив. Треба га обавијестити, и онда оставити да суди и пресуди. На чију главу баца анатаму, нека је носи; коме досуди правду, нека му просто буде.

Излазимо пред трибунал српскога народа и дајемо своју ријеч: нека то учини и противна страна и нека каже, шта је Црна Гора Србији скривила..."

Дајемо ову ријеч зато што смо свјесни свих наопаких посљедица, које ће из ове наше заваде по Српство проићи, а на које се у Биограду и не помишља..."

И без Пашићеве Србије остаћемо Српству то што смо вјековима били. Остаћемо вазда његова узданица, и вазда његова свијетла перјаница..."

О посјети француске флоте Црној Гори, "Цетињски вјесник", 19. децембра 1909, вели:

"... Јуче је у Бару био свечани пријем, јуче је изасланик председника Француске Републике поздравио нашега многозаслуженога Књаза Господара, свијетлу претходницу Српства и видљиво знамење боље будућности српске..."

Не мање је то и честитање српском народу кршине Црне Горе, и свима оним добрим Србима, који су своја срца спојили с нашим".

Та је посјета "знак угледа Црне Горе" и знак пажње "једне силне, богате и просвијећене државе", која указује "маленој Црној Гори, тој заточеници српске слободе, томе зачетку велике будућности српске..."

У уводнику поводом Божића, 23. децембра 1909, "Цетињски вјесник" пише:

"... Поноћи наше зле судбине давно је превалило. Ми гредимо зори, она више није далеко. Звијезде једна по једна трну, само је остала најсвијетлија, и та нас води. То је аманет наших отаца, дједова и прадједова, који су се за ову земљу и за Српство борили; то је идеја свега српског народа, која нам из душе тихо шапуће: "Србине брате, не клони, устај и бори се, твоја је будућност! Христос се роди, брате Србине, гдје год био; Христос се роди и вјеруј да ћемо се једнога дана поздрављати и са "Српство велико и уједињено, роди се! Роди се старо "Царство Српско!"

О новој 1910. години, "Цетињски вјесник" својим читаоцима жели "здравље и сваку срећу", а Српству – "да скоро оствари оно за чим гине и за што је вјековима пролијевало своју крв".

"На освитку јубиларне године" је уводник у новогодишњем броју (1910) "Цетињског вјесника" у коме се жели да сјај зоре јубиларне године "унесе свечаности у наша срца" како би се педесетогодишњица владавине књаза Николе прославила "достојно, како доликује заточницима српске слободе".

"Цетињски вјесник", 29. јануара 1910, подсећа на несрпско поријекло неких истакнутих личности политичког и културног живота Србије који су "уједно... и најбољи Срби и уче чак и оне србовању који за Српство од Косова гину".

Поводом одласка краља Србије, Петра I, у Петроград, "Цетињски вјесник", 24. фебруара 1910, коментарише:

"... Србијина радост – наша је радост; њен успјех у ма ком питању и наш је успјех, као што, дубоко смо увјерени, постоји и обратан".

А књаз Никола поручује: да у добру и срећи свог зета "на пријестолу увијек му драге Србије налази за своју душу особито задовољство и подкрепљење за наду и љепшу српску будућност..."

"Цетињски вјесник", 27. фебруара 1910, пише у чланку "Ђирилица":

"... За вријеме бановања Раухова у Хрватској и Славонији је над Србима чињен велики притисак, па је, крај осталог, прогоњена и ђирилица. Њу су били избацили из школе и њоме службено није смио нико да пише. Доласком др Н. Томашића на банску столицу ђирилица је поново сада добила потпуну равноправност. Њу ће моћи од сада свако слободно употребљавати у преписци са властима. Она ће се поново увести и у школама. Вирилица ће се предавати упоредо са латиницом, те ће и школски учбеници бити њоме штампани као што су сад латиницом..."

У "Цетињском вјеснику", 8. маја 1910, објављена је информација под насловом "Срби у Америци за своје име", у коме је препричан текст из листа "Србобран" (САД), у коме је апеловано да се, при тамошњем попису становништва, Срби пишу као Срби а не по својим покрајинским називима – Србијанац, Црногорац, Бокељ, Херцеговац, Банаћанин итд.

"Цетињски вјесник", 22. марта 1910, објавио је вијест о одликовању црногорског митрополита Митрофана Бана Златном медаљом Обилића за јунаштво у одбрани манастира Мораче од Турака 1877. Предајући одликовање, књаз Никола је рекао:

"Одликујем те овим знаком јунаштва, какав знак до данас нема ни један српски владика ни архимандрит..."

"Цетињски вјесник", 8. маја 1910, објавио је коментар поводом доласка италијанске ескадре у Бар:

"... Мала простором, али велика именом, Црна Гора дочекује изасланства силних држава, моћних дворова и владара од великог угледа, која долазе да нашем Владару честитају педесетогодишњицу срећнога и славнога владања на пријестолу ове Приморске Србије, Црне Горе..."

Полемишући са загребачким "Србобраном", "Цетињски вјесник", 22. маја 1910, пише:

"... Шта би изгубило Српство, шта његов углед у свијету, а шта неослобођена браћа ако Црна Гора буде краљевина?"

Кажите нам, ко би и шта би штетовао, па да одмах и ово мало мисли разагнамо, које су нам утјерали у главу они, којима се српско срце у пакао претворило, кад им је неко дошануо, да ће Црна Гора постати краљевина. Ми ћемо се радовати, ако нам поднесу разлоге против тога. Ништа не треба да буде урађено, што ће Српству удити..."

"Цетињски вјесник", 26. јуна 1910, објавио је "Химну Николи I":

"Кроз вихоре, громове и буре,
кроз вртлоге искушења, зала;
у горе си и литице суре
подиг'о храм српских идеала...
По стољећа ратоборним кликом,
звучном лиром, духом осветника,
не презајућ' пред гујином сиком, –
храбрио си Срба устаника.
Громогласно кликни српски роде:
Живио Бард, витез, Цар Слободе".

Поводом проглашења књаза Николе за краља, "Цетињски вјесник", 15. августа 1910, каже:

"... Српско се срце гријало само на ватри из пушака; српско је око сунца гледало само кад је мишица српска само за тренут два мачем разгонила облаке над собом..."

У овим кршним горама није никада утрнуло кандеоце српске слободе...

Свило се гнијездо соколова и ови су кликтали свему Српству: бори се, не клони! Српство је у томе гнијезду гледало свој спас, свој понос..."

На главу многозаслуженога Господара Николе Првог небо спушта данас краљевску круну славних Немањића, а народно одушевљење огрће га порфиром љубави и благодарности..."

"Цетињски вјесник", 25. августа 1910. године, упућује апел "српској и словенској штампи":

"... То није кавга између појединаца. То је разлаз између двије српске државе, то је раздор у цјелокупном српском племену, то је, најзад, неслога која ће донијети најкрупније пошљедице..."

Нека нико не узме олако ствар што сијање раздора у Српству може бити корисно само нашим непријатељима..."

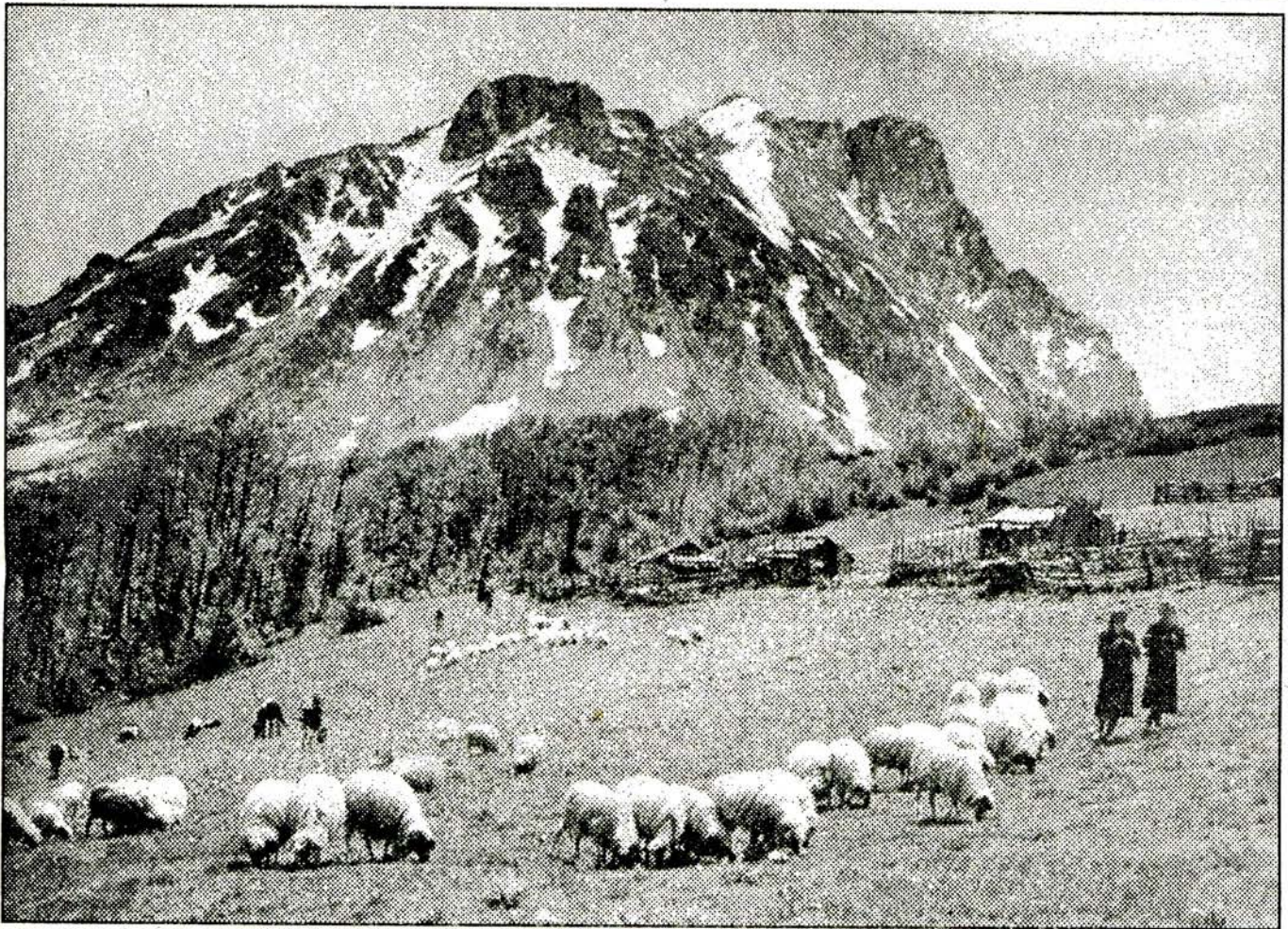
Зашто затровати братске односе, кад Српство стоји пред великим догађајима који се у свијету спремају..."

Поникнути вјером у бољу будућност српског народа, прожети схватањима тешкоћа које Црној Гори и братској Србији стоје на путу, убијеђени, да се само слогом може избјећи понављање жалосне наше историје, оличене петовјековним ропством, које се дјелимично продужило, а и сада још траје, ми и сад не прихваћамо борбу коју нам извјесни биоградски листови намећу, очекујући да ће разум и тамо преовладати и да ће двије српске звијезде водиле, Србија и Црна Гора, здруженом свјетлошћу предначити српскоме народу, и расвјетљавати мсу закрчене путеве..."

"Цетињски вјесник", 28. августа 1910, коментарише значај свечаности поводом проглашења књаза Николе за краља, помињући учешће многобројних гостију:

"... Било их је из свих крајева раскомаданог Српства. Србије, Војводине, Босне и Херцеговине, Старе Србије, Приморја и Далмације, као год из васколиког Словенства: Русије, Чешке, Бугарске, Хрватске, Славоније итд..."

У "Размишљањима на Божић", "Цетињски вјесник", 24. децембра 1910, каже:

Пашњак под Васојевићким комом

"... Шта нам је ближе од српског народа, његове среће и лијепе будућности!

Пуна ли је језовитих поука историја српског народа.

Србин је најбистрије чело мајке Славије, али готово и најнесрећније.

Из косовскога гроба као феникс је устала и засијала широм Српства нова генерација. Дјела су јој била надземаљска..." Од личности те генерације помињу се: Петар I, Карађорђе, Милош, књаз Данило, Михаило, Никола и Милан.

"Цетињски вјесник", 7. априла 1911, објављује гостовање цетињског пјевачког друштва "Његош" у Подгорици и Никшићу:

"Гостовање је било од срца срцу". Друштво "Његош" је у пуној мјери заслужило својим до сада родољубивим радом на гајењу и ширењу пријатеља српске пјесме, што је најбољи доказ и овај излет-пут друштвени у ова највећа мјеста, са којима хоће своје вриједне чланове да упозна, као и да родољубиво становништво тих мјеста, упозна са својим радом и лијепом пјесмом, придржавајући се начела:

"Хај што Србин јоште живи,

крај свих зала -

пјесма нас је одржала

њојзи хвала".

У редакцијском коментару, у "Цетињском вјеснику", 5. марта 1911, стоји:

"... У времену кад је Србији и Црној Гори потребно као парче насушног хљеба да умни синови српског народа, проучавају свјетска и национална питања, са што више објективности, искуства и мудрости, те тако да им помогну, да погоде прави пут између којих кривуда питање српског ослобођења и уједињења, они су се дали на ђаволска подметања, лагања и клеветања, канибалски се радујући кад што год нашкоде, и кад могу да изопаче..."

"Цетињски вјесник", 23. марта 1911, пише:

"... Нама је Србија света и драга као и Црна Гора. Њена срећа и наше је добро. Ми смо Србију приправни вазда бранити од свачијих напада, него ли је нападати..."

Ако ми критикујемо понашање Пашића и његових другова, бар што се тиче Црне Горе, мислимо да ће нам то одобрити сваки радикал у Србији, јер смо убијеђени да сви они искрено желе заједницу двију држава, коју омета Пашићев наопаки рад..."

Поводом посјете турског владара Косову, "Цетињски вјесник", 4. јуна 1911, коментарише:

"... Тужно Косово, - знамење српске погибије; мјесто несреће и пропасти државне величине цијелога једнога народа; гробница у којој је међу масом лешева српских витезова са њиховим Господаром на челу, за толике вјекове била сахрањена српска и балканска слобода, - то језиво Косово, које у души цијелокупнога нашега народа од Дунава до мора у исти мах буди осјећања жалости и освете, добило је од јуче ријетка госта, којем се није надало, нити га је жељело..."

У тексту "Турска према Црној Гори", у "Цетињском вјеснику", 4. јуна 1911, пише:

"... Српске земље на Балкану морале би постати опет српске земље, мала црногорска краљевина, морала би постати већа српска краљевина..."

У сљедећем броју листа пише:

"... И ала и врана скочиле су на раскомадано Српство, којем су двије српске краљевине једина нада, једина узданица. Куд год поглед баците по неслободском Српству, свуда је Србину претешко; свуда се бори за свој опстанак. Са многобројним непријатељима свога народа, са разноврсним сметњама остварењу својих вјековних идеала..."

Уз појаву "Историје Срба", од Константина Јиречка, "Цетињски вјесник", 16. јуна 1911, објављује и ове редове:

"... Кад нама Србима, који већ имамо извјесно знање о прошлости народној, и с друге стране, не може ова Ји-

речекова Историја да да потпуну слику о догађајима из живота српског народа у средњем вијеку, како ли ће тек моћи упознати страни свијет са животом и прошлосту српског народа, у ком је баш циљу једино написана...

Ова Историја Срба само је један обичан регистар историјских догађаја којим ће се прави историчар моћи послужити да напише једну ваљану историју српског народа..."

У броју од 18. јуна 1911, "Цетињски вјесник" пише о Видовдану:

"... о знаменитом дану у години, који ће бити искључиво намијењен српској народној величини, и остварењу, наше завјетне мисли..."

За тај дан Срби су изабрали Видовдан, дан када је Српско царство пропало на Косову, дан свечан, поносан и тужан, када ће се сваки Србин без разлике сјетити своје дужности према народу из кога је поникао и према српској завјетној мисли..."

Затим се говори о видовданским прилозима:

"Поред тога што ће се тим прилозима потпомоћи материјално општој народној српској ствари, тако ће моћи уједно да послужи духовном јединству српског народа, како у слободним земљама, тако и ван њих..."

Црна Гора до сада се није издвајала од српске завјетне мисли, и прошлост њена довољно је засвједочила о томе...

Српски народ још није сав слободан. Васкрс његов још није наступио. На нама је да ту слободу извојујемо, да раскомадано велико Српство ујединимо и да од њега створимо велики и просвијетљени народ".

О духовним средиштима српског народа говори се у "Цетињском вјеснику", 28. јуна 1911:

"... Зна се да је у току цијелог средњег вијека, српско средиште било у Старој Србији и да је тек крајем XIV вијека пренесено у Црну Гору и Србију."

Говори се затим, о турској најезди:

"Тек у XVI вијеку, духовни живот код Срба се буди у Војводини, док најзад није у другој половини деветнаестог вијека пренесен у Србију и Црну Гору..."

У редакцијском коментару, у "Цетињском вјеснику", 5. августа 1911, каже се:

"... Ми Срби ништа друго не знамо него да попут пророка Јеремије сједимо и кукамо на развалинама Српског Царства. Дочаравајући славну прошлост нашу, ни једног тренутка не можемо да се приберемо и да реалније погледамо на живот пред собом. Да се користимо горко стечених искустава, и да сложено прилегнемо на рад и предамо се посветимо и животом и радом, свим бићем својим општој народној ствари..."

"Цетињски вјесник", 8. октобра 1911, објавио је репортажу о посјети краља Николе неким крајевима Црне Горе:

"... У срцу смо Катунске нахије, у срцу Црне Горе, – јуначком срцу Српства. Десно је Чево, "гнијездо соколова"... Ту је кроз вјекове чувана српска и балканска слобода..."

На Вилусима је учитељ Ђурић "у патриотском жару изјавио: да Вучедолски Побједник скупи око себе све што је у Српству разасуто и утјеши све што је расплакано".

"Цетињски вјесник", 28. септембра 1911, пише о музичком друштву у Бару:

"... Ми не смијемо само ријечима хвалити српску пјесму, него треба и дјелом да радимо за ширење и његовање наше српске пјесме и музике..."

У "Цетињском вјеснику", 7. децембра 1911, објављена је информација о прослави Никољдана на црногорском двору. Игранка је "створена српским колом", иза којег су се ређале "једна за другом час српске, час стране игре"...

Поводом акције званичних кругова Србије, да се омете ступање на дужност митрополита рашког-призренског, др Гаврила Дожића, "Цетињски вјесник", 14. децембра 1911, пише да је митрополит Гаврило "из чувене српске породице Меденица у Морачи..."

А зар Дожић није Србин, теразијска браћо!? Зар он не осјећа српски, зар у његовим жилама не тече српска крв, зар његову просвијетљену душу не загријевају општи српски идеали, теразијски пијемонтези?" Таквим ставом

званичници у Београду" не чине услугу ни Српству ни слози двију српских држава".

У слиједећем броју листа писало је да се Црна Гора радује избору Гаврила Дожића за призренског митрополита – јер у томе "ученом духовном лицу види најприје Србина... Црна Гора, као српска држава, не прави међу Србима – разлике. Сви су јој мили, сви драгоцјени, ма у којем српском крају били рођени само ако су ваљани Срби, само ако су као Срби и људи на своје мјесту..."

Гдје им је (званичницима у Београду – Б. Ј.) напосљетку српско родољубље, кад акцијом против Дожићевог избора откривају туђину наше српске слабе стране – и показују му пут којим му ваља поћи, па да нас коначно раздвоји и поцијепи..."

У уводнику "На Божић", у "Цетињском вјеснику", 25. децембра 1911, вели се:

"... Патње, страдања, испаштања и лутања било је доста. Све је то Србин добро осјетио и пребродио и крајње би вријеме било да и он дигне поносно главу своју, и дође до жељеног циља, до опште слободе и уједињења..."

С том наодом Србин у свима крајевима раскомаданог Српства поздравља рођење Христово..." На крају се изражава жеља да "и овај Божић" да "што више подстрека и више издржљивости" у "започетој борби за срећу, славу и напредак свој и ново рођење опште српске слободе".

У "Цетињском вјеснику", 1. јануара 1912, описано је путовање у манастир Острог – "српску хабу". Описују се сусрети са црквеним достојанственицима:

"... Нижу се занимљиве приче, отварају се духовите расправе, испреплићу се разноврсне примједбе. Српска прошлост, садашњост, улога цркве и свештенства, позив наше отаџбине, њен старији и млађи нараштај – све се то сјединило у богату киту пробратих ријечи, добрих мисли и узвишених осјећања. Нијесу заборављене ни српске мане које су умножене до разузданости и порочности једнога дијела садашњег српског нараштаја, огрезлог у себичној јагми за положајима и личним богатством..."

У истом броју листа, направљен је осврт на протеклу годину:

"... Наша драга отаџбина преживјела је минуле године једну доста тешку кризу... Захваљујући родољубљу и издржљивости свога народа изашла је као добитник и морални побједник. Остала је и даље на достојној висини барјактара српске и балканске слободе... У Нову годину она улази са поткријепљеном вољом да се заложу још више за своју будућност и своју улогу у Српству..."

У наредном броју листа објављено је размисљање о "ономе што је прошла година пружила нашем раскомаданом народу, Српству":

"... Једна година, дуга једна година, пропуштена је и у њој није учињено ништа чиме бисмо се могли да користимо и што би нас могло да разгали да погледамо ведрије и веселије у Србинову будућност, нарочито оног доброг дијела нашег народа који још и дан дањи робује и тамнује под туђином, жељан свега онога чиме ми у слободним земљама обилујемо..."

У полемици са Пашићевом штампом, "Цетињски вјесник", 7. јануара 1912, пише:

"... Знали су (Пашићевци – Б. Ј.), да и најшире масе српског народа као славу својега народа сматрају пјесника опште српске химне "Онама онамо!" (Краља Николу – Б. Ј.). Знали су да би сваки напад на званичну Црну Гору био осуђен од српског народа..."

У "Цетињском вјеснику", 13. јануара 1912, објављена је вјест о освјећењу заставе Пјевачког друштва "Бранко", у Подгорици:

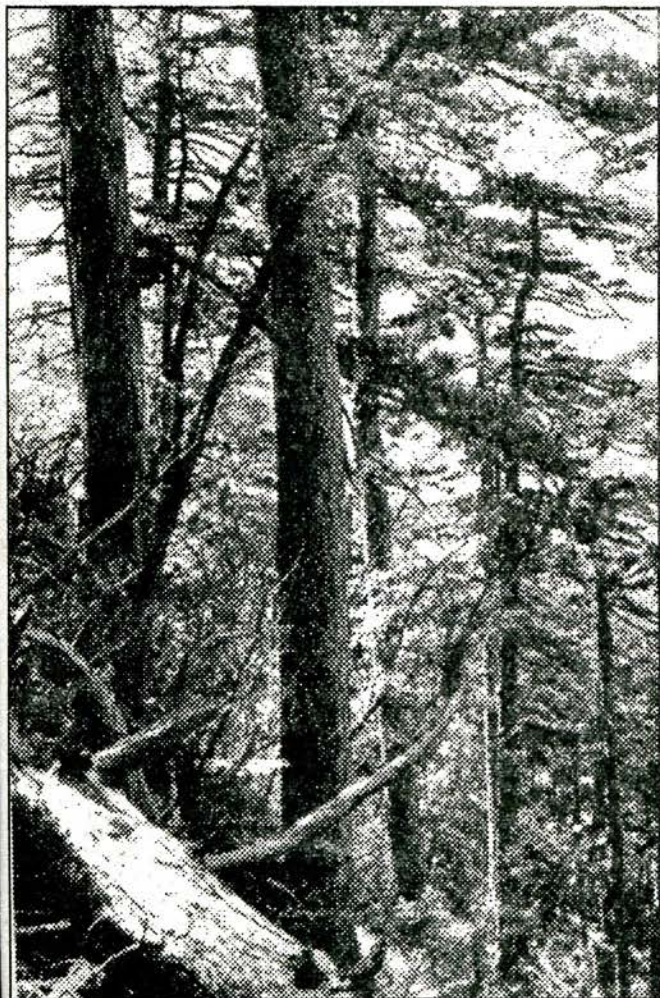
"... Нема сумње да ће ова лијепа тековина привући пажњу, учешће и помоћ свих пријатеља просвјете и српске пјесме, а ми вриједном друштву "Бранко" желимо да својим радом на ширењу српске пјесме подигне углед на висину достојну прославленог Бранка (Радичевића – Б. Ј.)..."

"Цетињски вјесник", 4. фебруара 1912, објавио је још један коментар о стању односа између званичних кругова Црне Горе и Србије:

"... Жалосно, врло жалосно, што је дошло до такве хладноће између Србије и Црне Горе, и обје српске династије, које су у тијесном сродству. Та појава мора дубоко ожалостити сваког Србина, који води рачуна о будућности српскога народа на Балканском полуострву..."

"... Ако у данашњем... критичком времену биоградски политичари имају и трунке памети и родољубља, они ће послушати овај апел који управљамо на њих... јер желимо добра и Србији и Црној Гори и јер само братски односи између обје српске Краљевине могу бити од користи и једној и другој..."

У "Цетињском вјеснику", 22. фебруара 1912, описује се атмосфера у Подгорици, у вријеме посјете краља Николе: Љубовић је био освијетљен, и "истовремено су се кроз Нову и Стару варош разлијегале многозвучне арије разних српских маршева, војне музике, који одушевљаваху грађан-

Шума црног бора у кањону Таре

ство Подгорице неком особитом радошћу..."

Овакви моменти побуђују у човјеку нове наде у нову будућност, нове жеље и нову срећу, а да чврсто вјерује у скору будућност, када ће се почети ширити најбајнији мирис најбајнијег цвијећа, што га је игда природа могла дати – по неослобођеним српским земљама, Србиновом крвљу натопљеним; када ће се знати:

да Србин још живи,
да је јунак!..."

У уводнику "На Ускр", у "Цетињском вјеснику", 25. марта 1912, пише:

"... Славећи Ускрсење Христово наша је топла жеља да српски народ, угледајући се и на даље на Њега (Христа – Б. Ј.) с вјером и љубављу истраје у... борби за освјештана права Србинова, те својој браћи по раскомаданом Српству честитамо ове свијетле празнике..."

"Цетињски вјесник", 31. марта 1912, пише о Бару:

"... Бар је адем камен у нашој круни... кроз њега ће све виеће струјати напон живота ове српске државе.

Бар са својом за бродарство изванредно прикладном луком и са својим по дивотама и плодности јединственим приморјем јамчи не само нашу будућност, него и српску самосталност. Без Бара би наша драга отаџбина била у мучним приликама. Без њега би Српство сада било без својега слободнога мора..."

О Николи Тесли пише "Цетињски вјесник", 16. маја 1912:

"... Ми Срби морали смо се радовати што је Тесла наш, што је сав Србин, што се увијек поносио као Србин, и што један дио његове славе пада и на народ чији је он син..."

У слиједућем броју листа, објављен је још један осврт на свађу између владајућих кругова на Цетињу и у Београду:

"Да данашњи биоградски пророци имају политичке зрелости и увиђавности, они би у оваквим приликама, какве су сада у Српству, и цијеломе свијету, програм српске националне политике, свели само на ове двије тачке:

слога и заједница Србије са Црном Гором;

војничко свестрано унутрашње јачање једне и друге српске државе.

То једино одговара садашњим приликама у свијету. У томе једино лежи спас обију српских држава, па и Српства..."

А у броју од 20. јуна 1912, лист пише:

"... С неслоге смо ми Срби пропали, на Косову и са ње и дан данас страдамо. Са ње страдају милиони Срба у ропству, као год и милиони Словена, раздробљених, распарчаних и потлачених..."

У "Цетињском вјеснику", 19. септембра 1912, објављен је уводник поводом проглашења мобилизације црногорске војске: "Нека би овај судбоносни корак био срећан и користан за Црну Гору и Српство".

У слиједућем броју листа (22. септембра 1912), пише:

"... Ни пјесници српски из седамдесетијех година прошлога вијека не би могли у својој машти замислити доба и догађаје, које преживљавају данашња српска и балканска покољења... (Подвукао – Б. Ј.)

"... Нека кроз вјекове траје ово ново срећно доба, којем су пјевали сви наши пјесници за којим су чезнули сви наши велики људи – доба, које је вазда било свети сан крунисаног пјесника свесрпске химне: "Онам' онамо".

У наредном броју "Цетињског вјесника" пише о почетку ослободилачког рата против Турске:

"Пред Подгорицом је јуче развијен барјак Вучедолског Побједника, пјесника свесрпске химне "Онам' онамо"! Његово лепршање нашој храброј војсци огласило је освитак великога дана, којем се сва Црна Гора радује, којем све Српство заносно кличе!..."

"Цетињски вјесник", 5. октобра 1912, објављује:

"... Срби, како у Србији тако и у Црној Гори, пошли су у бој са највећим одушевљењем: правда је на њиховој страни, а гдје је правда, ту мора бити и пobjеда..."

"Цетињски вјесник" 22. октобра 1912, описује братске сусрете између црногорских и србијанских војсковођа и војника у Метохији:

"... Огромној српској сили двију краљевина непријатељ не може да одоли, већ се листом почео предавати..."

Сердар и генерал Јанко Вукотић, чија је војска ослободила Патријаршију и Високе Дечане, у здравници у част генерала Живковића, команданта србијанске Ибарске војске "пожелио је и молио Бога да данашњи састанак буде за вјечита времена, и да један народ двије братске краљевине буде уједињен за вјечита времена..."

"Цетињски вјесник", 20. новембра 1912, доноси уводник "Свијетле слике наших дана":

"... Срби испуњају праједовски завет – Косово је освешћено, јер се дигао цио народ у Србији и Црној Гори и пошао у бој. Остављају људи своја имања и породице па се латише оружја, да ослободе браћу из турског ропства..."

Цио се свијет диви томе јунаштву српскога народа на Балкану. Диви се и капу скида пред најновијом епопејом српскога народа – крвљу писаном... Српско име стекло је поштовања у цијелом свијету..."

"Цетињски вјесник", 9. и 23. новембра 1912, године, објављује прилоге из ослобођених Пљевља:

Први носи наслов:

"Српски Митровдан у Пљевљима":

"Послије толико вјекова први пут данас Пљевље прославља слободно и весело значајни данашњи дан патријархално зимско полугође, а које ће бити ера славе Србине, и уједињења Српства". Затим се говори о благодарењу, на Илијином брду, "за дуг живот оба српска витешка владоца." Послије тога је била закуска "гдје су слободна браћа један другоме изразила своја осјећања, која их од скоро у српскијем Пљевљима обустављају..."

Други прилог је у стиховима:

"Пљевља моја, весел'те се
нек се српска пјесма хори;
нек се чује на све стране
кад слободу Србин створи.
Пљевља моја, весел'те се!
Срећна као никад прије,
у вама се загрлише
Краљевине српске двије."

"Цетињски вјесник", 28. новембра 1912, објављује писмо из ослобођеног Бијелог Поља:

"... Прође већ мјесец и по дана од како храбра црногорска војска посједе и ослободи ове крајеве, који су петовјековном тамом покривени били. Пропјева српско срце у Старој Србији; остварише се вјековне наде Србине; поновише се стазе Немањина..."

У некрологу Стојану Поповићу, команданту Доњокучког батаљона, "Цетињски вјесник", 5. децембра 1912, пише:

"... Када је наступио давно очекивани час освете, освете српске, косовске освете, весело, ведро чела, поносно и витешки полетио је Стојан са својим храбрим војницима и осталим соколовима црногорским, на утврђени Дечић и ту смртоносну рану задобио... Својом витешким проливеном крвљу, уврстио је командир Поповић своје име у знатни низ косовских осветника..."

"Цетињски вјесник", 19. децембра 1912, пише о мировним преговорима након побједи балканских савезника над Турском. Говори о непријатељству Аустро-Угарске према Србији, па каже:

"... Сад је ред на Црној Гори. Сад и њој, према саопштењу бечких листова, Аустро-Угарска Монархија хоће да поднесе нож под врат. И ово је српска држава, и њу зато ваља срушити, пошто Монархија показује да душмански мрзи све што је српско."

Једна је ствар сад сасвим јасна: сусједна Монархија не жели мира ни са Србијом ни са Црном Гором. Она хоће двије српске краљевине да унизи, погази и уништи..."

У "Цетињском вјеснику", 23. децембра 1912, описано је ослобођење Високих Дечана и Ђаковице. Црногорски војници су јуначки јуришали на турске положаје уз громке пјесме:

"Вазда кад је српска војска –
у походе одлазила...
Српски роде, весели се сада –
Турска више не може да влада..."

У "Цетињском вјеснику", 4. јануара 1913, објављена је репортажа о прослави Божића, у црногорским трупима на фронту око Скадра и код тамошњег српског живља:

"... Много је вјекова прошло од кад се српски бадњак у овим мјестима наложио није, нити руменим вином прелио. Рушевине само и имена мјеста, као што су: Љесковац, Владимир, Селишта, Драгиња, Горица, Брдица, Велипоље, итд., свједоче о некадањем србовању у овим красним, али вјековима запуштеним предјелима... А чељад опет каква су?! То је прави отисак природе, у којој су јадне, изнурене физиономије порушене страдањем и дивљаштвом, али кад се у њих поближе загледате, опазићете кроз глиб и трње праве и дивне српске типове и оне дивне српске очи, које вас уморне страдањем, тужно погледају..."

У истом броју листа објављен је напис: "Двије српске војске", у коме се говори да се одред црногорске војске бригадира Нике Кусовца налази у рејону Љеша:

"Послије јуначке побједи над непријатељима од 4. новембра и заузећа Љеша од наше и србијанске војске, од 5.

истог, овај се одред свакодневно налази у додиру са храбром братском војском Краљевине Србије... Србијанац долази код Црногорца као код брата, а Црногорац код Србијанца налази исти пријем, и ту се свакодневно манифестује братска пажња и осјећање..."

Поводом закључења мира између балканских савезника и Турске, "Цетињски вјесник", 2. фебруара 1913, пише:

"... Зато се с правом и рекло да ће се свијетли дан потписа мира памтити у Српству, као дан божје награде великог труда српског народа, који корак по корак, својом снагом подиже своје двије слободне и поносне државе и под скиптар својих поносних владара, враћа старе српске земље, заливене толико пута Крвљу Србином..."

"Цетињски вјесник", 28. фебруара 1913, објавио је стиховану репортажу:

"... Стоји треска, ломе се небеса,
сва се земља љуља и потреса...
Виђи сада страшнога покола,
на крвавом вису Бардањола...
За грла се хватају јунаци
И падају и дјеча и старци;
Бајонети кроз прса продиру,
Турци као из земље извиру,
кроз прокопе пут Скадра се краду,
Црногорци бјежат' им не даду.
Но их бију и живе хватају.
Колико је брда и планине,
нигђе нема рупе ни долине,
ће нећеш наћ' Срба и Турчина
ће су пали један до другога...
Носили се па се уморили,
један другом душе извадили..."

У ускршњем уводнику, у "Цетињском вјеснику", 11. априла 1913, вели се:

"... Српски народ, прослављајући Ускрс Христов као побожни хришћанин нада се и својој Ускрсу. Као и Христос, и он је био подложен силним искушењима, муци, патњи, понижавању те су га метали на крст, разапињали и гушили само да би га нестало са лица земље."

Али ипак он је све то издржао и дочекао да га озаре зраци Ускрсења. Српски народ још није ускрсно, и још читавих наших покрајина има под туђином, али васкрсва..."

У истом броју листа је коментар о положају двију српских држава:

"... Српски народ и његове државе у најтежем су положају... Ако већ не можемо тражити да потпуно схвате дубину нашег бола, због неправде коју нама у највећој мјери учинише непријатељи свијех балканских држава, ми смо бар у праву да од савезника тражимо да и ради себе самијех и ради нас, олакшају наше муке, јер ми Срби нијесмо још свршили ни половину својег националног дјела..."

Без Срба, без правде српском народу, и његовим државама, нема ни Балканског савеза, ни балканске слободе..."

"Цетињски вјесник", 1. маја 1913, пише о Скадру:

"... Храброшћу српских јунака, у великим и свијетлим данима, освојен је упркос читаве Европе, јунаштвом младих бујних српских соколова, Скадар, и као потоп, разлила се по бедемима Тарабоша и пољанама Бојане, силна крв црногорских и србијанских војника..."

"Цетињски вјесник", 14. јуна 1913, пише о сусрету двије српске војске на Косову:

"... Косово, некад тужно, чијој је жалосној успомени намијењен сјутрашњи дан, ослобођено је, освећено је..."

Народни геније учио је покољења истерској мисли која је бивала јача, уколико су гоњења исте била бездушнија. Плам вјере у себе, у побједу правде, није се у његовој души претулио ни онда кад су му главе првих синова набијане на колац, ни онда кад му се остаци државне независности прибише уз литице Ловћена..."

На Косову су се јуче загрлиле двије српске војске. Срца браће из обје српске краљевине могла су својим откуцајима разливати осјећања једног истог народа, који је толико

жудио за сједињењем Српства од Дунава до Мора. Заједничко пребивање једне и друге српске војске на Косову, залага је љепше српске будућности, доказ је цијеломе свијету, да обје српске краљевине служе само једној истој српској мисли... Барјак Српства који се из косовске крви склонио и спасао под Ловћеном, овдје је вазда високо стајао. Десница црногорских Господара у данима највиших мука, држала га је изнад опасности и непоколебљиво носила тамо, гдје је Српству било најпотребније..."

"Цетињски вјесник", 26. јула 1913, коментарише исход Другог балканског рата:

"... Није на Брегалници бијен добри, честити бугарски народ, којег ми Срби искрено љубимо, јер нам је судбина иста, и мука заједничка. Тамо су бугарски властодржци нашли свој гроб. Крвавим рукама копало је тај гроб хиљаде српских витезова из двијех српских држава. Многа се српска мајка од Биограда до Бара завила у црно, сестра изгубила брата, љуба домаћина..."

Оцјењујући биланс два балканска рата, "Цетињски вјесник", 2. августа 1913, каже:

"... Крваво десетомјесечно ратовање успјешно је завршено и наше груди се са поносом надимају, гледајући на постигнути успјех, јер је српско име у пуном јеку и у пуно сјају заблистало... Србин с поносом гледа на све то и с пуно вјере и поуздања иде у сусрет својој будућности..."

Овој теми је посвећен коментар и у листу од 16. августа 1913:

"... Резултатом овог десетомјесечног ратовања, и поред многобројних жртава, ми се као Срби можемо само поносити... Лијело и поносно српско име, које је и иначе уживало добар глас у свијету, и овога пута је у пуном сјају заблистало..."

Коментаришући рат са Бугарском, "Цетињски вјесник", 21. августа 1913, каже:

"... Загрљена браћа Црногорци и Србијанци, пружише један другоме храбру десницу, на Пољу Косову и мушки и одважно стадоше на браник српских права и одагнаше новог наметника са свога земљишта..."

"Цетињски вјесник", 23. августа 1913, пише о српским побједама:

"У знаменитим, историјским данима кад се раскидају ланци подјармљеној браћи, опет блиста круна Лазарева – што би пјесник друго дао – пјесме тугованке, пјевајући славу прошлост, величину и пропаст, дозивале су ускрснуће. Српски војник снажном мишицом и оштрим мачем донио га је..."

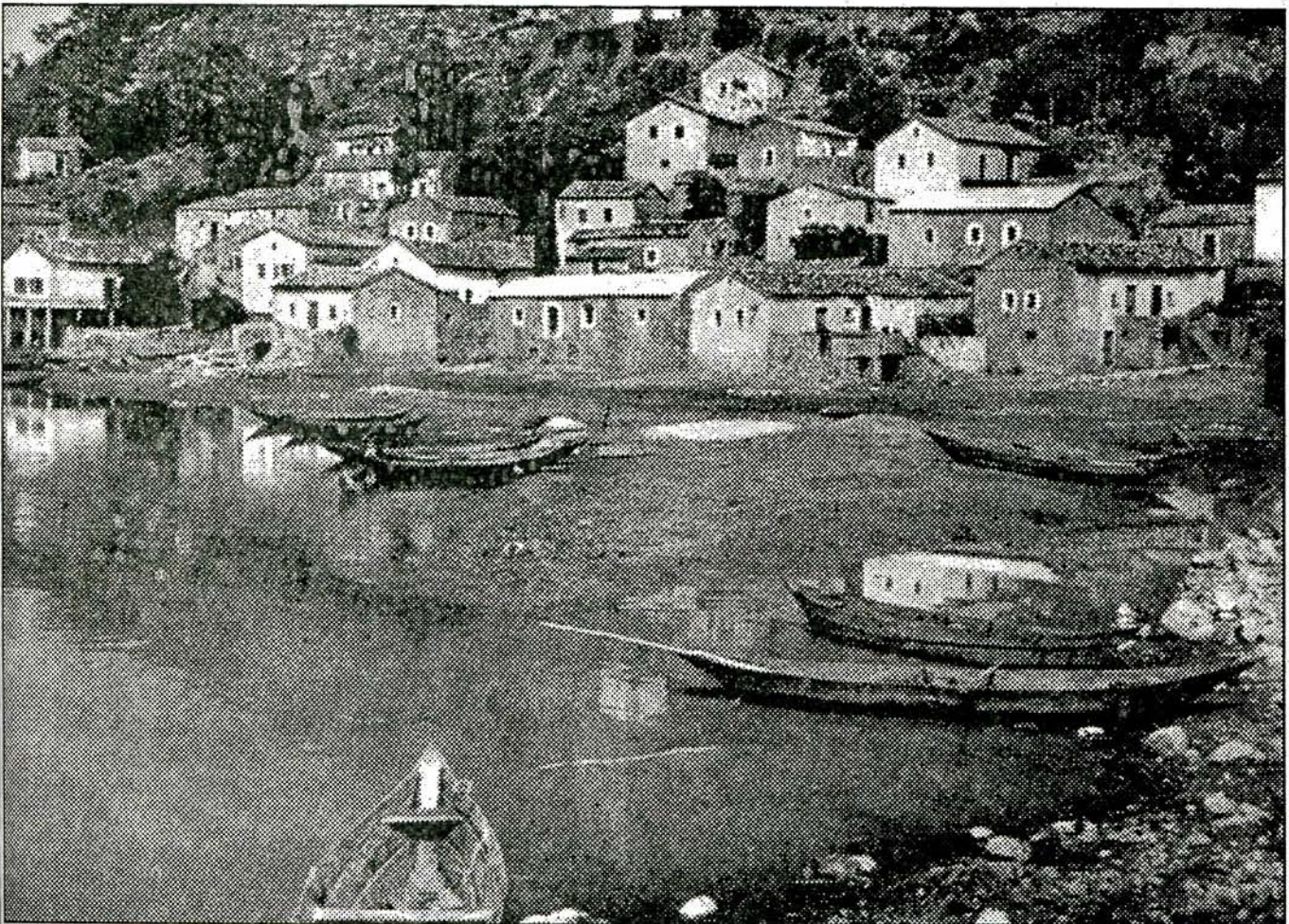
Српска душа ослобођена, запјевала је слободи..."

У напису се, даље, каже да су Срби данас јачи: "Браћа су се преко ослобођеног Санџака састала и жељно изљубила. Ми смо данас велики и јаки. Можемо заједно све, а један без другога ништа. Аманета својих предака треба да смо свјесни, те крвљу стечена права бранимо онако како то Србину доликује..."

"Цетињски вјесник", 4. септембра 1913, овако описује долазак Јанка Вукотића у Бар, послједије закључења мира са Бугарском:

"... Кад се чуло за његов долазак, грађанство из Бара и околине, похитало је на жељезничку станицу, да сретне нашег делегата у Букурешту, вођу наших хероја, са Брегалнице, Ријетких Букава, Црнога Врха и Кочана и тиме ладне знака признања као и поштовања сјених оних, који остадоше на мртвој вјечитој стражи српске слободе по српским брдима и пољанама од Дунава и Једрена, па до сињег Српског мора на Јадрану; оних, који крвљу својом искупише слободу потлачене браће и створише необорив им дом крвне заједнице..."

У некрологу Спасоју Ђуришићу, палом на Брегалници, у "Цетињском вјеснику", 18. септембра 1913, каже се:

Рибарско село Додоши на Скадарском језеру

"... Родитељи, рођаци и остала покојникова својта, нека се диче његовом јуначком смрћу, а теби, момачка дико, млади јуначе, слава, и нек ти буде лака грудa српске земље, коју си искрено љубио и за коју си јуначки испустио своју племениту душу..."

Стогодишњицу рођења Владике Рада, забиљежио је "Цетињски вјесник", 6. новембра 1913:

"... Пријестоница се била одјенула у свечане хаљине српских тробојка и вазда свијежега зеленила, нашега топлога и љупкога приморја, као вијенца и грбова..."

Топом је обзнањено да "Црна Гора слави стогодишњицу својега великог сина, највећег српског пјесника, изабраника муза..."

Његов је Пантеон на врху српског Арарата – на крајњој литици високога Ловћена, који поносно пркоси гњеви неба, и са висина презире ништавило земље. Под њим је с једне стране сиње Српско море, чији вали пјеном купају класичне српске и хрватске земље; с друге стране, студено непомично сиње море, камење јунаштва недостижне – чојством и људскоом уљепшане Црне Горе..."

У сљедећем броју листа објављени су стихови у славу Владике Рада:

"... Ој, Ловћене, српски Хериконе,
колијевко богиње Белоне,
ти ковчеже српских аманета,
ти поносе словенског свијета...
Ој, Ловћене, славо Србинова,
вјечни доме муња и громава
славне ли си дочекао дане
да Косовске болове и ране
излијечи Србинова рука,
да твој народ васкрсне из мука...
Ој, слава ти српски мучениче
ој, слава ти бесмртни пјесниче...
Ој, слава ти, Велики Владико,
српског рода поносе и дико,
Слава теби и Ловћену твојем,
слава српском роду витешкоме..."

"Цетињски вјесник", 22. новембра 1913, објавио је још један коментар о резултатима балканских војни:

"... Двије српске краљевине у посједу су плодова мука својих витешких синова..."

Скромност је дивна црта српскога карактера.

Ловорике, којима се окитише двије српске војске, неће правити над нашим главама хладовину, у којој бисмо лакше могли левентовати, заклоњени од сунца и зноја новог још тежега рада.

Побиједили смо љуте и опаке сатане српске самосталности, али уништили их нијесмо..."

Уколико смо јачи, угледнији и славнији, утолико ћемо више имати пакосних завидљиваца, подмуклих душмана, који су зинули на ове дивне Србинове земље, јужног сунца, питомих планинских пасишта, жетвом неискрпних ораница, и природних позиција од брда, која пркосе моћним туђинским армадама..."

"Цетињски вјесник", 15. јануара 1914, објављује гусларску пјесму о српском јединству:

"... Гусле моје, моја даворијо,
гусле моје српска историјо,
запјевајте громко, силовито,
нек се тресе и гора и трава
српски Лазар данас васкрсава,
из гробнице старе костурнице...
Све је наше, што је некад било,
Српство се је вјечно сјединило..."

У писму из Боке Которске, објављеном у "Цетињском вјеснику", 23. маја 1914, каже се:

"... Његош и Бранко пјевају славу рода свога, која ће духом и ватреним патриотизмом у вјечита времена загријевати Србинове груди, ради националног идеала док устраје једнога Србина..."

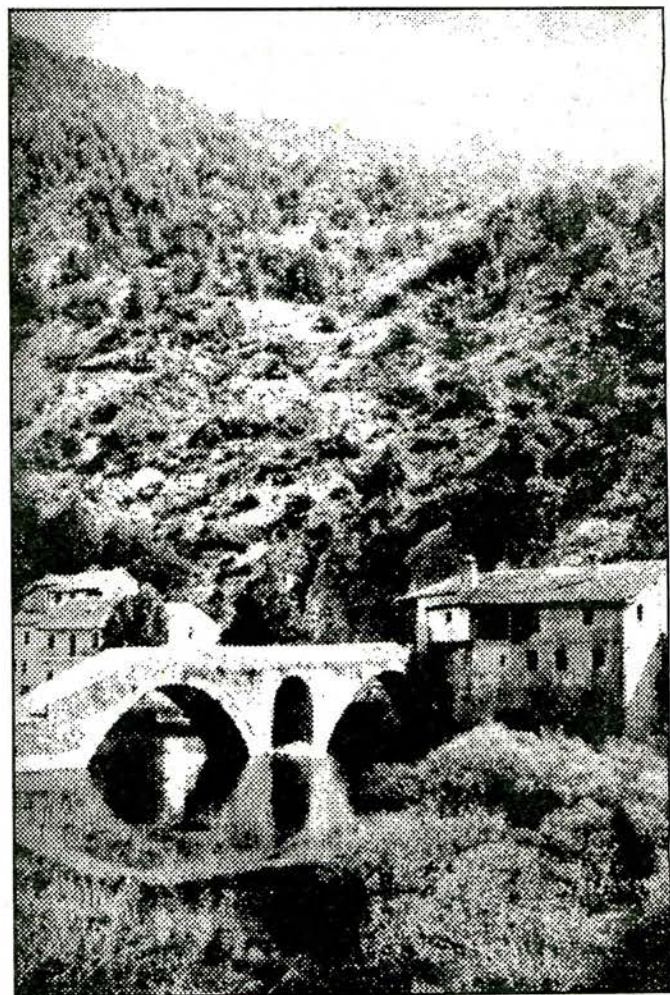
Поводом Принциповог атентата над аустроугарским престолонашљедником, "Цетињски вјесник", 19. јуна 1914, пише:

"... Али кад квалификујемо злочином једно дјело неодговорних малољетника, који до сада не издадоше ни једног саучесника, из простог разлога што немају кога да издаду, – како да назовемо онда хиљаде злочина који се врше у сусједној Монархији под заштитом и окриљем одговорних власти, којима у једној страни земљи, кривични законик не може одредити одговорност..."

Све што је било српско, предано је на милост и немилост на очи војске и полиције, подивљалим инстинктима подстрекаване фукаре. Извјештаји гори за горим, стижу из Сарајева, Мостара, Фоче, Невесиња, Травника, Добоја, Брчког, Ђакова и Загреба... Свуда су организовани погроми против голоруког незаштићеног и ван закона стављеног српског елемента..."

Напуђана фукара, из католичких и муслиманских редова..."

Гледајући и слушајући шта се збива у нашем непосредном сусједству, тихе и кржаве сузе роне нам се у души. Али узламо се да ће они који су крв од крви наше и кост од кости наше, на страшном мјесту постојати..."

Ријека Црнојевића

О аустројским оптужбама у вези са Принциповим атентатом, "Цетињски вјесник", 25. јуна 1914, пише:

"... Окривљују српске краљевине; српске краљевине не могу бити криве што у њиховом сусједству има велика маса њихове браће, који нијесу задовољни. Српским краљевинама би било много лакше кад та њихова браћа не би имала никаква повода за незадовољство..."

"Црна Гора је сва на ногама", – пише "Цетињски вјесник", од 14. јула 1914 – "спремна да прихвати наметнуту јој борбу. Она је приправна на први глас да се заједно са Србијом жртвује за српску слободу, за српски образ. Сваки Црногорац данас важи за пет људских живота, јер зна да му се у овој прилици такнуло у част, у образ, у вјеру, у народност, у опстанак, у бити или не бити..."

У слиједићем броју листа каже се о заједничкој судбини Србије и Црне Горе:

"... Србија и Црна Гора сачињавају један и исти фронт према заједничкоме непријатељу. Оне у овим најтежим данима за српско племе дијеле исту судбину..."

И судбина је хтјела да јој (Аустрији – Б. Ј.) узрок слому буде српски народ оличен у његове двије поносне краљевине, Црну Гору и Србију, а ове двије мученице правде и слободе и свијех одлика које људе издижу изнад животиња..."

"Цетињски вјесник", 20. јула 1914, коментарише почетак ослободилачког, одбрамбеног рата Србије и Црне Горе против Аустро-Угарске и Њемачке:

"... Очи гњева и освете, уста осуде и проклетства обрћу се због свега тога на Аустрију, на ту државу, по основи неморалну, по склопу неприродну, по циљу бесмислену, по задатку паклену, – на ту државу, која својим изненадним нападом на српску слободу запали Европу и ували је у катастрофу..."

Српски је народ пресрећан што преко своје двије јуначке и дичне државе Црне Горе и Србије, учествује у овој од памтивијеска најправеднијој европској егзекуцији над представницима насиља и нечовјечности: Аустријом и Њемачком..."

Поводом погибије капетана Јована Вукотића, "Цетињски вјесник", од 16. септембра 1914, пише да пали јунак има "са чим изићи пред Милоша и остале српске витезове..."

Слава ти мили и драги Јоване; име ти се сјајно помињало док је Српства и од њега гласа!..."

Поводом смрти војводе Шака Петровића, "Цетињски вјесник" од 17. септембра 1914, каже:

"... Са њим је нестало једнога оличења свијех оних старијех врлина, својствених вјерноме сину ове српске земље, за коју је много радио, и коју је много љубио..."

"Цетињски вјесник", 17. октобра 1914, упућује стиховану поруку британском премијеру Лојду Џорџу:

"... Подигни глас правде, вјечнога ти Бога, не дозволи света правда да страда, већ измјери жртве народа српскога па нек му се даде све што му припада..."

Поводом евакуације Београда, "Цетињски вјесник", 23. новембра 1914, пише о "потоњим трзајима Хабзбуршке Монархије":

"Смртна јој је пресуда потписана. И пошто зна да јој живота нема, ријешила се да са собом повуче у гробницу оне које је највише мрзила: српски народ и његове краљевине. Ријешила се, само што јој је та демонска жеља далеко од остварења..."

Предсказујући слом Аустрије и Њемачке, лист каже:

"... Па ипак у томе имаћемо задовољство, да смо ми Срби, у овоме страшноме вихору Свјетскога Рата сразмијерно пролили највише крви и поднијели највише мука за ослобођење човјечанства од окова њемачко-аустријског насиља..."

"Цетињски вјесник", 4. децембра 1914, описује славље на Цетињу поводом ослобођења Београда од аустроугарског окупатора:

"... Дубоко у ноћ разлијегала се пјесма кроз варош, одјекивали су узвици – није било срца које не би пливало у радости и светом заносу. Кишна поноћ и умор свели су на очи сан сретноме Цетињу, али само за кратко вријеме, јер оно сјутра треба да падне на колјена и да у топлој молитви захвали под сводовима Црнојевића Манастира Богу и светим заштитницима српскога народа..."

Србијанском генералу Божу Јанковићу, начелнику црногорске Врховне команде, и посланику Србије Гавриловићу упућене су "изјаве радости, среће и честитке српске пријестонице, нашег драгог Цетиња..."

У истом броју листа објављен је коментар поводом ослобођења Београда:

"... Велика је радост свијех Срба гдје их год има због тога што је Биоград, тако брзо, тако славно и тако сјајно очишћен од црно-југте војске. У томе херојскоме чину, достојном благослова и дивљења од стране Историје Свјета, изразито је исказана велика жеља ослобођења, која

као вихор односи са собом у огањ страшнога рата, у море крви и поклања стотине хиљада Руса, Срба, Француза, Енглеза и Белгијанаца. Српски народ, представљен у својим витешким легионима из Србије и Црне Горе, пружио је остварењу те мисли све што има..."

"Цетињски вјесник", 24. децембра 1914, пише у божићном уводнику о "српском народном дубоком осјећању неправда, у толиком броју, у толиком обиму обијести чињених Црној Гори и Србији од црножугте Монархије и њених савезника..." Србин је "кад му, заморену и измучену са три рата, и са толиким искушењима, Аустрија љетос стављаше нож под грло, у себи тада имао већи резервоар убојне снаге него ли хесарове армије..."

... У овим тренуцима на првом се мјесту вас сјећамо, мученици од Косова: синови Црне Горе, који подносите муке нечувене, рат за ратом, најтеже жртве отаџбине..."

У исто вријеме вас се сјећамо, дична браћо из Шумадије; поносимо се вашим дјелима, срце нам се од бола пара због ваших страдања, али радосни смо, јер вам трудове крунишу побједа и слава..."

"Дан"

Цетињски мјесечник за књижевност и друштвена питања, "Дан", објавио је, 1911, пјесму књаза Николе "Мору". У редакцијском коментару о тој пјесми се вели:

"... Не можемо пропустити прилику, да не пропатимо коментаром ову пјесму, коју је краљ Ослободитељ, спјевао у најзаноснијем тренутку наше народне борбе, кад је српско Море послјије деспота Ђурђа Балшића и Црнојевића опет пало под власт наше круне и наших владалаца..."

Аутор текста подсјећа на ослобођење Бара:

"Испод Селим-бегове куле пројахао је Краљ са својом свитом до обале морске, да се поздраве с Морем, од кога су српски народ раздвајала стољећа борбе и мрке зачмалости..."

У чланку о Доситејевој стогодишњици, "Дан" пише о преписиц између владике Петра I и Доситеја:

"... Бог сами зна, какве су наде тада загријевале оно велико срце "љубитеља и рачитеља српске ползе и славе" – оног "великодушног и могућег рода нашега" и "благоуправитеља народа", како све Доситеј називље тадашњег господара Црне Горе! Али догађаји, који су слиједили на нашем Приморју осујетише све те наде и жеље обају наших тада највећих Срба..."

"Дан", за јуни 1911, објављује биљешку поводом прве књиге Јиречекове "Историје Срба":

"... Како се већ из написа види, ово је само први дио наше историје, док ће други, у коме ће бити описани унутрашњи догађаји за Немањин, па доба деспота, коначно све до најновијега доба, изаћи у току слиједиће године..."

У нашој литератури ми имамо не само много историјских монографија већ и потпуних историја, сад веће, сад мање вриједности... али ни једно ово дјело не може се ни изблиза упоредити с Јиречековом историјом..."

У "Дану", за август 1911, објављен је приказ пјесме краља Николе о светом Сави:

"... Ова пјесма пуна српског осјећања а поткована најдубљим и најслободнијим мислима о значају просвјете по напредак народа, најбољи је коментар грандиозној појави народног просвјетитеља Саве... Кад се још узме у обзир она узвишена дидактична дикција, која тече из пера једнога краља у срца најмлађе генерације српске, не може бити љепшега момента и љепшег дјела за ту прилику..."

У броју за март-јун 1912, "Дан" објављује текст уччи новог ослободилачког рата:

"... Посљедњи ратови увећаше само државне границе, али не ријешеше проблем српског народа. Они учинише, да се традиције вјековних борби још више устале у нашем народу, а да сама земља постане војничким табором, спремног на одсудне дане, који ће опет предати питање наше народне заједнице ријешењу мача..."

5. Црногорске народне пјесме

Све црногорске епске народне пјесме говоре о столетњим борбама Црногораца, Брђана и црногорских Херцеговаца против Турака. У њима су, наравно, и стихови у којима се исказују народносна припадност и национална осјећања предака данашњих Црногораца. Ево мањег броја тих стихова. 151)

У пјесми "Погибија Вука Мићуновића", владика Петровић говори:

"Аох Вуче, мој соколе сиви!
А ох Вуче, златна перјанице,
Свакојега правога Србина...
Слушајте ме, браћо Црногорци,
Овакога сивога сокола,
Још Српкиња породила није,
Од Косова ни прије Косова..."

Пјесма "Лазар Пецирен", у којој се описује борба између Црногораца и Брђана са Турцима у Рудинама, завршава се овим стиховима:

"... А силне су овце у Турака:
Седамдесет и седам хиљада,
Одјавише ломној Гори Црној,
И здраво су Гори долазили,
И на Чеву дијелише овце,
И Лазару старјешинство дали.
Дивно су се Срби насулили,
И отоле с' разметнуше војске..."

Пјесма "Драшко Поповић и Гришац, Осман-ага", који и ако побратими, пуцају један на другог, због увреде, завршава се стиховима:

"... Ова пјесма свијема Србима,
од мен' пјесма а од Бога здравље".

У пјесми "Поп Драговић и Марко Таушан", калуђер Шундић говори групи од тридесет Морачана:

"... Браћо моја и дружино драга,
Од како смо Царство изгубили
На Косову, пољу крвавоме,
Још не није сунце огријало,
А данас је огријало сунце:
Заратио Петровићу Ђуро
Од Србије, наше земље славне...
А на Ђура Турци долазише
Од све Босне и Херцеговине,
Арбаније и Уремлије,
Још од много турскијег градова,
Који Турци Ђуру долазише,
Ни пола се дому не враћаше,
Све потрије у Србији Ђуро,
Најпослије наши Колашинци,
На Србију изгибоше Турци...
Но залудо, моја браћо драга!
Кад је љута гуја освојала
Љута гуја Ђурђевић-Мурате...
Купи Мурат војску по Крајини..."

Поп Драговић говори Таушану:
"Побратиме, ако знаш за Бога,
Кад сретнемо у Грково Турке,
Да ми данас вјеру претуримо,
Да не иду на Србију Турци:
Удри, побро Ђурђевића Суља,
А не гледај Ђурђевић-Мурата,
Ја ћу живот дијелити ш њиме..."

Једна кучка народна пјесма почиње овим стиховима:

"Ој соколе, наш соколе,
Дивне ли су пјесме твоје,
Весело и' вила поје!
Ој ти Српство мило моје,
Бог да живи Србе твоје,
Српска села и племена!
Ој соколе, тицо сива,
Ну полети кајно вила,
Преко горе, преко мора,
У велика српска ора,
На језеро ће су виле.
Далеко си, моја Миле,
На тебе ми дивно ру'о
Све црвено и шарено..." 152)

Једна друга кучка народна пјесма почиње овако:

"Бјела вила кликовала,
Те војводу Марка звала:
"Устај, Марко, устај дико,
Устало је Српство цјело:
Три хиљаде оклопника,
Све Маркова племеника.
Сваки чека, тебе гледа,
Но не чека млади Перо,
Но ускочи у китицу,
У китицу Подгорицу,
Те посјече Јусуф-пашу,
Пушка му се позлатила..." 153)

У "Првом ударцу турском на Грахово" (1836), говори се о жалбама Али-паши у Мостару на Јакова Даковића и Граховљани:

"Одметну се Даковић Јакове
Од широка поља Граховскога,
И остали листом Граховљани...
Буљубаше наше ишћераше,
Тевериче турске обалише...
Све то чини Даковић Јакове...
Све соколи Српске харамбаше,
А пред њима Митра Поповића,
Те на чете иду Граховљани,
Робе, пале и сијеку главе..."

На Грахово удари Топал-паша са великом силом. Јаков се брани из своје куле:

"... Ал' дођоше српске поглавице,
Од Грахова слуге Јаковове...
Па се моле Даковић Јакову:
"Ми ћемо се предати Турцима..."
Јаков неће са Турцима мира,
Што му неће предати сенете,
Да је глава од све српске раје..."

У помоћ Граховљанима долази мала група Црногораца, које Турци надвладају, убивши, уз остале, и десет Петровића, Његошевих рођака.

У народној пјесми о погибији Смаил-аге Ченгића, најприје се говори о завјери против турског силника и о прикупљању Дробњака и Морачана око Мљетичка:

"... Кад се Срби састадоше онђе,
Међу собом збора учинише:
"...Кудар ћемо на њег' ударити?"
Па рекоше "да му ударимо
Са Ивице високе планине",
Па тудије војску поведоше...
Онђе викну Церовић Новица:
"Стан'те, Срби, да одпочинемо..."
Пошто бјеху мало починули,
Усталоше на ноге јуначке,
Па пођоше на Мљетичак равни.
Но бијаше ага уранио...
Док гром пуче, а синусе муње:
То не бјеху муње ни громови,
Но то бјеше Новичина војска.
Па на агу Срби ударише,
Побише се огњем из пушака,
Како Срби на њих ударише,
И по једном пушке истурише,
Тад' за оштра гвожђа прихватише,
Па у Турке јуриш учинише.
Ту погубе Ченгић-Смаил-ага -...
И четрдес'т турскијех бегова,
И другијех стотину Турака...
Па се Срби здраво повратили,
Пјевајући и пушке међући..."

У пјесми "Корјенићи и трешњевски овчари", описује се како је Турчин Мујо Ђеримагић, из Клобука, сакупио војску да удари на црногорске (пуцке) овчаре, на Рудинама, да их побије и опљачка им стада. Ђеримагић распоређује своје војнике:

"Ако сва три Срба изгубите,
Већ за вама пушке пукнут' неће;
Ако ли ви Срби утекоше,
На јад ће вам јут' занути..."

Овчарима лоша срећа била,
Прерано им Турци ударише..."
Црногорски овчари јуначки одбију Турке, који бјеже уз
Рудине, а граховски овчари моле Цупе "да им пуште корје-
нишке Турке":

"А овчари за Бога хајаше,
Пуштише им корјенишке Турке,
Ма им доста јада учинише:
Четрнаес глава посјекоше,
А дваес им раном обранише.
Богу хвала, Срби задобише,
И поштење дивно учинише..."

У "Женидби Максима Црнојевића" описује се просидба
млетачке принцезе и прикупљање сватова. У писму Ивана
Црнојевића, Максимовог оца, рођаку Ђуру Кујунџићу у Под-
горици, каже се:

"Ти соколе, Ђуро Кујунџићу,
виђи књигу не почаси часа,
но ти купи кићене сватове,
купи браћу све Подгоричане;
па ођени коње и јунаке:
...нек су наша ђеца ођевена
са онијем рухом господскијем...
ђе им нема лица ни облика
у сву српску земљу и латинску.
Латини се хоће зачудити
а ономе српском одијелу..."
Ја да можеш оком погледати
и ушима јекну послушати,
кад се ситне књиге растурише
од тог Мора до зеленог Лима,
те пођоше српске поглавице,
и војводе што су за сватове,
и делије све главни јунаци!..."

Пјесма "Зидање Никшића" говори о подлости никшићког
Адај-паше, који позива дробњачког војводу Илију да му овај
честита изградњу никшићког града; пошто војвода одбије
понуду да се потурчи, паша га убије. Кад је Илијин син, нови
дробњачки војвода Томаш стасао, Адај-паша и њега зове у
Никшић. Томаш води са собом триста Дробњака. И Томашу
паша нуди превјеру. Млади војвода, потом, убија целата и још
"седам-осам ага", па ђипи на свог вранца и, кликне својима:

"... Ај Дробњаци моја браћо драга,
да ми пасју вјеру ископамо
и Никшића града разоримо".
... А да ти се нагледати друже,
како Србљи коње разиграше,
а пламене маче повадише,
и у Турке јуриш учинише,
разагнаше по Никшићу Турке,
како вуци бијеле јагањце..."

Пјесма "Три сужња", почиње овим стиховима:

"Процвиљеле три српске војводе
у сужањству паше скадарскога
а да зашто, веће ни кро' зашто
за хараче од ломнијех Брда,
јер се брдска ђеца пославила,
па не даду царевих харача,
а војводе паша преварио,
на тврду их вјеру домамио,
турио их на дно у тамницу.
Једно бјеше Вуксан од Роваца,
друго бјеше Лијеш од Пипера,
треће бјеше Селак Васојевић..."

У пјесми "Са шта Пивљанин Бајо оде у ускоке", Бајо при-
повиједа, међу шездесет ускока, који пију вино "у Морачу,
тврду качанику", шта га је отјерало у ускоке: косио је, са
другим Пивљанима, ливаду Асан-аги, а кад је једном зака-
снио, ага га је исканџијао:

"Скидох косу са рамена мога,
која ми се бјеше придесила,
па ударих агу Асан-агу,
по довату и агину врату,
посјекох му са рамена главу,
уграбих му двије пушке мале,
и Турчину бистра севердара,
па утекох у Морачу тврду,
ђе но Срби јесу соколови,
за Турчина никад и не маре,
а још мање за цара турскога..."

У пјесми "Петар Бошковић", најприје се описује како је овај
јунак допао у турске руке и како је побјегао у своју кулу у селу
Слатина, на коју наваљују Турци. У помоћ Петру "три стоти-
не дође Пјешиваца". У критичном моменту вила кликује:

"Не предај се, мој соколе сиви,
немој твоје попуштит поштење,

Краљ Никола са породицом на проглашењу Црне Горе за краљевину, 1910. године

е ти сада иле помоћ врућа,
помоћ врућа од Горице Црне,
баш дванаест стотина пушака,
а пред њима српски војвода,
с Чева равна Драшко Поповићу..."

У пјесми "Вук Томановић" најприје се описује разговор Вуков (Никац од Ровинах) са двојицом црногорских хајдука о турским кулама, подигнутим по никшићком и гатачком крају, ради одбране од црногорских хајдучких чета, које плијене стоку турским феудалцима. Под Вуковим вођством четрдесет хајдука доприје до Невесињског Поља, гдје велики "шићар заузеше, од беглука хиљаду овнова". Турци се дадну у потјеру, а хајдуци их дочекају на Дубочке, гдје Црногорци потуку Турке:

"Отолен се натраг повратили,
Богу хвала, Срби задобили
и ћерају великог шићара
нагнаше га низ равне Рудине,
ће гледају цареви пандури, –
нико им се на пут не чињаше..."

У пјесми "Ђуровић Живко и паша од Пљеваља" говори се о пљеваљском паши, који је дошао у никшићки крај, гдје га раја засипа "поклонима". Паша тражи од рићанског кнеза да му доведе "дивну жену" која би му "требовала" јер је "давно с оцака кренуо". Кнез му каже да је права љепотица "вјерна љуба Ђуровић Батрића", "на крајини ломне Горе Црне":

"Ма је мука уграбит Српкињу,
из крвава братства Никчевићах,
без просућа крви од јунака..."

Паша му узврати:
"Прођ се, кнеже, врага и мејдана,
већ добави прикладну Српкињу,
а, за благо али пријеваром".

Зауврат, "кнез ће добити блага десет ћесах", двије пушке мале, и царев ферман да не даје, и нико његов, порез. Кнез одјур у своје село:

"Слави кнеже честит данак Ђурћев,
па се јаду домислио кнеже,
ка ће младу преварит Српкињу."

Кнез, са својих "седам-осам другах" силом одведе Ружу Батрићеву паши под шатор, али овај је на концу био свезан од Руже и њених спасилаца, па су га пустили спућена и са коњским самаром на леђима.

На позив гатачког војводе, Богдана Зимонића, поп Лука из Марковине, сакупи 600 Црногораца – каже се у пјесми "Ђулекова смрт", – и направи засједу зулумћару и српском крвнику Ђулек-бегу и његовим Арнаутима:

"Кад низ Дугу Турци нагазише,
Црногорци њима ударише,
Алакнуче са четири стране,
Стаде јека сјајнијех пушака,
Стаде јаук у војску Турака,
Бој се бије а крв се пролива.
Е ма Ђулек бјегати не хоће,
Ни његови Арнаути љути...
Па је Ђулек сабљу извадио,
Па он зове Србе на междану...
Богу хвала – Срби задобише,
И дођоше на своје дворове,
И лијепо шићар дијелише,
попу Луки даше старјешинство..."

У "Боју у Дуги" говори се о јату гавранова, које је полетјело од Срема, кори Србију, што јој је сабља у паучини, а српска чобанија одговара, да од кад им "неста Карађорђа и Милоша Обреновића" прошли су се "кавге с Турцима", па их савјетују да иду "ломној Гори Црној", гдје се стално "пролијева крвца од Турака". Птице "пале на поље Цетине", око турских глава:

"... Ђерали их српски соколови,
перјаници, млади Црногорци". Говоре птицама да иду у Херцеговину, у Пиву, Рудине, Бањане и Дробњак. Мало касније кликну вила са Дурмитора, а друга са Пирлитора:
"те дозивају три српске војводе,
зову виле Церовић Новицу,
и војводу Баховић Јована,

и војводу Вукаловић Луку:

"На ноге се, Срби устаните,
ево на вас силовите војске,
до двадесет и седам табора,
аскерлука војске регулаша..."

Виле леге "пут Горице Црне", и кликују:

"О Никола, црногорски краље,
и ти Мирко, војводам војвода,
на ноге те ако Бога знате..."

... Боже мили, да је теби вала,
да је коме тај дан погледати,
кад букнуше Србљи на све стране,
поглавице развише барјаке,
сваки своје сакупља јунаке..."

У Дуги се слегла војска војвода Мирка Петровића, Јована Баховића и Новице Церовића. Убрзо долази велика турска војска:

"Једног сата и једног декика,
запуцаше пушке с обје стране..."

Стоји звека ножа и сабаља,
а ломљава аскерских мушкета,
Срби с'јеку ножем смртимичке
а аскери натичу их живе,
на несретње оштре бајонете!
Ала банда узаврела кавга,
стоји вриска српскијех јунака,
стоји писка војске у Турака..."

Дервиш-паша бјежи са половином војске ка Никшићу:

"Кад дођоше међу Црногорце,
дочека га огањ из пушака...
па у траву пушке побацаше,
а ножеве сјајне повацише,
јуришаше сложено међу Турке...
Боже мили, јели такве кавге
било икад последије Косова..."

Била је то велика турска погибија:

"Кад се двије растадоше војске,
наједно се скупи српска војска,
и војску су на тефтер узели
љуто им је војска изгинула:
од пет до шест пуније стотина,
и погибе Баховић Јоване.

Благо њему и његовој души...
Слава ће се твоја спомињати
докле тече Срба и свијета..."

У народној пјесми "Идилско сањање" (из Боке Которске) каже се:

"... Бојна труба труби гласно,
Душан зове: хајд у бој!
Српска слава ори с' красно
и побједу славопој:
Напред, напред, Србе, сад,
Душану у Призрен град..." 154)

У народној пјесми о Владици Данилу вели се:

"... Отрова се земља сваколика,
Умало се Српство не ископа!
Но Бог драги, вазда њему хвала,
Посла к нама Владику Данила,
Очисти нам земљу од некрсти,
Сину зора српској будућности..." 155)

Пјесма "Ударац Загарчана на овце спушке" почиње овако:

"Вино пију три добра јунака
На Крајину Српске Горе Црне
У јуначко село Загараче..."

Један од тројице јунака, Драго Пуровић, свој говор почиње овако:

"Хвала Богу, Срби и дружино..." 156)

У пјесми "Похара Зубаца и Туђемила" говори се о Шћепану Малом, као предводнику Црмничана:

"... Докле Шћепан подијели војску,
У то сину зора са истока,
Са свих страна Срби ударише...
Кад удрише од свуд Црногорци,
Сташе у дим претварати куле...
Док на исток обасјало сунце,

Сва три села Срби похараше,
Ал' су Срби срца милостива,
На слободу робље оставише
Што утече испод сабље српске,
То побјеже Бару бијеломе..." 157)

У пјесми "Удар Турака на чобане Анђелића и Јакшића",
вели се:

"... Сербез иду низ планину Турци,
А Срби их близу напустише...
Тада српске пушке запуцаше
И у Турке журиш учинише.
Стадоше се довикиват' друштво:
Лазо виче шаранске јунаке,
Баш јунака Рада Кнежевића,
И сокола Мића Глушчевића,
И храброга Риста Шарчевића,
И остале српске арамбахе...
Па се Турци мало измакоше,
А Срби им боље навалише..." 158)

Никола Јакшић журиша у Турке:

За њима се Срби натураше...
Отален се Срби повратише
На Полицу здраво искочише..." 160)

Народна пјесма (из Мораче) "Погибија бега Хусеина Бали-
јагића", почиње овако:

"Сабор чине храбри Црногорци,
Од Косова петстољетни борци...
Црна Гора, гром вјечне побјеле
Што крст Српству спасе од бијеле..."

У пјесми Милета Раповић говори Владици Раду:

"Да ја кажем о нашем племену,
Које служи српскоме имену,
Ту су дјела и нова и стара,
Што ће сијат са српског олтара...
Презирући смрт, ране и муке,
Пут Ловћена пружили су руке,
Са којега б'јела српска вила
И нама је раширила крила..." 161)

У пјесми о нападу на Колашин 1858. каже се:

"... Да ударе граду Колашину
Да освете српске соколове,
И да скину са бедема главе,
Своје браће једно-племеника,
У бијело платно замотају,
И у црну земљу закопају
Да не стоје на турске градове..." 162)

Гусларске пјесме у Црној Гори, у прошлом вијеку,
најчешће су почињале овако:

"Све у славу Бога великога,
А за здравље цара русијскога,
И за здравље оба српска књаза,
Петровића и Обреновића..."

Од 1910. гуслари су почињали своје пјесме обично овим
стиховима:

"О-о-о! да вишњега Бога помолимо
А за здравље Краља Господара
И сву браћу Србе витезове,
За нашега у дом домаћина,
И ко му се у дом придесио...
А потоме, браћо и дружино,
Када би ме грло послужило...
Кад би могло, па кад би умιο,
Да ви једну дивну пјесму пјевам
За јунаке што су некад били,
Што су били и што су се били,
За слободу рода и племена
За крст часни и име хришћанско,
За одбрану земље Србинове
И за славу рода словенскога...
Нема љепше пјесме и пјевања
Од гусала и српског пјевача
Што помињу име јунацима..."

Народна пјесма о Тодору Вуковићу овако почиње:

"Тужно ли је споменути,
Младу главу и војводску,
Племенскога бригадира
Дичног сина војводина,
Што таквога не бијаше.
Ка Тодора Миљанова,
Без косовских витезова,
Без Милоша Обилића..." 163)

Једна народна гусларска пјесма је овако почињала:

"Све у име Бога великога,
А у здравље Краља свијетлога,
Петровића на Цетиње књаза,
И његова сва три наследица:
Књаз Данила и Војводу Мирка
И Војводу Петра најмлађега...
Бог ће дати, све ће добро бити,
Књаз Никола Призрен прихватити,
Тамо своју направит' столицу,
На урвине Душанова двора,
Поновиће српске манастире...
А што ћу вам дуљит' лакрдију?
Па сам чуо ће говоре љући:

Увек заједно: насловна страна "Малог журнала"
уочи балканских ратова

"... Па он виче из грла бијела,
Довикује Анђелића Лаза,
И остале Србе соколове..."

На крају пјесме су ови стихови:

"Хоће Срби весела им мајка,
Њима мајка, а мене дружина.
Да су здраво Срби витезови,
Кад не жале живот за поштење..." 159)

У пјесми "Ударац Турака на Васојевиће на Божић ујутру
1842. год." описују се најприје припреме Турака за напад на
Полицу, код Берана. У Току турске провале, Бошко Панго-
вић, кликује:

"А напријед браћо Поличани!"
А из села Турке ишћераше,
Двадес'т турских глава посјекоше,

Није љепша цитра ни музика
Од гусала и српског пјевача,
Најљепшега српског разговора..." 164)

Једна гусларска пјесма, коју су пјевали црногорски комуни-
нисти, у годинама пред Други свјетски рат, почињала је ова-
ко:

"Гусле моје од јавора сува,
Вас је Србин пет вјекова чува;
Ви сте некад пјевале властелу,
Запојт' пјесму милиона људи
Која може радника да буди..."

6. Становништво у крајевима ослобођеним 1876 – 1878. и 1912. и у Боки Которској о својој народносној припадности и националним осјећањима

У овом поглављу су изводи из докумената, у којима је
ријеч о народносној припадности и националним осјећањима
предака данашњег становништва СР Црне Горе, у крајевима,
ослобођеним и уједињеним са Црном Гором, 1876–1878. и
1912. Такође, овдје су и изводи из неколико докумената о
националним осјећањима становништва Боке Которске и
Скадра. Наравно, у свим случајевима изузима се хрватско,
муслиманско и албанско становништво.

Божидар Вуковић, Подгоричанин, у својој књизи, из 1520.
каже да је видио да Грци и други штампају "божанствене
књиге" на својем језику, па сматра да би требало да "и наша
српска и бугарска такође се на типаре ставе". У штампарији
Божидара Вуковића 1536, био је главни штампар јерођакон
Мојсије "от серпскоје земљи, отечеством же от мјеста на-
рицајемога Будимља..." 165)

Војвода кучки Иван Дрекаловић и други главари пишу,
послије славне побједе над Турцима, 21. марта 1688, мле-
тачком представнику у Котору, Болици: "Турке побисмо и
учини се јунаштво како се није учинило ни на Косову..."

Јован Ердџановић је, у своме дјелу "Братоножићи, племе
у црногорским Брдима", објавио један документ, у коме Јо-
ван Стевановић Балевић, у "кратком историјском-биограф-
ском опису Црне Горе" (1757) каже за Црногорце да су сло-
бодни и да "прикључују себи" Куче, Братоножиће, Васоје-
виће, Морачане, Ровчане, Пипере и Бјелопавлиће "који и ако
су од православнога народа српскога, опет су у самој ства-
ри поданици турски..."

Глигорије Дрекаловић, син чувеног кучког војводе Радо-
ње, записао је овај текст на некој старој књизи о држави Не-
мањића:

"Хиљадуседамстошездесета ле(та) ма(рта) 12–тог Гли-
гори Дрекаловић од Кастриота, недостојни архимандрит
нишки, царског манастира и пријестога српског егзарх.
Ову књигу љуби и прочита, не без суза и уздисаја, узне-
мирих се и зачудих од каквог је достојанства и прекрасног
цвијета. На шта се сконча скиптар Царстава српских. Све
сахрани завист проклета. О рано непреболна..." 166)

Архимандрит Дрекаловић је оставио још један запис, да-
тиран 1764;

"Ми, од земље диоклитанске, у земљама македонским,
од града Медуна, од провинције какрдске, одавде су и
српски цареви произишли, дошли смо у град Видин и бо-
равили у митрополији видинској 14 дана код господина
епископа ресавског и сервинскога господина Герасима..."
167)

"Црногорац", 27. фебруара 1871, објавио је писмо из Под-
горице:

"... Камо среће, кад би се овди подигла основна школа
на средини српске Зете, која је одавно паднула и своју
златну прошлост без школа заборавила, које би се могло
и учинити по темељу равноправности..."

У истом броју "Црногорца", публикована је вијест "из Зе-
те", у којој се каже "да један Србин, Стефо Шкатара, расрди
се и уфати су два заптије 168) под оружјем и оба их истуче
и после опет на четири заптије удари и њих истуче и
између себе ишћера..."

"Црногорац", 17. априла 1871, објавио је нову вијест из
Зете, у којој се каже да турске власти насилно отимају коње и
волове у Зети и "тужне наше Србе приморали скупити и с
коњима их послати у Подгорицу".

У "Црногорцу", 6. децембра 1871, објављен је допис из
Подгорице:

"... Толико се похвалити можемо, да се једна нова школа
у Голубовце (Зети) са равновањем Саве Пејовића, црногор-
ског учитеља, отворила, који до 50 српскијех ђетића око
себе окупио..."

У депеши са Ријеке Црнојевића, 8. октобра 1874, стајало је
да је "у турским Кучима" (то јест у дијелу Куча под тур-
ском влашћу – Б. Ј.) запаљено много кућа српских".

Нешо Станић, у књизи "Споменица сјени подгоричких
Срба" (1912), пише:

"... Али и та славна колијевка, у којој је рођен најславни-
ји Немањић би освојена од Турака. И лијепа Зета легло
српскијех великана постаде биједно пасторче дрског осва-
јача Азијатскога, и у лијепој равнотји Зети, у китици "Шехер
Подгорици", мјесто двоглавога Душанова Орла залепрша
се полумјесец, под његовом тежином потеклоше сузе Срби-
нове, и од горде властеле постаде тужна раја..."

Колико је српскога свијета у нашој Зети издахнуло на
божијој правди од угњетача – без сумње много, али то је
већином сакрила тавна прошлост њеним црним велом...

Срби су се – бар под туђином – подпомагали. А њихова
слога је била оличена у појединим српским синовима, ко-
ји су примјером, јунаштвом и пожртвовањем показивали
народу: не клони, доћи ће вријеме и ми ћемо бити слобод-
ни!..."

Граховљани пишу владици Петру Првом, 1828, о намјера-
ма Турака, који при пролазу преко Рудина "припитују је јест
Карадаглија (Црна Гора – Б. Ј.), којим се сентом може поћ
у Карадаглију. А грдило их знало, Турци су се узмучили
ови око нас и много се смели и кажу да ће им бити зло ако
рат буде, а зло од везира, ако рат и не буде..." Писмо је
датирано овако: "У Грахово на 2. марта 1828. по сербски".
169)

Илија Бојовић, из Жупе нижинишке, пише владици Петру
Првом, маја 1830:

"Челобитно клањајући се аки солнцу ми вам српскога
народа нашег молби приносимо за изјаснити наша невина
страданија на приличнога врага нашега вероисповједани-
ја Осман капетана Мушовића и осталијех Турака, града
Оногшта, многољетно господине који је на ову јадну си-
ротињу скочио великим харачима". 170)

Гаврило П. Кујачић пише књазу Данилу, 1858, из Корје-
нића:

"... Ваша Свијетлост милостиви господаре и премило-
стиви Царју србски на Цетињу Данил Петровићу црногор-
ски и брдски и са срећом придобитак србске Ерцеговине и
около Скендербеговине и врата од мора – у ваше здравље..."

Ми понизјеши и покорњеји и радостињеји, ми тво-
ји Срби сиромашци од Корјенића радосно ти љубимо
крепку и свијетлу десницу, да смо ви на препорученије..."
171)

Бањски главари пишу, 1861, "славној и милостивој цар-
ској комисији у Херцеговини". Кажу да су имали "од давних
времена од везира босанских и херцеговачких некаква осо-
бена права и ослобођења", да су "се могли сами управљати
без Турака", да су "вазда сами међусобном правичу чини-
ли"; да к њима "нијесу Турци доходили осим у вријеме
рата с Карадагом" и да су "чувајући вазда вјерно границу
Турског царства, носили слободно оружје по нашем ста-
ринском српском обичају..." 172)

Поп Јован и поп Лазар Бошковић, са Орје Луке, пишу, 13.
септембра 1821, владици Петру I, ослонљавајући га овако:

"Високо просвешћенешему и всемилоствојешему го-
сподару Митрополиту и кавалеру Петру Петровићу и на-
родном српском вожду..."

Пивљани пишу, 1. септембра 1852, књазу Данилу:
"С овим нашим всенижајшим жалосним писанијем
извјештавамо нашем господству наш велики зулум, који
није био прије од Турака, које сад више подносити не
можемо и прегосмо за Бога и за часни крст изгинути и

робље изгубити... Но Господару за Бога и за име пресвјатја Богоматере и за часни крст и за Светога Петра пошаљи нам руку помоћи, оружја пушке и чебхану, и војске што више можеш... Просимо у Бога и у Вашег господства помоћ: чини нам се, да је дошао вакат крв пролити и Лазара и Милоша споменути, и живота нећемо жалити, сви да ћемо изгинути..." 173)

Пет горњовасојевићких војвода пишу, 1863, Вацлику, црногорском конзулу у Скадру:

"... Пријед четири дана убише ни солдати турски једнога момка српскога из границе турске – том момку било је име Божица Перов из Будимље – ако би политично у новине издали, то ви дајемо на знање; нашије гледало је више људи кад су га убили..." 174)

У једном другом писму, из исте године, горњовасојевићки прваци моле Вацлика да се побрине "око тија сиромаша Срба што су из Војног Села, а у апсу тамо око коња шкрилскиј што су иј узели хајдуци васојевићки на највишу рату у

До чега је довело ово раздање оружја Арнаутима, доволно је да наведемо неколико примјера; па да се види каква се кланица Србима у овим крајевима спрема и како власти на све ово гледају..." Затим се износе случајеви премлаћивања Срба и пљачкања њихове имовине.

"Цетињски вјесник", 5. маја 1912, пише:

"... Пола величког становништва за четири мјесеца, напустило је своје куће. Турци-редовна војска – почели су да чине безочна звјерства. У тим данима убили су Милисав Петровића, водника... Комади његовог тијела донесени су у чаршаву. Ево, на какав се начин српска крв пролива. Зар има српског срца, да би могло зауставити сузе при овако жалосном призору?"

"Цетињски вјесник", 26. септембра 1912, објавио је ово писмо:

"... Господине уреднице, част ми је, и дужност ми налаже да вас... извјестим о жалосном стању и тешком опстанку Срба у Плаво-Глусињском округу, који преживљавају последње дане свога мученичког и јадног живота..."

Колашински Срби пишу, 3. октобра 1869, књазу Николи:

"... Дође нећеља, кад мислимо да отпочивамо, а дође Турчин и на зор дигну нас да радимо и тако на сваки празник, што остали Срби не раде. Што је од закона немамо ништа, само имамо, у читав Колашин три попа, пак ни они не смију да иду што нам у закону свршују с великим страхом дође да што год сврши, да крсти дијете, поп крсти, а Турчин дође па узме чарапе, поп и ми га замолимо да се прође тога, он говори: "Ово ми је остало од Косова". 176)

"Глас Црногорца", 14. јула 1907, пише о турским зулумима над српским живљем у беранском крају:

"... Назад 10 дана, пошао је из Берана један јубаша са неколико заптија у село Луге, у Беранском округу, да позове онамошње Србе на државни рад. Насилним поступком заптија према неким Аковићима, проузрокована је свађа, а затим и пушкарање, у коме су учешћа узели заптије и низам с оближње карауле из Берана, противу онамошњих Срба из Луга и Доње Ржанице, којом приликом је погинуло пет особа из братства Аковића, а више другиж рањено..."

У "Цетињском вјеснику", 20. јануара 1910, објављена је информација из Берана:

"... Између осталих наредба, које скупа сужавају слободу Србинову, мјесне власти из Берана издале су једну, у којој се забрањује употреба српских гусала – тога омиљеног српског инструмента, који му је у најцрњим данима ропства лијечило рањене груди..."

Мјесец дана касније исти лист пише о хапшењу и дугом тамновању Марка Јоксимовића, из села Пенша. "Дакле, сва кривица Маркова јесте у томе што је Србин, јер да има ма каквих других кривица њему би се већ судило..."

"Цетињски вјесник", 27. фебруара 1910, доноси вијест о убиству Петра и Тома Лутовца, "два Србина, два брата, из села Загорја (код Берана)".

И у још неколико бројева "Цетињског вјесника", објављена су писма о турским зулумима у беранском крају:

"... Оно што је све наше суплеменике у Турској снашло је и нас Србе у Беранима. Вјековна мржња није могла изостати ма и за један тренутак него је и над нама испољена са највећом бруталношћу..." 177)

"... Довољна су ова два примјера турског бјеснила и њихове разуданости и недисциплиноване војске, над Србима, па је јасно оцијенити младотурски варваризам: 24. априла патрола је ни криве ни дужне, на бајонете разнијела Вукајла Лакушића и Рада Куча из села Ржанице на свом огњишту код своје куће и на својој њиви... Младотурски куршуми угасише четири душе српске, на правди Бога истинога..." 178)

"... Кад би се биљежило све оно што се са Србима у отоманској Царевини ради то би била крвава хроника пуна траве и ужаса. Не би било дана када се не би забиљежило по какво крваво звјерство над Србима. Особито љуто страдају Срби у беранској Нахији са којима се поступа као да нијесу људи..." Аскери су ископали очи Милији Фемићу, из Крша Фемића, и смртно ранили десетогодишњу ћерку Ивана Вељића са Полице..." 179)

Србија и Црна Гора 1912. године

мјесецу Августу 1862. године. Сад видите праведни заступници права европски како страда Србство на правди Бога, видите и не дајте..." 175)

Никшићка "Народна мисао", 24. децембра 1906, објавила је текст под насловом "Са извора Лима":

"... Срби беранске нахије, и ако их је политичка међа одвојила, опет нијесу – тако јако – осјећали тежину ропског јарма, јер ту су била њихова браћа у граници, са којом су дијелили зло и добро. Истина било је прогонстава наших народних првака чак до Мале Азије и скапавања по грозним турским тамницама... Али наша браћа Плаво-гусињски Срби, ти вјековни мученици, остадоше на милост и немилост својих дивљих господара – Арнаута, те њихов плач и јаук није могао доћи до брата Србина, а камоли да му укаже братску помоћ..."

"У Гусињу и Плаву све је горе" – пише "Цетињски вјесник", 26. новембра 1911. – "Овдашњи кајмакам раздијелио је свима оружје, а Србима, који пате страшно од зликоваца, не дозвољава ни најобичнији револвер..."

"Цетињски вјесник", 17. марта 1912, објавио је некролог Данилу Радловићу, архимандриту Ђурђевих Ступова:

"... Како је покојник уживао велику популарност у овдашњем народу, то се на глас о покојниковој смрти слегло велико и мало, старо и младо без разлике положаја – изузев женских, које и поред своје воље, нијесу смјеле доћи, да одаду посљедњу пошту, заслужном чувару српских светиња, усљед тога што се и дан данас у овдашњој српској школи код Манастира налазе разуздани турски аскери, који све што је српско газе и поништавају..."

"... Али као да су Срби у Берану најизложенији" – пише "Цетињски вјесник", од 11. фебруара 1912. – "и као да је њихово страдање највеће". Нарочито су пропатили и пропштали као љута змија у процијепу у последње вријеме, а особито док је у Беране кајмакам био по злу познати потурчени Бугараш, који је овамошњи српски живаљ хтио из коријена да истријеби и коначно уништи..."

"Дуж наше границе опет се крв лије" – објављује читаоце "Цетињски вјесник" 4. августа 1912, – "као и све раније, изазвали су га Турци. Кад већ не могу да насрћу преко наше границе, онда су се окомили на голоруки и незаштитени живаљ српски у самој царевини. У округу беранском извршили су читав покољ над Србима... Послије извршеног покоља спремали су се да и даље наставе клање, али толико су се многи Срби у беранском округу побунили, па неки од њих устали на ноге и отпочели да се разрачунавају са насилницима..."

"Цетињски вјесник" је у броју од 1. септембра 1912, писао о турским зулумима у беранском крају:

"Као што се зна, берански Срби су се последије беранског покоља разбјегли и склонили у Црну Гору и ту нашли скровишта, а без опште не могу да се врате, јер немају гдје. Они су огољели и остали без ичега. Све што су имали, опљачкано им је и уништено, а домови разрушени. Турци још и сада много обећавају Србима, али од тих обећања још ништа не испуњају."

У "Цетињском вјеснику", 17. децембра 1913, објављено је писмо из слободних Берана:

"... Није ништа необично, што Срби у Беранској нахији свима могућим начинима изражавају своје симпатије и приликом државних светковина и у свакој прилици, према Црној Гори, својој отаџбини..."

"Глас Црногорца", 20. новембра 1904, објавио је проглас Одбора за обнову зграде гимназије у Пљевљима:

"Српском народу. Тридесетог октобра ове године, изгорела нам је гимназијска зграда и сав прибор што је био у њој. Та велика штета премашује снагу пљеваљских грађана и пљеваљске општине, јер баш љубав, с којом је ова општина начинила гимназију понос овамошњег Српства, довела ју је у немогућност, да сама одједном надокнади све оно, што је годинама грађено и набављано.

Стога су пљеваљски грађани одредили нас, доле потписане, да се обратимо српском народу, за помоћ, како бисмо још на прољеће могли приступити зидању нове зграде, јер сто и двадесет српских младића с наставницима остало је да се мучи по тијесним и неудобним кућама..."

На Свесрпском учитељском конгресу у Београду, како је извјестила цетињска "Уставност", 17. августа 1906, Стеван Самарџић из Пљеваља, поднио је реферат о стању српских школа у Старој Србији и Македонији.

"Цетињски вјесник", 25. септембра 1910, објављује информацију да наставници у српским школама у Турској морају бити турски поданици:

"На тај начин, као што су затворене све српске школе у Рашко-призренској епархији тако ни школе у Пљевљима неће моћи да раде..."

"У овој бјелопољској нахији" – пише у "Цетињском вјеснику", 24. децембра 1908. – "Уставом се ништа измијенило није, него је све по старом. Прости јади што поједини Турци зулумћари злоупотребавају и опет појединим Србима чине зулуме, него и њихов суд није стару ћуд промијенио... Ако се шта украде каквом Турчину из ове околине, кајмакам обиједи понеко српско село и примора га силом да украдени Турчинов мал све село плати. Ако се што Србину украде, кајмакам вели: "Шта ти могу. Био чувати..."

Кајмакам мучи и бије Србе, из ове околине, апси и још шта од њих не ради..."

"Цетињски вјесник", 4. фебруара 1912, пише поново о турским недјелима у бјелопољском крају:

"... Турски суд, тај јединствени уникум неправде, задовољиће се за 50–100 лира, и оптужити Србе да су свога брата убили као што је био случај са ишљећењем поводом погибије покојног Данила Шћеровића и попа Риста Поповића, из Бијелог Поља, тако исто и са пресудом, према којој и данас неки наши Срби труну у сјеничкој апсани..."

"Цетињски вјесник", 22. августа 1912, пише:

"... Над Србима у бјелопољској и пљеваљској кази Турци чине сваковрсна насиља. Турци их бију, узимају им мал, новчано уцјењују, и свакодневно их прште тако, да изгледа да су се Турци кренули да све Србе у Турској истријебе..."

Тројица народних првака из Суторине и околине (херцеговски крај) – Лазар Мравчевић, Лазар Беко и Марко Јанчић – пишу, 1858, књазу Данилу:

"... Пишемо Ви ово писмо ми сви главари и све обшчество српско од свих села околу Суторине, просимо и молимо Вас, Ваше великодушје умилни господару с највећом понизности, да бисте имали доброту велику што скорше илити теплејше назначити, илити наименовати од нашијех села али ти од нашега једнога најпрвога главара, који ће међу нама владати и заповиједати, а то све по наредби, алити вашему ордену и наредби".

Рисански поп Вук Поповић, који је прикупљао за Вука Караџића народне умотворине, пише Караџићу, 13. јануара 1860:

"... С јучерашњим вапором опремио сам вам у једном сандуку 5 комада Србуља... У једној Србуљи наћи ћете ону пјесму од Граховца, и кажу она је понајбоља од свију другијех што их пјевају уз гусле..."

У другом писму Вуку, Поповић вели:

"Ковчежић свако радо купује и похваљује. Име сте му лијепо нађели, још љепши посао за њега одабрали. Један најпаметнији Бокел Лат.: који ми се вазда противио да нијесмо ми Србљи него Илири и Словини, а Србљи или Срби да су оно што су у Србији, одобрио ми је тек ономанде пошто је у Ковчежићу Историцу о Србима прочитао, да имам право..."

Вук Поповић је редовно писао Вуку Караџићу о догађајима у Црној Гори, а врло детаљно о црногорским борбама с Турцима. "Заиста су се у овоме боју јуначки понијели" пише Поповић о Боју на Граховцу – "као Срби" и "као разјарени вукови".

"Има ли тамо којег брата, Ришћанина", пише Поповић Вуку Караџићу – "да се обазре на ову Звицеру Српску (Црну Гору – Б. Ј.) и да им пошаље помоћ коју, барем да купе које крме и опанке!"

"У овој Которској нормалној школи" – пише Вук Поповић Вуку Караџићу, – "почели су учитељи I и II класе учити нашу и њихову дјечу поред Италијанског језика и Српски са словима нашим. Али на чудо смо без буквара и другијех књига... Ја се надам до двије године најдаље, да ће се и сва наша официја на српском језику радити..."

Вук Поповић је послао Вуку Караџићу двије бокелске здравце. У првој се каже: "Ово ћемо пити за здравље ове софре и образа, ко је ову софру поставио ове године, поштен му образ био, и постављао је и догодине... за њом прибирао и сабирао врсне и изабране... а највише своју браћу Србље..."

У другој се вели: "Да Бог да, ће год био врсни род, а богати дом, прави Ришћанин а снажни Србин, нека нам буде суђени кум, а наки пријатељ" ... (180)

У "Цетињском вјеснику", 4. јануара 1912, овако се приказује положај Срба у Боки:

"Ни на Приморју прилике Срба у прошлој години нијесу биле боље..."

Срби су несређени и подијељени, а равнодушни и без воље за општу ствар. Какве тамо владају прилике најбоље се видјело приликом избора у Боци..."

У "Цетињском вјеснику", 5. маја 1912, објављена је вијест о јубилеју Српске народне гарде у Боки: "Српска народна

гарда, та једина српска установа у Боки Которској под оружјем, која је у томе погледу сачувала чисто народни карактер, навршује ове године педесет година од како постоји. Срби Которани ријешили су да ову свечаност о Духовима што боље прославе..."

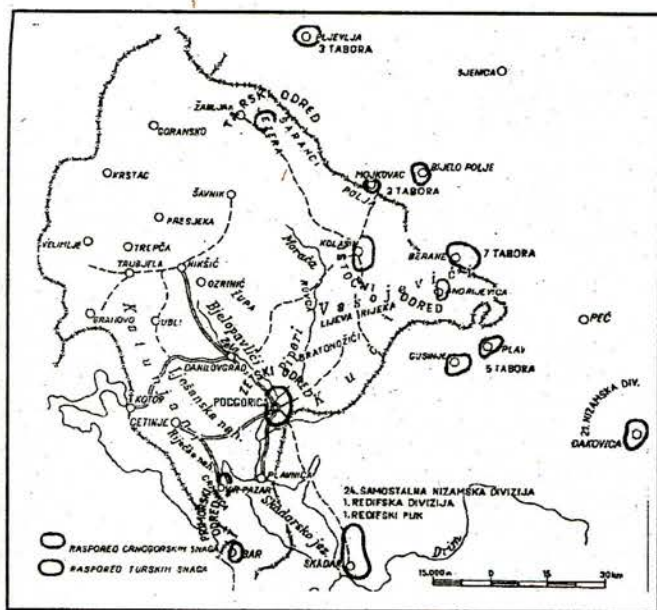
Поводом ослобођења Будве, 1914, председник општине Срзентић телеграфише краљу Николи:

"... У овом свечаном историјском часу, кад се над градом Будвом попела Ваша дична застава, мила наша тробојница, окупљени народ одушевљено прожет срећом над срећама подноси Вашем величанству непоколебљиву приврженост и синовљеву љубав и оданост, а све то са најтоплијим жељама за срећу и напредак свега Српства..." 181)

"Глас Црногорца", 29. октобра 1909, објављује информацију о Српској Бокелској штедионици у Котору, и Српској кредитној задрузи у Херцег-Новом.

"Глас Црногорца", 4. априла 1905. објавио је проглас Српске општине у Скадру, која је тешко пострадала у земљотресу:

"... Готово све куће у вароши а тако и црква и школа, порушени су. Стотине породица остале су без крова и без хљеба а тешки уздицаји и вапаји чују се на све стране, те

Распоред црногорских и турских снага у I балканском рату

је потребита што скорија помоћ од свакога ко има српског, словенског и хришћанског осећања.

Због тога се потписати одбор за скупљање прилога обраћа уредништвима свијех српских и словенских листова с молбом, да не само прештампају овај позив него да се и са своје стране потруде око састављања мјесних одбора за прикупљање прилога..."

Српско-православна општина у Скадру, упутила је 28. новембра 1907, писмо књазу Николи, у коме моли да се не укида црногорски конзулат у Скадру:

"Ваш славни Конзулат је уточиште биједних и невољних (потлачених Срба)... Не можемо вјеровати да ћете Ви... дозволити да се укине Ваш конзулат у Скадру, те да престане лепршати се црногорска застава у овом историјском граду и по српске интересе важной тачки.

Зар у Вас у ког се нада све потлачено Српство, да изгубимо Вашу високу заштиту..."

У потпису је: "у име Срба скадарских" седам грађана и "у име Срба врачких", седамнаест. 182)

"Глас Црногорца", 26. јануара 1908, објављује информацију из Скадра:

"... Српска школа у Скадру прославила је и ове године на најсвечанији начин дан св. Саве. По св. Литургији, коју су у цркви св. Александра Невског одржали наши свештеници... кренуло се свечано пут школе, пјевајући цијелим главним путем тропар и химну дотичног светитеља... По

подне продужен је програм свечаности, која је завршена позоришном представом, коју су одиграли ученици и ученице играњем разних српских кола..."

"Цетињски вјесник", 19. новембра 1911, објављује информацију о прогонима Срба у Скадру:

"Сад су и у самом Скадру узели Србе на око... Ако је до тога да Србе смрве и униште, то се љуто варају..."

7. Наставни планови и уџбеници

У овом поглављу су неки подаци о садржајима наставних планова у школама у Књажевини, односно Краљевини Црној Гори, до 1916. године, као и о садржајима неких уџбеника, у којима су ученицима пружани основни појмови о њиховој националној припадности, што није било, у осталом, ништа друго, до оно, што су ученици сазнавали у својим породицама, од својих неписмених очева и дједова.

"У основним школама у Црној гори (IV разред) били су обавезни ови предмети: закон Божи, српски језик, словенско читање, рачун, геометрија, земљопис, српска историја, познавање природе, краснопис, пјевање црквено и народно, гимнастика и војничко вјежбање." 183)

Пошто се у IV разреду понови једном земљопис отаџбине прелази се на остале српске земље". У предмету "српска историја", обрађују се "најважнији догађаји у историји српског народа". 184)

Разрадом наставног плана за основне школе прописано је: у оквиру предмета "географија", обрађују се Црна Гора и остале српске земље; у оквиру предмета "вјеронаука", – посебно мјесто се даје светом Сави; у предмету "цртање", – предвиђено је "цртање свију српских земаља"; у предмету "пјевање" – поред осталог су и пјесме: "Ја сам Србин, српски син", и светосавске пјесме: поред осталих "Тропар светом Сави"; предвиђене су и ове пјесме: "Устај, устај Србине", "Радо иде Србин у војнике", "Онам – онамо", "Узо деда свог унука", "Соколови моји птићи" и "Српско коло (Бранково)" 185)

Према Закону о устројству гимназија у Краљевини Црној Гори, од 30. августа 1890, 186) у гимназијама је био обавезан следећи наставни план: наука вјере, српски језик и књижевност, латински језик, грчки језик, руски језик, старословенски језик и књижевност, географија и историја (општа и српска), математика, природопис, физика, филозофска пропедетика, цртање, краснопис, гимнастика и војничко вјежбање, пјевање и музика.

У Богословско-Учитељској школи били су, уз остале, обавезни и ови предмети: српска историја (за II разред) и српска историја и земљопис (за III разред).

У Упутству за примјену наставног плана, прописаног за Богословско-Учитељску школу, 187) каже следеће:

"У практичној омилитици, ученици се вјежбају по рускијем и српскијем бесједницима". У III разреду у оквиру предмета "земљопис", обрађују се "српске државе независне, подчињене и окупиране области српске земље". "Главни градови вароши, варошице и познатија села у Српству". 188)

У Цетињској гимназији у оквиру предмета "српски језик" у I разреду су, поред осталих и теме: "Српска мајка", и "Свети Сава"; у II: "Зидане Раванице", и "Косовка дјевојка"; у III: "Милош Обилић"; у IV разреду се читају: "Одабранија дјела из српске књижевности".

У оквиру предмета "географија" у IV разреду гимназије изучавана је: "Специјална географија српских земаља уз кратку српску историју. Општи преглед српске земље..." 189)

У чланку "Историја у основној школи", 190) каже се:

"Међу важније предмете у основној школи спада историја... Она је извор из кога ће омладина поцрпсти љубав к Српству и свему што је српско, а даје темељ дјечи, да у зрелијим годинама својим могу зрело политички пресуђивати..."

Српска је историја пуна примјера за васпитање српске омладине. Дубљим размишљањем видјећемо шта нам пружа историја за поуку. Ако хћемо, да нам млађи на-

раштај буде родољубив и јуначан, упутимо га да проучи Српску историју... Свијетло дјело српских јунака и родољуба утицаће снажно на млађарију и подгријеваће у њој љубав к Српству кад види како су српски јунаци и родољуби знали да жртвују себе..."

"Српски буквар" звао се књига намијењена најмлађим црногорским основцима.

У "Правилима о полагању учитељског испита за оне, који нијесу редовно свршили прописне школе", било је предвиђено да се долажу испити из ових предмета: "српски језик са словенским читањем и српском књижевношћу, најпознатији српски писци; српска и општа историја; историја Срба и познавање најзнатнијих културно-историјских епоха и догађаја, особито код Словена..." 191)

Професор Јован Љепава се у својој "Теорији књижевности" (1896), која је била намијењена ученицима Дјевојачког института на Цетињу, Гимназије и Богословско-Учитељске школе, залаже за истинитост сликања живота у литералним дјелима:

"... Ето зашто се "Горски вијенац" с разлогом назива "вијенац српске књижевности". У њему се огледа и црта живот једног дијела српског народа онакав, какав је у самој ствари, са свијем његовијем врлинама и манама... Доћи ће вријеме, да ће се "Горски вијенац" изучавати у српским школама као што се данас изучава Илијада и Одисеја".

Љепава каже да је "идеал јунаштва оличен... у Марку Краљевићу, па шта више и судбина самог српског народа представљена је у Краљевићу Марку... Судбина народа српског у турској Царевини, представљена је у "Смрти Смаил-аге Ченгића" од Мажурагића..."

Лазар Перовић, у својој "Историји Црне Горе" за III разред основне школе (1906) вели:

"... За вријеме владавине славнијех Немањића, као и прије њих, садашња се Црна Гора називала Зета. Када силни цар Душан раздијели своју православну државу на поједине области, Зетом управљаше српски племић Балша I..."

О Његошу Перовић пише:

"Живо је пратио све српске ствари и бринуо се о срећи свега српског народа... Имао је урђени пјеснички дар, који му се тако развио да је постао највећи српски пјесник. Спјевао је више дјела, али му је најчувенији "Горски вијенац" у којему вјерно и живо слика живот и душу Црногораца. По својој љепоти "Горски вијенац" заиста је прави вијенац свијема српскијем пјесмама..."

О књазу Данилу Перовић вели:

"... И срцем и душом старао се за срећу и напредак цијелог Српства, а највећа му мисао бијаше уједињење његово."

О књазу Николи, аутор вели:

"... И поред свега толико мучног труда, за унапређење своје земље, налази времена да ради на књижевности, те се данас броји међу прве српске пјеснике и књижевнике. Он је веома омиљен у цијелом нашем српском народу".

Живко Драговић у својој "Краткој историји за школу" (1910) пише:

"Једна од области које Срби заузеле, кад се, у првој половини Седмога вијека, доселише на Балканско полуострво, била је и Зета..."

Послије досељења Срба на Балканско полуострво, Зета је остала најприје засебно жупанство, а доцније краљевину, и борила се увијек за интересе читавога српскога народа и његово државно јединство. За вријеме државе Немањића она је улазила у састав те државе све до цара Душана. Сам Немања истицао је Зету између осталијех српскијех области и давао јој особити значај, називајући је с неким особитом љубављу и поштовањем својом "милом дједовином".

Говорећи о епохи Црнојевића, Драговић каже да је у то вријеме "Црна Гора - вјечита чуварка српске слободе и српске државне мисли. О великој замисли Ивановој (Ивана Црнојевића - Б. Ј.) јасно свједочи грб Душанове Царевине, двоглави бијели орао што га је он на својим грађевинама истакао..."

У "Земљопису Краљевине Црне Горе", за III разред основне школе (1911), аутори Ђуро Поповић и Јован Рогановић кажу:

"... У Црној Гори живе све сами прави чисти Срби, који говоре српским језиком, а има их око 300 хиљада становника..."

Осим Црне Горе има још српских земаља, у којима живе наша браћа Срби. Неки су као ми слободни, а неки нијесу, него су под туђином.

Сваки Србин у Црној Гори дужан је љубити цијелу домовину, све српске земље - у којима живе наша ослобођена и неослобођена браћа Срби..."

"Читанка из лијепе српске књижевности" (1912), од Душана Вуксана, била је намијењена питомцима војне школе, као уџбеник. У њој су били обрађени искључиво српски књижевници.

У читанки за II разред основне школе (1914), била је пјесмица о светом Сави:

"Српска дјеца, српске школе,
Српски народ слави славу,
У пјесмама диже, носи,
Немањића светог Саву...
Свети Саво, српски свече!
Заслуге су твоје силне;
Од радости Срби поје
Данас пјесме преумилне..."

У истој читанки је "Молитва на почетку рада":

"Боже помози и благослови,
Да сретан буде почетак ови!
Да ме упути српскога ђака,
Да школа, књига буде ми лака!
Даруј ми здравља, снаге и воље,
Да слушам, учим, што могу боље!
Љубав усади у срце моје,
Да љубим браћу, другове своје!
И сваког, ко је у српском колу,
Највише српску цркву и школу!"

У овом уџбенику је и пјесмица "Страшљивац":

"Ко се боји сам у соби -
То је рђав знак;
Кога плаши помрчина,
Или празан мрак;
Ко вјерује у вјештице,
Красан ми је ђак,
Тај ми неће никад бити
Србин ни јунак!"

8. Култ Немањића и култ Обилића

У претходним поглављима читаоцима је презентирано доста штива, написаног у славу Немањића и Милоша Обилића. У овом поглављу су још неке чињенице о тим култовима.

Јован Цвијић пише:

"Сви Црногорци Старе Црне Горе сматрају Милоша Обилића као свога духовног претка и не само да мисле о њему и да му се диве, већ га и сањају. Кад су чинили јуначка дела размишљали су и препирали се, да ли би Обилић тако урадио и да ли су се приближили Обилићу..."

Говорећи о психичким особинама Црногораца Цвијић вели:

"Над свима осталим преовлађују два осећања: племенита слава и част и национална мисао или "вера Обилића", главног Косовског јунака. Црногорци су испуњени "вером Обилића", као Јевреји Старога завета вером у Јехову. Главна духовна храна су им предања о Косову и о српској Немањићској држави, и ова предања знају чак и жене и деца. Сви су прожети мишљу ослобођења српске земље од туђинског јарма - свега "што је наше од старине било", како песма каже..." 192)

"Ретко сам гдје наишао на толико љубави, према Шумадији као код црногорских Брђана. И чини ми се да се то да објаснити поглавито миграцијама: многи су њихови савременаци у Шумадији." 193)

Андрија Јовићевић каже:

"На основу личних запажања и многобројних радова својих ученика Цвијић је утврдио да је српска свијест у Црној Гори необично јака, да Црногорци знаду за славну српску прошлост и за српску цјелину и да је у Црној Гори развијена јака љубав према Србији и према уједињењу српскога народа. Та дивна особина Црногораца, чиста и неизвештачена, која струји као и наш карст, без мрље и љаге, изазвала је у Цвијићу жељу да потпуно испита и упозна душу нашег народа..." 194)

Бегош је успоставио одликовање које се звало "Златна медаља Обилића", са ликом Милоша Обилића. Тај је орден био највише црногорско одликовање од 1851. па до 1918, кад је Црна Гора уједињена са Србијом и другим југословенским земљама. Пољана на Цетињу на којој су вршене смотре црногорских јединица добила је назив Обилића пољана. Тај је назив остао и до данас.

Од ослобођења Подгорице, 1878, па до 1945, десна обала ријеке Рибница у Подгорици, поред остатака Немањиног града, гдје се, како је утврдила историјска наука, родио Стеван Немања, а по тврдњама неких историчара и Немањин отац, звала се "Немањина рива", од 1945. – "Немањина обала". 195)

У народу у Црној Гори живјела је традиција о моћној средњевјековној јединственој српској држави под Немањинима. Та је традиција била непресушна инспирација Црногорцима и Брђанима, и другим прецима данашњих Црногораца – у њиховој вишевјековној борби за опстанак, националну слободу и уједињење свег српског народа. Најомиљеније гусларске пјесме у Црној Гори биле су о Немањинима, Косовском боју, Карађорђу и борбама Црногораца и Брђана против Турака. Немањини су за Црногорце и Брђане и друге претке данашњих Црногораца – били симбол наше старе славе и

величине. Народ је искрено туговао због српског пораза на Косову, као за стравичним удесом Срба, као за нечим што се недавно догодило. За те неписмене људе идоли су били Милош Обилић, Душан и Карађорђе. Свешто су знали о Немањинима, Косову, Милошу, Карађорђу – то су чули од својих предака, то се преносило с кољена на кољено. Тако је створена свијест о припадности једном јединственом народу, који је на Косову доживио катастрофу а потом пао у турско ропство.

Косовски и култ Немањина наставили су да живе у Црној Гори и између два рата. Та је традиција остала жива и у свијести комуниста. У једној пјесми из средине тридесетих година, о тадашњем хероју КПЈ, Петку Милетићу, каже се:

"Шта је Милош Обилићу –

Према Петку Милетићу..." 196)

У једном извјештају Окружног комитета КПЈ Никшић Покрајинском комитету, из новембра 1941, каже се да су партизани, у борби против фашистичког окупатора на Вилусима, "испољили Обилићку храброст". Односи се на подвиг Саве Ковачевића, команданта Никшићког одреда, који је под кином непријатељских куршума скочио на окупаторски тенк и заробио посаду.

У походу црногорских партизана у Санџак односно у Србију, 26. новембра 1941, маршовао је кроз Горњу Буквицу (под Дурмитором) Зетски батаљон Црногорског партизанског одреда за операције у Санџаку (батаљон је био састављен од партизана из Зете, Подгорице, Љешкопоља, и Доње Љешенске нахије) и пјевао:

"На сред Зете Немањине –

Црвени се барјак вије;

Ајд' нека га нек се вије –

Дош'о нам је из Русије".

У Црној Гори је постојао култ светог Саве. Многи локалитети у разним крајевима Црне Гоље носе имена по светом

Црногорска војска у маршу 1912. године

Сави, што се везује за Савине доласке и боравке у појединим крајевима Црне Горе. Свети Сава је у црногорском народу уживао исти углед као и св. Василије Острошки. У народу постоје многобројне легенде о светом Сави. Сачувано је доста података о прослављању светог Саве у црногорским школама.

"Црногорац" 23. јануара 1871, објављена:

"Свети Сава прослављен је и код нас на Цетињу као што се достојно слави по цијелом Српству. На пригодној литургији у цркви присуствовао је и књаз Никола. Потом је одржана свечаност у основној школи на Цетињу, у присуству књаза." У овом броју "Црногорац" објављена је информација и о светосавској прослави у Котору.

"Просвјета", за јануар/фебруар 1890, објавила је вијест о светосавској свечаности на Цетињу. Бесједио је професор Жарко Драговић, који је рекао да је камен темељац просвјети "код нас Срба положио наш велики народни светитељ и учитељ коме данас спомен светкујемо".

У распису Главног надзорника основних школа у Црној Гори, 5. фебруара 1891, 197) каже се:

"За светосавску прославу и родитељске скупове, такођер од неких учитеља немамо никаква извијешћа још досље. Зато наређује се дотичнијема, да се и у овој својој дужности што прије одазову".

"Хитам да извијестим поштоване читаоце "Гласа Црногорца", да смо ми Беранци, ове године, прославили школску славу, – св. Саву, свечаније него икад" – пише у "Гласу Црногорца", 12. фебруара 1905.

"По свршетку славских обреда... слиједиле су разне декламације патриотске садржине, праћене патриотским пјесмама, које су наизменице и у хору пјевали ученици и ученице..."

Ове ретке, с радошћу пишем јер се оваквом одзиву овдашњих грађана, има радовати сваки брат Србин, и нећу прећерати кад кажем, да Беранци у оваквим и сличним случајевима могу послужити за углед другима..."

О светосавској прослави на Цетињу пише "Глас Црногорца", 15. јануара 1905:

"Цетињска мушка и женска основна школа прославила је дан српскога великога просветитеља и покровитеља српске школе уобичајеним начином. Послије службе Божије отишло се литијом од манастирске цркве до мушке основне школе, где је у лијепо окићеној сали Његово Високопреосвећенство Митрополит г. Митрофан са свештенством осветио воду. Иза овога је господин учитељ Перо Калугеровић држао врло лијепо говор, истичући "да ћемо само онда досљедно прослављати спомен светог Саве ако будемо и дјелима слиједили његовом великом примјеру".

О прослави следеће године на Цетињу, пише "Уставност", 19. јануара 1906:

"Хор ученика гимназијских је отпјевао популарну Светосавску химну и ђачки марш". Отпјевана је и Мокрањчева романса "Хајдук Вељко". Професор Богдановић је говорио "о стању савремене српске књижевности". Он је на завршетку рекао "једну истину које су свјесни многи озбиљни српски критичари, да је данашњи друштвени живот српски најподеснији за савремени роман и новелу реалистичког правца".

"Лијена српска кола низала су се једна за другим. Сликовита народна ношња, како мушка тако и женска, даје овим колима, за вријеме играња, необичну драж".

О прослави светог Саве у Даниловграду, пише "Цетињски вјесник", 19. јануара 1911:

"Пишу нам са Данилова Града. На дан Св. Саве овдашње основне школе прославили су српског просветитеља у најбољем реду, увече у просторијама школе била је забава у корист сиромашних ђака..."

У истом броју листа, објављена је информација о прослави светог Саве на Цетињу. О томе је "Дан" писао:

"Овогодишња ђачка бесједа, коју на дан Св. Саве приредише наставници и ученици цетињске Велике државне гимназије, заслужује да јој се посвети неколико топлих рјечи..."

Традиције Савин дана, који је сретним обичајем постао светковином наше просвјете и празником школске младежи, дјелују и продиру све дубље у наш народни живот..."

О светосавској прослави у Беранама, 1914, пише "Цетињски вјесник", 12. фебруара. Управитељ гимназије Коста Костић је у својој бесједи "довео у лијепу везу плод рада Светог Саве на пољу српске просвјете и наше ослобођење од петовјековног ропства и очување наше националне свијести".

"Увече се слегло у дворану војног стана мноштво отменога грађанства без разлике вјере, које се пожртвовано одавало позиву збора гимназијских наставника, који су нам са својим ђацима уз помоћ господe учитеља и њихових Српчића и Српкињица приредили тако лијепо и забавно вече, да је свака на концу однио са собом најљепше утиске..."

Свети Сава је, као што се зна, родоначелник независне Српске православне цркве. Православна црква у Црној Гори се сматрала за све вријеме турске доминације у српским земљама, па, дакако, и касније, и данас дијелом Српске цркве.

Све владике (митрополите) из куће Петровића завлађивали су српски патријарси, или други високи достојанственици Српске цркве.

Владику Данила је завлађио патријарх српски Арсеније III Чарнојевић, у Сечују (Угарска), 1700.

Владику Саву је, 1719, увео у чин митрополита патријарх пећки Мојсије Чурла.

Василија је 1750. завлађио патријарх Атанасије Гавриловић.

Петра I је завлађио у Сремским Карловцима, 1784, митрополит Мојсије Путник.

Петра II је рукоположио за архимандрита, митрополит призренски Хаџи-Захарије. 198)

Душан Вуксан пише да су "од најстаријих времена црногорски митрополити одржавали... везе са пећком Патријаршијом. То је трајало све до почетка друге половине XVIII вијека, кад је 1. априла 1752, умро потоњи патријарх Србин, Атанасије. Кратко вријеме иза Атанасија био је патријарх Гаврило Сарајевац, а затим је, већ 1753, на патријаршијски пријесто, вољом турског султана, дошао Грк. Црногорски митрополити нијесу хтјели да одржавају везу са туђином. Штавише митрополит Василије Петровић је писао руском вицеканцелару Михаилу Воронцову и руском посланику у Цариграду Алексеју Обрескову, жалећи се да је на српски патријаршијски пријесто дошао Грк, именован од стране турског султана "без избора архијерејског". Он "архијереје српске избацује" – вели владика Василије – "и прогони и разгони." Владика Василије моли да руски цар заштити српски народ и православље." 199)

"Пећки патријарх је 4. фебруара 1719, поставио за протојереја подгоричког и зетског попа Бошка. Патријарх Арсеније IV упутио је, 18. фебруара 1725, писмо Подгоричанима, Зећанима, Пиперима, Бјелопавлићима и Жабљачанима." 200)

"Цетињски вјесник" је 5. фебруара 1914, објавио вијест да је "иницијативом представника свих грађанских сталежа на Цетињу основано... Српско Соколско Друштво." Позвани су грађани да се масовним уписом "потпомогне ова национална установа". У "Правилима српског сокола на Цетињу", каже се:

"Име је друштву "Српски Соко" на Цетињу. Циљ је унапређење здравља и тјелесне снаге.

Чланом друштва може бити сваки Србин и Српкиња и сваки пријатељ српског народа, који су навршили 18-ту годину живота, а који нијесу били судски кажњени, ради дјела учињених из користољубља или морала.

Друштвена обилежја јесу:

1) друштвена застава: Српска народна тробојница (црвено-плаво-бијело)...

Службени је језик српски, писмо ћирилицом. Друштвена је слава Видовдан, 15. јуна сваке године". 201)

II. ЦРНОГОРЦИ О СВОЈОЈ НАРОДНОСНОЈ ПРИПАДНОСТИ И НАЦИОНАЛНИМ ОСЈЕЋАЊИМА 1918-1941. ГОДИНЕ

1. Бјелашки антирежимске оријентације

У овом поглављу су изводи из текстова бјелашки настројених Црногораца, који су били у опозицији према владајућим режимима у Краљевини Југославији. То су највећим дијелом изводи из текстова, у којима је ријеч о националним осјећањима аутора, објављеним у никшићком недјељнику "за културу и социјалну обнову" - "Слободна мисао". Тај лист је био антифашистички оријентисан што се види и из његових објективних написа о Совјетском Савезу, о Минхенској издаји Велике Британије и Француске, о грађанском рату у Шпанији, о политици владајућих режима у Краљевини Југославији. У листу су сарађивали политичари, опозиционо настројени према режимима, али који су припадали бјелашком покрету. Међу сарадницима листа преовладавају демократски настројени људи, а било је и чланова и симпатизера Комунистичке партије Југославије. Многи од њих ступили су у Народноослободилачки покрет, са КПЈ на челу, већ 1941.

У напису "Загребачке оријентације", у "Слободној мисли", 9. августа 1936, Станко Даниловић полемиса са хрватским политичаром Већеславом Вилдером, који је приликом боравка у Црној Гори добио "погрешне" информације о расположењу црногорског народа па је и његов "главни закључак потпуно неисправан". Вилдер "нема јасну представу о Црној Гори; то је један сиромашан терен... који са свим рационалним искоришћењима тешко пружа себи услове за живот; он се бори за опстанак и час се налања на Метохију, а час на Србију преко Санцака; аутономашке амбиције постоје само у главама неколико преживјелих реакционара из старих земана... Г. Вилдер је изгледа Црногорце схватио као четврто племе југословенско или у најмању руку мањинско насеље у нашим државним границама. Један вођ није могао или није смио давати овакве закључке. Скоро цијела прошлост Црне Горе и њена борба своди се на борбу за слободом и јединством српског племена, а преко њега и осталих југословенских племена...

Краљ Никола I као врховни командант црногорске војске 1912. године

Поред горњих разлога, да је Црна Гора далеко од свих аутономашких тежњи, постоје много јачи, економски разлози, који диктују недјељивост од српског племена. У Хрватској живе само три Црногорца: Мићун Павићевић, др Секуле Дрљевић и Саво Штедимлија. Нити они требају Црној Гори нити Црна Гора њима. Србију су населили Црногорци; јужну Србију и Метохију такође; Црногорци, учитељи, попови, судије, професори, прегледали су читаво српство..."

Јован Петковић пише у "Сл. мисли", 16. августа 1936, да је "Одлука Велике Народне скупштине један значајан историјски акт којим је дефинитивно ријешен државно-правни положај Црне Горе. Овај чин је крунисао историјску улогу Црне Горе..."

Поред свих недаћа и катастрофалних погрешака Београда, одлука Велике народне скупштине одржала је Црну Гору и Црногорце и досад живе..." Петковић је саопштио податак да сви државни приходи "са територије 13 срезова, који су сачињавали Црну Гору последице Балканских ратова, износе данас округло 42 милиона динара; а држава расходује на ових 13 срезова: преко 120 милиона сваке године" без онога "што се баца у Цетиње" и без расхода за војску. "Па гдје је онда рачуница црногорских династичара, који трују народ у Црној Гори и причају напамет, из ината и пакости, да Ц. Гора више даје прихода него што се на њу расходује".

Петковић каже да "црногорски династичари" дижу поново главу, и уздајући се у своје старе прекоморске пријатеље и хрватске франковце покушавају да и "црногорско питање" ставе на тапет."

У редакцијском уводнику, "Сл. мисао", 23. августа 1936, полемиса са зеленацима:

"На првом мјесту морамо се подвојити: на оне који сматрају Црногорце "четвртим југословенским племеном" и оне који сматрају да су Црногорци Срби... Већина народа у Црној Гори, и њена омладина изјаснила се 1918. године за једин-

ственост српског племена. Али исто тако постоји једна група Црногораца и данас, која не признаје... одлуку Велике народне скупштине у Подгорици... Било би непотребно набрајање свих антинародних и антицрногорских дјела једне групе залућалих Црногораца и пуне издаје националних аманета владике Рада и књаза Данила; та шака – Црногораца каљала је част и понос једне српске покрајине која је створена да за идеал јединства и слободе српског племена принесе себе на жртвеник. Тако су је припремали последњи црногорски ратници до највећих јунака. У односу према остварењу националних идеала Србија и Црна Гора биле су на једном путу са једном мисијом... Народна Црна Гора помогла је Србију која је била са више услова да постане вођа...”

”Сл. мисао”, 13. септембра 1936, пише:

”Став Црне Горе и овом приликом као и увијек подвучен је да се иде како је то одредила Велика народна скупштина у Подгорици: Србија и Црна Гора заједно; не признају се никакви историјски индивидуалитети... За наше становниште јединства српског племена цио је народ Црне Горе, изузев Црвених Хрвата, којих нема више од два вода: неколико бивших министара, незадовољних чиновника и група пензионера.”

”Затим се говори о великом броју Црногораца који су као државни чиновници на раду по цијелој земљи, па се ”поставља питање шта би било са њима ако би се створила нека аутономна Ц. Гора”.

”Кад би све ово могло и да се изведе постоји друга околност: то је измијешано насеље: пола Србије су насељили Црногорци. Они више одлучују него све ово што је око Подгорице, Црнојевића Ријеке.

Кад би случајно дошло којом невољом да ”Црвени Хрвати” остваре своју замисао па они би за 24 сата били задављени као трутови у пчелињаку...”

Митар Вукчевић пише у ”Сл. мисли”, 11. октобра 1936:

”... Национална свијест код Црногораца је старијег датума од Црне Горе. Јер је она у нашем народу пречишћена и формирана још у вријеме српске државе под владавином Немањића. На Косову су Срби изгубили слободну Српску државу. Али са пројашћу српске самосталности није побијеђена њихова национална свијест. Они Срби, који се нијесу хтјели у ланце везати – збили су се у... црногорски камен и врлет, да чувају ”крст часни и слободу златну”. Ову историјску истину потврђују многи стари споменици, најстарије као и најновије народне пјесме, многобројна ”народна предања”. Вукчевић подсећа да су се Црногорци били за уједињење 1918, што је ”непобитни доказ, да код Црногораца није национална свијест пробуђена, него од давнина наслијеђена и увршћена”.

У ”Сл. мисли”, 8. новембра 1936, ”Прекосимуњски” каже да је ”историјска истина, да је Црна Гора свагда била и остала искључиво српска земља, а народ који је насељава (Црногорци), да су искључиво дио српског народа, тј. прави Срби.

Кроз сва времена српске историје, и за све генерације, не би могло бити веће увреде правоме Црногорцу, него кад би му неко рекао да није Србин. Они су свагда живјели и умирали за српско име, за српску вјеру и слободу, и за испуњење српског завјета и мисли која се састоји у ослобођењу и уједињењу свега српскога народа. То је био култ и девиза Црногораца, и њихово национално еванђеље од Косова до данашњих дана... Да је све ово истина Црногорци су то својом српском крвљу доказивали и утврђивали за пет мученичких вјекова. Они су то потврдили и својом историјском Одлуком, у Подгорици, колијевци Немањића, 13. новембра 1918. године, уједињењем Црне Горе са Србијом, а преко ове и са осталим покрајинама...”

Саво Фатић, у пољемници са Савом Вулетихем, у ”Сл. мисли”, 22. новембра 1936, вели:

”... Крусе, Врачар, Вучи До, Куманово, Цер, Јадар, Кајмакчалан, Мојковац – све су то велика дјела српске, а не специјално шумадијске или црногорске историје. Ја их као такве морам прихватити и једнако бранити. Таква дјела бих ја величао и/код туђих народа... Подунавска и моравска равница – европски су мисири. Уједињење црно-

горског крша са овом последњом почело је још са првим миграцијама и селидбама, и током вјекова је једнако трајало, па траје и данас. Ко зна, можда је данашње ширење наше црногорске интелигенције у том правцу појава тог истог вјечног закона...”

Станко Даниловић, у тексту ”Подгорички процес”, у ”Сл. мисли”, 27. децембра 1936, пише:

”... Да би цијела наша комедија била још потпунија, неколико неуравнотежених типова неподгоричких грађана, узели су на себе улогу да из Подгорице покрену питање: да ли су Црногорци потомци Илира или Црвених Хрвата? Наравно, да је то опет плод политичког црногорског прескубања. Нама је у Црној Гори било јасно да то питање покрећу грандомански типови, да се чују; ван Црне Горе они су узети у погодне агитаторске сврхе; међутим, врло је јасно и научно познато како су извршена насеља појединих племена у Црној Гори; нека су насеља словенска, а нека су дијелом поријекла старих илирских насеља. И сад коме племену конвенира да припада несловенском елементу, нека се слободно декларише... Сад, ако некоме из полтронских разлога конвенира да докаже да су Доњоморачани и Зећани Хрвати то је њихово право по ”политичком црногорском инату”. Друго је питање смије ли ”савремени морачки вођа” (мисли на Секулу Дрљевића – Б. Ј.) покупити морачко или ровачко племе па им рећи да нијесу Срби већ Црвени Хрвати...”

Иван Вујошевић, у чланку ”Гледишта Удружене позиције” у ”Сл. мисли”, од децембра 1936, износи предлоге за нову организацију државе на федеративном принципу:

”Главне су земље: Српска, Хрватска и Словеначка. У њима ће се груписати разне наше покрајине, према слободно израженој вољи, и с обзиром на своје историјске традиције, географске и економске погодности: 1) Словеначка у границама садашње Дравске бановине; 2) Хрватска са Савском и Приморском бановином те и са дијелом Босне и других крајева који гравитирају Загребу; 3) Србија, Црна Гора и Војводина са другим дијелом Босне и Херцеговине...”

”Сл. мисао”, 4. јула 1937, препричала је писмо адвоката Андрије Поповића, које је овај упутио својим пријатељима у Катунској и Ријечкој нахији као одговор на писмо Секуле Дрљевића, ”разаслато виђенијим зеленашима” у овим двијема нахијама. Поповић је подсетио да је С. Дрљевић, у вријеме слома Црне Горе, почетком 1916, изјавио у Црногорској народној скупштини да је ”краљ Никола заузео Црну Гору за Голеш планину”, да је 1918. био бјелаш, али да је, због тога што ”нијесу задовољене његове амбиције у Београду” постао ”барјактар зеленаша”.

Поповић је објаснио политички ”наук” С. Дрљевића: ”1) да су Црногорци посебна нација; 2) да Црногорци ни расно ни крвно немају ништа заједничко са Србима, и уопште српским народом; 3) да су Црногорци по поријеклу Хрвати и да су некад били католици; 4) свака покрајина у Југославији са историјским обиљежјем представља нацију за себе; 6) покрајина са историјским обиљежјем треба да постане држава за себе; 6) преци Црногораца намјерно нијесу учествовали на Косову и да су грађани некадашње Зетске државе која је претходила Црној Гори примили одушевљено пропаст на Косову; 7) у склопу југословенских земаља Црна Гора има да буде равноправна са другим земљама”.

Поповић каже:

”... Од постанка Црне Горе вјечито се кроз звуке гусала, с оца на сина, преносила идеја о освети Косова, о повратку Душанове Царевине, ослобођењу браће испод туђинског јарма, о српству и великој српској држави...”

Црногорац се херојски борио за ту идеју и стизао свуда. Писали су о Црној Гори и Црногорцима Французи, Енглези, Швајцарци, Немци и многи други и сви се слажу у једном основном, да су Црногорци најчистији и најраснији дио српског народа...”

Тврдити данас да смо били католици, црвени Хрвати, да нијесмо Срби и дио српског народа, значи прогласити лажним све оно што је живјело стотине година у свијести народној; све оно што је написано о нама од владика из разних племена, владика Петровића, краља Николе; све

Сердар Јанко Вукотић, командант црногорске војске у ратовима 1912–1916. године

што је дао народни гуслар, народно предање; све што смо од родитеља чули, а у школи научили; све оно што су са дивљењем о Црногорцима написали страни писци итд. Значи, требало би целокупну нашу прошлост и историју прогласити фалсификатом, просто одрећи се самих себе, а ми то нити хоћемо, нити можемо и кад би хтјели. Нема горе ни несрећније ствари од ината...

Владимир Јовановић пише у чланку "Зашто замјерамо Хрватима?" у "Сл. мисли", од 11. јула 1937:

"... За нас многе Црногорце у Загребу случај др Секуле Дрљевића био је мало загонетан; увијек смо мислили: политика, начелна размимоилажења, или шта друго, довели су до политичког дезертирања из Црне Горе; његов прикључак Хрватској сељачкој странци био нам је опет и сувише мистериозан. Међутим, иступање г. Андрије Поповића да нам објасни политички "наук" г. Дрљевића, скинуо нам је и ту мистичност која је обавијала политичку личност морачког "државника".

"Наук" г. Дрљевића о Црногорцима, потпуно се поклапа са политичким жељама франковачке Хрватске чије се политика једино и ослања само на ишчезнуће српског имена, српства уопште; затим наше југословенски нице и враћање на какво било уређење само да се Срба омаловажи, компромитује. За франковачку Хрватску, чија је бројност у бившим измеђарима Беча и Пеште, сваки најамник измеђар добро је дошао... У Хрватској сељачкој странци, доста је ова струја доминирала. И она је увукла др Дрљевића као новог "барјактара". У њиховој средини формирао се морачки франковачки барјактар и тек нам је сад јасно, захваљујући уваженом г. Поповићу, који је објавио његов "наук" ко је др Секула Дрљевић и каква су његова схватања и у односу Црне Горе према југословенској заједници и у односу према српству...

Хрватска г. др Мачека није могла ни за моменат претпоставити да Црногорци нијесу Срби али она нажалост је морала да толерише г. Дрљевића, јер тако жели франковачка Хрватска...

Хрватској др Мачека мора бити јасно, зашто се у Ц. Гори јавља један горак протест, једна нетрпељивост према Хрватима, која често прелази у револт, јер се фаворизују у Хрватској извјесни типови који у свему лажно представљају расположење Црне Горе и који се служе најпростијим фалсификатима осјећања и жеља српског народа у Црној Гори..."

У "Сл. мисли", 12. децембра 1937, М. Р. у напису "Грандоманије у црногорском фронту", каже:

"... Ми који се сматрамо Србима у Црној Гори, то је већина, немамо ништа против, да и она несрпска страна може се назвати Хрватима, Албанцима, Трачанима и како год хоћете..."

Могао би др С. Дрљевић и његов сателит "подгорички адвокат" излити зубе од коњских плоча, па да не могу прегрести папирне омоте на одлуци Подгоричке скупштине, а не дати Црногорцима супротне сугестије и оријентације, него што су, Срби и недјељиви од великог Српског племена..."

У "Сл. мисли", 22. августа 1937, Р. П. П. пише:

"... Г. С. Дрљевић и један његов млади сарадник (мисли на С. М. Штедимлију – Б. Ј.), сматра да је по будућност нашег југословенског народа најбоље да се ископа непремостиви јаз између бивше Србије и бивше Црне Горе. Колико до њих стоји они га копају. У ту сврху је створена теорија о нашем католичком и хрватском поријеклу. Треба доказати да нијесмо једно са Србијанцима, већ да смо то са Хрватима. Теорија да смо једно са Хрватима потпуно је основана али тиме није доказано да нијесмо једно и са Србијанцима и осталим Србима; баш на против, тиме се доказује да су Хрвати и Срби јединствен народ што они (Дрљевић и његов сарадник – Б. Ј.), никако неће да признају..."

Петар Милић, из Херцег-Новог, пише у "Сл. мисли", 28. новембра 1937:

"... У историји живота српског народа има много великих датума: од свију највећи су: 15. јуна 1389. и 13. новембра 1918. године. Први је славна али тужна успомена на раскомадано Српско Царство, а други је срећна и преславна успомена на његово обновљење – послје пет стотина година историјске борбе и страдања..."

Одлука Велике народне скупштине од 13. новембра 1918. године, дјело је велике националне свијести вјековних заточника српске слободе који су само зато живјели и умирали од Косова..."

Овом су одлуком крунисана сва несравњена јуначка дјела и све мученичке жртве и патње, од цијелог културног свијета прослављених српских витезова Црне Горе, од искона до данашњег дана. Њоме је коначно испуњена српска завјетна мисао и свети аманет наших праћедова.

Овога великога дана обновило се дјело српског свеопштег светог Саве Немањића, и испунило се пророчанство бесмртног Његоша".

Др Никола Шкерковић пише у "Сл. мисли", 6. јануара 1938:

"... Чувајући своју сопствену слободу Црногорац је увијек мислио на добијање слободе цијелом народу – нацији... Све муке и патње које је црногорски Србин трпио у вјековној борби сматрао је за привремене, за пролазне. Вјеровао је да ће их једнога дана нестати, да ће једнога дана засјати у својој слави и величини изгубљено Царство... Црногорски Србин је инстинктом тражио свуд унаоколо савезника и помагача за достигнуће великога циља..."

Осјетио се запостављен, увријеђен, остављен да се и даље злопати на сиромашном тлу, толико опјеване и слављене Српске Спарте, да га у свакодневном животу не загрије ни један прамен те славе. Он заточник и бранич српског образа, "дивнога имена и свете слободе"; он који је дао нацији, поред рођених у овом кршу великана, и Карађорђа, и Милоша Обреновића, и Хајдук Вељка, и Чарапића, Карацића, Гарашанина, Цвијића итд., па да поред свих својих ненадмашних заслуга и мука буде немарно, небратски остављен на његовом суру кршу, чак и вријеђан, такве кржаве неправде никад нико није претрпио..."

Покушало се, да се оно огорчење, чије смо образложење, с тачке гледишта једног просјеечног Црногорца, покушали да дамо, искористи у чисто спекулативне политичке сврхе..."

Опет један парадокс у нашем животу.

Најсрпскији Србин, сој српског племена, јунак и борац за српске националне идеале, који премца нема одједанпут превлачи сву своју прошлост застором..."

Зар је могуће да се постави фронт према својој рођеној дјечи коју је напала Црна Гора дала другим нашим крајевима и надјужнула их за велика ослободилачка надахнућа!

Зар најбољи синови – творци Шумадије нијесу више синови нашег мукотрпнога крша..."

Иван Вујошевић, пише у "Сл. мисли", 6. јануара 1938:

"... Није случајно ни вјештачки што су Црногорци незадовољни, и што лако и брзо реагирају на неправде. То је резултат њиховог васпитања, животних услова и историјског развоја..."

И док се у другим крајевима наше земље осјетно подиже привредни живот, са Црном Гором није тај случај...

С једне стране, имамо оне моралне и психичке особине које су тако рећи кондензиране у свијести једног дијела Црногораца, а с друге стране ову запостављеност у економском смислу. То су два главна фактора, који су у Црној Гори створили један немио покрет, који се данас бори за црногорску индивидуалност и за црногорску федерацију. Са својим индивидуалитетом хоће да очува своје племенске традиције, свој морал, обичаје и језичке облике, а са федерацијом да принуди Београд на рјешење питања која се тичу материјалног опстанка Црне Горе.

На супрот овоме постоји друго схватање, које тежи да се постепено изгубе сва покрајинска обиљежја... То је покрет који сматра да су Црногорци само географски појам, а не и национални индивидуалитет; да Црногорци имају вишак снага која траже мјеста и могућности да се пласирају ван Црне Горе, те да је нама Црногорцима најпотребнија "безграничност". Јер створимо ли фронт у уским границама Црне Горе створили смо пакао гдје ће се гушити гладан свијет..."

Р. Павић пише у "Сл. мисли", 30. јануара 1938:

"... У јавности је убачена и теорија неких напинаца о "црногорској народној индивидуалности"... Да је то анахронизам и враћање у феудализам биће јасно и њеним најгрлатијим заступницима..."

Народ црногорских брда је најсрпскији Србин који је одувijek живио Милошем и Косовом, али је, као најискрснији у борби за националну слободу, са ширим погледима и смислом и осјећањем југословенског национализма... Црногорац гледа на наш унутрашњи проблем са гледишта извјесних начела, а не "народних индивидуалитета". Нама треба да свак има рада, да завлада поштење и правда..."

У "Сл. мисли", 10. априла 1938, М. Р. пише:

"... Разни штребери, незналице, политички шарлатани, неуравнотежени људи и грандомани племенски желе да изазову заблуде у ко зна какве неисправне личне сврхе. Тако се последњих година појавила једна група штребера у Црној Гори која хоће да прикаже да постоји народ и народност црногорска. Нико од њих нема куражи да отворено иступи, већ анонимно уноси заваравача да би се кроз таква осјећања стварао прорачунати јаз у српском народу и потенцирала мржња између српског народа у Црној Гори и оног у Србији, Босни, Санџаку итд. Ми тачно можемо да избројимо на прсте ове домаће штребере и они су на потпуном ишчезнућу.

За наше здраво сељаштво у Црној Гори била би једна најтежа увреда, кад би неко дошао па му порицао српску народност... Такви "учитељи" пошли би искривљених лобања..."

У "Сл. мисли", 1. маја 1938, пише:

"... Наш лист је толико пута писао о тешким заблудама неких наших земљака, који би жељели да се у српском народу утврде народности по племенима и селима ради ко зна каквих њихових циљева. За њих је било обично да тврде о постојању црногорске народности, а последије тога могло се прогласити постојање морачке, бајичке, пивске, црмничке, дробњачке и које хоћете. Никада нијесмо поклањали пажњу да то може имати каквих озбиљних закључака и ако смо увијек били готови да учинимо своје примједбе на једно злонамјерно и тенденциозно извртање основних чињеница служећи само стварању зле воље у српском народу са његовим парцелисањем..."

Пошто је цитиран Данилов законик, "Сл. мисао" каже:

"... Господин С. Дрљевић и неки његови једномишљеници морали би дати своју ријеч, откуда овакво држање књаза Данила! Сигурно да књаз Данило није био партијаш или везан за одлуку Подгоричке народне скупштине..."

У тексту "Војвођански фронт и Црногорци", у "Сл. мисли", од 26. јуна 1938, пише да у Војводини постоји фронт, који има за циљ одстрањивање "свих дошљака", "а посебно Србијанаца и Црногораца". Аутор написа каже да они који "служе данас разбијању српског груписања" врше "несвјесно и свјесно издају наших народних идеала слободе и јединства..."

"Сл. мисао", 6. новембра 1938, у напису "Изборна бестијања", који је потписао Р. Р., пише да се појавио неки летак који "највише изгледа на гимназијски писмени задатак и са својим наивним политичким закључцима прелази у дјетињарију". "Сл. мисао" га помиње "само зато што се случајно дотакао општег српског националног проблема. У летку се каже како је Црна Гора била жртва српске експанзије. Овај закључак је имао за своје поентирање да Црногорци нијесу Срби. Није први пут да смо указали на ово назалнаштво којим се покушава одвајање Црногораца од српског племена. Наравно, да ми овим типовима не бранимо сада ако хоће у Цигане, али је данас свим Црногорцима од паора до интелектуалца знано да је у Црној Гори насељена најчистија раса српског народа..."

Мора да је свакоме јасно колико комичности уносе поједини грандомани Црногорци у тзв. питање односа Србије и Црне Горе. Међутим, то су тако мале покрајине, чија су се насеља тако измијешала да има више Црногораца у Србији него у Црној Гори. Наравно да је ово бестијање неког црногорског гимназијалца прешло у још већу комичност кад је у летку доказивао да је др С. Дрљевић као социолог проучио формирање црногорског народа..."

Др Никола Шкерковић пише, у "Сл. мисли" од 27. новембра 1938, поводом двадесетогодишњице уједињења да је 26. новембра 1918, у Подгорици "проговорила народна српска и југословенска душа, манифестовао се национални и човјечански дух Српске Спарте. Нити је било, нити може бити узвишенијег и племенитијег чина од одлуке Подгоричке скупштине, која је прокламовала уједињење двије слободне српске државе Црне Горе и Србије. Тај велики чин не може натрунити пред неумитном историјском истином никакав приговор ма од куда и ма због чега долазио. Чин уједињења Црне Горе и Србије је синтеза, логика, плод цјелокупног историјског рада и постојања Црне Горе, закон који је диктовала душа и тијело српског народа и цијеле Југословенске нације..."

Једино у уједињеној слободној демократској Југославији можемо ријешити сва питања која нас тиште и муче. Уклањање од тог пута значи неминовну националну смрт..."

Истим поводом, у истом броју "Сл. мисли", Ј. К. Ђуровић каже:

"... Стара Црна Гора завршила је своје доба државног, народног и политичког живота одлуком Велике народне скупштине у Подгорици. Тај рад је круна рада и стварања свих генерација Црне Горе, које су вјековима сањале о уједињењу Српства, у великој југословенској државној и народној заједници. Њена историја пуна прегнућа и напора, свједочи да је она била увијек свјесна свог националног, политичког и културног положаја; свјесна својих циљева и задатака, које има да оствари у уједињеној отаџбини.

Уједињењем Југословена Црногорци су добили широко поље рада на коме су пласирали своје снаге. Те снаге се из дана у дан развијају, појачавају и повећавају, не само у Црној Гори него у свим крајевима отаџбине..."

Истина је и то: да су Црној Гори чињене и многе неправде, а нарочито у економском погледу..."

Црна Гора је дала Југославији елитну интелигенцију и предане раднике на свим пољима народне активности..."

Саво Фатић, овим поводом, каже:

"... Та права исконска мисао Црне Горе, састојала се у томе што је Црна Гора за српски народ била нека врста Вестина храма у коме се имао, последије пропасти опште

државе, чувати несагориви пламен народне мисли, који се у моменту поновног ускрснућа народног царства имао предати потомству онако исто национално чист као што је и зрачио. Да тај пламен није могао бити пламен државе, то је само по себи схватљиво јер је држава била уништена и угашена... А, сем тога српски се народ није ваљда спасавао у црногорске збјегове да очува пламен тадашње његове државе, који уствари није био ништа друго но пламен великаша и главара, чијег је господства и господарења и онако био сит, – већ да сачува своју слободу и свој живот за своје потомство и посредно за цио српски народ...

Али било како му драго, за оне за које је од значаја она вјечна и узвишена мисао народне слободе и права, која је од Црне Горе учинила симбол читавог српског народа, за њих ће одлука Велике народне скупштине, бити један од великих и вјечних аката историје наших народа, а за Црну Гору праскорје једног новог живота и дјеловања..."

У уводнику, у "Сл. мисли", од 29. јануара 1939, С. М. пише: "... У животу српског народа, традиција је формирана под утицајем разних околности и одиграла је врло значајну улогу у читавом процесу стварања и формирања наше данашње државне заједнице..."

Наш народ је многе своје велике традиције везао колико за историјске догађаје, толико за своје велике људе, владаре, црквене поглаваре и народне јунаке. Али у свом културном развоју највише традиције је везао за личност св. Саве. У култу према његовој личности, наш народ је развио најшире осјећање културног народног подизања етике и домољубља..."

Р. Павић пише у чланку "Срби и Хрвати у Југославији", у "Сл. мисли", 19. марта 1939:

"... Ми смо Црногорци такође Срби и заслужни смо колико ико у Српству, па ипак шта смо имали користи од тзв. "српске хегемоније"? Ми на сва ушта кукамо да је наш крај потпуно заборављен. А има још српских крајева који кукају да су заостављени. Зашто је то тако, највише је разлог у незнању, у незрелости или у немогућности и кратковремености... а не у некој "непријатељској политици према тим крајевима".

Аутор чланка је навео податак да је око 28 процената свих тадашњих државних чиновника било из реда Хрвата.

Марко Вујачић је рекао у Тополи, 6. маја 1939: 202)

"... Ево нас на уранку Ђурђев дана и за мене је овај уранак један од најљепших у животу. Дошао сам из витешке Црне Горе у исто тако витешку Шумадију. Сви крајеви наше земље дали су све што су могли за наше народно ослобођење и државно јединство, али није нико толико колико ми у Црној Гори и ви у Шумадији..."

У чланку "Поводом 550-годишњице Косовске битке", у "Сл. мисли", од 4. јуна 1939, Н. П. каже:

"... Нема ваљда ни једне нације која је као наша један велики физички пораз, изгубљење једне велике битке, која је наговјестила дуговјековно робовање, претворила у извор моралне снаге који му је помогао не само да се одржи већ и да се коначно ослободи робовања. Косовополска трагедија није само усамљени српски случај, већ је усамљен у историји европских народа..."

Аутор говори о подвигу Лазаревих бораца и о хероизму Обилића:

"Милош Обилић као најизразитији представник наше расе, и није могао поступити друкчије него је поступио..."

Данас ми морамо да се подсетимо на дјело Обилића, на Косовски морал..."

Црна Гора по закључењу Букурешког мира 1913. године

Морамо бити вјечито будни; вјечито на стражи. Морамо чувати наш најдрагоценији, наш свети извор Косовског морала, који нас је држао и сачувао. У нашој кући морамо правити Фед сами, без туђих "пријатељских савјета". Наша је кућа наша отаџбина, наша је кућа наша слобода, ми ћемо је уређивати по нашем схватању слободе и човјечности, по нашем Косовском моралу, по нашој вјери Обилића. Одговор је освајачу исти као онај косовски: нити ћемо се поклонити, нити ћемо се уклонити. Остајемо своји на своме. Своје не дамо, туђе не тражимо."

И "Сл. мисао", 2. јула 1939, враћа се косовској теми, у чланку "Косовска религија". Чланкописац каже да се "ове године прослављају двије велике обљетнице. Француска у мају прославља 150-годишњицу почетка своје револуције, а Срби... прослављају 550-ту годишњицу Косова. Два догађаја од пресудног значаја у историји човјечанства, и много слична по својој моралној садржини јер оба значе борбу за слободу, правду и човјечију част. Дјело два велика покољења и слика моралне вриједности двију нација. Под ударом реакционарне европске коалиције револуција је моментално морала да пропадне, као што је под ударом надмоћне турске силе пропала слобода коју су Срби бранили на Косову..."

Као што су у античкој цивилизацији богови били мерило и идеал који су жељели да постигну смртни људи, тако су у Косовској религији за Србе идеал били Косовски јунаци...

Та религија Косова и култ Косовских јунака дала је српском народу духовну снагу да кроз стољећа води борбу и да коначно извојује своју слободу..."

У чланку "Српство и Црна Гора", "Сл. мисао", 5. октобра 1939, каже:

"... Код нашег исправног-националног свијета Црна Гора је синоним Српства као што је Српство синоним Црне Горе, исти је случај и са Србијом..."

И ако је Црна Гора подијељена на више племена, ипак тешко ће се које племе у Црној Гори при одлуци изјаснити да не припада српству. И при једном гласању јавном или тајном, огромна већина Црногораца биће за српство, јединствено и недјељиво. Основно национално осјећање српског народа у Црној Гори било би увријеђено ако би се уопште помислило да се то питање постави као проблем, те да се за и против њега, народ у Црној Гори изјашњава; ово свакако не важи за арбанашки елемент и неспрска насеља..."

Парцелисање Српства не може никако, дакле, бити пожељно из Црне Горе, јер поготово одвајање од Србије значило би потпуну негацију историјске борбе обадва српска насеља... Његошева прва мисао ишла је Вожду Србије; ишла је за ослобођењем и уједињењем Српства.

Ми смо толико пута наглашавали да се Црна Гора не може одвојити од Србије и из других разлога: највећи дио Србије насељен је нашим Црногорцима... Свакоме је било лако рећи: "Идем у Србију", као да иде у своју најужу родну земљу... Зато сви разлози за нас о преуређењу наше земље упућују Црну Гору да она прва постави јединствену и недјељиву заједницу српског племена као синтезу тежња читавог српства, поготову великих напора и прегнућа Црне Горе и Србије..."

Марко Вујачић каже у "Сл. мисли", 5. октобра 1939:

"... Док год не сагори та наша сеоска вртоглавица, Црногорци не могу узети озбиљно ни једну ситуацију у Југославији; та сеоска и породична парцелизација и дала је маха појединим нашим Црногорцима да се одричу српства и српског поријекла. За нас присталице Земљорадничке странке у Црној Гори искувише је крње да смо Срби, још више Црногорци, Ровчани или Морачани, Цуце или Ђеклићи?! На овој политици ми смо се сусрели 1918. и створили два фронта. И тада и данас наш фронт земљораднички остао је на јединству српског племена свију покрајина..."

"Сл. мисао", од 19. новембра 1939, пише да су црногорски "аутономашки", са Секулом Дрљевићем на челу, "издали мисао и идеале својих отаца, и вођени каприцима и мржњом пошли... да негирају Црну Гору српство".

У "Сл. мисли", 26. новембра 1939, објављен је проглас Општинског одбора Никшића поводом годишњице уједињења Црне Горе са Србијом:

"... Ниједан народ није дао толико крви својих синова, колико српски, за ослобођење и уједињење Југославије... И он ће, свјестан своје велике улоге у животу Југославије, кад год буде требало, повезати све своје силе у један челични ланац, воље и живе снаге да чува и сачува нашу отаџбину... Јер онај који ствара, тај има и дужност и обавезу да створено сачува и уразуми сваког споља и изнутра да се у нашој лијепој отаџбини не могу и неће никад више успостављати међе... које је српски народ 1918. на врху ножа исцупао."

Ни један народ нема животне повезаности колико српски. Нема породице у Црној Гори, Боки, и Херцег Босни, која од Косова до данашњег дана није насељавала Србију и Војводину. И зар се међу том браћом могу поставити границе; изналазити друго родословље, и "историјски" утврђивати народност? Зар може још неко рећи Црногорцу да није Србин...?"

На манифестационом скупу у Никшићу, поводом годишњице уједињења Црне Горе са Србијом, 26. новембра 1939, 203) усвојена је резолуција:

"... 1) Одлуком Велике народне скупштине у Подгорици, Српски народ у Црној Гори изразио је прије 21 годину, преко својих еминентних представника, завјетну мисао "заточника мријет навикнутих" да се Црна Гора уједини са Србијом, а преко ове и са осталим Југословенима. Овом одлуком дефинитивно је ријешен државно-правни положај Црне Горе..."

5) Српски народ у Црној Гори пуних пет вјекова чувао је и очувао Српску националну мисао, и готов је и овога пута и за сва времена да се безкомпромисно бори свим својим силама за одржање опште завјетне Српске мисли и Југословенске државе као синтезе свих југословенских националних тежњи..."

6) Сигурни смо, да овом нашом резолуцијом тумачимо осјећање и жеље свих Црногораца, који су до сад толико пута доказали да им је Српство драже од живота, а држава преча од рођене куће и који ће и посад показати свима и свакоме како се Српство чува и како се за Југославију не штеди мријети..."

Цвјетко Станишић је рекао, 26. новембра 1939, у Никшићу, на прослави дана уједињења Црне Горе са Србијом: 204)

"... Велики догађаји сакупили су нас овдје, догађаји који су се збили прије 21 годину, када је наш витешки народ у Црној Гори кроз уста својих синова на данашњи дан у Подгорици, рекао оно што је желио и за шта се вјековима борио. Изрекао је историјску одлуку о уједињењу са својом браћом из поносне Шумадије и осталом браћом Србија, Хрватима и Словенима. Тога историјскога дана, остварен је петовјековни Србинов сан, и ударен камен темељац наше заједничке државе. Тога дана су представници српског народа из ових сурих стијена извршили аманет и завјет својих витешких предака. И ово њихово дјело треба да срасте са душом свакога Србина који неће дозволити да на њега падне клетва наших прадједа..."

Милан Терић пише у "Сл. мисли" од 26. новембра 1939:

"... Још једна година више навршила се од оног великог историјског дана, када је слободна српска краљевина Црна Гора, завршила своју историјску мисију, уједињујући се са другом самосталном српском краљевином Србијом, да са овом у Југославији отпочне нови напор у новим приликама за потпуно стабилизовање земље и њено социјално, културно и економско изграђивање. Одговорност коју носи Црна Гора и Србија за судбину земље није маља..."

По Терићу, "сва наша прошлост нашла је своју квалификацију у одлуци Велике народне скупштине, ујединио се брат са братом, ујединила се српска земља са српском земљом, - обје намучене и натопљене крвљу, обје су крваво мученички створиле себе и своју независност, обје се жртвовале до самоодрицања за слободу цијелог српства..."

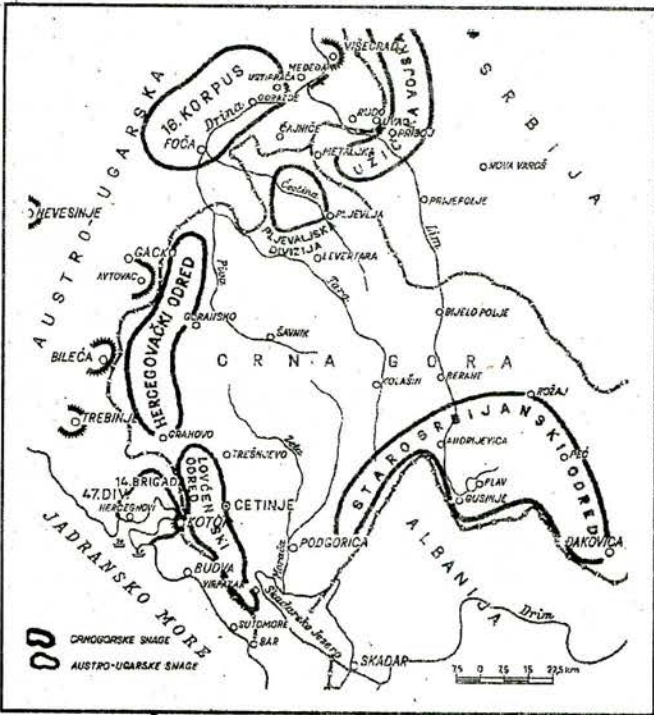
И онда и одлука Велике народне скупштине није могла бити друкчија, како је диктовала читава прошлост српске

Црне Горе и аманети оних, који су је на свим бојним пољима прославили.

Данас послје 21 године од уједињења Црне Горе и Србије, и најљући противници тога акта – они су то били свакако из оног српског ината, јер други оправдан разлог нијесу могли имати и нешто из сентименталности и романтике или личних и породичних разлога – данас морају признати да нијесу имали право...”

Терић каже да се ”остаје у ставу борбе против реакције и експлоатисања широких сељачких маса, до коначног уништења свих непријатеља народних и реакције...”

Никола Драговић пише, у ”Сл. мисли”, 17. децембра 1939: ”... Трагедија нашег народа и Срба и Хрвата доводила нас је да се боримо један против другог за туђе интересе и господарства, противу својих интереса и господарства. Тако је то било и у Европском рату 1914. године. Туђа владавина без срца и милосрђа ставила је у борбу брата противу брата и храбри Хрват пред туђинском дисциплином (да се овако изразим јер немам намјере вријеђања већ разлагања) био је приморан да своје јунаштво (које је неоспорно и доказано и са којим у велико рачуна наша држава без лажи... ласкања или подметања) – употребити према и против српства, утјеловљеног у јуначкој Србији и Црној Гори. Убијао је брат брата”.

Распоред црногорске и аустро-угарске војске почетком 1914. године

Драговић се у ”Сл. мисли” од 14. јануара 1940, залаже да Цетиње буде седиште српског бана јер ”кроз најстарије доба наше историје онај дио нашег народа који је гравитирао Зети, Лиму и Приморју српском био је најизразитији представник српског дијела нашег народа. Ту је поникла прва српска држава и прво српско краљевство... Из тих крајева... појавила се искра наде и слободе и та искра некад јаче а некад слабије зрачила је све наше крајеве, и никад није била потпуно угашена... Од Косова па до васкрса српске државе, а преко ове роди се Југославија, Црна Гора и Црногорци давали су нашој земљи и свом народу безброј примјера чојства и јунаштва и жртава снажних и несребичних и хранили Српство храном и унијели у Југославију храну којој нема равне до мајчиног млијека...”

Црна Гора и Црногорци нијесу принијели и унијели у државу све своје да у тој држави буду најпогођи, кад су кроз дуга стољећа били једини, а кроз сва времена први по жртвама и борбама...”

Саво Фатић пише у ”Сл. мисли”, 6. јануара 1940:

”... У моменту уласка српске војске у Црну Гору и ослобођења испод аустројског робовања, видеја уједињења српског народа толико је била општа жод народа у Црној Гори да је било мало оних који су вјеровали у могућност продужења неког посебног живота Црне Горе. То се особито видјело по посланицима изабраним за Велику народну скупштину. Мада су у њој представљене биле све политичке нијансе, почињући с крајњим социјалистима па до крајњих реакционара, сви смо ми једнако били надахнути једном истом идејом, тј. идејом апсолутног јединства са Србијом. И то је ишло толико далеко да уопште никоме није на ум падало да се уопште може појавити ни појединачна опозиција против те идеје...”

”Сл. мисао”, 19. јануара 1941, објавила је пјесму: ”Никшићу (месту мога рођења)”, од Радмиле Спасојевић:

”О, горди граде, колевко расе,
Јунака храбрих Српскога рода,
Дивне те сада лепоте красе:
Чојство и јунаштво, златна слобода.
Ал, некад страшан и крвав беше,
Ко’ црн пако нације наше,
У тавно доба твојега ропства,
Кад силне тобом владаху паше.
Високе куле тврђаве твоје
Што црне дане прошлости броје,
Седиште беху мрака и ноћи,
И српских мука тиранске моћи...”

И Митар Поповић се zaloжио да Цетиње буде центар Српске бановине, у ”Слободној мисли”, 4. фебруара 1940:

”... На Цетињу – тој српској Ђаби – је увијек тинала искра слободе. Она је загријевала и обасјавала цијело српство и све Југословене. Давала им је живота и снаге да истрају у борби за своје ослобођење... Историја Црне Горе створена је у најтежим данима српског народа. Цетиње је тада неуморно радило. У њему су се родили велики српски и југословенски владари књижевници, владари пјесници, владари филозофи, и владари војсковође... Историјска важност Цетиња је опште српска, не само црногорска, јер она спаја у себе цио живот свих српских племена на пољу јунаштва и витештва...”

Јован Контић пише у ”Сл. мисли”, 12. маја 1940:

”... Словени, а нарочито ми Срби, одувјек смо били индивидуалисте и слободари... У слободи се брзо разумимо и упустимо у међусобна надмудривања, која нам заиста нијесу доносила видних користи, али зато можемо бити поносни на наше схватање правде и правичности...”

О наш народ су се више пута досад љуљале многе царевине... Да подсетимо само на најскорију прошлост. Мала и у два рата измучена Србија бори се са двије царевине и њихове армије сајтерује у Саву и Дунав, а још мања Црна Гора у својим побједама иде до Романије. Највећи дио успјеха српски народ је успио да оствари више својом духовном снагом и челичним грудима него оружјем, кога жалост никад није имао у изобиљу...”

Публициста Никола Ђоновић, у својој књизи ”Рад и карактер Црногораца” (1935) пише:

”... Црногорство као сепаратистички појам каснијег је порекла. Црногорство до краља Николе било је жижа српске слободе ”и заточништво српске националне мисли”. Тек са кнезом Николом почиње да се формира црногорска државна идеја, као наставак старе Зетске државе, и црногорство као национално осећање... Тако вештачко црногорство било је више политика него осећање. Црногорство као народност, упркос извесним настојањима, није се могло одржати. Чак ни као локални патриотизам. И сам краљ Никола у првом делу своје владавине разбуктавао је српску заветну мисао, у Црној Гори, и узалуд је на крају покушавао да је успори, ради опстанка локалне државе. Проблем није био ни најмање лак за решење. Опште српско јединство имало је да уклони једну државу и једну династију, а то није била тако проста ствар... Он је био истински Србин и национални идеалиста. Осећајући се снажним, у једном часу немоћи династије Обреновића, замишљао је да је он позван да уједини српство...”

Јован Ђонових, један од првака Југословенске републиканске странке, пише у својој књизи "Уставне и политичке борбе у Црној Гори 1905-1910":

"... Српске државне творевине најдуже су се одржале у некадашњој Зети. Створене пре Немањића, продужиле су живот и после њих... Умирање српске државе траје више од једног века. Једна за другом падале су државне творевине, али жилави српски ратнички тип не пада са својим државама. Он се кроз векове бори за слободу..."

Црногорски брђани, оно што је, у сваком случају, најинтересантније у српском ратничком типу, без престанка носе државну идеју. После пада старе Зете, брдска племена... чувају слободу, да је најзад претворе у стварну и признату државну независност... У своје планине, у своје природне бедеме, овај непомирљиви човек однео је свест о држави и љубав за слободу... и кроз векове се борио за њих..."

2. Зеленаши

У овом поглављу су изводи из књига, говора и чланака чији су аутори зеленаши, противници уједињења Црне Горе са Србијом, 1918, и поборници "Обнове Краљевине Црне Горе" под династијом Петровића. Од 1923. године, зеленаши имају своју политичку партију – Црногорску федералистичку странку, која се декларативно залагала за аутономију Црне Горе у Југославији. Међутим, готово сви прваци странке били су, интимно, за издвајање Црне Горе из Југославије. Поједини прваци и већи број активиста странке били су искрено за федеративну Југославију. Заједничко је било и сепаратистичком и федералистичком крилу зеленаша – жестока мржња против Србије, због њене подршке бјелашима, присталицама уједињења Црне Горе са Србијом. Своја осјећања према Србији зеленаши су испољавали без увијања. Стога је веома интересно погледати шта су зеленаши говорили и писали о својим националним осјећањима у међуратном периоду. Овдје је највише извода из текстова објављених у подгоричком недељном листу "Зета", који је био полуванично гласило зеленаша.

Бивши министар краља Николе, Јово Поповић, пише у својој брошурици "Поглед на црногорско питање" (1919):

"... Још у IX вијеку, Скадар бијаше прва пријестоница српска, на земљишту данашње Црне Горе; од тада, и покрај свију најезда непријатељских, територија Црне Горе остале све до половине XIX вијека једини олтар слободе и части целокупног народа српскога..."

У прогласу вођства зеленаша, у очи парламентарних избора 1923, каже се:

"... Ваш Ловћен био је кроз вјекове, заједно с Комом и Дурмитором, отаџбина српских вила..."

На упадицу, у Народној скупштини, у Београду, 23. маја 1923; "То је могло бити тако само под Господаром", зеленашки (федералистички) народни посланик, Ристо Поповић изјавио је:

"... Ја сам служио једном великом Србину и великом патриоту, и шта имате ту да приговорите. Ја се тиме поносим..." (205)

Народни посланик Михаило Ивановић, носилац листе црногорских федералиста, зеленаша, на парламентарним изборима 1923, изјавио је, 9. фебруара 1924, у Народној скупштини у Београду:

"... Господо, ми Срби стојали смо на челу покрета националног ослобођења; мени би било врло жао кад ми Срби не би били у првим редовима покрета за пропагирање политичких слобода. Овај режим не може имати симпатије и помоћ српског народа све дотле док се безобзирно бори чак против најважнијих принципа слободе: да они који управљају одговарају онима над којима управљају..."

Ми смо Црногорци политички народ који је своју државу створио сопственом снагом и очувао је у најмучније доба историје наше расе. Немамо амбиције да будемо србијански округ, или ма чија провинција. Црна Гора била је вазда српска и мора остати српска, али... са највише права, јер у јединство уноси највише заслуга, а најмање

дугова, тражи само равноправност и то у интересу јединства са Србијом и осталим провинцијама бивше Аустроугарске монархије..." (206)

"Црногорац", гласило Црногорске федералистичке странке, пише, 3. јануара 1925:

"... Сви историчари од најстаријих времена признавали су вам, Црногорци, да сте били не само најбољи јунаци но и најхитрији и најспособнији политичари. Зато сте имали вођство српског народа у својим рукама..."

У истом броју "Црногорца" објављен је чланак "Клеветање Црне Горе и Црногораца", у коме се полемиче са ставовима историчара Владимира Ђоровића, у његовој књизи "Велика Србија":

"... Нијесу Црна Гора и Црногорци ни приликом слома Србије 1915, ни уопште у Свјетском Рату били оно што вели за њих г. Ђоровић. На против, баш тада су они Српство задужили и славу му пронијели што никада дотле..."

У овом броју "Црногорца" је и напис "Бар, а не Београд": "... За владе краља Михаила, господара Зете у другој половини XI вијека, епископ Барски добио је титулу Примас Српски. То је било у времену епохе пењања српског народа ка престижу на Балкану, који је остварен тек сто година доцније, под Немањићима..."

"Црногорац", 27. априла 1925, пише: "... Црна Гора је била етнички једно са Србијом и онда када је била суверена држава. Била је и остаће класична земља српске слободе и националне свијести..."

Др Секуле Дрљевић је, 22. јула 1925, рекао у Народној скупштини, у Београду:

"... Ми смо велики зато, што је наша катастрофа немогућа без смрти наших вођа. Код нас нема Косова, без погибије цара и његових војвода..."

Према томе, југословенска државна мисао није конкурентна државним идејама Срба, Хрвата и Словенаца, него једна државна идеја више категорије пред којом ове три треба да капитулирају, не као пред својом супарницом, него као пред афирмацијом своје сопствене међународне сигурности...

Видовдански устав је насиље и према српству и према хрватству и према словенству..." (207)

Дрљевић је рекао у Скупштини, 16. фебруара 1926:

"... Ту традицију нашој војсци (односи се на војску Краљевине СХС – Б. Ј.) нема ко други дати сем војска, до уједињења независних држава Краљевине Србије и Краљевине Црне Горе, дакле двију српских независних држава, а то је војска српскога народа..."

По појму нашега народа постојали су само јуначки Црногорци и јуначки Шумадинци, постојао је само јуначки српски народ... (208)

У Народној скупштини, у Београду, Дрљевић је рекао 27. марта 1926: (209)

"... Српски народ у једном историјском моменту био је сав уједињен, али уједињен у ропству под Турцима. Црна Гора одбила је то уједињење и разјединила се са српским народом задржавши у својој чврстој хајлучкој руци Косовски Крсташ-барјак Бошка Југовића и државну мисао на оном снопу кршевитих планина које висе о Ловћену као грозд о петелци..."

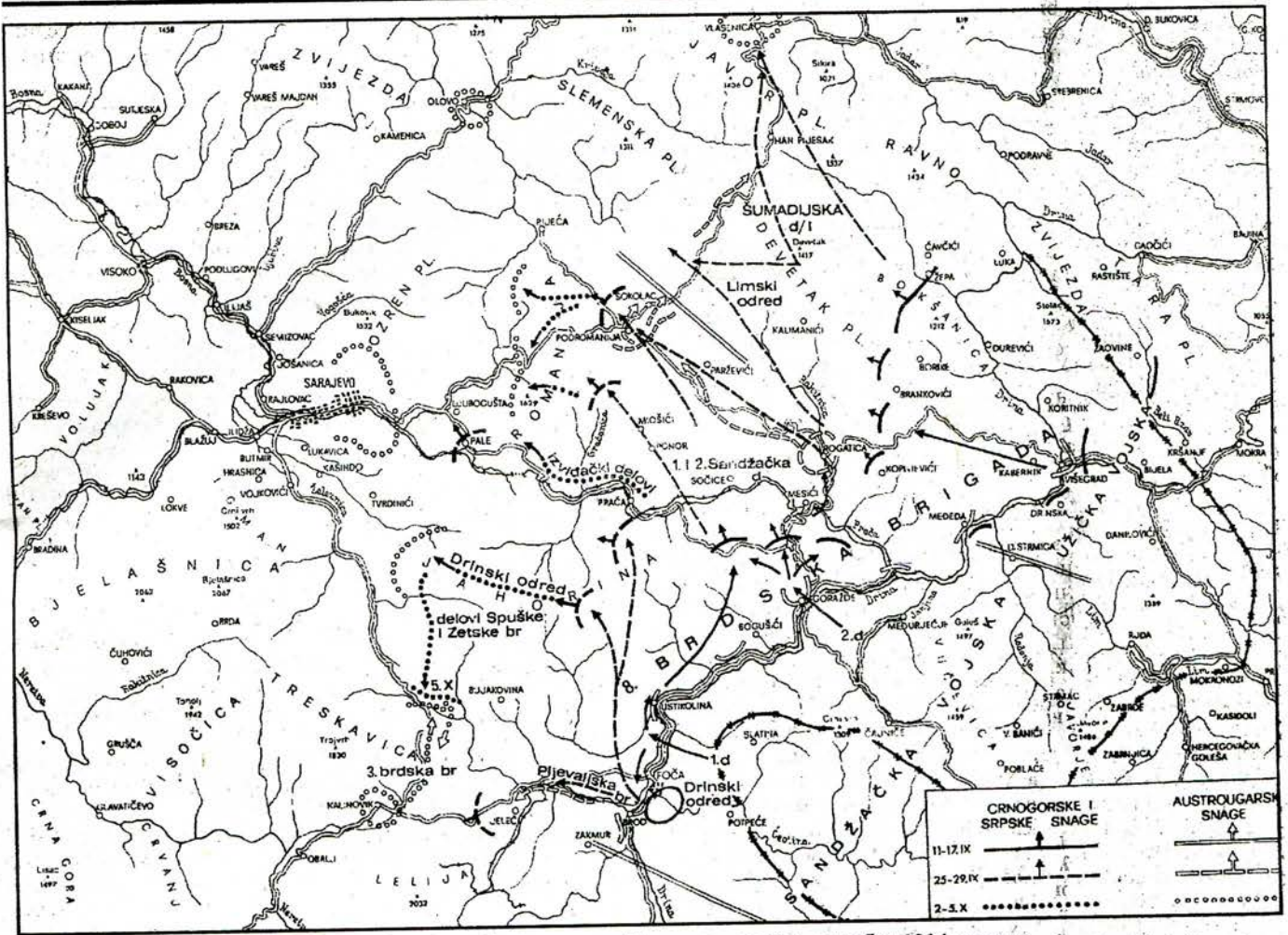
Зеленашки народни посланик Саво Вулетић рекао је, 27. јула 1925, у Народној скупштини, у Београду:

"... Црногорци нијесу никад ништа очекивали од Италијана. Они су се увијек борили за Српство и Словенство. Вјекове и вјекове су они проводили у тој борби, када су други спавали и робовали, па ће се борити и сад кад дође у питање Српство и Словенство, хитајући први од свију и сваког..."

Оставимо, господо, на страну симпатије и антипатије, али сви морамо признати да је Црна Гора много учинила за Српство и Словенство, па треба да држава Црна Гору увијек помаже са оним што јој је потребно..." (210)

А 1. марта 1926, Вулетић је рекао у Скупштини:

"Ми Срби били смо нарочито зле судбине да смо читавих шест вјекова били одрођивани на разне начине. Не

Продор санџачке војске у источну Босну, септембра-октобра 1914. године

само што смо издасали на кољцу и коношцу, него смо: турчени, бугарени, маџарени, арнаућени..." 211)

У дебата о правцу јадранске жељезничке пруге, Вулетих је, 25. марта 1927, рекао у Скупштини:

"... Ја нијесам стручњак и не могу као стручњак да говорим о том питању, али говорим као човјек из народа и говорим са српским инстинктом. Тај инстинкт ми каже да је пријека потреба да се средина Србије најхитније веже преко Црне Горе за Јадранско море..." 212)

Саво Вулетих пише у "Записима", за фебруар 1931:

"... Мада је одрођавање нашег живља у Скадру и околини почело још за владе Млечића, маџем и огњем настављено за доба дугог турског господства и навале арбанаштине фаворизоване Турском, ипак не само да није изубљено српско обиљежје града (Скадра - Б. Ј.), но се и данас Србин онамо осјећа као код своје куће јер ће се наћи у своме народном елементу. Ово нарочито у селима најближим Скадру... гдје је и до данашњег дана искључиво елемент који је одржао српски језик и обичаје, те припадност православној цркви..."

Када се год могло због ратних прилика Црна Гора је у Скадру имала свог представника. Но, и без тога била је свакад стална веза између Цетиња и Срба из Скадра и околине тако да су се могли онамо стварати српски патриоти..."

У брошури "Црна Гора и пробој Солунског фронта", (1929), Перо Шоћ пише:

"... Слом Србије и Црне Горе, био је највећи удар, који је икад наш народ преживио у својој историји. Првих дана јануара 1916, није било ни педља слободне српске земље. Српски владари стари краљ Никола и стари краљ Петар са својим престолонашљедником Александром обретоше се без земље, без народа, са остацима војске - на туђем земљишту..."

рату биле два заваћена, непријатељска табора, па да један изађе побједник...

Без заједничког ратовања Црногораца и Србијанаца, Душанов орао не би се са оба крила вратио на царске капије..."

Иван Јовићевић је објавио, 1934, збирку pjesama "На хумкама Цеклињских витезова":

"Варварске сте устављали хорде,
И чували круну Немањића,
У планине високе и горде,
Пали сте попут Обилића..."

О Истрази потурица Јовићевић пјева:

"И од овог знаменитог дана,

На стотине крвавих мегдана,
Цеклињани славно су падали,
И за Српство све су жртвовали..."

Јовићевићева pjesma "Погибија Смаил-бега Демирбеговића" почиње овако:

"У сред Зете земље равне,
Колијевке српске славне,
Јадна раја љуто пишти,
Тирјанства је јарам тишти..."

Демирбеговића аутор описује овако:

"... Иде силан Турчин на дорату,
Вас у срми и жеженом злату,
О бедру му сабља демескија,
- А у руке пилит љута змија,
А на њему српску главу носи,
И плијеном Турчин се поноси..."

Турчина убија Петар Стругар, кога благосиља Петар I:

"... А док буде у нашим горама,
Таквих лава, које правда креће,
У гроб мрачни Српство остат неће..."

Савић Марковић Штедимлија, у својој књизи "Скидање маске" (1932), пише:

"... Свјетски рат, у којему је појединац био само честица једне масе којом се располагало као и муницијом, а који је био вођен заповијестима из кабинета, још више је онесвијестио људе динарског типа из двију предратних српских држава, Србије и Црне Горе..."

С. Штедимлија цитира у овој књизи, без коментара, стихове краља Николе и других црногорских pjesника у којима се глорификује српство.

С. М. Штедимлија, у својој књизи "Црна Гора у Југославији" (1936), цитира изјаву групе црногорских официра, противника уједињења Црне Горе и Србије, коју су дали, 1919, на повратку из заробљеништва, у којој кажу, да сваком честитом Црногорцу "диктује савјест да издајнике домовине, злочинце народне слободе, гробаре српске мисли, поведу пред свој суд, пред суд мученичке крви и зноја народног, суд гдје има дати своју ријеч увријеђена душа и част, живот и српско име Црне Горе".

С. М. Штедимлија, такође, цитира, без коментара, многе текстове, из времена - прије, у току и после Првог свјетског рата, у којима се Црногорци исказују као Срби. Употребљава термине "Србијанац" и "србијански".

Штедимлија каже, да "Славени, долазећи у крајеве данашње Црне Горе и насељавајући их" затекли су ту старосједиоце, Илире и Влахе (Романе). Вели, Словени су наметнули старосједиоцима свој језик и име а од њих примили "све остале ознаке националности и карактера". Занимљиво је да су ову тезу прихватили данашњи црногорски неозеленаши.

Штедимлија пише: "Црногорци су неколико стотина година потпуно самостално издвојени на јединственом и непрекидном територију, међусобно општили и заједнички живјели. Тако је њихова нација историјски постала заједница језика, територије, економског живота и психичке конституције, изражене у заједници свеукупне њихове духовне и материјалне културе. Ако је заиста, "нација скуп људи спојених заједницом судбине и заједницом карактера" (О. Бауер) онда су Црногорци са својом јединственом и издвојеном заједницом судбине и са својом специјалном заједницом карактера, најбољи примјер једне већ формиране нације". По С. М. Штедимлији, Црногорци су више илирско-романског поријекла неголи словенског.

Колико је било конфузије и противрјечности у глави С. М. Штедимлије да се закључити из свега до сад препричаног и цитираног из поменутог његове књиге. То потврђује и податак, да је у тој књизи цитирао и предлог Секуле Дрљевића, 23. фебруара 1914, упућен Црногорској народној скупштини у коме је стајало да "велика могућност културног и економског препорода Црне Горе лежи у царинској, војној и дипломатској унији између Црне Горе и Србије". "У тим унијама ја налазим једини извор нашег народног благостања, сматрајући их природном економско-политичком посљедицом територијалнога спајања српских краљевина и нужном наградом крвавих ратних напора Српскога народа".

С. М. Штедимлија цитира Ника Жупанича: "Типове, приказне и нацртане у Павићевићевим Црногорцима, могу се сусрети само у Хомеровој Илијади", па каже:

"А овакве реченице могу се наћи само у Мићуна Павићевића! Изгледа да на словеначки није преведена Илијада, нити Жупанич разумије српски језик којим наводно говори и пише Мићун Павићевић."

У својој књизи "Црвена Хрватска" (1937) С. М. Штедимлија је још више конфузан и контрадикторан. Он категорички тврди - препisuјући дословце све горе наведене реченице, да су дукљански Словени примили од Илира и Влаха све "ознаке националности и карактера", оси језика и имена, и да су Црногорци више рјекова живјели потпуно издвојени, - а на другом мјесту каже да је Зета, у вријеме стварања државе Немањина била "у знатној мјери натруњена Србима из Рашке и прећутно се подавала србизирању", јер су Зећани у стварању државе с Рашком видјели "најсигурнију гаранцију за очување своје независности и опстанка". Зећани су прихватили "национално идентифицирање са Рашанима под српским именом", што је било "и давање потпоре Немањи као Зећанину, да позивом на национално јединство створи према вани слободну и независну државу". "Зета је

постепено постала (пред навалом Турака - Б. Ј.) засићена српским становништвом" - пише С. М. Штедимлија - "којем је она указивала гостопримство. Док су досељеници као жртве политичких борби доносили јаче развијену политичку свијест и већу борбеност, дотле је код домородаца била већа културна и цивилизаторска премаћ. У помирењу ових разлика логично је било да побиједе и одрже се у земљи обиљежја политичких настојања дошљака, а културна и цивилизаторска садржина народног и друштвеног живота и уређења домородаца... Српски емигранти су Дукљане припремили на отпор и вршили утицај на њихов национални преображај и преоријентацију".

Игноришући оно што је већ написао, С. М. Штедимлија вели да је Његош "онако гласно истако српску националну свијест Црногорца" да би оснажио "борбени дух" Црногораца. Прихвата тврдњу Секуле Дрљевића да су се, кроз историју, "Срби и Црногорци разјединили". Штедимлија жали што су Дрљевићеве ријечи "нешто закасниле" док су Старчевићеве у Хрватској "дошле у прави час". С. М. Штедимлија се усхићује бруталном србофобијом А. Старчевића, духовног оца усташтва.

С. М. Штедимлија тврди, на основу неких хрватских аутора, задојених великохрватском идеологијом, да су први словенски насељеници Дукље (Зете) били Хрвати и да се њихова земља звала "Црвена Хрватска". Име Црна Гора је по Штедимлији "компромис између старог имена ("Црвена Хрватска" - Б. Ј.) и спонтаних тежњи народа".

У књизи "Албанија" (1939) С. М. Штедимлија пише: "Пошто је изумрла династија дукљанских владара (Војислављевића) из Зете се подиже нови династ, Стеван Немања, који, с почетка као бизантијски вазал удари темеље српској држави, пренијевши средиште своје државотворне радње у Србију. Он је у Зети оставио као владара најстаријег сина Вукана, који је као краљ владао државом Војислављевића."

Од свих чланкописаца у "Зети", једини Штедимлији и Дрљевићев истомисленик јесте Миливоје Матовић. Он је у "Зети", 28. априла 1940, објавио чланак: "Дукља-Зета-Црна Гора", - у коме каже да се на територији данашње Црне Горе "населело... једно можда већ формирано словенско племе". Помиње дукљанске владаре, до Болина, када су "Рашани (Срби) почели потискивати дукљанске Словене из Источног Илирика ка Зети и Приморју". Не помињући епоху Немањина, Матовић каже да је "Зета" - Стара Црна Гора кроз своју непрекидну хиљадугодишњу борбу остала као Пијемонт црногорског народа". Матовић, очевидно, не зна историју, или се прави да не зна: тако је "заборавио" да су Рашани (Срби) живјели у сливу Таре, Пиве и Лима, а та је територија већа половина данашње СР Црне Горе. Уз то, знатан дио преостале половине данашње СР Црне Горе био је тада у склопу Захумља и Травуније.

У прилог тезе о хрватском поријеклу Црногораца Матовић је (у "Зети") тврдио да је назив села Рваши (у Ријечној нахији) хрватског поријекла!

Милош М. Вучинић, полемиче, у "Зети", од 27. септембра 1936, са Владимиром Ђоровићем, у вези са тврдњама овог о слабом отпору Црногораца на Ловћену у I свјетском рату. Вучинић износи податке о паду Ловћена, па каже:

"Ето тако је пала Црна Гора, та колијевка најчистијег српског рода, која је одвихала безброј соколова и орлова српских, а који су уз најмучније, надчовечанске борбе и мегдане и кроз најтежа искушења знали очувати своју слободу и своју самосталност и тако стално одржавати од постанка свога један слободни комад Србинове земље, којему су се дивили и велики народи, а Срби се нападали његовом славом и величином..."

Владимиру Ђоровићу црногорска омладина треба да кресне:

"Да су Црногорци први повадили мачеве из корица у Балканском рату за освету Косова, а последњи их вратили у корице"; у Свјетском рату су дали све "у исполинској борби за остварење велике српске идеје: ослобођење и уједињење српског народа, па потом и југословенског..."

Саво Вулегић пише, у "Зети", 12. априла 1936, о демисији црногорске владе 1915:

"Стојан Протић, најугледнији тадашњи политичар и државник међу Србијанцима, јавно је онда говорио у Подгорици пред масом Србијанаца и Црногораца, да је политичка мудрост краља Николе једина нада за спас српског народа... Као што се знаде, дани, о којима говоримо, били су за српски народ претешки".

Др Новица Радовић, у својој књизи "Црна Гора на савезничкој голготи" (1938) пише:

"... У својој петстогодишњој борби за вјеру, част и слободу српскога племена више пута су Црногорци сами понијели мученички крст на голготу, али у тренутку распећа блеснула би звијезда водиља на њиховом небу, најчистијем словенском небу, која би их одвела од пораза побједи, као што је њихове претке последије Косовског пораза, та иста звијезда одвела у крше при Ловћену, да ту у катунима сачувају континуитет српскога царства, не по величини простора, него по величини части, слободе и прегнућа и да сачувају вјечити спомен јунаштва, оличеног у Обилићу, праћен звуком гусала...

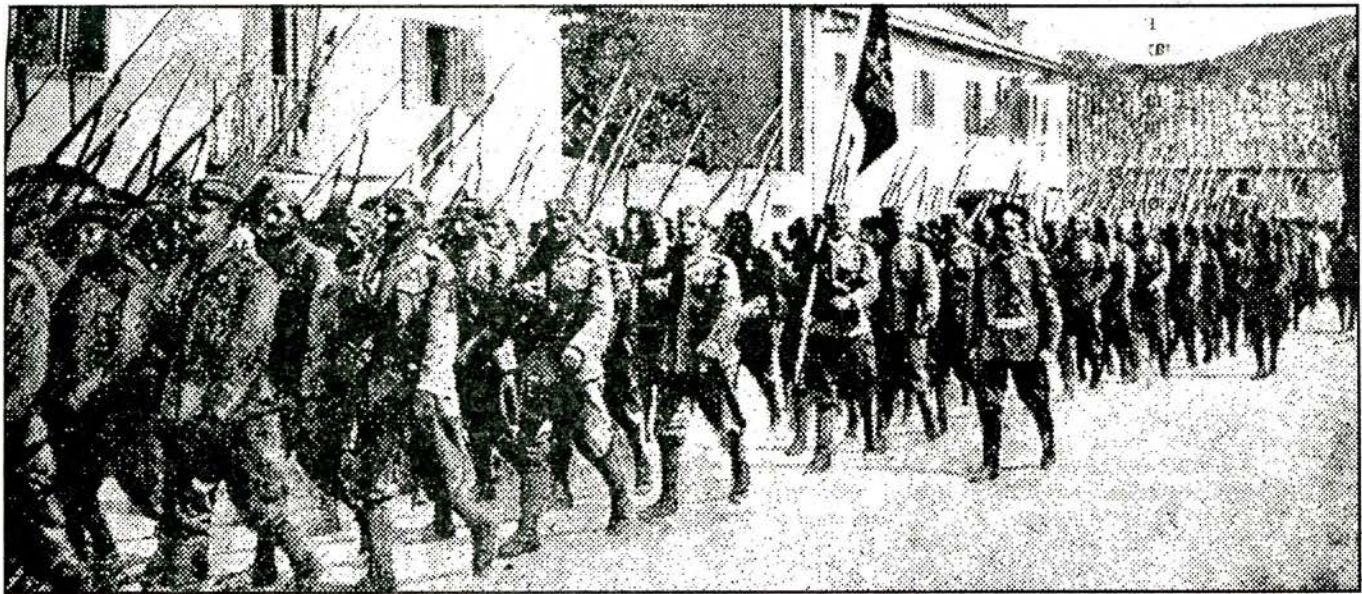
Осим овога (Пашићев план да Србији прикључи Црну Гору – Б. Ј.) изгледа да је старо, историјско ривалство нег-

у вријеме општрих свађа између влада на Цетињу и у Београду до 1912, "сишао у народ", "не да брани себе":

"Сишао је у народ да брани Црну Гору, наду свих Југословена, а нарочито пречанских Срба; да брани "представника југословенске динамике"; да брани законе морала и дух слободе; да брани књажевину српску без турског фермана, "утјеху циглу" последије Косова; да брани Црну Гору, "есенцију" Српства и Црногорце "калеме Српства", – да све то брани од туђинских измеђара. Да брани и колијевку српске слободе, јер "пали" су били и Немањићи, пало је и српско царство, али српска слобода, Црна Гора, не пропаде. Она је кроз вјекове нахрањивала неугасиви плам српске слободе..."

У "Зети", 1. септембра 1940, објављен је чланак Новице Радовића о двадесетпетогодишњици Мојковачке битке:

"... Али оно што је Леонидин подвиг са друговима на Термопили био за Шпарту, то је и витештво на стотине и хиљаде Леонида из Роваца, Мораче, Ускока и Васојевића било за слободу и егзистенцију српске Шпарте: пожртвовање оних није спасло Шпарту од пропасти, самоодрицање ових Црну Гору од пада... Шпартанци су изгинули за част

Црногорска војска на маршу према граници, септембра 1914. године

дашње Рашке и Зете, тињало и у доба мрака на српском небу, у доба пропасти Рашке односно Србије и Зете, сведене на онај крш око Ловћена, прозват Црна Гора. Док је постојала једна српска држава – Црна Гора, као континуитет старе српске државе, њене су претензије ишле на то, да ослободи и присвоји својој територији све оно што је било негда српско. Сви ратови, које је Црна Гора водила од владике Данила до краља Николе прожети су том идејом. Од појаве Карађорђевог на Милошеву Србије, поред Црне Горе постаје протагониста те исте идеје и Србија.

Ривалство оживљује: судар идеја изражен у pjesми "Онам' онамо" и посвети "Праћу оца Србије", на истом терену неизбежан је. Црна Гора жели да буде Пијемонт српства и Србија то хоће. До почетка овог вијека Црна Гора је сматрана Пијемонтом и имала је више изгледа, због династичких преврата у Србији. Доласком краља Петра настаје преокрет – измијењене улоге Србије и Црне Горе, али последије тешких перипетија, које су из више пута потресле мир и темеље једне и друге српске државе...

"... Краљ Никола – Карађорђе, чудна подударност у трагичном завршетку ових двају највећих Срба и највећих мученика за свој народ: пред навалом непријатеља напуштају своје државе, да их више никад не виде, јер "народ" неће њихов повратак. Бојати се да таква "народна" благодарност не буде кобна..."

Новица Радовић, у полемици са аутором књиге "Уставне и политичке борбе у Црној години од 1905–1910", Јованом Ђоновићем, пише у "Зети", 1. октобра 1939, да је краљ Никола

свога оружја и цијелога српства и очување слободе, жртвујући за то своје животе, свога краља, своју слободу..."

Радовић критикује, у "Зети", 29. септембра 1940, негативско писање генерала Митра Мартиновића о краљу Николи. Радовић сматра да Мартиновић приказује краља Николу "у најружнијој боји и као човјека и као Србина и као, напо-слетку, владара". Радовић сматра да ће се читалац запитати: "Какав је он (Мартиновић – Б. Ј.) сам у очима читалаца, као човјек, као Србин и, напослијетку, као официр, кад је служио таквом човјеку". Радовић цитира преамбулу из теста-мента, из 1925, Михаила Поповића, дугогодишњег првог ађутанта краља Николе: "Он (краљ Никола – Б. Ј.) је био добар и као човјек и као отац, велик као Србин и владар..."

О њему ће историја и српски народ кад год изрећи своје признање, а његова страдања највиша су награда, коју је могао добити од оваквих људи..."

"Зета", 19. фебруара 1939, пише о акцији за подизање у Подгорици споменика "првом Србину штампару и издавачу књиге Божићу Вуковићу". С. М. Штедимлија у следећем броју "Зете", не помиње, ни једном ријечју, српско поријекло Вуковића. Саво Вулетић, пак, у "Зети", 24. априла 1938, пише о књигама које је Вуковић штампао:

"... И збиља кад се мислима бацимо у тешку српску прошлост, долазимо до увјерења, да су православље и српска црква, која га је одржавала, били прави панцир за очување наше народности у туђинском ропству... Јер је он преко њиме издаватих црквених књига и слања ових у

народ, био значајна компонента у раду, да се код Срба у ропству одржи православље и преко њега српска националност..."

"Зета", 18. јуна 1939, каже да је десетине књижевника и научника писало о Божидару Вуковићу и сви наводе да је "био Србин – Зећанин (Црногорац) и по поријеклу и рођењу Подгоричанин".

У "Зети", маја 1939, објављен је уводник о Божидару Вуковићу. Рођен је, око 1450–те, у онда имућној српској породици Вуковића, а 1493. "никла је на Ободу, у првој српској држави Зети, прва југословенска штампарија". Затим, Вуковић одлази у Венецију. "Његова је тежња да се ширењем књига не угаси вјера српског народа, као што се угасио његов политички живот".

Саво Вулетих је, у својству председника Одбора за подизање споменика Божидару Вуковићу, на откривању овог, рекао: 213)

"... Иза нас је велики понос, што је тек око двадесет година послје штампања... прве њемачке књиге поникла у Зети прва не само српска но уопште словенска штампарија, ћирилским словима, и штампала српско-словенске књиге". Вуковић је одиграо велику улогу у "раду за одржавање наше нације кроз вјекове српског ропства. Његове књиге су крстарице свуд у Српству и служиле му кроз вјекове..."

У редакцијском запису "Значај и улога наших народних pjesама", у "Зети", 4. јуна 1939, вели се:

"... Српске народне pjesме су најљепша кита цвијећа у цјелокупној цвјетној башти живота српског народа. Оне су право огледало душе Србинове и извор живота, на коме се српски народ у најтежим данима историје напајао и гасио своју духовну жеђу у ишчекивању боље и срећније будућности..."

"У очекивању књиге о Острогу" је наслов чланка у "Зети", 25. јуна 1939. Каже се да је написана историја манастира Острог:

"Дакле, историја једног знаменитог српског манастира, коју би свако радо читао. Побожни Хришћанин да се напада духом господњим, а прави Србин да се одушевљава јуначким подвизима дуге и неуморне борбе са турском царвином..." Свако ће радо дочекати ово дјело, "особито побожни Срби из Босне и Херцеговине, Санџака, Боке, Србије, Црне Горе и других српских крајева..."

"Зета", 1. октобра 1939, објављује вијест о смрти књаза Данила, најстаријег сина краља Николе:

"... Умро је црногорски књаз Данило бивши наслиједник пријестола бивше краљевине Црне Горе. Умро је далеко од свог завичаја, у туђини у којој је провео пуних 25 година. Умро је принц некадашњег црногорског књажевства без турског фермана, чији су претци са Црногорцима писали српску историју пет стољећа, не пером него ножем и сабљом, умро је легитимни негда наслиједник свих зетских владара..."

Српски народ кад није имао издајника стварао га је у лицу својих великана. У томе је његова трагедија и трагедија његових принчева. То наш народ носи у прћији и предаје, с кољена на кољено, а принчеве покопане тек историја оджива, те мртви служе своме народу..."

У полемици са никшићком "Слободном мисли", у уводнику "Зете", 12. новембра 1939, пледира се на аутономији Црне Горе:

"... Јер, као што ће Србе, Хрвате и Словенце ујединити њихова међусобна равноправност, тако ће и српске покрајине и њихове Србе ујединити равноправност између Срба у тим покрајинама. А слједствено томе, што буде више српских бановина, биће и јаче јединство Срба и биће и Срба више..."

А, у томе је и проблем: "Српство и Црна Гора", а не у лажном пренемагању о опасности по Српство ради давања слободе српским историјским покрајинама..."

У чланку "Сметње и могућности за окупљање Срба" 214) проф. Марко Липовац се изјашњава против стварања јединствене Српске бановине. Аутор каже да су се због централистичког уређења Краљевине Југославије у "српским покрајинама (изван Србије – Б. Ј.), јавили и покрајински народ-

ни покрети са захтјевом равноправности. Тај је случај не само са мјешовитим насељом Босне и Херцеговине већ и са хомогеном српском покрајином, Црном Гором. То су сметње које забрањују окупљање Срба, а те сметње треба претходно уклонити, па тек онда рачунати на окупљање Срба у свима хомогеним српским покрајинама..."

У истом броју "Зете", редакција полемише са "Слободном мисли", која акт о уједињењу Црне Горе и Србије, од 26. новембра 1918, сматра неприкосновеним, а "ми га сматрамо једноставном компензацијом једне српске краљевине другој... Сличном прејудикацијом која се данас заговара од стране неких политичара створен је и акт од 26. новембра, један преседан незгодан по односе двије бивше српске краљевине, који, ако се не отклони, мирним еволутивним путем, може једног дана бити судбоносан за интересе српског народа..."

У уводнику "Још нешто", у "Зети", 18. фебруара 1940, полемише се са "Слободном мисли":

"... Али што се ("Слободна мисао" – Б. Ј.) одриче црногорских крунисаних глава, кад те круне нијесу добивене помоћу новца и узурпацијом, него је једна глава носила камен о грлу у Српској (село у Зети – Б. Ј.) за Српство, друга узвишеним прегалаштвом добила ореол светитеља и величину светог Саве; трећа избацила плућа бодрети на борбу непрестану; четврта се понудила стражаром уједињеном Српству, и, пета, најтрагичнија али и најзвешенија, за више од пола вијека била чварка државне српске идеје и заточник југословенске заједнице..."

У редакцијском коментару, у "Зети", 18. фебруара 1940, каже се за акт уједињења Црне Горе и Србије, 26. новембра 1918:

"... Он је био, и данас је, кам спотицања братским односима Србијанаца и Црногораца..."

Перо Шоћ пише у "Зети", 25. фебруара 1940:

"... Штитила је (односи се на Црну Гору – Б. Ј.), своју слободу, ратовала да и браћу ослободи. Црна Гора је то вјеровала себи и звијезди Српства, Југословенства и Словенства."

Кад српске краљевине Србија и Црна Гора падаху под јарам надмоћнијег непријатља 1915, оне и онда шиляху поклич за помоћ Русије..."

Војин Павићевић полемише, у "Зети", од 25. фебруара 1940, са генералом Војиславом Максимовићем:

"... Помињући поред славних и многе мање значајне битке Србијанске војске, писац прелази преко историје ратовања Црне Горе и Црногораца, историје која је свакако и дужа и крвавија од историје ма које покрајине коју Срби насељавају: дужа јер је почела од пропасти Српске државе, и није престајала све до стварања нове државне заједнице – Југославије..."

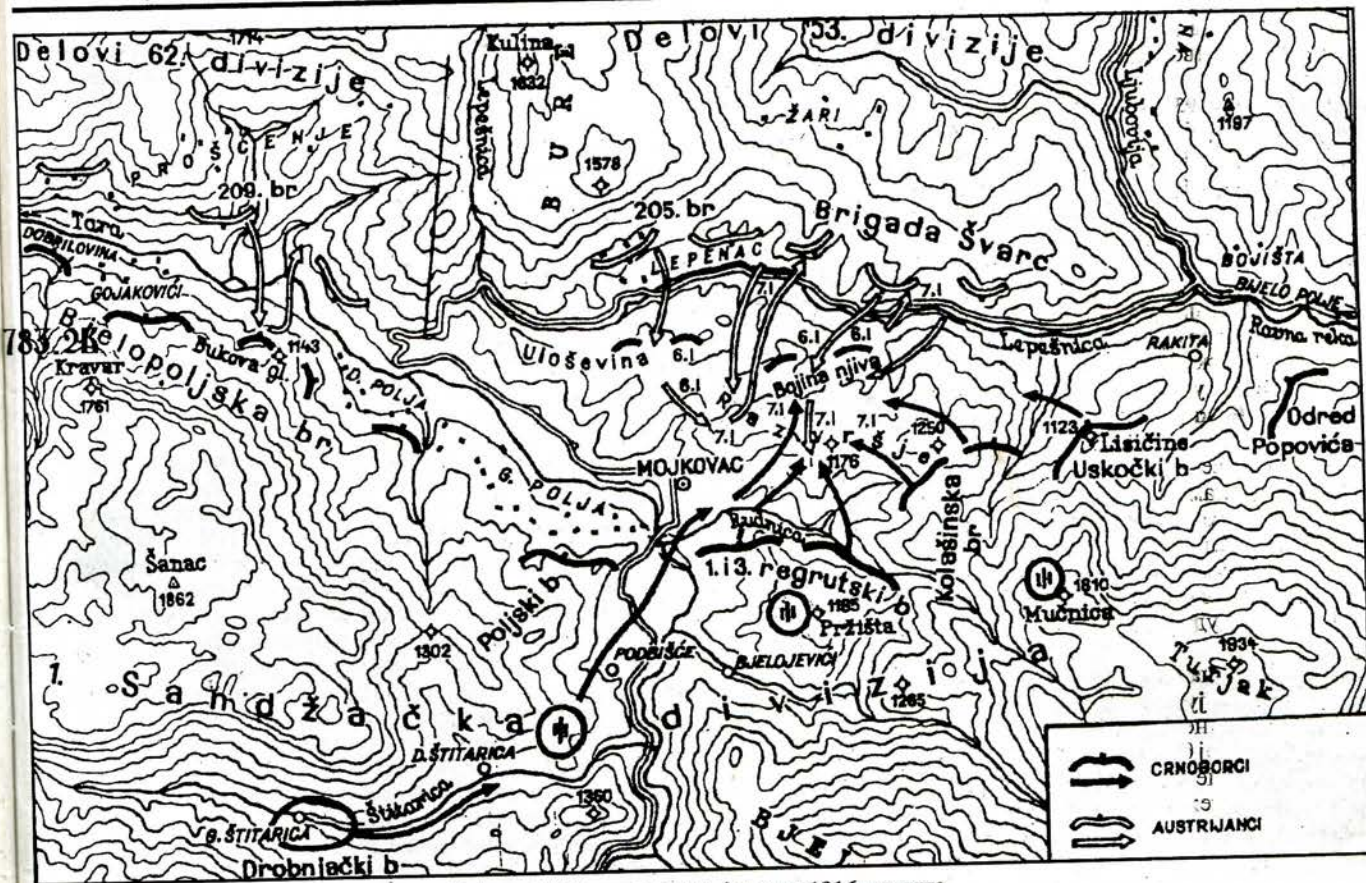
Чињеница је да је и последњи црногорски војник мислио на Српство и борио се за Српство..."

"Када је требало сачувати и отхранити Српство", – пише др Видоје Мићић у "Зети", 3. марта 1940, – "када је свуда било прогоњено и потлачено, у Црној Гори је нашло склониште, сачувано и охрњено и унапријеђено до кулминације која је значила његову обнову за вјечност". Послије рата "нам је учињено криво", у начину уједињења, а затим је Црна Гора запостављена па "нијесмо се могли чути и видјети ни као Срби из српске Црне Горе и ако смо обијали све прагове, и промукли у дозивању... За пуних 20 година ни један председник владе или министар не рече: "Е, па и Црна Гора је српска земља, и Црногорци су Срби и треба већ једном да се и њих сјетимо..."

"Зета", 10. марта 1940, полемише са аутором убјеника историје, Јеремијом Марковићем:

"... Српство не би ништа изгубило да је јаче истакнут углед Црне Горе у XIX вијеку и њен удио у Херцеговачком устанку..." У убјенику су родослови Карађорђевића и Обреновића, а не и Петровића. Три српске династије нове наше државе морају упоредо стојати у једном националном убјенику, јер се српство и југословенство може с њима поносити..."

"Зета", 31. марта 1940, још једном полемише са "Слободном мисли". За људе у "Слободној мисли", се каже:

Бој код Мојковца, 6. и 7. јануара 1916. године

"... Зато су они "Срби из Црне Горе", виши попови од Папе, виши Срби од нас и онијех из Србије. А кад је то тако, кад се њихово српство прима више и озбиљније, онда неће бити никакво чудо, ако се једнога дана сви поштени Црногорци ограде од Српства и Србије, кад у своје коло, умјесто правих Срба, примају продане и плаћене Србе..."

Редакција "Зете" каже да су писали "о поријеклу Црногораца од Хрвата" јер су "тима тјелџи ставити до знања да поштени Црногорци могу и мораће бити присиљени да се, ради шачице проданих и плаћених Срба, одричу и свога Српства, јер с таквима не могу бити ни у цркви". Дакле, "неотурчење" – из каприца, као што су се некад поједини Црногорци "турчили" из ината, па били жешћи Турци од рођених Анадолаца.

У "Зети", 28. априла 1940, Васо Дожић пише о одбрани мојковачких положаја, 1915. Подсјећа на Ђаковицу 1912, у којој су Црногорци били "помијешани са браћом из Србије, побједницима са Куманова". Помиње "остварени петовјековни сан Србинов: освећено Косово". Мојковачки положаји су "прани крвљу и опјевани кроз српске гусле". Ти су положаји "остали једини, између свих, на територијама обавијале српске краљевине".

Мојковачка битка "је вођена у данима, када више ниједна српска пушка није палила на територијама Србије и Црне Горе, пред навалом Аустро-Мађара, Њемаца и Бугара..."

У неколико бројева "Зете", почев од 14. јула 1940, објављен је текст о афери с бомбама 1907:

"... Учити србовању и национализму оне витезове (односи се на Црногорце – Б. Ј.), који чист српски национализам пренијеше са Косова и вјековима чуваше и очуваше, по цијену какву није плаћао нико никада – не значи ништа друго него пљувати на јуначке ране и врелу крв са којом је орошен сваки камен и свака стопа црногорска – на јуначке кости, које су вјековима разносили вуци и гаврани; на наше гусле, поред којих смо плакали над пропању српског царства и нападали се вјером у његово васкрснуће; на врело суза наших покајница и на нашу љуту сиротињу коју смо мушки подносили..."

Они (Петровићи – Б. Ј.) нам дадоше највеће духовно благо "Горски вијенац", у коме је сабран наш култ, херојизам, понос, част и образ. Ништа друго да нијесу дали, они су са тим задужили Црну Гору и читав српски народ. – Они су били једини вентил српског народног живота преко стотину година..."

Стеван Рајковић пише у "Зети", 8. децембра 1940:

"... До 1906. нијесам имао прилике да се упознам ни са једном другом политиком осим са нашом националном. Косовски култ, народне пјесме и предање наших очева и ђедова била је готово једина наша национална школа. У томе култу се развијала личност књаза Николе, као најтипичнијег носиоца наших националних жеља и будућег осветника Косова". Овакво увјерење, које је "као дијете однио из Црне Горе", и које је "постојало код скоро свих Црногораца" није пољуљало талас социјализма на који је наишао у Београду и Загребу.

Марко Петричевић, у својим путописним забиљешкама пише у "Зети", 29. септембра и 1. децембра 1940:

"... Заиста је велика грешка што су одлучујући допустили да овако запуште најзаслужније племе не само црногорско него најзаслужније племе у Српству. Пуце и Бајице су потомци славног Орловића Павла, и орлови су 500 година за част и образ Црногорства и Српства, а данас су запуштени, запуштенији од и једног краја у овој земљи..."

"... Виде се куће Пејовића, из којих је никао Перо Јокашевић, највећи црногорски дипломата и велики српски родољуб... Ето градић Обод, гдје је почела рад прва српска штампарија..."

Ово историјско мјесто (Ријека Црнојевића – Б. Ј.) гдје је бивши црногорски владар увијек проводио зиму, ово мјесто од кога је стрепио и сами Скадар, ово мјесто које је задужило не само Црну Гору, него и цијело Српство, коначно пропада и нико не окреће главу на ово мјесто..."

"Ко су Црногорци?" – редакцијски је уводник у "Зети", 15. децембра 1940:

"... Да су Црногорци Срби, да "србују" стотинама година чуће се и од народа и наћи у усменој и писменој књижевности..."

... Нема спора да су Црногорци по поријеклу Срби али су они првјенствено по осјећању Црногорци..." За династичку борбу између Карађорђевића и Петровића, вели се, да се радило, "о томе под чијом ће се династијом формирати будућа српска држава".

У напису се каже и ово:

"Ако би збиља једном Црногорцу рекао да је Хрват, он би се прекрстио и лијево и десном..."

"Истовјетност језика, изузев диференција у начертану, којим говоре Црногорци и остали Срби и Хрвати није препрека за формирање народности. Одговара највећем степену истине и стварности да су Црногорци једна издвојена национална цјелина..."

У "Зети" 3. новембра 1940, објављен је редакцијски уводник поводом једног обраћања председника владе Драгише Цветковића Црногорцима. Редакција се залаже да Црна Гора уреди своју кућу "по свом нахођењу, па ће се незадовољство преобратити у задовољство", па ће Црногорци бити први "и као Срби и као Југословени и државотворни и државообратитељи као што су увијек били".

"Зета", 30. марта 1941, објавила је текст телеграма који је упућен шефу државе, кнезу Павлу, уочи приступања Краљевине Југославије Тројном пакту фашистичких земаља Немачке, Јапана и Италије, са потписом преко десет хиљада Црногораца, у коме се каже да су "цјелокупан народ Црне Горе" и "грађани града Подгорице, свјесни данашњег тешког положаја наше крвљу ослобођене и уједињене отаџбине" и "руководени узвишеним и патриотским поносом српског народа, заснованим на витешким традицијама својих предака", очекују да ће "достојни син куће Карађорђевића" и "овог пута очувати нашу националну слободу и до сад неокаљани понос српског оружја које се не смије покорити ничијој сили".

3. Комунисти

У овом поглављу су изводи из текстова црногорских комуниста, из међуратног периода, у којима они пишу о својим националним осјећањима. Овдје су такође и изводи из сличних текстова, насталих у току Народноослободилачке борбе и Социјалистичке револуције. Треба напоменути да постоји врло мало шттива, у коме црногорски комунисти износе лична мишљења о својим националним осјећањима.

Тројица народних посланика у Великој народној скупштини, у Подгорици, Милан Терић, Милош Јовановић и Миљко Булајић, који су се тада осјећали социјалистима – комунистима, упутили су, 14. новембра 1918, представку Скупштини:

"Полазимо од једног циља извршеног како историјским догађајима, тако и народном вољом, а то је:

Уједињење српског народа у једну демократску заједницу, затим полазимо од свршеног чина детронизације династије Петровића, биљежећи свршетак њихове владавине: стварањем народне слободе..."

Данашње народно представништво, у Великој народној скупштини, има задатак да састави једну нову, општу регулу, помоћу које у садашњости удара темељ, цијелом економском, политичком и културном животу, и од Велике народне скупштине, као једног фактичког представника слободне воље народне тражимо да усвоји ове захтијеве, као битне елементе, који једино могу условити повољан живот српског народа у Црној Гори..." Затим се ређају захтјеви у 18 тачака. 215)

Вук Пулевић, делегат из Црне Горе, на Оснивачком конгресу КПЈ, априла 1919. У Београду, на закључном конгресу Социјалдемократске странке Босне и Херцеговине, 17. априла 1919, у Сарајеву, каже:

"... Када су пљачкеници раскраља Николе и талијански империјализам покушали на Бадњи-дан да поврате Николу на пријестол, цјелокупна омладина и поштено радништво из Црне Горе, није се ни часа двоумило шта му је дужност. Храбро су дочепали пушке и у крви по цијену својих живота угушили издајнике слободе, доказујући тим да ће умјети и хтјети бранити своју слободу..."

Мјесна организација Социјалистичке радничке партије Југославије (комуниста), у Ријеци Црнојевића, на сједници 14. јула 1919. донијела је слиједеће закључке:

"1) Остајемо досљедни својој одлуци од 6. VII 1919. г., по којој смо готови као засебна јединица борити се против сваког покушаја, који би ишао за тим да се покрајина Црна Гора одвоји осталих југословенских покрајина..."

3) Апелујемо на све неорганизоване раднике широм наше покрајине да се не дају заварати празним обећањима Николиних агената, који су само слијепо оруђе у рукама италијанских империјалиста, јер сепаратизам Црне Горе је злочин који у првом реду погађа радничку класу..." 216)

У прогласу студената комуниста из Црне Горе поводом избора за Угавотворну скупштину 1920, каже се:

"... На тебе, вјечитог мученика из црногорских кршева, на твоју браћу из Шумадије и Македоније, на синове Поносне Херцег-Босне, Војводине, Хрватске, Славоније, Словеначке и Далмације – на тебе радни југословенски народе јуруно је читави рој шпекуланата, зеленаша, зликоваца: разних мајстора твоје зле среће..." 217)

Јован Томашевић, водећи црногорски комунист, и Божидар Радановић, члан КПЈ, у прогласу радном народу Боке, поводом парламентарних избора, марта 1923, кажу:

"... Нада све не дозволите, да вас противници поцијепаву, јер радник са села и у вароши, православни или католик, Србин или Хрват, има истовјетне интересе.

Српски капиталиста исто је толико непријатељ српском сељаку или раднику колико и хрватски, а хрватски капиталиста исто је толико непријатељ хрватском сељаку и раднику колико и српском..." 218)

У прогласу Независне радничке партије Југославије народу округа цетињског, поводом парламентарних избора, марта 1923, вели се:

"... Јесте ли за прошлост, коју ништа више оживјети не може – или сте за будућност коју већ гради и коју може изградити али само у заједници и јединству радни народ Србије, с радним народом Црне Горе, а ови заједно с радним народом Југославије, збацијући сложено и заједнички са своје грбаче све изјелише и све зулумаре..." 219)

У листу "Радник-Делавец", органу Независне радничке партије Југославије, 26. јула 1923, објављен је чланак "Црни дани Црне Горе", по свој прилици из пера неког црногорског комунисте:

"... Кад је рат завршен подијелили се Црногорци у два табора: на једној страни скупило се све оно што није могло да трпи даље тиранију Николе Петровића, а на другој страни окупило се оно што је раније било на дворском и државном кориту... Маса су тражиле државно уједињење са Србијом по сваку цијену, збациле су свог краља и ушле у састав југословенске државе. Мислиле су, да ће од тога дана завладати социјална правда и да су се на свагда ослободиле старих гуликожа. Са спровођењем уједињења није глатко ишло. Крв се лила на све стране, и данас се још лије..." 220)

Члан КПЈ, Гојко Самарџић пише у "Борби", легалном гласилу КПЈ, 6. марта 1926:

"... Када је ријеч о питању Црне Горе, треба прије свега истакнути, да се у њој већ годинама влада као у једној колонији србијанског империјализма, да је београдски капитал поробљава; да је финансијска политика београдске владе систематски исисава и да војна клика у Министарству полиције врши по Црној Гори своју неограничену власт..."

До оваквог подјармљивања Црне Горе од стране београдских властодржаца, дошло је 1918, године у толико лакше, што су дотадашњи представници борбе за ослобођење Црне Горе, напредна опозиција, која је у Црној Гори водила борбу против апсолутизма краља Николе, дијелом свјесно а дијелом несвјесно, постали слијепо оруђе владајуће србијанске буржоазије..."

Самарџић пише, у "Борби", 20. марта 1926, да је "Црна Гора... сведена по рангу и величини на један обични србијански округ, јер у намјери да се ликвидирају последњи трагови њене државне самосталности, одвојени су од ње њезини природни дијелици, као што су пљеваљска област

и цијела Метохија... Што се тиче аграра и додјелјивања земље црногорским сељацима, оно је давано и распо- ређивано са нарочитом политичком тенденцијом. Сви црногорски колонисти налазе се данас или на граници Бугарске или Мађарске и помоћу њих се врши посрбљава- ње тамошњег становништва и од њих се прави бедем за одбрану србијанског империјализма..." 221)

У "Борби", 27. марта 1926, Самарцић критикује став црно- горских федералиста, који не везују своју борбу "са борбом осталих подчињених нација у Југославији и на Балкану. На супрот овако погрешног става црногорских федерали- ста, авангарда радничке класе треба црногорско питање да постави на једној правилној и солидној основи и да се самим тим стави на чело црногорских маса у борби за њихово економско и политичко ослобођење. Прије свега црногорско питање треба посматрати као дио балканског питања, оно ће се дефинитивно моћи да ријешити само у слободном (федеративном) савезу свих нација на Балкану па и Црне Горе као историјски засебно постале јединице у политичком, економском и културном смислу." 222)

Секретар Обласног комитета КПЈ за Црну Гору, Никола Ковачевић, у дискусији на III конгресу КПЈ 1926, каже да је 1920. Партија "стајалала на становишту националног једи- нства". Навео је да је неки Енглеz дошао тада у Црну Гору и питао Јована Томашевића, као представника најјаче партије

"Радни народ", 1. децембра 1927, пише о политичким пар- тијама у Црној Гори:

"... Радикали су поставили себи за програм: хегемонију београдске капиталистичке класе и њене владајуће класе над свим народима Југославије па и над српским народом у Црној Гори, од које није поштеђен ни радни народ у Шумадији. У главној тачки програма свакако спада и бес- крајно зајмање (узимање кредита – Б. Ј.), од своју капита- листичких земаља..." 224)

Члан КПЈ Радован Зоговић, пише у своме раду "Три члан- ка о српском епосу" (1937):

"... Велики елеменат хришћанске пропаганде у пјесма- ма старијих шиклуса српског епоса објашњава се: прво, тим што је сав српски епос претрпио црквено прераду; друго, што су и сами црквени људи правили пјесме; треће, што је павловско хришћанство било парола, под којом је феу- дализам победио племенско уређење на Балкану; чет- врто, што је током времена и развојем прилика, хришћан- ство постало идеологијом Срба, притиснутих турском ин- вазијом, борбеном идеологијом против Турака и њихове идеологије муслиманства, која је санкционисала турско господство над рајом. Тако је хришћанство ушло у соци- јалне пјесме, сиротних сељака и мајстора, о хајдушима па и у доцније пјесме грађанских циклуса о ослобођењу Црне Горе и Србије..."

Посланици Велике народне скупштине који су 1918. године прогласили уједињење са Србијом

у Црној Гори, какав је став црногорских комуниста према уједињењу, на шта је Томашевић рекао да "стоје на бранику националног јединства". Ковачевић је изјавио на Конгресу да је "наше раније држање у националном питању потпу- но... одбачено. Ако би сад био плебисцит 80-90% гласало би за одијељење". 223)

Ускоро су сами Црногорци демантовали и Самарцића и Ковачевића који су, уствари, иступали, као чланови КПЈ, на линији тадашње политике Коминтерне према Југославији чија је суштина била: оријентација на разбијање југословенске државе. Црногорци, несумњиво, нијесу били за ту политику: на парламентарним изборима 1927, који су били тајни, кому- нисти су, игунајући под Коминтерним пароланама о разби- јању Југославије и о црногорској националној посебности, добили у Црној Гори (без Боке, пљеваљског, бјелополског и беранског среза) свега 2081 глас, од 53.718 бирача који су гласали. А у "Радном народу", легалном листу КПЈ за Црну Гору, писало је, 1. октобра 1927:

"...Масе су и овога пута заведене и преварене. Гласале су за народне посланике своје непријатеље..."

Па опет те масе нијесу криве за свој наопаки рад. Да су имале боље учитеље, боље би и радиле. Да смо више и друкчије радили, друкчије би се свршило". Нијесу "масе" "наопако" поступиле, већ је КПЈ наступала са пароланама (се- паратистичким) – апсолутно неприхватљивим за Црногорце.

Осјећање љубави према овцама и воловима, осјећање живота тих животиња, добило је интензиван израз тек у новом епосу, нарочито у пјесмама о хајдуцима – пастири- ма, о пљеновима стада у Црној Гори, и у пјесмама о првом устанку у Србији. Борба за земљу, за ливаду, њиву и испашу, и љубав према тој земљи, нашли су израза нарочито у новим црногорским пјесмама, које су као и пјесме о ослобођењу Србије, посљедњи, мјестимично тек вријед- ни трзаји српског епоса, трзаји пуни баналности, и нату- ралистичких претјеривања...

... Изумирање српског епоса уследило је са изумира- њем феудализма, извјесна и доцнија животиња у неким крајевима, само су знак остатака феудалистичких односа и начина рада, живота и мишљења... Првога (епоса – Б. Ј.) је нестало у земљама ближе европским културним цен- трима (Славонија, Војводина), затим га је нестало у оста- лим земљама и крајевима, да се још пјева уз гусле и пре- таче у вулгарне пандурске варијанте само у најзабитни- јим крајевима Црне Горе и Херцеговине..."

"Глас Црне Горе", легални орган Покрајинског комитета КПЈ за Црну Гору, Боку, Санџак, Коцрво и Метохију, 15. новембра 1939, пише о политичком животу у Боки:

"... И код нас у Боки код политичких трговаца, осјећа се извјесна коњукура и живот. Стари политички трговци и неке новije фирме, спремају се на пусао... И постављају "питање Боке", као да би Бока била угрожена од неког трећег, а не од њих самих.

Питање: куда ће Бока при коначном преуређењу земље и да ли је Српство или Хрватство у Боки у опасности, то су политичка питања, којима се сада лицитира...

Радни народ Боке, Срби и Хрвати, свјесни су да је Бока једна природна цјелина коју би врати немогуће, бесмислено и штетно цијепати, и да при коначном преуређењу земље о одређењу Боке може и смије једино да одлучи воља народа Боке..."

Професор Милоје Добрашиновић, симпатизер КПЈ, пише у чланку "Племенски шовинизам", у "Слободној мисли", 27. априла 1940:

"... Морам у најбољој намјери истаћи оно што сам у српским крајевима и у Црној Гори и у Шумадији и у Босни и у осталим дјеловима покрајина, гдје живе Срби, чуо од сељака, радника, занатлија, чиновника, да је жеља Срба да се као што је створена Хрватска бановина, створи од свих покрајина у којима Срби живе једна покрајина, од Словеначке једна, и тако тим трима покрајинама да се дадну иста права, исти услови за просвјетни, привредни и културни живот. Покушај да се од ових покрајина српских стварају посебне федеративне јединице, апсолутно ће наићи на неодобравање код широких народних слојева..."

По Добрашиновићу, "народ жели да се компетенције управа тих бановина ограниче само на просвјетно, привредно и културно унапређење, а да кохезија државне моћи" буде очувана ипојачана, што ће бити могуће "само ако се племенски шовинизам и његова искључивост сведе на најмању мјеру..."

Члан КПЈ Јагош Ракочевић, правник, у чланку "Интелигенција из итера и савардака", у "Слободној мисли", 9. фебруара 1941, пише:

"... Све канцеларије у нашој земљи преплавиле је црногорска интелигенција, у тој интелигенцији је онај вишак радне снаге што није могао наћи зараде на својој очевини, а који је некад ишао у печалбу широм Новог и Старог континента. Народу је од нас једина корист у томе одливу вишка радне снаге, јер да није тога код нас би настала пренасељеност с обзиром на велики наталитет..."

Прошло је доба пушке и ножа. Ухваћени у коштац с новим приликама нијесмо се показали као добри хрвачи. Нашем народном генију дивно се некада цио свијет. Црногорцу не пјева само српски пјесник, него скоро сваки пјесник... Живјети од старе се славе не може. Све на страну а рад на мегдан..."

Комуниста Никола Лопичић, у аутобиографском роману "Не дирај палму" (писан у италијанским логорима 1941-1943), каже за главног јунака Илију Николића:

"... Напуштајући свој родни крај, своју камениту Црну Гору, он се овдје, у Сплиту, осјећао сасвим друкчије... Улице, куће, људи, душа – све је било друкчије и све ведро и весело према ономе што је он имао у своме крају. Колико је пута он, Илија Николић пожелио да буде као они..."

На збору Мачекове Хрватске сељачке странке у Сплиту:

"... Тако ми се свиђа – окренуо се наједанпут Марин према Илији – да Ви као Србин присуствујете овој прослави.

– Зашто не бих присуствовао? – питао је Илија"

О 27. марту 1941, који је Илија доживио у Сарајеву:

"... Показао се народ на достојној висини, дао своју ријеч. Не знам који би догађај наше прошлости био једнак овоме великом тренутку. Ово је дан југословенске Бастиље! – био је Илија срећан"

У приповијести "Невјеста", Лопичић пише како је учитељ Јован, син попа Богдана, испросио Бурђу, кћерку Илије, чији су преци били ковачи, па је због тога и он називан "Циганином":

"Од тога дана дјевојка је била под прстеном. Поп и попадија били су сјевер, изван себе. Сви старији укућани били су љути због овог. Шако Јоков, звани Обилић, био је скоро љући и од самог попа. Како му је кућа давала да он чува стари кнежевски топ, он некако поносан на ту част, скоро је стално негодвао.

– ... Бе кућићи да се са несојем жене и погане огњиште..."

– Како то, Обилићу чоче, да се ви жените од ковача? – говорили су Шаку Јокову.

Приповијетку "Барјактар Јошо", Лопичић овако почиње:
"... Дочека барјактар Јошо што и најсрећнији Црногорац. Да не задужи имање сврши му син највеће школе, и млад, здрав дође оцу у сред села... У ратовима турска танад решетала су му у руци црногорски крсташ, обавијао га прах и огањ, а да Јошо, без иједне ране, у четрдесетој... дочека Обилића медаљу на прсима..."

У приповијести "Марков снјег", Лопичић описује аустроугарску окупацију Црне Горе. Комитска дружина стиже до хана:

"Ударише кундацима о врата и затражише воду. Палећи свијећу, домаћин, млад човек, поче да преклиње:

– За име Бога, људи, не дочекајте зору овдје, заклаће ми дјецу.

Док сви ударише у смијех, Мијат, утучен, замишљен, безвољан, просто рикну испред банка:

– Рђо!..."

Домаћин само одби и слегну раменима:

– Не може, Мијате, сваки бити Обилић..."

И у приповијести "Машов брат", Лопичић описује вријеме аустроугарске окупације. Машо Ивов нашао је у планини Руса, тешко рањеног, који је побјегао из аустроугарског заробљеништва:

"Јемчим ти Богом живијем, – примаче му се Машо, – нико неће знати до мене, Маша Ивова. А велим да би те сваки Црногорац чува! Ти си Рус. Знаш да није било Русије, не би није било српскога ува. Ко је цијелу Црну Гору очува, ко не житом хранио ко је Турчина заклао?"

У "Народној борби", органу ПК КПЈ за Црну Гору, Боку и Санцак, у уводнику "Народноослободилачка борба и издајничке ове борбе", децембра 1941, пише:

"... У Санцаку још првих дана окупације, непријатељ је наоружао хрватске усташе и муслиманску реакцију, а када они нијесу били у стању да му осигурају несметано гажење и пљачкање, он се повезује са српском реакцијом и четницима, и тако хушкајући једне против других, успијева да продуби антагонизам између Срба и Муслимана. Нијесу ријетки случајеви међусобних борби и покоља на једној или на другој страни. А то је баш оно што окупатор жели да постигне. Зато је и посљедњи час да се народ Санцака отргне испод утицаја реакционарних елемената и поведе борбу против заједничког непријатеља." (225)

У истом броју "Народне борбе", у чланку "Поход на Пљевља", пише:

"... Наш поход у Санцак, на Пљевља у првом реду, био је диктиран потребама повезивања наше борбе, са борбом српског народа, народа Санцака, Босне и Херцеговине, остваривањем братске сарадње у борби, која би била остварење истинског братства свих народа Југославије – по ослобођењу. Даље, требало је окончати и сузбити издајничку акцију разних четничких банди, растјерати и очистити разна легла усташких зликоваца и плаћеника и њихових савезника – реакционарних муслиманских бегова и узети у заштиту поштени српски и муслимански живаљ који су ови разбојници терорисали..." (226)

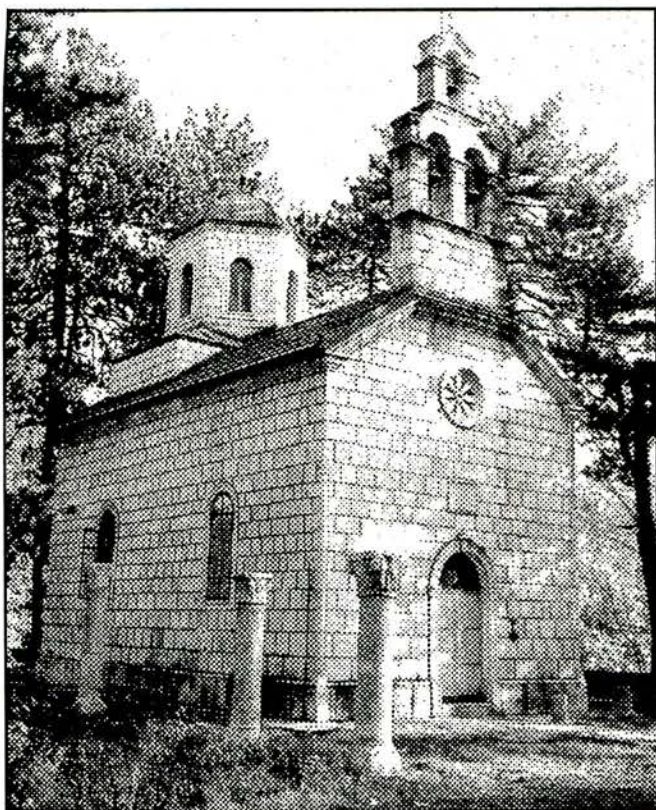
Крајем марта 1943. године, Пеко Дагчевић и Митар Бакић, командант и политички комесар Друге пролетерске дивизије Народноослободилачке војске Југославије, потписавши се и као командант и комесар Главног штаба Народноослободилачке војске Црне Горе и Боке, обратили су се прогласом заведеним Црногорцима у четничким редовима: Зашто иду у помоћ Њемцима, Италијанима и усташама у борби против Народноослободилачке војске Југославије, зар да помогну усташама "да покољу српски народ јуначке Крајине"... "Омладино" – каже се у овом прогласу – "нијесу наша брада никада била легло издајника српскога народа, па неће ни данас. Оружај се и чисти своју рођену грудну од издајница и окупатора". (227)

Почетком октобра 1943, Пеко Дагчевић и Митар Бакић, командант и политички комесар Другог ударног корпуса Народноослободилачке војске, и Главног штаба за Црну Гору и Боку, упутили су проглас црногорском народу поводом ослобођења Колашина, у коме се каже да је ослобођено мјесто "гдје је кована и искована завјера издајница српског народа Драже Михаиловића, Баја Станишића, Борђија Лашића,

Павла Ђуришића, и других, за борбу против слободе својих народа." "Поред гробова стотина у мукама умрлих и стријеланих синова црногорског народа, од издајничке четничке руке, марширају војници Народноослободилачке војске, војници славних црногорских и њима братских бригада..." 228)

Иван Милутиновић, члан Политбироа ЦК КПЈ, рекао је на III засиједању Земаљског антифашистичког вијећа народног ослобођења Црне Горе и Боке, 14. јула 1944, у Колашину, да је у новој Југославији сваки народ "свој сопствени господар", па је даље изјавио:

"... Према томе, стварањем федералне Црне Горе никако се не умањује јединство и љубав Црногораца према српском народу. На против, јединство је још чвршће, љубав је још већа, јер постоји на добровољној основи, и равноправној заједници – федеративној Југославији. Данашњим одлукама, ви, другови, стварате слободну Црну Гору у саставу федеративне Југославије. Да ли нас та одлука обавезује, да се ње увијек држимо. Не! Она је само потпуно остварење нашег права које нам је загарантовано одлукама Другог засиједања АВНОЈ-а, остварење које у

Црква на Типуру, у којој почивају посмртни остаци краља Николе и краљице Милене

себе укључује како обезбјеђење несметаног развитака Црне Горе, као посебне федералне јединице, тако и потпуну демократску гаранцију да се наш народ сјутра, ако то жели, може слободно и добровољно ујединити са Србијом или неком другом заједницом... Поставља се даље питање: да ли Црногорство умањује и искључује Српство? Другови, ко није добар Црногорац тај није ни добар Србин... Црногорци и Србијанци су народ једног племена..." 229)

Блажо Јовановић, секретар Покрајинског комитета КПЈ за Црну Гору и Боку, рекао је, на великом народном збору код Колашина, 13. јула 1944:

"... Они су говорили (четници – Б. Ј.) да федеративно уређење Југославије представља разбијање српства... Ми Црногорци никада нијесмо били ничији прирепак, и ми хоћемо да будемо равноправни. Али ми смо данас више него икада у историји везани са браћом Србијанцима. Та братска љубав дошла је до изражаја између наших бригада, дошла је до изражаја у патњама и мукама српског и црногорског народа..." 230)

Божо Љумовић, члан ЦК КПЈ, рекао је на Трећем засиједању ЗАВНО-а Црне Горе и Боке:

"... Сматрам да наше предложене одлуке садрже најправедније и најбоље рјешење будућности црногорског народа. Да ли ће се појединци осјећати Црногорцем или звати Србином то је ствар њихових схватања и у томе имају пуну слободу..." 231)

Пеко Дагчевић, генерал-мајор Народноослободилачке војске Југославије, рекао је на I засиједању ЗАВНО-а Црне Горе и Боке 15. новембра 1943, у Колашину:

"... Вас старе борце, чија су прса украшена медаљама Обилића, Карађорђа и других поздрављам у име наших бораца, у име оних који су пали по брдима, градовима, у тамницама, у логорима, борећи се за слободу нашег народа..."

А на III засиједању ЗАВНО-а, Дагчевић је рекао:

"... Ви знате да пред нама стоје велики задаци и да стојимо лицем према мајци Србији. Ми тешке задатке не би извршили да нијесмо имали пролетерске србијанске бригаде..." 232)

Др Обрен Благојевић је у реферату о организацији и раду народне власти на III засиједању ЗАВНО-а Црне Горе и Боке, 15. јула 1944, рекао:

"... Ове одлуке плодови су тешког јуначког ослободилачког рата, чију трогодишњицу наш народ данас прославља. Оне су израсле из потока крви најбољих синова ове земље... Изградити своју ужу домовину тако, да у њој народ сам управља својом судбином, да сам рјешава о свом односу према другим народима, о својим економским проблемима, о свом просвјетном и културном животу; везати своју будућност са будућношћу цијелог српског и осталих јужнословенских народа, уклопити своју земљу у братску заједницу свих наших народа, једну снажну државну организацију – то је био ваздашњи идеал најбољих синова Црне Горе..." 233)

Бокелј Лука Матковић рекао је на III засиједању ЗАВНО-а Црне Горе и Боке:

"... Народ Боке, и српски и хрватски, током своје историје био је увијек судбински везан за црногорски народ... Братство у оружју, које смо исковали у задњем периоду борби, остаће као вјеран доказ и тумач жеља народа Боке да у борби, у братству истраје са народом Црне Горе..." 234)

У упутству Извршног одбора ЗАВНО-а Црне Горе и Боке, 13. марта 1944, године, каже се:

"... У домовима културе треба основати читаонице и библиотеке. Тамо гдје већ постоје читаонице и библиотеке, треба их боље уредити... При стварању библиотека ваља нарочиту пажњу поклонити домаћој књижевности (српске народне пјесме, Вук Караџић, Његош, Јован Јовановић Змај, Ђура Јакшић, Стефан М. Љубиша, Алекса Шантић, Петар Кочић, Бранислав Нушић итд.)" 235)

У упутству Извршног одбора ЗАВНО-а Црне Горе и Боке о настави у школама, 5. априла 1944, вели се:

"... Узмимо српски језик и историју. Сам програм овог предмета састоји се прије свега у томе, да дјеца науче читати и писати. Учитељ треба према томе да највећу пажњу поклони читању и писању... На часовима српског језика нарочито у старијим разредима, читаће се народне умотворине, кратки чланци и пјесме од наших старих писаца. Ти састави могу се наћи и у читанкама које су се прије употребљавале, али избор мора бити правилан, да би се обрађивало само оно што је доиста најбоље (народне пјесме и приче, Доситеј, Његош, Вук Караџић, Змај). Тако исто треба читати одабране краће чланке и пјесме о данашњој Народноослободилачкој борби. Из историје треба одабрати најкарактеристичније моменте из прошлости црногорског и српског народа и другог народа Југославије, указујући увијек на борбе наших народа за слободу..." 236)

Мишо Павићевић, члан Обласног комитета КПЈ за Санџак, пише у "Гласу Санџака", 15. јуна 1944:

"На јединство изрода, на злочине окупатора наш одговор мора бити појачани рад, на што ширем окупљању Срба и Муслимана око Народноослободилачког покрета..." 237)

III. ЈУГОСЛОВЕНИ О ЦРНОГОРЦИМА

У овој глави су изводи из малог дијела текстова Југословена о Црногорцима.

Которски бискуп, Вићентије Бућа, извјештава Римску курију, 25. марта 1695, о ситуацији у његовој бискупији:

"... Осим речених 14 села има још три, на име, Луштица, Кртоле и Ђешевци који чине око 1500 душа, од којих су око 1200 православни Рањани који имају парохе ту рођене, који само утолико познају правилник што врше обреде према правилима која је издао Папа Клемент VIII; остали пак су католици који, будући да немају свештенике из истог мјеста, нити могућности допуштају да имају свештеника који ту борави, то се о њима старају Фрањевци из манастира Св. Марије". 238)

Барски надбискуп, Андрија Змајевић, извјештава Римску курију, 27. фебруара 1684:

"... Међу становницима града Бара, добар дио су они који су насилно потурчени. У граду и у селима под световном влашћу има око 800 Турака, 700 католика и остали су Срби православни: У Црној Гори, Кучима, Хотима, Кастриотима, Горњој и Доњој Зети, има 10000 душа Срба православна, међу којима нема ни једног католика, а има око 2000 Турака и насилно потурчених, који се споља представљају као невјерници као неки у Бару, а међу собом тврде да су хришћани". 239)

Словенац Јернеј Коштар пише 12. јануара 1830, Вуку Карачићу: вели да "учи добро" и да ће "ускоро писати српском митрополиту на Цетиње". 240)

Хрватски историчар Фрањо Рачки дао је овакав наслов VII поглављу свога дјела "Борба Јужних Славена за државну независност у XI вијеку", 1873:

"... Положај Славенскога југа последије грчко-бугарскога рата. Србски народ куца први са Зете под Стјепаном Војиславом узпоставити државну независност: борба с Источно-римском Царевином. Одјек ове борбе у бугарском народу. Устанак под Петром Делјаном. Прибирање сила: зетски кнез Михаља уједињује српске земље".

Рачки пише да су 1018, "српске земље" биле "под влашћу домаћих жупана и кнезова... Такове жупаније или кнежевине са самоуправом бијаху Србија, Захумље, Требиње и Зета или Дукља, свака од њих под властитим кнезом или кашпто уједињене..."

Србски покрет (против Византије – Б. Ј.), потече и сада из Зете, гдје је државна самосвијест србскога народа најбуднија остала. Овдје је и сада владала она породица којој је св. Владимир њеког припадао, а на кнежевској столици сједио му братучед, коме је по избору домаћем било име Добрислав, по страном Стјепан иначе Војислав..."

Рачки наводи, по Георгију Цедренусу, грчки извор о рату између Византинаца и Војислава, 6. октобра 1042: "Поведе војску у кланце (византијски војсковођа – Б. Ј.), стрмим кршћем раздеране и тако уске, да ни два коњаника не могаху упоредице ићи. Србљи хотимнице узмицаху и пустише га уљести, дочим он нити се за повратак бринуо, нити је довољном стражом оне кланце посјео... Али Србљи посједоше кланце и продолжише и чекаху на повратак његов..."

О зетском владару Михаилу Рачки каже:

"... Тако је велики жупан Михаља уједињено српске земље, а сада је могао помислити на ослобођење суплеменика својих испод грчке власти".

Словеначки славист Франц Миклошич, у своме дјелу "Српска династија Црнојевићи" (1886), на њемачком језику, описује улогу Црнојевића у одбрани последње слободне српске земље, Зете, од турских освајача.

Хрватски бискуп Јосиф Јурај Штросмајер пише, септембра 1887, Јовану Сундечићу, секретару књаза Николе. 241) Каже да је добио "прекрасни лист" од књаза Николе:

"... Ја сам му опширно одговорио. Нијесам ја никад о Кнезу и његовој славној обитељи двојио, него ми се причинило да има у сваком двору, па и у мому, тако и на цетињском, ласкаваца и нузаваца, којима је завидно, што се

владика шокачки добро пази са књазом, диком и поносом Србства. У томе обзиру зло се уређује Гласник црногорски, он би имао бити узор Србства и југословенства; а шта бива? Он као што зна пусти еко, поста трубља туђих зловних виести, које би нас завадити, једне од других одвратити могле... Доста зло, да лист, који виеру поштење владу црногорску и чисто Србство и Славјанство заступати има пуким и лијепим оруђем постане вриело које је, не само самниво и мутно, него што се мене и нас Славјана у обе тиче, управо кужно и отровно..."

Хрватски лист "Обзор", пише поводом вјеридбе кћерке књаза Николе, Милице, за брата од стрица руског цара, и поводом здравице што ју је том приликом, одржао руски цар књазу Николи:

"Србство, а по њему све Југославенство, може да забилежи јучерашњи дан не црвеним, већ златним словима, у календару својих знаменитости... Горки одношај и тешки дани, искварише наш стил, силећи га да пише коврчasto и вијугасто... Но као што нас је невоља покварила, доћи ће опет добри дани, који ће опет искварено поправити, јучерашњи два догађаја показују нам да "зора пуца и биће дана". У освиту те зоре нека дакле прва наша честитка крене на кршно Цетиње, а друга у поносни Биоград..."

Хрватски политичар Франо Супило, у чланку "Чији је језик" (дубровачка "Црвена Хрватска", 1891) вели:

"... Не чудимо се ми Србобрану ни Српском гласу, што нам долазе с таквим открићима на двор (да је Гај преузео српски језик – Б. Ј.), али се чудимо и врло чудимо, Гласу Црногорца гдје их и он усваја. Орган личности (књаза Николе – Б. Ј.), која је била каб неким симболом слоге између Хрвата и Срба, не би смио доносити таквих лудо-рија па макар његов уредник посрбио и читав свијет..."

У чланку "Српска политика" 242) Франо Супило пише:

"... Црна Гора, овјенчана јуначком славом и симпатијама цијелога Славенства, гледала је забринута у тај београдски догађај (проглашење Милана за краља – Б. Ј.) и није га могла одобрити, и тако су попуцале традиционалне свезе између београдског и цетињског двора, према културом степену обију земаља, београдске су светковине ставиле у опреку Србију с Црном Гором. Пак од онога дана Српство не дише више једном душом, и ако се и тамо и амо диже небу под облаке..."

У чланку "Нова мисао", 243) Супило полемише са Ј. Богдановим који се залаже за јединствен назив – "балкански народ" за Србе, Хрвате, Словенце и Бугаре:

"... Ако господин Илд. Богданов сумња о нашим рјечима, показат ће мо му народ једног имена, једне повијести, књижевности, вјере и језика, гдје такав тешки спор постоји – народ српски. Ту је Цетиње и Београд – знали господин Илд. Богданов колико је далеко Цетиње од Београда?"

"Кад су Срби године 1879, у кобним буквичким изборима" – пише Супило, у чланку "Положај", у "Црвеној Хрватској", из 1896 – "први пут извели раздор у Далмацији те се здружили с талијанашима, "Глас Црногорца" – можда једини између српских листова – похвалио је и одобрио онај издајнички корак..."

Кад се Народна странка ојачала, Беч ју је хтио начелно расцијепати, е да тако ослаби идеју сједињена Далмације с Хрватском. У ту сврху послужио се Србином Љубишом (Стефан митров Љубиша – Б. Ј.) који је почео стварати земљаштво..."

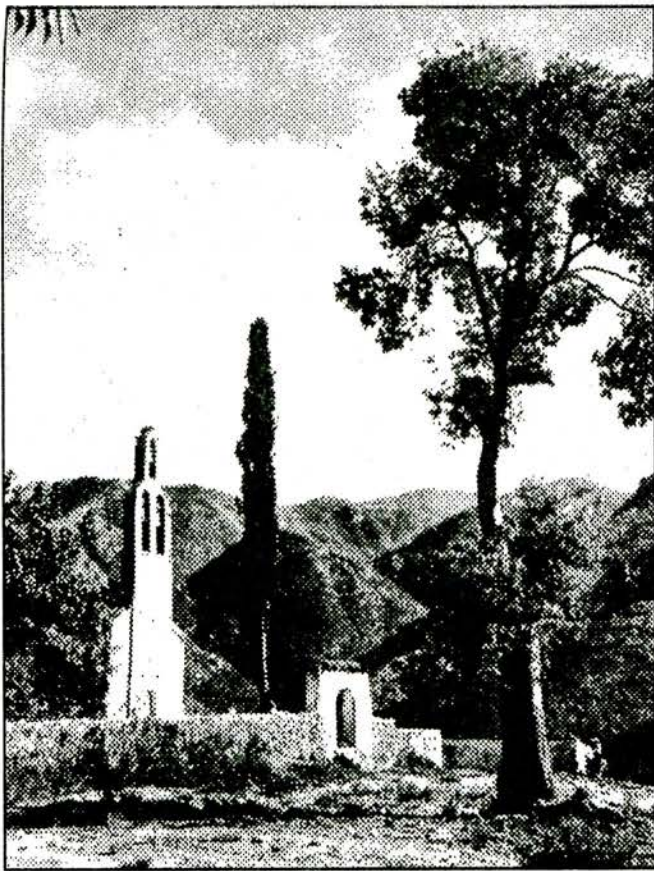
Супило пише у "Црвеној Хрватској", 1898, да су Срби у Хрватској "несложнији него икада прије", па се не зна коме симпатишу "Србији или Црној Гори". "Ова српска династичка борба одразује се и на Србима по хрватским земљама".

У чланку "Здрава политика", у "Новој мисли", из 1901, Супило говори о страним идејама у хрватским земљама. Прва и друга су германска и маџарска. "Трећа, напoкoн, идеја, која

би се хтјела раширити преко хрватских земаља, јест српска, и тко долази у дотицај са српским елементом било домаћим било оним из Србије и Црне Горе, томе не треба доказивати ову тврдњу... Српска идеја има на свом путу, додуше, тај пех што је преслаба и што се сама не може скалупити у једно јединство, јер ту се боре о првенство двије династије – Обреновић – србијанска и Петровић – црногорска..."

"Наши Срби", наслов је Супиловог чланка у "Новом листу" (1900), у коме пише:

"... Православно-клерикални елемент има више изгледа на успјех, јер он своје српство темељи само на вјерском фанатизму. Али и он има само негативни програм, рушење Хрватске. У позитивном, ма био он и платонички, несложнији него икада прије: коме да симпатизира? Србији или Црној Гори? Обреновићима или Петровићима – Његушима? Ова српска династичка борба одразује се и на Србима по хрватским земљама. Било је доба кад су наши Срби из мржње на Милана гледали на Цетиње. Женидба краља Александра, додуше није одушевила Србе, али их је још мање усхитила женидба црногорског књажевића Данила (Њемицом – Б. Ј.), ради разлога српству

Манастир Обод

познатих... Између ових двију струја воде се данас придушене али симптоматичне препирке: тко је српски пијемонт? Око кога се има групирати српство?..."

Стјепан Радић, у чланку "Хрвати и Срби" (1902) пише:

"... Ето нам ту, најприје, колијевка старе српске државе и у неку руку географског чвора свих српских земаља, ето нам Старе Србије са Косовом. Ту данас Србин није сигуран ни на своме иметку, ни својој глави, ни части своје жене, ни животу своје дјете. Па зато отуда бјеже главом без обзира, ако је такве среће да има камо побјећи, јер ни Србија ни Црна Гора не могу да примају на свом територију толико турских поданика..."

Ту је још једна важна ствар: многих Хрвата почиње се хватати очај, а већина Срба добро зна да Срби ни највеће погрешке неће платити губитком самосталности двију српских држава до год је Русије..."

У чланку "Темељи Хрватске пучке Сљачке странке, Југословенска декларација и Крфски програм" (1917), Радић каже да Крфски програм "сасвим природно, у ово јединство повлачи и све Србе, дакле, сву Србију и Црну Гору, и исто тако посве наравски, у име непобитнога народног јединства тражи да Југославени Монархије буду са Србима изван Монархије једна те иста држава."

У чланку "Хоћемо у југословенском јединству своју хрватску државу" (1918), Стјепан Радић каже:

"... Дапаче, ни онда кад би Срби у Краљевини Србији и у Краљевини Црној Гори изјавили да они кане обадије те Краљевине избрисати и да желе са свим осталим Србима, с нама Хрватима и са Словенцима, створити једну јединствену државу, без икаквих унутрашњих граница, ни онда не бисмо ми Хрвати избрисали своје хрватске државе..." (244)

Словенкиња, др Терезина Јемкова, у путописном тексту "У Црној Гори", објављеном у листу "Словенски народ" (Љубљана, 1897), – говори о Његошу као "највећем српском пјеснику", као "заслужном српском књижевнику". Пише да ју је занимало је ли Мажуранићев спјев "Смрт Смаил-аге Ченгића" продро у "најниже слојеве српске". Каже да је чула о злочинима Смаил-аге "и од кочијаша".

"Свуда сам примјећивала, да је народ веома паметан, да добро знаде своју српску прошлост, па му, и литература није непозната..."

Књаз Никола је и душом и тијелом Србин – Црногорац... Књаз Никола је прави шљедбеник св. Петра I, или св. Саве, просвјетитеља српског народа... Он је велики српски пјесник... "За пјесму књаза Никола "Онам онамо" вели: "то је права химна српска". (245)

Лист хрватских исељеника у Аргентини, "Материнска ријеч", пише (1910):

"... Књаз Никола и наш велики Штросмајер били су неразруживи пријатељи. Љубав за блогоу Срба и Хрвата везала је срца ових племенитих душа. Дана 12. јануара 1886. године, одликовао је књаз Никола својега пријатеља Штросмајера Даниловим редом – ово је једини ред, што га је Штросмајер примио од једног свјетовног владара..."

У истом броју "Материнске ријечи" објављени су стихови Анте Беланића, посвећени књазу Николи:

"Бољем перу суђено је,
Да врлине твоје пјева,
О величју твојем, књаже,
Који Српству ц'јелом с'јева..." (246)

Др Франц Илешич, председник, и Милан Пригел, тајник Матице словенске, послали су, 13. новембра 1913, писмо Одбору за прославу стогодишњице рођења Владике Рада:

"Матица словенска као представница културних настојања словеначког народа, придружује се ево частиоцима јасне успомене великог пјесника "Горског вијенца", Петра П Петровића.

Филозофија српске повијести донијела је са собом, да се стогодишњица дубокоумног филозофа – пјесника може славити у вријеме, кад је чезнуће његово постало истином – у доба великих побједа и нове слободе српског народа.

Као што је словеначки народ у дубини срца пратио, радост и жалост сјајних и тешких ратних догађаја, тако се ево тиме воли сјећати и културне славе српског народа.

Желећи да би се култура и српског и словеначког народа што више спајале, те би наши културни радници били у онако тијесним везама, као што су били Петар III Петровић и син словеначке земље Станко Враз, издала је Матица словенска г. 1909, пријевод "Горског вијенца". (247)

Сплитски хрватски лист "Наше јединство" пише, поводом проглашења књаза Николе за краља:

"... На Цетињу, гје је у олтару Завјет-камен, Душанов знамен, потоњи камен Иван-бега Црнојевића, између Ловћена гдје почива српски Омир, и Орлова крша, са којег се види вјечни спомен Данилу, првоме "повелитељу", и древног манастира Митрополита црногорског и егзарха славеносрпске Патријаршије у Пећи" – дивно ли оно испјева испод неба планинама... књаз Никола своје вјеровање..."

Европа му то признаје, Славјанство му се диви, Српство с њиме, а у Српству Црна Гора овако га слави као јунака, као пјесника, као државника..." 248)

У истом броју листа "Наше јединство" објављена је пјесма:

"У шик зоре бједолике дјеве,
младе, красне Хрватице виле,
састале се на врх Биокова
око цркве светитеља Јурја...

Винуше се небу у висине
и ето их на врлетни Ловћен...

У походе својим посестрима
милокрвним српскијем вилама..." 249)

Градоначелник Сплита рекао је на манифестацијама поводом побједа балканских савезника, 1912, над Турском:

"... Вјерни светим традицијама отаца, ми Хрвати усхићено поздрављамо глас нашег народног ускрснућа. – Благо-сиљајући жртве наше рођене браће Срба и Бугара, и с њима уједињених Грка, поуздањем гледамо у будућност, кличући славодобићу балканских савезника..." 250)

Дубровачка "Црвена Хрватска", пише о побједама Србије и Црне Горе, 1912:

"... Црногорски војници изгрлише се и изљубише са србијанским. И они показаше да осјећају исто, да су им жеље и циљеви исти. Србија и Црна Гора се подвостручише, географски се спојише, срцем се ујединише, и, послје десет мјесеца беспримјерне јуначке борбе, дадоше нову Српску Државу.

Успјесима српскога народа, ове јаке и поносне југословенске гране, весели се цијело Словенство..." 251)

О акцији Аустрије, да не дозволи да се Скадар припоји Црној Гори, пише дубровачка "Права Црвена Хрватска":

"... Тако би Аустрија опколила Црну Гору са три стране и Балканско питање било би само одгођено. Стога ће Аустрија настојати да Црној Гори даде територијалне и финансијске одштете за одступ Скадра, а Црна Гора измучена дуготрајним и народним ратом јамачно ће га уступити Арбанији, али се неће никада одрећи својих права која јој припадају као нашљедници Зете на Скадар, ту стару српску пријестоницу..." 252)

Хрватски "Ријечки нови лист", устао је против става папе да Скадар припадне Албанији:

"... Спријечене жањања и уједињења Јужних Славена једна је од тачака политичког програма Ватикана: као што се разликом вјере између Хрвата и Срба служи постојано против потпуном њиховом народном јединству и настоји подржавати што дуље и што већи јаз међу њима – што је и политика наших клерикала у Хрватској, Далмацији, Босни-Херцеговини, Словенској и осталим југославенским земљама у Монархији – тако сад устаје у питању припадности Скадра за муслиманску Албанију, а против православне, српске Црне Горе..." 253)

Истакнути словеначки комунист Драгутин Густинчић, пише, 1923:

"... Ако Црногорци траже данас своју републику или аутономију, ми је морамо прихватити у свој програм и озбиљно радити за њу, и ако су они по језику и по крви, чистији Срби од свих осталих Срба. То тражи од нас политичка ситуација..." 254)

Словеначки историчар Антон Мелик пише у својој "Историји Срба, Хрвата и Словенаца" (1924), у поглављу "Дукља – водећа српска земља":

"Два политичка средишта су била у XI вијеку на српском земљишту. Прво је била Дукља, којом је владала породица Штефана Војислава; под њеном влашћу се налазило, такође, и Требиње и Захумље. Дукља је имала, усљед срећних бојева с Византијом у XI вијеку, вођство међу српским земљама..."

Послије краља Бодина, "Дукља је изгубила првенство међу српским државама" па су се све српске земље спојиле у јединствену државу под Стеваном Немањом.

"Ђурађ Црнојевић је основао" у својој пријестоници Цетињу прву српску штампарiju.

Хрватски историчар Драгутин Шилер, у својој "Повијести Хрвата, Срба и Словенаца" (1925), пише:

"... Послије смрти Часлављевог настане међу Србима поново раздор, па онда Грци покоре све српске земље. Осамдесетих година послје смрти Часлављевог, диже српски великаш Војислав у Зети устанак против Грка (1040). У бојевима показали су Срби необично јунаштво.

Кад је Војислав очистио српске земље од Грка, придруже му се многи жупани и он основа велику државу..."

Хрватски историчар др Милан Шуфлај у своме раду "Срби и Арбанаси" (1925), вели:

"... Посве сигурно је византијског поријекла и утврда Обиквус... на десној обали Бојане, гдје је према приповиједању попа Дукљанина бугарски цар Самуел (прије 998) опколио и ухватио српског кнеза Владимира". Шуфлај каже да "српски дукљански кнезови сједе под крај XI вијека у Скадру". Наводи да су "стара румунска (влашка – Б. Ј.) доста брзо... асимилирана. Амалгамизациони процес између Срба и Арбанаса траје... још данас". Примјер су му Кучи: "Данас је то српско племе".

Хрватски историчар др Фердо Шишић, у својој књизи "Летопис попа Дукљанина" (1928), пише:

"... После смрти цара Василија II (1025), узела је византијска царевина све дубље падати док најзад рђаво владање цара Михаила IV Пафлагонца... не изазва огорчене устанке. Први се дигну (око 1034–1036) Срби под Стефаном Војиславом, а потом Бугари под Стефаном Делјаном. Али док је бугарски устанак брзо савладан, српски је, најзад, свршио с успехом. Стефан Војислав ослободи византијске власти своју земљу (Дукљу, Травунију и Захумље) и основа независну српско-дукљанску државу (1043)".

Лист "Хрватске заједнице", "Хрват", 28. априла 1928, полемишући са Стјепаном Радићем који је предложио подјелу земље на три до четири зоне, пише о зони "Приморје":

"... Будући да су у тој зони српска Црна Гора добрим дијелом и Херцеговина, то се не би могло рећи да се само Хрвати помажу..."

Словеначки историчари Антон Мелик и Јанко Орожен у својој "Историји Срба, Хрвата и Словенаца" (1928), пишу:

"Најмоћнија од српских држава у XI стољећу је била Зета... Грегор VII, који је желио свој утицај раширити на Балканско полуострво је г. 1077. Михаила признао за краља. Тако је Зета постала прва српска краљевина".

О Црнојевићима Мелик и Орожен кажу:

"... Међу њима је најеминентнији Ђурађ Црнојевић... који је столовао на Цетињу. Имао је велику љубав према књижевности; у својој пријестоници је основао прву српску штампарiju..." Пишући о паду Зете под турску власт, аутори наводе да је "са Зетом... задња српска држава изгубила домаћег владара".

Хрватски историчар Живко Јакић, у својој "Повијести Југославије са опћом историјом" (1931), пише:

"... Од боја код Црномена г. 1371, па до заузећа Смедерева (1459) и Зете или Црне Горе (1499), протекло је много времена, више од једног стољећа. Срби, дакле, не изгубише своју слободу одједном, већ су је губили на махове, опирајући се, додуше, султану, али добивајући уједно прилику да се мало по мало приуче на нове господаре..."

Словеначки историчар Силвије Крањец у своме "Прегледу историје Југословена" (1932), пише:

"... Михаилов син... Бодин био је савезник Норманов против Византинаца... Тако је здружио све српске земље, овладавши и Босном и Рашком..."

Крањец каже да је Ђурађ Црнојевић "установио штампарiju на Цетињу у којој су штампане прве српске књиге".

Хрватски историчар Душан Синобад пише у чланку "Перој, српска насебина у Истри":

"... Кад наш човјек путује западном обалом Истре, из Трста за Далмацију или обратно, па случајно баца поглед с лаје на то мјесто и на његових стотину груписаних кућа, он и не слуги, да је то насебина његових саплеменика, Срба из Црне Горе, који су се доселили почетком XVII вијека, и ту дефинитивно остали и развили се..."

Синобад затим описује стање у Пероју до укључена тог мјеста у Аустрију:

"... Када је међутим дошла Аустрија укинула им је извесне мале повластице, али им је 1845. године допустила да оснују српску школу, која је за њих била од великог значаја..."

Хрватски историчар др Звонимир Бјеловучић пише у "Зети", 13. септембра 1936, у чланку "Црвена Хрватска":

"... Свакоме се мора признати она народност коју он исповиједат. Црногорци се признају дијелом српског народа."

Аугор наводи да су о "Црвеној Хрватској" писали др Шуфлај, Вј. Клаић и он. Тврди да су најприје Хрвати населили Дукљу. Помиње Самуилово освајање Дукље 996. "У то доба почеше концем X вијека прве насеобине Срба у данашњу Црну Гору". То се наставило у XI вијеку, "а поготову доцније концем XIV вијека иза пропасти старославног српског царства на Косову, те током XV в."

"С тога је уз прастаросједлачки хрватски народ насељен и старосједлачки десетвјековни, шест и пет вјековни српски народ, који је превагнуо, тако да је данашња Црна Гора српска земља... Тако да су услед ондашњих политичких прилика, а особито вјерских, сви Црногорци од назад вјекова Срби и они који потичу као Хрвати из доба бивше "Црвене Хрватске", као и они који се као Срби уселише у Црну Гору." Црногорци су "јуначки синови српског народа".

Фердо Шишић, у својој "Југословенској мисли" (1937) пише да су после 1850. "Срби у Војводини, Хрватској, Славонији и Босни упирали очи у Београд, а они у Далмацији и Херцеговини на Цетиње, гдје је по смрти владике Петра II Петровића-Његоша (1851), примио владу први световни кнез Данило, а по његовој смрти (1860), кнез Никола".

"... Једва може да буде сумње у томе, да је на оба српска владара, кнеза Михаила и кнеза Николу, моћно утицао пораз Аустрије 1859. г., и зачетак уједињавања нове Италије, потпором француског цара Наполеона III, и то баш у време кад су њих два ступили на престо..."

Шишић каже да су "обе српске владе, она у Београду и она на Цетињу, водиле... у оно време (односи се на доба

књаза Николе и књаза Михаила – Б. Ј.) управо револуционарну политику".

Др Владимир Мачек, шеф Хрватске сељачке странке, која је окупљала огромну већину Хрвата, упутио је преко "Зете" (7. јануара 1940) телеграм:

"Честитајући ове Божићне празнике цијелом српском народу, а понаособ Црногорцима, у првом реду онима који су лањске године у очи Божића са нама Хрватима ишли у изборе те први пронијели велику мисао народног споразума".

Загребачки професор Фрањо Илешкић подсећа, у "Зети" од 7. јануара 1940, на љубљанске године "из времена пред Свјетски рат", када су он и његова малољетна дјеца, са симпатијама пратили борбе у Балканском рату, и да је био одушевљен "кад је Скадар пао у српске руке". Илешкић додаје:

"... Као што, у своје вријеме, у Љубљани нисам заборавио на Загреб, тако и сада у Загребу не заборављам на Љубљану и српске крајеве, "та то је моје..."

Јосип Броз Тито, секретар Централног комитета Комунистичке партије Југославије, пише у чланку "Национално питање у Југославији у свјетлости Народноослободилачке борбе", у "Пролетеру", органу ЦК КПЈ, децембра 1942:

"... Морам овдје подвући чињеницу да се у редовима наше Народноослободилачке војске и партизанских одреда Југославије, од самог почетка па до данас, налазе у огромној већини баш Срби, умјесто да то буде обратно. Баш српски, црногорски, босански и лички партизани и бригаде, које су биле састављене готово искључиво од Срба, водиле су и данас воде немилосрдну борбу не само против окупатора, већ и против четника Драже Михаиловића и осталих непријатеља народа. Шта то доказује? То доказује да сви народи Југославије, који су у прошлости били угњетавани од великосрпских хегемониста, имају свог најбољег и најдоследнијег савезника у српском народу. Српски народ је дао и још увијек даје највећи допринос у крви у борби против окупатора и његових издајничких слугу, не само Павелића, Недића, Пећинца, него и против Драже Михаиловића и његових четника за пуну слободу и независност свих народа Југославије..."

Рикавац код Старог Бара

IV. СТРАНЦИ О ЦРНОГОРЦИМА

У овој глави су изводи из страних докумената, књига и штампе, у којима је ријеч о етничкој припадности и националним осјећањима Црногораца.

Которски бискуп Хијеронимус извјештава Римску курију, 5. октобра 1592:

"... У цијелој бискупији има шест пароха, од којих тројица врше православне обреде, не признају првенствено овој Светој столици, нити римском Папи, већ купују црквене чиновне од рошанског епископа (на Цетињу – Б. Ј.), погрешан став имају у погледу исходишта Духа Светога, поричу постојање чистиштва, а тај народ прихвата исте оне вјерске заблуде на које сам ја веома често у својим бесједама и опоменама упозоравао да напусте заблуде, да признају истину, и да поштују неприкосновено римску цркву као мајку и учитељицу свих цркава..." 255)

Которски бискуп А. Барони извјештава Римску курију, 1608:

"... Которски град, некад назван Аскривиум, у области Далмације и Албаније и Македоније... под влашћу Венецијанаца... опкољен са свих страна Турцима и Рашанима православним шизматичима, и одавде и оданде заштићен планинама; угледан некада и дрван, но сада крајње сиромашан (јер су ужасни Турци тирански узурпирали већи дио његове територије)..." 256)

Которски бискуп Ј. Руска пише Римској курији, 5. септембра 1614:

"... Број оних који примају Свето Причешће у граду је око 1600. У утврђењу Перасту око 1200. У околним селима живи око 500 Рашана, тј. Срба, а оних који живе на територији бискупије има више од 6000..." 257)

Католички мисионар, Доменико Бубић, извјештава Свету конгрегацију за пропаганду вјере, у Риму, 1628:

"... Црна Гора је дио Краљевине Србије. Има 50.000 становника. Највећи дио је српског обреда под надлежношћу пећког патријарха и митрополита цетињског..." 258)

Католички мисионар Леонардис извјештава 1638, Свету конгрегацију да у Црној Гори постоје 72 кнежине, које су "све старословенског српског обреда"... 259)

Исти мисионар јавља, 1642, да је био на Цетињу и каже да "тамошњи народ и црква славе светог Уроша, краља српскога". 260)

Католички мисионар Ђовани Пасквали извјештава Конгрегацију за пропаганду вјере, 1643:

"... У Црној Гори живе Срби шизматици и јеретици. Има их око 7.000 душа". 261)

Которски бискуп Ф. Круге извјештава Римску курију, 1. марта 1692:

"... А будући да се о празницима већина... Срба, како називају отпаднике од католичке уније, скупљају у овом граду, опомињемо свештенике да им предоче стање вјечне осуде у коју долазе као чланови отпадничке цркве, уколико не признају Папу као врховног поглавару, и уколико не исповиједају праву римокатоличку вјеру, и да их пристожно и љубазно, како приличи, савјетују да се у проповиједању вјере држе прописа које је за источњаке издао Едиктом Пресвијетли Господар наш Урбан VIII. Да се нарочито и прије свега побрину да се то сигурно спроведе код српских свештеника и калуђера..." 262)

Которски бискуп извјештава Римску курију, 1. марта 1692:

"... Српски односно православни обред уочљив је у овим крајевима, па чак и у граду имају цркву св. Луке Јеванђелисте за локално становништво; нечувени скандали избијају због крајње непросвијећености свештенства које води душе ових људи – до те мјере, да се поред празновјерица јавља и продаја звања, ту прљаву трговину примјењују чак и за служење литургије за болесне тј. још наплаћују, ту су и погрешна учења, па их због свега тога, нарочито зато што јавно исповиједају непријатељство према католицима сви зову Шизматичима..." 263)

У извјештају которског бискупа Римској курији, од 21. октобра 1688, каже се:

"... Јуче је дошао к мени Висарион, бискуп из Цетиња, у Црној Гори, српског обреда, и донио ми затворено писмо пећког патријарха (Арсенија – Б. Ј.), топло се препоручујући да га доставим у Рим како би сигурно доспјело у руке Ваше Свјетлости; како ми је поменути бискуп рекао, патријарх жели да живе побожно..."

У извјештају которског бискупа, 10. фебруара 1702, упућеног Римској курији, вели се:

"... Откад нејако носим своје тешко бреме, у овој суровој земљи, што напором, средствима и упорношћу, што показујући се љубазним према сусједном српском бискупу са Цетиња, под кога потпада цио свијет тога обреда у нашој околини, успио сам да не изгубим ни једног, као што су то чинили у прошлости. Али како све више залазим у ове послове, тако видим све веће опасности, јер има двије године од када је промијењен бискуп. Замијенио га је Црногорац познат као насилник, распусник и жестоки непријатељ католицизма: а у његовом управљању виде се веома лоши поступци, а он сваке године редовно посјећује своје народе, па том приликом и моју парохију, што мени веома смета..." 264)

Которски бискуп извјештава Римску курију, 6. јануара 1741, о стању у својој бискупији:

"... Друга општина која се назива Прчањ има 708 католика и 153 Срба шизматика. Трећа општина Доброта има 719 католика и 18 Срба шизматика. На сјеверу, 3000 корака од Пераста лежи Рисан у једној ували коју чини Рисански залив по коме је Рисан и добио име. Некада славан град, али су бурна времена учинила своје, дјеломично је усли-

Кањон Пиве

јед земљотреса разрушен или потонуо у море; сада животари као општина, углавном скупине варвара, коју чине 850 покварених Срба шизматика, међу којима живи једна једина породица католика од 14 чланова..." 265)

Ј. Антонијус, которски бискуп, пише Римској курији, 6. јануара 1747: 266)

"... И српски шизматици који живе у граду (Котор – Б. Ј.), као што већ рекох, имају цркву, а краси је име Светог Јеванђелисте Луке. Она је некада била у власти Латина али сада су одлуком Пресвијетлог Господара 1684. године, Срби престрашени ратовима пребјегли у град (раније су, наиме, живјели по равницама), ова црква им је била уступљена, наравно, само док не престане рат..."

Ослањао се прије свега на те разлоге да се изопачењима не повриједи углед који је католички бискуп дао православној цркви и да се српски шизматици, ослобођени ове

војводама, кнежевима и капетанима монтењегринскога народа..." 269)

Руска царица Катарина се обраћа 1766, "племенитој и часној господи српских земаља у Македонији, Албанији, Црној Гори и приморским странама..." 270)

У писму грофа де Катанеа о Шћепану Малом, датираном 6. јануара 1769, у Венецији, стоји:

"... Он (Шћепан Мали – Б. Ј.) је веома знао да том народу више одговара слобода него подчињеност. Осим тога када се отпор могао пружити било коме са одважним, поносним и тврдоглавим духом, увијек жељним да оживи стару српску Царевину... Народ који је познат у свијету, али који од најлошијег човјека може направити краља..." 271)

У пројекту одговара – грамате, руског цара Павла од 30.4.1798, на поздрав црногорских и брдских главара каже се:

"... Благородној и часној господи гувернадурима, војво-

Руски цар Александар II, заштитник Црне Горе

Руска царица Марија Александрова

привидне потчињености коју очигледно тешко подносе, не обезобразе и у граду..."

Српски пароси бирани су како у граду, тако и у бискупији, од стране шизматичког епископа са Цетиња...

Становништво цијеле бискупије броји око 14.150 душа. Дијели се на оне који су се уздигли до римокатолика, њих 6.620, и 7.630 Срба који слиједе шизматичке и православне погрешке. Међу католицима, како у граду тако и у бискупији, служба се врши на латинском, само се Посланица и Јеванђеље тумаче на илирском... Шизматици православну литургију држе на српском наречју..." 267)

Которски провидур (млетачки шеф тамошње власти), Марко Кверина, у једном извјештају, из 1752, каже:

"... Истовјетност српске вјере која је раширена у Боки, држи вјернике привржене владици (Василију – Б. Ј.), а противне католичкој римској вјери, која је све више стијешњена на уско подручје Котора и нешто мало око Херцег Новог". 268)

Руска царица Јелисавета I, упућује, 8. маја 1754, грамату "благородној и часној господи српске земље у Македонији, Скендерији, Црној Гори и Приморју, губернаторима,

дама, кнежевима и серदारима црногорске и брдске словеносрпске области, а такође и другим духовним и световним службеницима, наша царска милост и воља. Добили смо ваше писмо упућено нама, с поздравима од цијеле црногорске и брдске словеносрпске заједнице, поводом мог крунисања и устоличавања на прародитељски царски пријесто..." 272)

У грамати руског цара Павла, од 30. априла 1798, стоји:

"... Благородним и часним старјешинама, кнезовима и војводама српским и свој осталој господи духовнога и световнога чина, који су у Херцеговини, своје отечесто оставили, и сад живе у Морачама: Никшићанима, Требјешанима, Кучима, Пилерима, Пивљанима, Дробњацима, Граховљанима, Бањанима, Ровчанима, Горњо и Доњо – Морачанима, Бјелопавлићима и осталима наша императорска милост и благовљење..." 273)

У монографији о Шћепану Малом (на италијанском језику) која се (без загубљеног почетка и краја) чува у Задарском архиву, а коју је изврским језиком написао непознати аутор, свакако савременик Шћепанов и добар познавалац тадашњих прилика у Црној Гори – каже се и ово:

"... А потом под управом његовом или неког другог војног старјешине могла би да послужи његова моћна војска православних Срба, подржана од стране венецијанске војске у одлучном рату против Турака, пошто је било неизводљиво да се његова војска споји са руском, јер би им Турци препријечили пут" ... 274)

Руски конзул у Далмацији, Антон Паладоклис, извјештава:

"Колико ми је познато, и по обавјештењу херцеговачких делегата, приспјелих овдје, становници између Црне Горе и Херцеговине, настањени по планинама и њиховим подножјима, који су захваљујући географском положају и храброшћу сачували своју независност од Порте, јесу словеносрпски народ и који се дијели на петнаест нахија, округа или заједница и то су: на брдима или планинама: 1. Дрекаловићи, 2. Васојевићи, 3. Братоножићи, 4. Пипери, 5. Бјелопавлићи, 6. Пјешивци; на подножјима планина: 7. Ровца, 8. Морача-Доња, 9. Морача-Горња, 10. Дробњаџи, 11. Пива, 12. Језера, 13. Церквике, 14. Бањани, 15. Грахово. У којих има још шест манастира обртом означених. Свака заједница има око 1.500-3.000 домова, који су више или мање удаљени између себе и има осам или девет старјешина, тј. једног војводу, а неки и сердаре, три или четири кнеза или судије..." 275)

Турски географ, Хади Халифа, из XVII вјека, пише да у Подгорици живе Срби и Албанци. 276)

Леополд Ранке, у својој "Српској револуцији", говорећи о Карађорђевој ратовању 1809. каже:

"... Са овим је било повезано и оно што је Карађорђе почео на југу. Да би у неку руку одвојио Босну од осталог Царства и могао онда да је напада са више страна, изгледало му је најпожељније да васпостави везу са најслободнијим сународницима, Црногорцима..."

Како су се дизали босански хришћани, како је устанак Црногораца оправдавао наде у велике успјехе, како су се око Дробњака дигли Херцеговци, наступио је тренутак кад се могло очекивати повезивање читавог хришћанског становништва српског племена..."

Француз Ј. П. Вијала де Сомијер, у своме дјелу "Историјско и политичко путовање у Црну Гору" (1820), каже да се у Црној Гори исповиједа православно пизматички обред хришћанске религије, "или боље рећи то је грчки обред у српској варијанти, који се много разликује од оног грчке цркве, од које ипак произилази". Говорећи о напорима црногорских владика да осигурају јавну безбиједност у земљи, служећи се при том позивањем на црквене догме, Сомијер каже да "Србин придаје велики значај... молитвама."

Аустријски генерал Велден пише, у листу "Бечко модерно вријеме" (1831), о својим утисцима о Црногорцима. Посматрао их је са неког брјегу код Котора, док су силазили у град: "... по камењу чујемо оним свима Србима својственим тужећим гласом изведене народне пјесме, али од људи једва се гдекоји човек на врху стијене као тачка мален угледаги даде, док увеличатељним стаклом не видјесмо, да је караван људи, који су, са стијену на стијену, скакајући, пут свој даље у долину Шпиљара (ваљда: Шкаљара - Б. Ј.) узели. Сад и ми... морасмо на пазар хитати да долазеће Црногорце изближе видимо..." 277)

Француз П. Дари, у својој "Историји Републике Венеције" (Париз, 1821) у поглављу о периоду Шћепана Малог каже:

"... Ова мистериозна личност окупила је око себе 12.000 људи у својој војсци. Његови тјелохранитељи су ничице падали пред њим. Говорио је да намјерава да васкрсне Српско Царство. Подјелнако је пљачкао и Турке и Венецијанце..."

Сипријан Робер, професор словенских књижевности у Франуском колеџу, у Паризу, објавио је, 1844, књигу "Словени у Турској", у којој вели:

"... Црна Гора има у себи снагу која стално нараста; међутим, ако најзад жели да на себе скрене пажњу Европе, не смије даље да остане по страни. Њена граница је удаљена непун дан хода од границе Србије. Двије српске државе пружајући једна другој руку, моћи ће да осигурају поштовање споља, и да моралним угледом унутар Турске утичу на Босну и Херцеговину да им се придруже..."

Црна Гора је "већ више од једног вијека независна држава, наизглед врло слаба, али у ствари је непобједива, благодарећи симпатијама више милиона српске раје којима уоприште, одушевљавале су читав народ који непокорен, и ако побјеђен и раскомадан, вјерује да ће доћи час његовог ослобођења..."

Енглески писац и дипломата, Ендру Арчибалд Петон, био је у Црној Гори 1846. Ево шта пише у својој књизи (објављеној у Лондону, 1849):

"... Црна Гора не припада Далмацији, већ је независна република најватренијих горштака, који су увијек успијевали да пркосе Портиној сили с неосвојивог тла своје земље, које се налази изнад Боке Которске и Скадарског Језера. Иако по географском положају припада Албанији, исто као и Котор, њен језик, народност и вјера су, поред другачије скорашње историје, исти као у Србији."

По крви, језику и вјери истовјетна са Србијом, Црна Гора је била значајан феуд тога злосрећног Царства, чије сам феудално уређење већ описао у своме дјелу о тој земљи и чија груба величанственост није одражавала ни префињеност нити поквареност Царства у опадању. Све до данас српски јунаци су остали и црногорски. Кад им говорите о охробрости Душана Силног, њихове груди се надимају од националног поноса и војничког заноса, а говори те ли им о несрећи и врлинама Лазара, посљедњег њиховог владара, њихове очи пуне се сузама..."

Енглески научник и путописац Гардер Вилкинсон, у својој књизи "Далмација и Црна Гора" (Лондон, 1848), износи утиске о Црној Гори, у којој је био 1844:

"... А сада, пошто је Владика (Петар II - Б. Ј.) учинио крај њиховом раније неограниченом пљачкању, они који долазе у ред сиромашних, у тој сиромашној земљи, приморани су да траже животна средства и склониште у плоднијим областима. Највише одлазе у Србију, која се може назвати мајком Црне Горе... Њихово осјећање привржености Србији изгледа да никада није изблиједило. Тако се, када се Карађорђе са успјехом супроставио Портиној сили, много Црногораца ставило под његову заставу, а у једној пјесми која је сјевана тим поводом пок. Владика (Петар I - Б. Ј.) истиче њихову спремност да помогну намјере српског хероја да истјера Турке из Босне и Херцеговине."

У манастиру Острог Вилкинсон је слушао гуслара:

"Поред тога што је задовољена моја радозналост, био сам задовољан што ми се пружила прилика да будем свједок потресног ефекта који стварају ове пјесме. Теме се односе на борбу с непријатељем, на узалудне наде Турака да потчине њихову земљу и на славне побједи које су над њима задобили они и хероји из Србије."

Француз Анри Делари, секретар књаза Данила 1856-1859, објавио је, 1862, у Паризу, броштуру "Црна Гора", у којој каже:

"... Нахије се дијеле на 43 племена. Имају 600 села, 15.000 кућа и 120.000 становника, све славосрпске народности и православне вјере..."

Око малог српског народа у Црној Гори, који је једини од свију бранио своју вјеру и независност, здружиле су се кроз петовјековну борбу, симпатије и наде свију оних Срба у Турској који су сачували хришћанство. Црногорски је народ тако постао њихов морални вођ и у томе је његова снага и значај..."

Српски народ иако подијељен, свјестан је себе и осјећа се као цјелина преко својих великих људи. Дивљење и заједничка љубав су везе ових одвојених огранака једног истог народа. Иван Бег, Данило, Петар I, Карађорђе и Милош су прави синови заједничке отаџбине, којој Запад није ништа дао, јер се мало бринуо за њихове борбе. Они су остали искључиво Срби које је свако у читавој великој српској нацији и схватао и присвајао. Сјећање на ма кога од њих буди српску народну душу..."

Њемац Лудвиг Август Франкл, преводилац српских народних пјесама, пише 1857:

"... Покојни се Владика (Петар II - Б. Ј.), још више него претеча му, трудио, да упитоми свој народ, а ту му је крај жеље његове добро дошло било знатно изобраење. Знао је Владика српски, руски, француски и италијански. Пје-

Руски цар Александар III, заштитник Црне Горе

Руска царица Марија Феодоровна

снички његов дар уз дар Бранка Радичевића и Милице Стојадиновићеве, најзнатнији су у свој модерној књижевности писаној српским језиком. Његов говорнички дар, а на то Црногорци много држе, као и на јунаштво и љеполукост, умио је задобити и умирити, а богме и распалити и одушевити, ако је требало... 278)

У новосадском словачком часопису "Словенка" (мај 1860), Емил Чакра пише поводом погибије књаза Данила:

"... Тужно Српство, твоје се једно крило опет одломило. Јадна раја, новородивше се од скоро сунце Слободе заиђе ти за облаке.

А ви, Брда, јуначка гнијезда, тек од данас црна постајете, јер из вас соко попи очи и оцу и мајци. Тужи Српство, јадај раја, одломите се Брда, не бил' вашој тузи задоста учинили...

Српство тужи за идолом, раја јада за избавитељем, а Црна брда за својим великим владаром.

Бој на Граховцу бјеше дуга, која сину, која указа се, која раздрага још стиштене Србе у Турској...

Тај улознавалац Србинства са Европом бјеше кнез Данило..." 279)

Француз Франсоа Ленорман, који је боравио у Црној Гори 1865, објавио је превод на француски црногорске народне пјесме о Боју на Граховцу:

"... Сваки од витезова се одједном подсјећа Косовске трагедије и славе античке Србије... Хеј, Срби, ваше мајке ће имати због чега да се веселе и горде..."

Ленорман пише:
"... Косовска битка је заиста сталан предмет меланхоличне поезије за Србе, из Црне Горе и Србије..."

Уз јуначке пјесме налазе се и љубавне. Као и остали Срби, Црногорци их имају доста и пјевају их исто тако често као и оне које прослављају отаџбину..."

Француз А. Убисини, у својој књизи "Срби у Турској", (1865), вели:

"... Једини, Срби Књажевине Србије и Црне Горе, стварно су независни од Турске; остали су везани још увијек једном везом вазалности, која сваким даном слаби, живе

један живот њима својствен, и нама изгледају као језгро будуће словенске краљевине..."

Ми смо рачунали у Европској Турској око два и по милиона Срба Хришћана, која формира једну компактну групу између Балкана, Јадрана, Саве и Дунава. (У фусноги: "сем албанских племена, око Пећи и Призрена, пенетрираних").

У срцу ове групе, на југозападном крају српске земље Црна Гора заузима посебну позицију слабо дефинисану, или, боље рећи, никако дефинисану све досад...

Повећавање стално, мада не брзо, становништва, произишло је великим дијелом и миграцијом Срба из сусједних турских провинција...

Будућност Црне Горе: неопходност једне интимне уније са Србијом; нема никако мјеста на Балканском полуострву за двије српске државе, не више него за двије грчке државе или двије румунске државе".

Цитирајући ријечи књаза Данила упућене књазу Александру Карађорђевићу да ће са поносом бити гардиста пред двором "уједињене српске државе" аутор вели: "Нека ове пророчке ријечи црногорског принца остану уграђене у души свих Срба полуострва, и тријумф њихове ствари није под сумњом..."

Енглеz В. Дентон био је у Црној Гори 1865. У лондонском часопису "Добре ријечи" (за фебруар и септембар 1866), објавио је своје утиске:

"... Књажевину ову зове Западна Европа по млетачком дијалекту Монтенегро, Турци Карадаг, а на језику народном значи Црна Гора, које име, мисли се, датира од времена, кад су црногорска брда сва шумом и листом била покривена, и изгледаху као црна. Има и друго којешта што се нагађа зашто се Црна Гора тако зове, но ово што рекох биће најприличније. У читавом српском народу Црна Гора се сматра као колијевка те расе..."

Као што је језик ове брдске књажевине онај исти, с малим неким разликама у дијалекту, који се говори у цијелој Србији, и који је језик толико милиона народа у Далмацији, Славонији, Србији и Угарској, то штампарије

у Београду, Загребу, Пешти и Трсту подмирују Црној Гори готово све књижевне потребе. Књиге, које се штампају на Цетињу, премда у маленом броју, ипак су лијепо израђене. То су већином мале збирке српских пјесама, Цетињски календар..."

О сусрету са књазом Николом Дентон приповиједа:

"... Ту бијаше и мати књажева, озбиљна госпођа црногорска, мирна и величанствена у своме понашању... Српска раса доиста је врло знаменита са свог једноставног понашања и са свога самопријетора..."

О војводи Мирку Дентон прича:

"Видјевши цркву и школу одем да походим војводу Мирка, оца садашњег књаза, лијепи идеал црногорског јунаштва..."

Но, Мирко не умије само вјешто командовати и водити, него он има још и лијеп пјеснички дар; његове пјесме и баладе врло су популарне код Срба, не само код оних у Црној Гори но и код Срба у Србији, Далмацији и Босни..."

Француз Ф. Ленормант, у својој књизи "Турци и Црногорци" (1866), описујући садржај пјесама, које је слушао од гуслара, каже:

"... Он такође подсећа на старе успомене српске нације, на њену величину... на трагични Косовски бој, у којем је ово славно Царство поклекло, под ударом султана Мурата. Косовска битка је у ствари, један непрестани садржај меланхоличне поезије за Србе Црне Горе као и оне из Србије..."

Аутор препричава црногорску народну пјесму, у којој се говори о Ђурићевом походу на Црну Гору, да би осветио 50.000 изгнаних Турака у "шумама и кланцима српским".

На крају аутор пише:

"... Кроз неколико година, кад њихови губици (из 1862. - Б. Ј.) буду комплетно надокнађени, ми ћемо чути... поново о њиховим ратничким подвизима... који ће се завршити потпуним реваншом за пораз на Косову и поновним уједињењем српског народа..."

Руски научник Јастребов пише књазу Николи, 14. јуна 1866:

"Имам част послати Вам књигу "Обичаји и пјесме турских Срба", коју сам ових дана у Петрограду штампао. Као Србину и поегу, Вашем Величанству мило ће бити да сам ове пјесме прикупио онамо куда срце и ум сваког честитог Србина а нарочито Вашег Величанства, вуче природна тежња..." 280)

У књизи "Станица Леванта" (1876), Француз Журијан де ла Гравијер пише:

"... Црногорци су српско племе. Једва раздвојене уским појасом земље Србија и Црна Гора биле су некад дјелови једне државе. Држава Душана Силног простирала се од обала Јадрана до граница Тракије и од обала Дунава и Саве до границе Грчке. И поред свих најезда Мађара, и навала Бугара, Срби су били господари Босне, Албаније и Македоније, кад њеновски бродови искрчаше Муратову војску у Европу: нападнута од ових нових непријатеља војска кнеза Лазара би готово уништена на Косову Пољу, 15. јуна 1389. Битка Косовска остала је за сав народ српски велика корота, па ипак сами тај пораз није могао бацити у ропство један народ..."

Лишени сваког приступа мору и одвојени турском територијом од осталог свијета становници Црне Горе - да је назвемо српским именом, без сумње се не би спасли од пропасти да нијесу имали ослоња на Млетачку републику.

Династија Петровића дугује свој утицај, управо своју легитимност, једном великом владици, који је педесет година управљао Црном Гором и који је, пошто је до ногу потукао на Крусама Кара-Махмутову војску, имао част да се бори с Французима у вријеме кад је царска војска освајала илирске провинције..."

Аутор назива Црну Гору - "херојским збјегом српског народа".

Француз Луј Лежерн, пише у својој књизи "Јужни Словени" (1869), о Немањинима, Косовском боју, Карађорђу:

"... Уосталом, чак последије Косова, српска раса је знала наћи у Црној Гори неосвојиву тврђаву: она је тамо у току вјекова, чувала клице њене будуће независности."

У књизи "Србија и Црна Гора" (1876), Француз Ж. Ренах пише:

"... Шта је српски народ? Политички, он обухвата само милион људи који живе независно, у двијема књажевинама, Србији и Црној Гори..."

Јужни Словени обухватају 2 милиона Срба, Књажевине (Србије - Б. Ј.), Босне, Херцеговине, Црне Горе...

Даље од граница (Србије - Б. Ј.), простиру се друге земље потпуно српске по раси и историји: то је Срем са Банатом, то је Босна и Херцеговина, то је Црна Гора, то је Стара Србија са бојним пољем Косовом..."

Француз Шарл Илијарт, у својој књизи "Јадранска обала и Црна Гора" (1878), вели:

"... Последије Косовског боја веза је прекинута (између Црне Горе и Србије - Б. Ј.), банови, војводе, или принчеви из Зете, нијесу се покорили, и овај мали огранак српског стабла представљао је независност расе, одбацујући вазалност султану... То је вјечити разлог славе Црне Горе". Цетиње је "рука и мач Српства".

Описујући односе између књаза Николе и народа Илијарт пише:

"... Те исте вечери Њ. В. лично нам рече да се један сељак са Ријеке није плашио да покрене тешко питање покоља у Подгорици, и са, рјечитошћу својственом Србима у цјелини, а посебно Црногорцима, изнио му је осјећања која је тај масакр изазвао. Он је имао повјерења у свога владара, и није сумњао да је и његово срце крварило исто као и срца његових поданика, али употребљавајући народне афоризме, пословице и изреке, заједничке свим Србима, подсетио га је да док дипломатија засиједа, "вук једе овце".

Илијарт пише да књаз Никола "никада не одбија аудијенцију и сваки Србин из Књажевине, ма како биједан био може му се увијек обратити, да изнесе свој проблем, и да се брани".

Аутор сматра да се "може... рећи, уз вођење рачуна о свим пропорцијама", да су бојем на Граховцу "Срби... осветили Косово".

Енглески државник В. Ј. Гледстон рекао је, 1877:

"... Она, Црна Гора, која се кроз четири стољећа налазила у средини великих таласа опасности, а провела у њему живот пун чара, та Црна Гора, можемо слободно рећи, неће умријети... Додајем, они, Црногорци, не допустите ни сјенки турске титуле да порасте до праве употребе, тражећи свој дио ваздуха и плодна земљишта, као и слободан пролаз ка суву и мору богоданом. Једно је друго питање, сад, да ли ће се њихова браћа из других српских покрајина са њима у каквој већој мјери политички ујединити, те каквим федеративним, или инкорпоративним савезом, језгро, ако не и форму, старе српске државе наново оживјети..." 281)

У својој књизи "Црна Гора" (1871), Француз Е. Матон пише:

"... Црна Гора је једна војна неосвојива, позиција, која доминира Далмацијом, Херцеговином и цијелим сјевером Албаније: то је спољни бедем српског народа..."

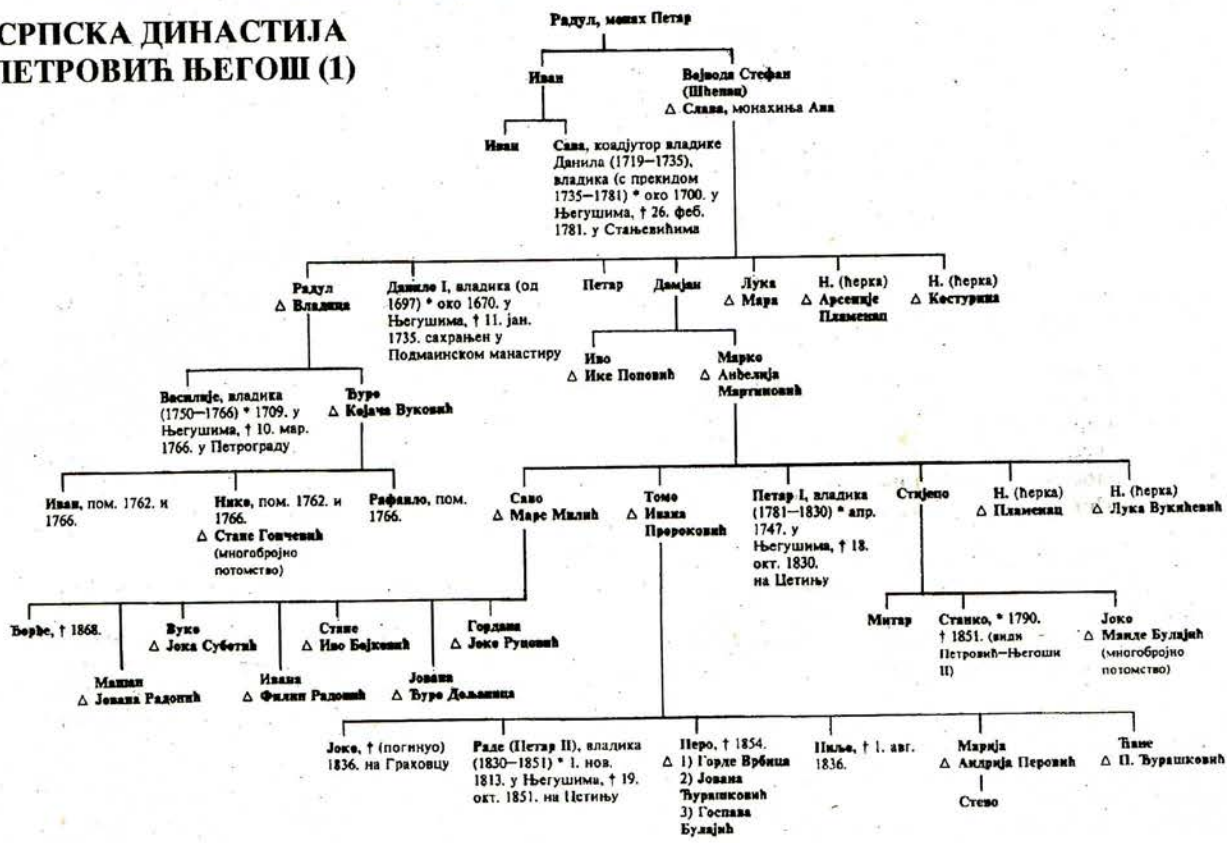
Сваки Црногорац, као и остали Срби, уживајући своју независност, наставља да буде одан општим интересима свих; он се никад не одваја од својих рођака...

Једини странци који живе у значајнијим групама у Црној Гори су Цигани; они личе потпуно, уосталом на црногорске Србе... Они су држани по страни и немају право да се орођавају са Србима..."

Матон назива Црну Гору "прибежиште Срба". Он каже да Црногорци и Херцеговци "само сањају о поновној усправи бившег Српског Царства и велике Војводине Светог Саве". Црногорци су сачували живом, у њиховим "срцима успомену на Српско Царство чији је дио била Црна Гора. Старци причају дједи о Косовском боју, који се одиграо 15. јуна 1389..."

Њемац др Берхард Шварц, у својој књизи "Црна Гора" (1883) каже:

СРПСКА ДИНАСТИЈА
ПЕТРОВИЋ ЊЕГОШ (1)

„... Почећемо, као што се само по себи разумије, са спољним, тачније са типом.

Тај је, као што је разумљиво, углавном јужнословенске српске расе и који се разликује од типа осталих Словена који станују сјеверније и источније, нарочито оштрије везаним профилом, тамнијом бојом коже и косе, и виткијим, дужим стасом. Али није потребно ни спомињати, да се онај општи српски тип морао одржати нарочито чист усљед дуге изолације Црногораца, условљене географским положајем и сталном спремношћу на рат са заклетим непријатељем...

Што се прве ношње (мушке – Б. Ј.) тиче, то вам показује још друге одличне особине. Она је прије свега национално – симболичка, и то од капе до чарапа. Капа на глави са својим црно-црвено-златним бојама и везеним сунцем на излазу, које сија над владаревим иницијалима и које је супротност турском полумјесецу, оличава, слично као што је то обзиром на наш народ чинила стара њемачка тробојка, жалост, борбу и наду српске нације...

Остала одјећа приказује старосрпску тробојку на тај начин што је огртач – прслук црвене скерлетне боје, панталоне плаве, а чарапе бијеле...

За Петра I, Шварц вели да је био „један од највећих црногорских владара, нека врста ускрслог старосрпског цара и још је сада за сваког Црногорца предмет највишег поштовања...”

У „Писмима о Јадрану и Црној Гори”, објављеним, 1884, у Паризу, вели се:

„... У овој провинцији (Цетиње је главно мјесто књажевине) мјесто Његуши је основано од једне колоније Срба који су држали у Херцеговини планину Његош”.

Аутор причава народну пјесму о женидби Максима Црнојевића:

„Тада Иван да изврши план који је направио, позове себи своју браћу по оружју из Бара и Улциња, позове све младе људе из села, планине и са обале, замоли их да дођу код њега у што љепшим одијелима њихових племена, како би се Латини дивили величанствености Срба...”

У конкордату између Црне Горе и Ватикана, августа 1886, у члану 12. се каже:

„... Ради припреме црногорскијех младића, способнијех да буду католичким свештеницима, Црногорска Влада у споразуму са Архиепископом Барскијем изабраће њене заслужније... који ће се шиљати у Рим да сврше науке, а ради исте сврхе Влада ће издавати њима пристојну годишњу припомоћ... Ти младићи биће обавезни да у Риму уче и српски језик”.

Поводом петстогодишњице Косовске битке, 1889, Петроградско словенско добротворно друштво послало је телеграм књазу Николи, у коме се каже:

„... Само се по себи разумије да у дане тешких историјских успомена, као што је сад успомена на Косовску погинућу Срба, срце тражи утјехе и охрабрења, а мисао се уставља при објашњењу тога кобнога исхода Косовскога боја, који неуђешно оплакује цијело Српство. На Косову Пољу пало је Царство Српско и ако не још коначно, потресено заиста раније, но, почело је одлучно пропадати тек последице Косовскога пораза Срба. Српски је народ изгубио политичку слободу и постао роб дивљих освојитеља...”

У својој књизи „Црна Гора” (1890), Италијан Вико Мантегаца пише:

„... Капа коју носе сви Црногорци, од првог до последњег, без обзира на њихов положај, у ствари је симбол. Црна ешарпа на капи уствари представља тугу за српском отаџбином, црвена боја темена – крв проливену у вјековним борбама против Турака, а мали исјечак са златом извезеним словима NI (Никола I) симболизује Црну Гору, оне сурове планине у којима су Срби нашли прибежиште када је сав остали Исток пао под турску власт...”

Црна Гора, која је била колијевка Срба на Балканском полуострву, која им је дала славу династију Немањића, постала је, као што рекох, прибежиште поражених на Косову, врлети, у којима је у тами Средњег вијека, – док је свемоћни полумјесец господарио над овим земљама које је освојио Велики Душан, – живјела и јачала српска идеја. Црна Гора је била светионик у који су угњетени упирали своје погледе са надом, јер у доба када од некадашњег

Душановог Царства не бијеше остало ни трага, и када су се моћне европске војске и то не увијек успјешно бориле у име хришћанства с Турцима, увијек је постојао тај планински врх и та висока стијена Црна Гора са које су се лепршали крст и застава српске независности..."

Аутор пише о свечаности освећења камена темеља цркве у Никшићу, којом приликом је књаз Никола одржао "један ватрен говор који је, мада новине о томе нису извјештавале, имао великог одјека код свих Срба Књажевине, као и код оних који су још увијек под туђинском влашћу. Говор је завршио молећи светог Василија да потпомогне и учврсти јединство свих Срба."

Петроградски "Хералд" је писао, 1893, о 400-годишњици Ободске штампарије:

"... Ма колко да звучи парадоксално, ово је јубилеј чисто културног значаја, који нам доказује да су Срби и у најтежим данима своје прошлости ишли упоредо са цивилизованим Западом". 282)

Истим поводом је енглески државник Гледстон рекао:

"... У првој српској држави Црној Гори штампале су се књиге када су у Великој Енглеској штампаре у тамнице бацали и на смрт осуђивали". 283)

У својој књизи "Историја Босне и Црне Горе" (1895) Француз Р. Кокел пише:

"... Срби су чинили најважнију фракцију досељеника (Словена у VII вијеку), и међу земљама које су посјели, усљед слабости царева Истока, фигурирала је и садашња Црна Гора..."

Црногорци припадају, дакле, великој српској раси, као и њихови сусједи Босанци и Херцеговци, и они лично се сматрају најбољим Србима. Језик, употреба ћириличног писма, православна вјера су исти; физички тип не разликује се осјетно од оног становника Србије".

Рус А. Александров пише у "Материјалима и неким изворима за историју Црне Горе" (1897):

"... Представником те исконске црногорске слободе и независности јавља се сав народ, груписан у својим самосталним племенима, из којих се састојала Црна Гора тог времена; племена изводе, у највећем броју случајева, свој род од каквога хероја, добјежалог ту ради очувања своје слободе, из поробљених области Српства."

Исти аутор, пише у чланку "Поводом преласка у католичанство Јелене Црногорске" (1896):

"... С падом независности Србије, послје Косовске битке 15. јуна 1389, православна српска црква у својој колијевци – Зети, претходници данашње Црне Горе стала је трпјети притисак и угњетавања", с једне стране од Турака, а с друге стране усљед "лукаве пропаганде западне цркве".

Александров пише, у истом чланку, о књазу Данилу "српском господару Црне Горе" који је узео титулу књаза и заштитио своју земљу од турских напада.

Руски историчар Павле Ровински пише у својем дјелу "Црна Гора у прошлости и садашњости" (1897):

"... До десетог стољећа... било је окончано насељавање тог краја (Зете – Б. Ј.) српским племенима. У њих је отпочео политички живот који се у XI стољећу толико био развио да је дао подстрека обједињавању српског народа у једну велику државу..."

Ровински назива дотадашње насељавање Срба у Зети "првим таласом". "Други талас" сачињавају досељавања "изазвана падом" Српског Царства и највише су се одиграла у другој половини XV вијека, "када је изгубила самосталност Босна и Херцеговина, и Зета остала јединственим убјежиштем слободног Српства..."

"Уопште" – вели Ровински, "састав становништва Црне Горе своди се на овај главни тип: то су Срби јужнога говора, који спада у херцеговачко наречје".

Ровински, је, уз остало, забиљежио, путујући по Црној Гори, бројне чињенице о култу светог Саве: Савино име носе многи локалитети, затим постоје многе легенде о Савином "чудотворствима" и мудростима. Црногорци су многе природне појаве и своје умјетне везали за светог Саву.

Пишући о српском народном стваралаштву, Ровински вели:

"Многе скаске, које се препричавају у Србији или Босни, препричавају се и у Црној Гори; то се исто односи и на... пословице и пјесме. У Црној Гори се пјевају пјесме о Цару Душану, о Марку Краљевићу, о Котарским сердарима, о војевању Карађорђа, о Ђорђу Кастриоту, 284) итд. једнако с пјесмама о својим сопственим мјесним херојима. То се исто може рећи и за лирске... пјесме."

За Дробњаке и Пивљане Ровински каже да их сматрају "представницима најчистијега српскога типа".

Француз Шарл Лоазо, у својој књизи "Словенски Балкан и Аустријска криза" (1898), вели:

"... Срби, који исповиједају готово сви грчку православну вјеру, и улазе у овом погледу у широки круг Православне цркве, успјели су основати двије независне државе: Краљевину Србију и Књажевину Црну Гору..."

Број Срба досеже следеће цифре:

Краљ. Србија – 2.127.144

Књ. Црна Гора – 250.000

Краљ. Мађарска – 678.747

Хрватска и Славонија – 567.443

Далмација – 87.000

Босна-Херцеговина – 673.246

Отоманско Царство – 992.000 (ова задња цифра, дата, у 1889, од Гопчевића, је редуцирана за 3/4 од стране бугарских статистичара)."

Лоазо пише да "Србин ма гдје се налазио, у средњој Мађарској, у Банату, Славонији, Далмацији, у Босни као и у Старој Србији или Македонији, духовно се везује за центар нације, било у Цетињу, било у Београду. Београд и Цетиње не представљају, на крају, двије различите концепције, још мање, ривалске на плану обнове српске државе; то су двије пријестонице исте државе у оснивању, од којих свака има своју властиту сферу престижа и утицаја..."

И. де Малкасони, Француз, у својој књизи "Панславизам и источно питање" (1898), пише:

"... Кад су се Срби раширили на одговарајућем земљишту, они су га подијелили на следећи начин: Неретва (Паганија), Хум, Травунија и Зета – на западу, Босна – на сјеверу, и Србија – на истоку... Срби су емигрирали у VII вијеку ка Дунаву... Они су формирали државе Рашку, Босну, Херцеговину (војводину св. Саве). Зету (Црну Гору), итд."

Бечки лист "Базар" је донио, марта 1900. напис о књижевном раду књаза Николе и његове кћерке Јелене. У тексту се каже да Њемци нијесу пријатељи Словенима а то су "најмање Србима у Црној Гори". Аутор написа каже, да књаз Никола у својим драмама слави "само српску земљу и српски народ", а Јеленине пјесме носе "на себи печат правога српског духа" 285)

Лондонски лист "Дејли Телеграф", у броју од 14. октобра 1908, пише о анексији Босне и Херцеговине. Говори о симпатијама у Русији према Србији и Црној Гори, које је огорчио империјалистички потез Аустро-Угарске:

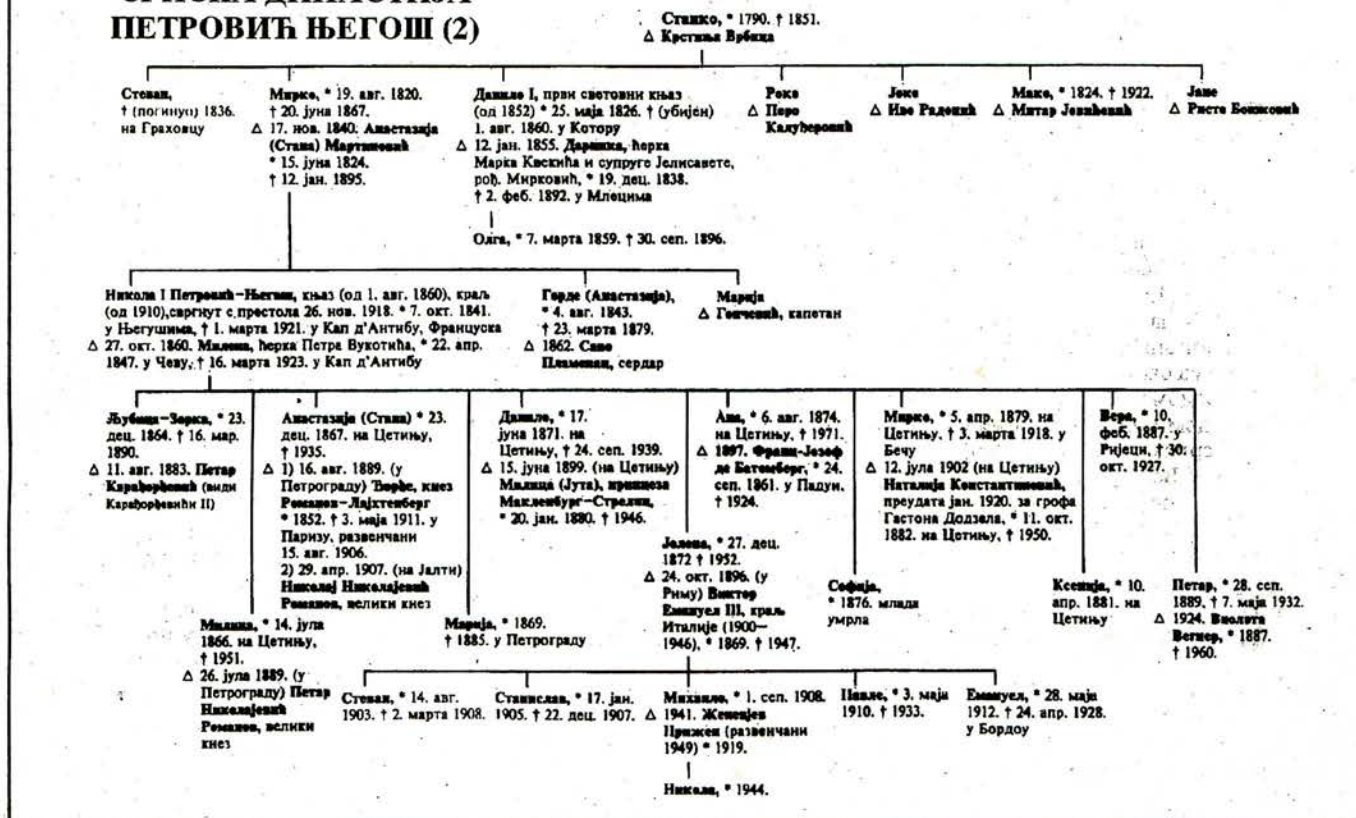
"... Ред је дакле, да европске владе узму озбиљно у оцјену српске захтјеве... Господин Миловановић (министар спољних послова Србије – Б. Ј.), ће рећи сер Едварду Греју да ће Србија и Црна Гора, ако се западне силе не обазру на њихова права, потргнути мач за свој опстанак. Послије своје дуге историјске борбе за слободу, српска раса неће допустити, да је прогутају вали аустријске најезде..." 286)

Лондонски лист "Тајмс" је, истим поводом, писао:

"... Аустрија протестује против узимања у обзир накнада за Србију и Црну Гору. То може довести до озбиљних расправа. Петроградска посјета српског Престолонаследника у овом тренутку, с писмом краља Петра Цару, догађај је чији значај не може да не обрати на себе пажњу... Србин апел дира у један од најосјетљивијих и најдубљих живота руског народног расположења, ако се не буде нашла ма каква форма накнаде за мале српске државе, ово расположење на Неви може достићи опасне размјере". 287)

У једном другом коментару "Дејли Телеграфа", каже се: "Природна жеља народа у Краљевини Србији, била је да се споји са својом браћом Србима у Босни, Херцеговини

СРПСКА ДИНАСТИЈА
ПЕТРОВИЋ ЊЕГОШ (2)

и Црној Гори. То не би само умирило српске осјећаје и аспирације, већ би Србији дало излаз на Јадранско Море...

Садашња територија Краљевине и Књажевине заузима један незнатан дио територије, у којима живе Срби – заузима само Србију и Црну Гору. Све земље између Дунава и Драве насељене су Србима. Далеко на југу Новопазарског санџака чак до Шар Планине, живе Срби". (288)

Француз Алис Нолт, у својој књизи "Есеј о Црној Гори" (1907) пише:

"... Било како било, све до 1500. године, не помиње се Црна Гора. Земља се звала Зета и чинила је дио оних територија, на којима су се Словени Илирије и Далмације, подијељени у двије различите групе били настанили; једни повлачећи се ка Западу (Хрвати), а други, посједајући Рашку, тј. данашњу Црну Гору и Херцеговину (Срби)...

... Црногорци, као сви Срби, имају поетску душу. Било је све вријеме међу њима пјесника. Међу ратничким пјесмама које се пјевају... уз гусле, има и таквих које су преношене, столећима, с генерације на генерацију. Оне славе стару величину српског народа, подсећајући на његов пораз на Косову и предвиђајући му једну будућност толико сјајну као што је била његова прошлост...

Идеја српског јединства и југословенског братства то је најјачи мотив акције и експанзије Књажевине (Црне Горе – Б. Ј.)."

Нолт, пише о вјери Црногораца "у овај сан обнове великог Српског Царства", и "помало је човјек зачуђен у први мах", кад "нађе код њих више... жалости због слома Царства и више увјерености у његову обнову", но у Срба у Србији. "Ово изненађење исчезавало ако се зна да је Црна Гора уствари колијевка овог Царства... Управо је овдје стрпљиво прављено гнијездо из којег је српски орао полетио; ту је рањен, измучен, дошао и збјегао у болним часовима историје. Одатле он мора, надају се непрестано Црногорци, поново раширити тријумфална крила, над покрајинама поново освојеним и уједињеним сада још увијек раздробљеног Царства..."

Нолт пише о симболици боја материјала од којих је направљена црногорска капа:

"... Црвено поље подсећа на потоке српске крви проливане на Косову; црни оквир је симбол жалости; звијезда и полулопта су вјечито жива нада, још од 1389, блиског рађања слободе... На црној ивици капе, главари носе ознаку двоглавог бијелог орла античке Србије, а у центру лав држи српски крст, симбол херојске борбе предака за вјеру."

Шведски посланик у Риму, историчар Билдт депеширао је својој влади, у вријеме анексије Босне и Херцеговине, новембра 1908:

"... Срби из Краљевине Србије нијесу тако храбри као Срби из Црне Горе, и нема изгледа да ће се бацити грудима на аустријске топове, али су они кадри да убију аустријског министра, или да запале посланство. До каквих би компликација све то доvelo". (289)

Њемац др К. Шварцлозе, рекао је у предавању, које је пренио лист "Телтговер Крајслелат":

"...Тек недавно вратио сам се са научног путовања по Црној Гори, које је трајало више недеља, па бих радо да нас, да и својим старим пријатељима испричам штогод из личног посматрања о овој значајној земљи..."

Цијела се Црна Гора састоји из групе једне на другу нанизану... планинских котлина... Такву земљу, гдје се брда издижу као зидине, а једна се стијена ниже на другу, треба само овлаш видјети, па ће се одмах схватити, зашто су храбре српске породице, кад су и послје пропасти старог српског Царства на Косову Пољу, 15. јуна 1389, хтјеле сачувати своју слободу, од најезде Турака, изабрале за прибежиште баш ове пуне планинске крајеве недалеко од сињег Јадрана...

Војника можеш распознати од грађанина само по грбу, који се носи напријед, на народној капици, јер и грађани и војници носе једнако народно одијело, које се састоји од плавих широких гаћа, црвеног памадана, бијелих докољеница, и паса са три мања оружја... Уосталом, боја одијела није случајна, већ у својој цјелини представља стару српску тробојку. И народна капица има симболично значење. Црни обод значи жалост за изгубљеним старим Царством, у већ поменутом Косовском боју, црвени темељак крваву борбу за слободу..."

О књазу Николи Шварцлозе вели:

"... Још је мало познато да је он талентовани драматичар и књижевник, као и пјесник који дубоко осјећа. То му је у крви, јер је и највећи српски пјесник, или боље рећи, класичар српске књижевности, Владика Раде, који је на високом Ловћену нашао гроб, пун поезије, био члан његовог дома..." 290)

Енглеz Вилијам Милер, у својој књизи "Балкан, Румунија, Бугарска, Србија, Црна Гора" (1908) пише:

"... Раније у дванаестом столећу... Стефан Немања је поново ујединио српске земље укључивши и Црну Гору... У току владавине Стефана Душана у Књажевини Зети је живио српски племић Балша..."

Кад је Српско Краљевство пало на фаталном Косову Пољу, 1389, тврде планине Јадрана и долине Зете, остале су последње прибежиште оних српских породица, које су предпоставиле слободу у неплодној земљи – плодном тлу и ропству под турским освајачима..."

Црна Гора је, пише Милер, "постала азилом српске расе, станиште слободних људи, који су се борили за своју слободу. Сваки Црногорац носи у себи жалост због пораза на Косову... Сваки нараштај српске расе је припремљен од стране националних вођа на реванш за Косово..."

За књаза Николу, Милер, каже:

"Ова пјесничка природа је дала велики допринос српском пјесништву..."

По Милеру, реализацијом Санстефанског уговора требало је да дође до територијалног спајања Србије и Црне Горе: "На тај начин двије гране српског стабла, толико дуго одвојене, биле би практично поново сједињене, и обнова Српског Царства, о којем је Књаз (Никола – Б. Ј.) говорио и сањарио могла је бити остварена..."

Поводом проглашења Црне Горе за Краљевину 1910, бугарски историчар С. С. Бобчев пише:

"... Садашња Црна Гора је наследила оне Зете која је од насељавања Словена на Балканско полуострво, играла, збиља, важну политичку улогу у историји српског народа. Зета је у најранијем времену, имала владоце, какви су били: Стефан Војислав, који је владао над готово цијелом српском земљом, а у области његове државе налазио се готово цио српски народ; први пут под његовом владавином Срби су добили једну уређену државу, Краљ Михаило Војислављевић је радио на самосталности српске државе и црквене самосталности..."

Зета је била колијевка и вољена "дједовина" великога српског краља Немање..."

Бобчев каже за Ловћен да је био "светионик српске слободе" који се "није могао никад угасити" већ је живио "некад јаче, а некад слабије, али непрестано". 291)

Бечка "Ноје Фраје Пресе" објавила је напис о књижевном дјелу књаза Николе, у вријеме припрема за прославу педесетогодишњице његове владавине, у коме се каже да се пјесме књаза Николе "пјевају... свуда, њих рецитијују уз гусле и српски гуслари их преносе од уста до уста." 292)

Бриселски лист "Л'ендепанданс белж" је писао августа 1910:

"... Проглашење Црне Горе у чин краљевине није било друго него једна проста формалност. Књаз Никола је већ изгледао један истински краљ, прије него је био проглашен.

У Србији је ово проглашење Краљевине, ово стварање једне нове српске краљевине... сматрано врло различито..."

У чланку се каже да повинисти оптужују књаза Николу видјевши у овом чину његову намјеру "да се стави на чело уједињенога српскога народа, говорећи да има аспирације на српско пријестоло... Ближа будућност ће показати хоће ли двије краљевине српске моћи ићи као двије сестре искрене и неодољиве или ће оне постати ривали на велику жалост србијанских и црногорских патриота или велику несрећу српске нације..." 293)

Лондонски "Дејли Телеграф" пише поводом проглашења књаза Николе за краља:

"... Са историјског гледишта Црна Гора потпуно заслужује овај аванман. Њено је земљиште малено, али су дјела црногорског народа, уистину, била краљевска..."

Пошљедњи догађаји (анексија Босне и Херцеговине и проглашење Бугарске за независну краљевину), пореметили су равнотежу "упоредних вриједности на Балкану". Та се равнотежа измијенила на штету српскога народа, који, упоређиван са другим балканским народима, изгледа, да је изгубио нешто од своје цијене (постало је нешто депримиран). То се сад исправило тиме, што српски народ има двије краљевине на Балкану..." 294)

Бечки лист "Дер Салон" писао је јула 1910:

"... Јунак са Вучјег Дола – како обично српски народ зове књаза Николу, није само храбри соко, он је и одличан војни стратег. То је показао у главној војни од 1877, када је тако вјешто умрио да распоређује малу црногорску војску, да је увијек надвлађивао јачег непријатеља". 295)

Члан Словенског добротворног друштва у Петрограду, Коробље, на сједници друштва, 11. маја 1910, рекао је:

"... Књаз Никола, има велику популарност не само у српском народу, него и у цијелом Словенству. То је један од најзнаменитијих владара, што је икад Српство имало". 296)

Француз М. Ц. Верлуп пише у својој књизи "Краљевина Црна Гора" (1911):

"... Српски ратници су (односи се на долазак Словена на Балкан – Б. Ј.) освојили Црну Гору, Херцеговину и сусједне земље; данашњи Црногорци, су дакле, проистекли од ових Срба; међутим, они су се украсили некад, са Келтима и Аварима".

Говорећи о дјелу краља Николе "Балканска царица", Верлуп каже, да "краљевски аутор предпоставља стварање једног великог српског царства, у коме би данашња Црна Гора, била језгро. Управо та је амбиција, толико жива у срцу сваког Црногорца тако да је скорашњом трансформацијом књажевине у краљевину, реализован један од најдражих снова цијелога народа..."

Чешки историчар, Константин Јиречек, у својој "Историји Срба", пише:

"... Када су се у новије доба границе османског свјетског Царства сузиле, почињу се образовати нове српске државе, и то баш на земљишту средњевјековних политичких творевина; у непроходним планинама Црне Горе код Цетињског манастира, задужбине Црнојевића из г. 1485. и, у шумом обраслој Шумадији, не много јужније од Београда и деспотскога града у Смедереву..."

Чех Јосип Конрад, пише у књижевном листу "Мај", о пјесништву Мићуна Павићевића:

"... Павићевић у свом раду, као и остали Црногорци, и уопште сви Срби, који се баве пером, сљедује сасвим примјеру генијалног аутора "Горског вијенца", Петра II Петровића Његоша; примјеру и великом пјесничком духу краља Црне Горе Николе I, који је већ издао читав низ књига..."

Ко познаје српски језик, томе радо препоручујемо ове Павићевићеве пјесме... 297)

У својем дјелу "Словенски Балкан кроз посљедњу Источну кризу" (1911), Француз Ж. Малказони пише:

"... Једини аутономни представници српске расе на Балкану, ове двије државице (Србија и Црна Гора – Б. Ј.) предпостављају, такође њене (српске расе – Б. Ј.), политичке и материјалне аспирације; и прошлост је толико потврдила да су оне трпјеле јер су биле одвојене једна од друге..."

Француз Жорж Норман пише у париској ревији "Магазен питореск" (април-мај-јун 1911) о значењу боја црногорске капе:

"... Црна материја унаоколо представља жалост српског народа, расутог последије боја на Косову, црвено дно је симбол крви, просуте том приликом..."

У вези са школовањем у Паризу, од 1852. године, књаза Николе, Норман пише: "Ова варош бијеше тада интелектуални центар омладине српске..."

Аутор пише да се више дјела краља Николе "са успјехом" приказује "на српској позорници", а његова пјесма "Онама онама" је "постала... химном српског народа. Расути, подвлашћени другим државама, Срби су упрли свој поглед у краља Николу, чији су стихови пронијели, кроз цио српски народ, сјеме националне идеје и посадили га у срцима свију Срба..." 298)

Рус II. Заболотски, директор гимназије у Њежину (Русија), пише црногорском митрополиту Митрофану, у току Првог балканског рата. Заболотски подсећа на "пророчански победоносни акорд", Николине надахнуте пјесме: "Онамо покој добићу души, кад Србин више не буде роб." Каже да је "осјетљиво срце старог црногорског господара слушало вапаје поробљених Срба и од њих боловало".

Заболотски завршава своје писмо жељом: "Нека нигдје гдје куцају српска срца, гдје се чује српска ријеч и слави српска слава, не буде више Србина – роба". 299)

Румун др Илија Барбулеску, у своме чланку "О култури у Црној Гори" (1912) пише о новој "модерној средини у Црној Гори, која је поникла у правцу политике краља Николе, како би се могли сјединити под вођством оних са Цетиња, сви Срби са свију страна." 300)

Аустријски историчар Фридјунг пише у бечком листу "Нове Винер Тагблат", 25. децембра 1912, о ситуацији, насталој успостављањем заједничке границе између Црне Горе и Србије:

"... Основни принцип бечке балканске политике био је недопуштање да се слију границе двију српских држава – Србије и Црне Горе. Санџак је био клин међу њима. Зашто се Езентал одрекао од права његове окупације? Његови критичари које га што се он заносио вјером у препород Турске, те се одрекао од права на Санџак у њену корист и то у име компензације за анексију Босне, уздајући се да ће нова Турска, моћи штитити Санџак од покушаја Црне Горе и Србије..." 301)

Француз Луј Лежерн у своме дјелу "Срби, Хрвати и Словенци" (1913) пише:

"... У XI вијеку, гравитациони центар српских земаља је у региону званом Диоклитија, који одговара од прилике данашњој Црној Гори".

Препоручавајући садржај "Горског вијенца", аутор каже да "народ у колу" евоцира патње и борбу српске нације од Косовске битке, дана губитка независности. О оружју Вука Мандушића, Лежерн каже да та нова пушка, коју владика даје

ратнику "то је можда... симбол борбе, коју српска земља има да издржи у будућности. Ова борба није окончана ни до данас и српска раса још није реализовала идеал о коме је сањао владика – ратник Црне Горе..."

Швајцарац Рене Клапард, изјавио је, 1913:

"... Један Србин, Никола Петровић Његош, краљ Црне Горе, први је подигао убојну заставу против безбожнога статуса кво (на Балкану – Б. Ј.), по којему је османлијско дивљаштво могло да по милој вољи бијесни над подјармљеном рајом. Ја наравно не истражујем поводе рату, већ једино гледам на чињенице: Срби из долина, Срби из планина сви су дали на хиљаде живота да би извојевали народна права, права њихове браће вјековима тлачене". 302)

Француски публициста Шарл Лоазо, парафразира, 1913, разговор са "једном врло угледном црногорском личности":

"... Свима нама је заједничко, као што знате, са народом српским, етничко поријекло, језик, религија, обичаји, литература или боље рећи Црногорац није ништа друго но Србин, који је одрастао по врлетима балканских планина, један тип са засебним именом". 303)

Грк др Антоније Спилиотопулос, пише 1913, о ситуацији, у којој се нашао српски народ. Пошто је подсетио на анексију Босне и Херцеговине, аутор каже:

"... У 1913. години трагедија се понавља и право српског народа и опет га иста сила гуши у питању Скадра. Тридесет пет хиљада јунака црногорских и Србијанаца... опседнули су град скадарски, има већ шест мјесеци, град, који је, и осим снова народа црногорског, од времена Хераклијева до кад су га покорили Турци, играо озбиљну улогу у српској историји, а особито у историји Старе Зете, данашње Црне Горе". 304)

Цетињски "Вјесник", 12. марта 1914, преноси чланак из грчких новина:

"... Код сваког човјека, чија је душа племенита, ум непомућен, срце осјетљиво, а осјећаји развијени за све што је лијепо и узвишено, – вјековна очајничка али јуначка борба личних српских витезова – Црногораца, који тако-

Свети Стефан

рећи одвојени од свијета, у својим сурим, озбиљним, хладним планинама, брањаху своју слободу, – изазивала је дивљење и поштовање.

... Када се помисли на тежак или боље рећи, мученички живот тог маленог дијела народа српског, и кад човјек помисли да ти неустрашиви витезови никад не клонуше духом пред силним и страшним душманином, човјек мора не само да се диви томе народу, но и да се заплаче над тешком судбином његовом..."

Поменути А. Спмилиотопулос пише, 1914, у грчком листу "Панелеион Кратос", да је народ Црне Горе "још од историјске битке на Косову па све до данас, одржавао непоколебљиву мржњу против Турака и високи осјећај за своју независност.

Зидање града Скадра, дало је једну од најдивнијих наузвишенијих пјесама народа српског, па према томе и Црногораца, из које се развија, сав неизмјерни и благи мирис народне пјесничке умотворине."

Њемац Хуго Гроте, у својој путевној књизи "Кроз Албанију и Црну Гору" (1913), каже да су Црногорци једнодушни у жељи за стварање "једног Српског царства са краљем Николом на челу. То би могла бити државна заједница, природно, само кад би Црна Гора играла исту улогу коју има Пруска у Њемачкој државној заједници".

Француз Ж. Ниокс, у својој књизи "Балканске земље" (1915), пише:

"... Црногорци нијесу ништа друго до једна грана српске фамилије, која се склонила у планине последије боја на Пољу Косову (1389)..."

Срби су увијек сматрали Црну Гору... као неосвојиву тврђаву њихове расе, гдје су се сачувале нетакнуте искре њихове националне обнове и успомена на њихову независност."

Француз Аугустин Реј пише у својој књизи "Балканско питање пред Европом (1916):

"... Њихова (црногорска – Б. Ј.) велика историја почиње у XIV вијеку, када су Турци освојили Србију; Црна Гора је тада постала последња нада расе (српске – Б. Ј.), са једном силном жељом да сачува чисту и без мрље племениту српску традицију; никад није трпјела инострани јарам..."

Аугуст Говен, Француз, пише у својој књизи "Југословенско питање" (1918):

"... Монтенегро или Црна Гора, Зета у средњем вијеку, извјесно је једна српска држава..."

Од 1830. па до своје смрти, Петар II није престајао да се закупља ослобођењем Срба испод Аустрије и Турске. У 1849, он је потписао један тајни уговор са Александром Карађорђевићем, у вези са ослобођењем Срба. У 1854, 1857. и 1858, за вријеме устанка у Босни, књаз Данило је комбиновао своје напоре са оним књаза Александра... Књаз Никола је потписао 1865, један уговор из којег је произишло да је пристао на абдикацију у корист књаза Михаила од Србије, а који се са своје стране обавезао да га (књаза Николу – Б. Ј.) учини насљедником у случају да нема директног мушког потомка.

Данас, сви Црногорци, они у Црној Гори и они који су отишли да потраже зараду у иностранству, апсолутно желе да се уједине са Србима Краљевине (Србије – Б. Ј.)..."

У својој књизи "Срби, Хрвати и Словенци" (1919) Француз А. Шабозу, пише:

"... Србија броји 4 милиона Срба, Црна Гора их броји 450 хиљада..."

Зна се да Црна Гора није мање српска у сваком погледу, него моравски базен. Такође, дизање устанака или објавата су, вјековима, слиједили или мало предходили онима Србије..."

Аутор каже да националне епопеје не припадају искључиво Србима из Србије и Црне Горе, већ такође свим Југословенима. "Становници Црне Горе су Срби по крви, по поријеклу, традицији, језику и религиозном обреду..."

Пред Поморским музејом у Котору

Француз Емил Хоман, у својој књизи "Југославија" (1927), износи историјат југословенских народа. Говорећи о Србима каже:

"... Њихово право краљевство, око Скадарског Језера, било је настањено Латинима и Албанцима колико и Србима. Национална вјера Црногораца је "вјера Обилића"; њихов највиши интелектуални домет – то су традиције Косова и Српског Царства, што знају и жене исто толико добро као и људи, а што им намеће српску дужност: осветити мртве..."

Њемачки слависта Герхард Геземан, записао је у свој дневник, писан при одступању са србијанском војском, 1915. и 1916: 305)

"Црна Гора се по старој традицији дијели на племена чак и данас још, након што су се централистичка власт и династија Петровића већ током неколико генерација трудиле да народ одвикну од старих партикуларистичких често анархичних племенских осјећања и наметну му црногорско државно осјећање. Ја, међутим, у разговорима с Црногорцима – и образованим и неуким наилазим зачудо мало "црногорског" државног осјећања и државне свијести. Они су изванредно добри Срби. Њихово српско национално осјећање и национална свијест несумњиви су као код Шумадинаца или босанских револуционара. Кад хоће да повуку црту при разликовању између себе и других Срба, то сигурно није политичке природе већ црта која одваја патријархалне староплеменске од модернизованих колониста. Цијела Краљевина Србија у границама до 1912. је земља насељеника... Једина разлика коју Црногорци између себе и "других" истичу јесте: да су они "бољи Срби", још бољи Срби него други..."

О "Горском вијенцу" Геземан пише:

"У стиху и стилу народне епске пјесме – али није еп, разговорни и дијалози јунака, туробна кола народа као трагични хорови – али није драма. Једноставно речено класични и национални спјев Срба..."

Г. Геземан, у своме дјелу "Човство и јунаштво старих Црногораца" (1943), пише:

"... Зато бих ја хтио да Црногорцима, и Србима уопште, Хрватима и Њемцима узредно напоменем, да се са животним идеалом својих предака налазе у најбољем европском друштву".

Говори о настојањима Марка Миљанова да "код својих земљака, Црногораца, и код Срба уопште", сузбије "предубјеђење да су Арбанаси прави варвари".

Аутор вели:

"Црногорац је по своме легендарном вјеровању не само најбољи ратник на свијету, већ и најбољи Србин, српскији од свих Срба. И у томе има донекле право. Он је у најмању руку херојска квинтесенција српско-динарске душе. Уз то и легенда има своју биолошку вриједност. Ова овдје уливала је Црногорцу самопоуздање, и готовост да себе приноси на жртву."

Геземан каже да "од свих јунака прошлости који су у Црној Гори били на великој цијени Милош Обилић ужива највеће поштовање које је култ постало. И то је већ одавно познато..."

Совјетски професор С. Богојављенски пише у чланку "Из руско-српских односа у вријеме Петра I" ("Питања историје", 1946):

"... На крају XVII и почетком XVIII вијека, Срби су били раздијељени на три групе: 1. Србија, Босна и Херцеговина – налазиле су се под турском влашћу, 2. Срби – који су живјели у тешко доступним планинама Црне Горе, с муком су бранили своју независност од са три стране опкољавајућих Турака, а на Западу од Венецијанаца, који су успјели освојити значајан дио Балканског полуострва на побрежју Јадранског мора; 3. Срби, који су живјели на мађарској територији. Те три групе су живјеле посебним животом но чували су своју јединственост, у језику, култури и религији..."

Аутор каже да се путовањем владике Данила Петровића у Русију, "засновало савезништво Руса и Срба у рату против Турака".

Бугарски књижевни критичар Борис Ничев, у своме дјелу "Увод у јужнословенски реализам" (1961) пише о преласку из романтизма у реализам помињући као "типичне представнике српске литературе у XIX вијеку", Његоша и Љубишу. "Очевидно ова двојица нијесу могли да стварају без ослонца на фолклор".

У "Историји Југославије", штампаној у Москви (1963), у издању Академије наука СССР, каже се:

"... У XI в. центар борбе за политичку независност српских земаља и њихово државно обједињавање премјестио се из унутрашњих рејона Србије на југозапад, у Србима насељене приморске области – Дукљу, Травунију и Захумље..."

Дукља (која се у XI–XII в. стала називати Зетом), и прикључене њој са сјеверозапада Травунија и Захумље у IX и X в. једно вријеме налазила се под влашћу жупана Рашке но у политичким односима се развило неколико особености..."

Говори се о "српском књазу" Михаилу Војислављевићу који је добио краљевску титулу од римског Папе. Каже се да је у XI вијеку "у српским земљама била оформљена у, значајној мјери, феудална класа".

"За вријеме Бодина, Дукљанска држава је укључила у свој

састав све српске земље – Зету, Рашку, Травунију, Захумље и Босну."

"Концем XI в. када је Дукљанска држава стала слабити, центром борбе Срба за државну независност поново је постала Рашка... Рашки велики жупан Вукан је раширио своју власт на Зету и друге српске земље..."

О периоду послје Косовске битке у књизи се каже:

"... У јужном дијелу српских земаља, посебно у Зетском приморју, већина феудалаца оријентисала се на Венецију у борби с Турцима".

Његош и његов "Горски вијенац", представљају, по ауторима књиге, врхунац епохе романтизма у "тадашњој српској литератури".

За књаза Николу се каже, да је "ступивши на пријестолу послје убиства Данила сматрао... да је црногорска династија Петровић-Његош дужна да изврши историјску мисију ослобођења и уједињења српских земаља". У књизи се говори о активности Црне Горе у раду Уједињене омладине српске. Тако је 1869, на Цетињу формиран Комитет Уједињене омладине српске, а "1871, г. на Цетињу је основана "Дружина за уједињење и ослобођење српског народа".

Црногорска народна ношња

НАПОМЕНЕ:

- 1) Љубомир Стојановић, Стари српски записи и натписи, Београд, књига II, страна 91.
- 2) Глигор Станојевић, Црна Гора у доба Владике Данила, Цетиње, 1955.
- 3) Оригинал у Централном државном архиву старих документа. Москва, фонд 86. оп. 1714. с.х.1 л. 51.
- 4) Политички и културни односи Русије са југословенским земљама у XVIII вијеку, Москва, 1984, страна 159.
- 5) Глигор Станојевић, Митрополит Василије Петровић и његово доба, страна 172.
- 6) Марко Драговић, Митрополит црногорски Василије Петровић Његош или историја Црне Горе од 1750. до 1766. године, Цетиње, 1884.
- 7) Глигор Станојевић, Митрополит Василије Петровић и његово доба, стр. 123 и 124.
- 8) Марко Драговић, н. дјело
- 9) Глигор Станојевић, н. дјело, стр. 126.
- 10) Милорад Павић, Историја српске барокне књижевности, Београд, 1970.
- 11) Др Новак Ражнатовић у дебати о Кулишићевом раду "О етногенези Црногораца", јуна 1981. у Титограду.
- 12) "Записи", за март 1939, Цетиње.
- 13) Др Ђоко Пејовић у дебати о раду Шпира Кулишића "О етногенези Црногораца", јуна 1981. у Титограду.
- 14) "Записи", април 1939.
- 15) Архив спољних послова Русије, Односи Русије с Црном Гором, д. бр. 30, л. 64-65.
- 16) "Записи", 1935.
- 17) Исто, јул 1938.
- 18) "Записи", август 1940.
- 19) Вукашин Божовић пише у своме раду "Црна Гора и патентирани историчари" (Суботица, 1936): на Планиници, код Никшића, један Брђанин који је имао барјак владике Петра I, показао је овоме барјак који је добио од Карађорђа. Владика га је благословио и, окренувши се ка Острогу, рекао: "Помози Боже и Свети Василије, васкрсни намучени и напаћени српски народ", а барјактару је рекао... "Срећан ти био, нијесу то два већ један, те исти српски барјак."
- 20) Др Ђоко Пејовић, у дебати о Кулишићевом раду "О етногенези Црногораца", 21. јуна 1981. у Титограду.
- 21) Цитати из Његошевих текстова који се објављују у овој књизи, пренијети су из његових цјелокупних дјела (Београд-Цетиње)
- 22) Радослав Ротковић, у "Побједи" од 7. јуна 1982. извучи из овог писма закључак да је Његош сматрао Србе и Црногорце двама народима, иако је из цијелог контекста јасно да Његош има у виду држављане двију српских земаља, Црне Горе и Србије. Дакако, из свега оног што је Његош ставио на хартију, јасно произилази да се односи на Србином. Ротковић, уз то, смећесума, да је појам Црногорац у Његошево вријеме обухватао искључиво становнике Старе Црне Горе.
- 23) Новине на српском језику које је уређивао Вук Караџић
- 24) Обилићу
- 25) "Луча", јул-август 1898, Цетиње.
- 26) Државно-правна историја југославенских земаља, XIX и XX вијека, Загреб, 1959.
- 27) "Записи", 1937, Цетиње.
- 28) Исто, мај 1931.
- 29) "Цетињски вјесник", 4. јануар 1912.
- 30) Исто.
- 31) Сви цитати из писане ријечи краља Николе узети су из "Цјелокупних дјела Николе I Петровића Његоша" (Цетиње, 1969).
- 32) У већем дијелу мемоара краљ Никола говори у трећем лицу.
- 33) "Црногорац"
- 34) "Цетињски вјесник", 24. септембар 1908.
- 35) "Глас Црногорца", 15. август 1910.
- 36) Исто
- 37) "Цетињски вјесник", 26. септембар 1912.
- 38) "Цетињски вјесник", 4. децембар 1912.
- 39) "Глас Црногорца", 29. децембар 1912.
- 40) "Цетињски вјесник", 27. априла 1913.
- 41) "Цетињски вјесник", 21. август 1913.
- 42) "Вјесник" (од новембра 1913, "Цетињски вјесник" је преименован у "Вјесник").
- 43) "Глас Црногорца", 16. фебруар 1913.
- 44) "Вјесник", 29. јануар 1914.
- 45) "Вјесник", 13. новембар 1913.
- 46) "Зета", 12. јануар 1941, Подгорица.
- 47) "Цетињски вјесник", 1. јануар 1913.
- 48) "Глас Црногорца", 19. април 1913.
- 49) "Глас Црногораца", 8. децембар 1912.
- 50) "Глас Црногорца", 19. април 1913.
- 51) "Глас Црногорца", 12. април 1912.
- 52) Сви цитати, који се наводе у овој књизи, из текстова М. Миљанова узети су из "Цјелокупних дјела Марка Миљанова" (Титоград, 1965).
- 53) Цитати из Љубишиних књижевних радова узети су из његових "Дјела" (Цетиње-Београд-Будва, 1976.)
- 54) Цитати из Врчевићевих текстова преузети су из његових штампаних радова (Дубровник 1891, Цетиње 1950)
- 55) "Црногорац", 30. мај 1885.
- 56) "Црногорка", 30. мај и 13. и 27. јун 1885.
- 57) "Луча", децембар 1896.
- 58) "Црногорка", 1. јануар 1885.
- 59) Исто, 24. јануар 1885.
- 60) Исто, 9. мај 1875.
- 61) Исто, 7. фебруар 1875.
- 62) "Просвјета", април-мај 1889.
- 63) Исто, новембар-децембар 1890.
- 64) "Просвјета", април-мај 1890.
- 65) "Цетињски вјесник", 14. март 1912.
- 66) "Луча", март-април 1898.
- 67) Исто, мај-јун 1898.
- 68) "Луча", септембар-октобар 1898.
- 69) "Глас Црногорца", 30. август 1910.
- 70) "Цетињски вјесник", 14. јун 1914.
- 71) Исто, 5. октобар 1912.
- 72) "Луча", јануар-фебруар 1876.
- 73) Исто, новембар-децембар 1898.
- 74) "Уставност", 22. јун 1906.
- 75) Саво Вулетић, Просте душе, Загреб, 1909.
- 76) Саво Вулетић, Кад оно Портартур паде, Цетиње, 1909.
- 77) "Цетињски вјесник", 16. јун 1910.
- 78) "Цетињски вјесник", 25. април 1913.
- 79) Исто, 12. јун 1910.
- 80) "Дан", јун 1911.
- 81) "Цетињски вјесник", 7. април 1911.
- 82) Исто, 28. новембар 1912.
- 83) Исто, 27. март 1913.
- 84) Исто, 28. новембар 1912.
- 85) "Цетињски вјесник", 22. август 1912.
- 86) "Цетињски вјесник", 14. децембар 1912.
- 87) Исто, 11. јануар 1913.
- 88) "Цетињски вјесник", 11. децембар 1912.
- 89) Исто, 24. октобар 1912.

- 90) "Цетињски вјесник", 4. јануар 1913.
 91) Исто, 18. јануар 1913.
 92) Исто, 5. април 1913
 93) "Цетињски вјесник", 11. април 1913.
 94) Исто, 22. мај 1913.
 95) Исто.
 96) "Цетињски вјесник", 22. мај 1913.
 97) Оригинал се налази у Централном државном архиву старих докумената, Москва, фонд 86, Оп. 1711, е.х. 2. л. 9–10.
 98) Историја Црне Горе, књига III, 1975, Титоград.
 99) Марко Драговић, Материјал за историју Црне Горе, Београд, 1895.
 100) Историја Црне Горе, књига III, 1975, Титоград
 101) Оригинал се налази у Архиву спољних послова Русије, Москва, Односи Русије са Црном Гором, д. 22, л. 4–5.
 102) Архив спољних послова Русије, Фонд: Односи Русије с Црном Гором, д. 29. л. 117–118.
 103) Исто, л. 113–114.
 104) Глигор Станојевић, Митрополит Василије Петровић и његово доба, стр. 455.
 105) Историја Црне Горе, књига III, Титоград, 1975.
 106) Архив спољних послова Русије, Односи Русије са Црном Гором, д. 29, л. 144.
 107) "Дан", март 1911, Цетиње.
 108) "Записи", новембар 1938.
 109) Др Растислав Петровић, Школовање Гавра Вуковића, Зборник радова бр. 2, Београд, 1968.
 110) "Записи", март 1938.
 111) "Цетињски вјесник", 8. јун 1911.
 112) "Просвјета", април–мај 1890.
 113) "Глас Црногорца", 20. октобар 1899.
 114) "Народна мисао", 12. новембар 1906.
 115) "Глас Црногорца", 20. новембар 1906.
 116) "Уставност", 2. септембар 1906.
 117) "Уставност", 20. јануар 1907.
 118) "Глас Црногорца", 21. јул 1907.
 119) "Глас Црногорца", 29. јануар 1908.
 120) "Глас Црногорца", 29. јануар 1908.
 121) "Записи", април 1937.
 122) "Записи", април 1937.
 123) "Глас Црногорца", 17. октобар 1908.
 124) "Записи", мај 1937.
 125) "Глас Црногорца", 1. октобар 1908.
 126) "Глас Црногорца", 24. мај 1908.
 127) Исто.
 128) "Глас Црногорца", 21. март 1910.
 129) Исто.
 130) "Глас Црногорца", 15. август 1910.
 131) Исто.
 132) Исто.
 133) "Цетињски вјесник", 19. мај 1910.
 134) "Дан", јул 1911.
 135) Исто, април 1911.
 136) "Глас Црногорца", 24. август 1913.
 137) "Цетињски вјесник", 8. јануар 1911.
 138) "Цетињски вјесник", 8. фебруар 1912.
 139) Исто, 17. март 1912.
 140) Исто, 12. децембар 1912.
 141) "Цетињски вјесник", 10. мај 1913.
 142) Исто, 13. септембар 1913.
 143) "Цетињски вјесник", 4. септембар 1913.
 144) "Записи", октобар 1931.
 145) "Цетињски вјесник", 27. новембар 1913.
 146) Исто, 4. децембар 1913.
 147) "Глас Црногорца", 23. фебруар 1914.
 148) "Цетињски вјесник", 19. јул 1914.
 149) "Записи", октобар 1931.
 150) "Записи", август 1927.
 151) Стихови који су наведени у овом поглављу, узети су из Вукових Српских народних pjesама и из књиге "Епска народна поезија Црне Горе" (Титоград 1966) уколико није друкчије означено.
 152) Стеван Дучић, Животи и обичаји племена Куча, Београд, 1931.
 153) Стеван Дучић, Животи и обичаји племена Куча, Београд, 1931.
 154) "Луча", новембар–децембар 1897.
 155) Исто.
 156) "Луча", новембар–децембар 1897.
 157) "Луча", фебруар 1898.
 158) Исто, јануар 1898.
 159) "Луча", јануар 1898.
 160) Исто, март 1890.
 161) Исто, јун 1890.
 162) "Записи", фебруар 1930.
 163) Др Радослав Вешовић, Племена Васојевићи, Сарајево, 1935.
 164) Стеван Дучић, Живот и обичаји племена Куча, 1931.
 165) С. М. Штедимлија, Старе штампарије црногорске и млетачке, Загреб, 1938.
 166) Љубомир Стојановић, Стари српски записи и натписи, Београд–Сремски Карловци, књига VI, ст. 132.
 167) Исто, стр. 137.
 168) Заптија – турски полишајац.
 169) "Записи", октобар 1936.
 170) Исто, јул 1936.
 171) Исто, септембар 1932.
 172) "Записи", април 1932.
 173) Исто, март 1931.
 174) "Записи", јул 1939.
 175) Исто
 176) "Записи", октобар 1936.
 177) "Цетињски вјесник", 31. јул 1910.
 178) Исто, 7. мај 1911.
 179) Исто, 3. август 1911.
 180) Сви цитати из писама Вука Поповића Вуку Караџићу узети су из дјела "Вукова преписка", Београд, 1907–1913.
 181) "Цетињски вјесник", 4. август 1914.
 182) "Записи", јануар–јун 1940.
 183) "Просвјета", април–мај 1889.
 184) Исто.
 185) "Просвјета", јул–август 1890.
 186) "Просвјета", септембар–октобар 1890.
 187) Исто, новембар–децембар 1890.
 188) Исто.
 189) Исто.
 190) "Просвјета", јануар–фебруар 1891.
 191) "Глас Црногорца", 4. јун 1907.
 192) Јован Цвијић, Балканско полуострво и јужнословенске земље, Београд, 1931.
 193) Исто.
 194) Андрија Јовићевић, Јован Цвијић – велики учитељ, "Записи", јул 1927.
 195) Прије неку годину у Титограду је скинута табла с натписом "Немањина обала", и замијењена новом, са натписом "Булевар Блажа Јовановића". Направљено је дво-струко огријешење: према историји и према великом револуционару и комунисти Блажу Јовановићу. Немања је дио историје Титограда и црногорског народа, а Блажо Јовановић је заслужио да се по њему назове нека много дужа улица у Титограду, него што је оних око двеста метара Немањине обале. И овај је "потез" несумњиво на линији програма црногорских неозеленаша – за србофоби-зацију црногорског народа.
 196) Још увијек није исправљена неправда према великом југословенском револуционару и комунисти Петку Милетићу, који је своједобно проглашен фракционашем, али он

- никад није престао бити комунистом, а још увијек се, званично, сматра "издајником Партије".
- 197) "Просвјета", јануар-фебруар 1891.
- 198) "Записи", новембар 1939.
- 199) "Записи", 1941.
- 200) "Цетињски вјесник", 5. фебруар 1914.
- 201) Исто.
- 202) "Слободна мисао", 14. мај 1939.
- 203) "Слободна мисао", 3. децембар 1939.
- 204) Исто.
- 205) Стенографске белешке Народне скупштине Краљевине СХС, 1923.
- 206) Стенографске белешке Народне скупштине краљевине СХС, 1924.
- 207) Стенографске белешке Народне скупштине Краљевине СХС, 1925.
- 208) Исто, 1926.
- 209) Исто.
- 210) Стенографске белешке Народне скупштине Краљевине СХС, 1925.
- 211) Исто, 1926.
- 212) Исто, 1927.
- 213) "Зета", 2. јул 1939.
- 214) "Зета", 11. фебруар 1940.
- 215) Извори за историју радничког покрета и револуције у Црној Гори, Титоград, 1971, књ. 1.
- 216) Извори за историју радничког покрета и револуције у Црној Гори, Титоград, 1971, књ. 1.
- 217) Исто.
- 218) Исто.
- 219) Исто.
- 220) Исто.
- 221) Исто.
- 222) Исто.
- 223) Исто.
- 224) Исто.
- 225) Зборник грађе за историју радничког покрета Црне Горе, књ. 2, Титоград, 1960.
- 226) Исто.
- 227) Исто.
- 228) Исто.
- 229) Исто.
- 230) Исто.
- 231) Исто.
- 232) Исто.
- 233) Исто.
- 234) Исто.
- 235) Исто.
- 236) Исто.
- 237) Исто.
- 238) Марко Јочов, списи тајног ватиканског архива, XVI-XVIII века, Београд 1982, стр. 4.
- 239) Исто, стр. 10.
- 240) Др Петар Поповић, Црна Гора у доба Петра I и Петра II, Београд, 1951.
- 241) "Записи", септембар 1935.
- 242) "Црвена Хрватска", 1894.
- 243) Исто, 1895.
- 244) Цитати из Радићевих чланака узети су из "Политичких списа" Стјепана Радића, Загреб, 1971.
- 245) "Луча", јул-август 1897.
- 246) "Глас Црногорца", 30. август 1910.
- 247) "Записи", март 1937.
- 248) "Глас Црногорца", 18. август 1910.
- 249) Исто, 24. август 1910.
- 250) "Цетињски вјесник", 2. новембар 1912.
- 251) "Цетињски вјесник", 9. август 1913.
- 252) Исто, 17. мај 1913.
- 253) "Цетињски вјесник", 16. јануар 1913.
- 254) Латинка Перовић, Дебата о националном питању у Независној радничкој партији Југославије 1923. године, Београд, 1974.
- 255) Марко Јочов, Списи тајног ватиканског архива, XVI-XVIII века, Београд, 1982, стр. 4.
- 256) Исто, стр. 26.
- 257) Исто, стр. 28.
- 258) Архив Свете Конгрегације за пропаганду вјере, Рим, в. 261, Ф. 358, р. - 363 р.
- 259) Исто, в. 157, ф. VI р., - XI р.
- 260) Исто, в. 60, ф. 502 р. и 460 р.
- 261) Исто, в. 61, ф. 185 р.
- 262) Марко Јочов, Списи тајног ватиканског архива, XVI-XVIII века, Београд, 1982.
- 263) Исто, стр. 156.
- 264) Исто, стр. 152. Тај "насилник" је главом владика Данило.
- 265) Исто, стр. 175.
- 266) Исто, стр. 286.
- 267) Исто, стр. 278 и 289.
- 268) Глигор Станојевић, Митрополит Василије Петровић и његово доба, 1978, Београд.
- 269) "Политички и културни односи Русије са југословенским земљама, у XVIII в.", Москва, 1984, стр. 199.
- 270) Ј. Ренах, Србија и Црна Гора, Париз, 1876.
- 271) Оригинална францускомјезику налази се у Централном државном архиву старих докумената, Москва, ф. 149, ех. - 78, л. 105-114.
- 272) Архив спољних послова Русије, Односи Русије с Црном Гором, д. 29, л. 117-118.
- 273) "Записи", јун 1940.
- 274) Из монографије (у рукопису) о Шћепану Малом од др Растислава Петровића.
- 275) Архив спољних послова Русије, Односи са Црном Гором, д. 24, л. 83-88.
- 276) Историја Црне Горе, књига трећа, Титоград, 1975.
- 277) "Записи", јануар 1938.
- 278) "Записи" јул 1938.
- 279) "Записи", фебруар 1939.
- 280) "Записи", август 1937.
- 281) "Записи", септембар 1930.
- 282) "Зета", 25. јун 1939.
- 283) "Зета", 25. јун 1939.
- 284) Ровински каже да Скендер-бег "има исти значај за арбанашки и српски народ, те га и пјесма српска опјева заједно са српским јунацима, и штавише држи га за Србина."
- 285) "Луча", април 1900.
- 286) "Глас Црногорца", 25. октобар 1908.
- 287) "Глас Црногорца", 25. октобар 1908.
- 288) "Глас Црногорца", 17. октобар 1908.
- 289) Владимир Дедијер, Сарајево 1914, Београд, 1974.
- 290) "Глас Црногорца", 1. новембар 1908.
- 291) "Глас Црногорца", август 1910.
- 292) "Цетињски вјесник", 7. јун 1910.
- 293) Исто, 4. септембар 1910.
- 294) "Глас Црногорца", 24. август 1910.
- 295) "Цетињски вјесник", 4. август 1910.
- 296) "Глас Црногорца", јун 1910.
- 297) "Глас Црногорца", 26. фебруар 1911.
- 298) "Цетињски вјесник", 5. новембар 1911.
- 299) Исто, 14. децембар 1912.
- 300) Исто, 8. август 1912.
- 301) "Глас Црногорца", 5. јануар 1913.
- 302) "Цетињски вјесник", 11. јануара 1913.
- 303) "Глас Црногорца", 27. април 1913.
- 304) "Цетињски вјесник", 27. април 1913.
- 305) Геземан је објавио дневник 1935, у Минхену.

ЗА ВЛАСТ ПОШТЕНИХ ЛЈУДИ

СРПСКА РАДИКАЛНА СТРАНКА
"ДР ВОЈИСЛАВ ШЕШЕЉ"

СРПСКА РАДИКАЛНА СТРАНКА
"ДР ВОЈИСЛАВ ШЕШЕЉ"

**За усправну
и поносну
СРПСКУ ЦРНУ ГОРУ!**